Sünnet Müdafaası II

Prof.Dr.
Muhammed Ebu Şehbe

REHBER

Prof. Dr. Muhammed Ebu ŞEHBE

SÜNNET MÜDAFAASI
II

Tercüme
Mehmed GÖRMEZ M. Emin ÖZAFŞAR

Eserin Özgün adı
«DİFAUN ANİ'S SÜNNE»

REHBER YAYINCILIK
Fevzi Çakmak Sk. 13/2 Kızılay/ANKARA
Tel : 229 00 39

REHBER YAYINLARI : 13
Temel Eserler Dizisi : 2

Kapak : Özkul EREN
Dizgi, Baskı : Feryal Matbaacılık
Redaksiyon : Zülfikar GÜNGÖR

MÜDAFAASI» adlı eserin tüm yayın hakları REHBER
aittir.

Birinci Baskı : Eylül 1990

Feryal Matbaacılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Kızılay/ANKARA
Tel : 229 36 96 - 230 80 61

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ KISIM

Tarihte ve Modern Zamanlarda Sünnete Yöneltilen İtirazlar ve Bunlara Verilen İlmi Cevaplar ... 13

BÖLÜM I 13

BÖLÜM II 23

BÖLÜM III 27

BÖLÜM IV 33

BÖLÜM V 45

BÖLÜM VI 51

Müsteşriklerin Bu Görüşlerine Cevaplar 63

BÖLÜM VII 75

Oryantalistlerin Şüphelerine Verilen Ayrıntılı Cevaplar 75

BÖLÜM VIII 79

BÖLÜM IX 85

BÖLÜM X 91

BÖLÜM XI 97

BÖLÜM XII 101

Sığırların Zekatına Dair Hadisler ... 103

SONUÇ ... 107

Çağdaş Müsteşriklerin Hadis Hakkındaki Görüşleri ... 109

Müsteşrik Wink'in Sözlerinin Yorumu ... 113

Bütün Âlimlerin Uydurma Olduklarında İcma Ettikleri İki Hadis ... 115

SONUÇ ... 121

Temenni ve Tavsiyeler ... 125

Tarihte ve Modern Zamanlarda Kuşku Düşürülmeye Çalışılan Hadisler ... 127

«Ez-Zubab» Hadisi ve Onunla İlgili Olarak İleri Sürülen Şüpheler ... 129

Zübab Hadisinin İzahı ... 132

Tıbbü'n Nebevi Vahiy Ürünüdür ... 137

Zübab (Sinek) Hadisi Peygamber'in Mucizelerindendir ... 141

İzah ve İkaz ... 142

Hz. Peygamber'e Sihir Yapıldığına Dair Hadisler 147

Bu Konudaki Şüpheler ve Eleştirileri ... 149

İmam El-Mazeri'nin Görüşü ... 155

İbnu'l-Kayyım'm Görüşü ... 157

SONUÇ ... 159

Tavsiye ve Temenniler ... 187

ÜÇÜNCÜ KISIM

Sünnet'in Hüccet Oluşunu İnkar Edenlerin Ortaya Attıkları Kuşkular ve Bunların Eleştirisi 197

I. ŞÜPHE 197

II. ŞÜPHE 207

III. ŞÜPHE 211

Delillerin Korunmasında Ravilerin Adaleti 220

Hadis'in Hüccet Oluşunda Kitabet (Yazım) in Hükmü 221

Kitabet (Yazı) Katiyyet İfade Etmez 224

Kitabet (Yazım) ve Hıfz (Ezberleme) 225

Sahabe ve Tabiun'un Ezberleme Güçleri Daha Fazladır 228

Kur'an'ın Katiyyeti Lafzi Tevatürle Sabit Olmuştur 231

Konuya İlişkin Deliller 233

Furu'a Ait Meselelerde Zanni Delillerle Amel'in Hükmü 234

El-Cubbaî'nin Bu Konudaki Şüpheleri 240

Yalnızca Kur'an'ın Yazılmasını Emir'deki Hikmet 253

Sünnetin Yazımının Yasaklanması O'nun Delil Olmadığı Anlamına Gelir mi? 257

Sünnet'in Yazımına Getirilen Yasağın Hikmeti ... 263

Sünnet'in Yazımına Müsade Edilmesi 269

Sünnet'in Yazımına İzin Veren Hadislerle, Yasaklayan Hadislerin Te'lifi 289

Sünnet'in Sahabe Devrinde Yazımı ve Tedvini ... 297

Sahabe'nin Bu Konudaki Tutumlarının Değerlendirmesi 307

Sahabe'nin Sünnetleri Rivayetten Kaçınmaları ve Bunu Yasaklamaları 319

Sahabeyi Hadis Rivayetinden Kaçınmaya ve Bunu Yasaklamaya Sevkeden Sebepler 327

IV. ŞÜPHE

Sünnet'in Hüccet Olmadığına Dair, Rasulullah'tan Rivayet Edilen Haberler 338

İKİNCİ KISIM

Tarihte ve Modern Zamanlarda Sünnete Yöneltilen İtirazlar ve Bunlara Verilen İlmî Cevaplar

Prof. Muhammed Ebu Şehbe

İKİNCİ KISIM

Tarihte ve Modern Zamanlarda Sünnete Yöneltilen İtirazlar ve Bunlara Verilen İlmî Cevaplar

BÖLÜM 1

Ahmed Emin, **Duha'l-İslâm** adlı eserinde şu görüşlere yer vermektedir : «... Ehl-i kitap'tan müslüman olanlar, İncil'den aldıkları bâzı sözleri İslâm'a sokuşturmuşlar ve onlara Hz. Peygamber'in hadisi süsü vermişlerdir. Üstad Goldzier, hadislere sokuşturulan hristiyâni unsurlara şunları örnek vermiştir :

1 — «Sağ elinin verdiği sadakayı, sol eli bilmeyecek kadar gizleyen kimse, (kıyâmet gününde Allah'ın himâyesinde olacaktır.)»

2 — «(Resûlullah birgün ashab'ına); benden sonra haksızlıklar ve hoşunuza gitmeyecek hâdiseler göreceksiniz buyurur, ashâb, öyleyse bizlere ne emir buyurursunuz ey Allah'ın Resûlu? derler. Resûlullah ise, onların hakkına riâyet edin, kendi hakkınızı da Allah'tan isteyin» cevabını verir.

Bu anlayış Matta İncil'indeki, «Kral'ın hakkını krala, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin» sözünden alınmıştır. Fakirlerin zenginlerden üstün telakki edilmesi de hristiyani bir bakış açısının uzantısıdır. Nitekim bir hadiste,

«Ümmetimin fakirleri zenginlerinden beşyüz sene önce cennete gireceklerdir» denilmiştir.»1

Ahmed Emin, bu fikirlere temelde cevaplar vermekle birlikte, Goldzier'in örnek verdiği hadisler konusunda suskun kalmış, onların sahih olduklarını belirterek müdafaa etmemiştir. Bu durumda sünnete yöneltilen eleştirileri cevaplandırırken, bize düşen, bu hadislerin Goldzier ve O'na tâbi olanların iddia ettikleri gibi olmadığını kapsamlı ve açık bir şekilde ortaya koymaktadır :

1 — Biz hadisçiler, birtakım yahudi ve hristiyanların hadislere sokuşturmalarda bulundukları noktasında Goldzier ile aynı düşünmekle beraber, İslâm âlimlerinin müsteşriklerden asırlarca önce bu durumu beyan edip açıkladıklarını da biliyoruz. Hadis ilimleri sahasında otorite olan ibn-i Kesir, ez-Zehebî, hocâları ibn-i Teymiye, el-Irâkî ve ibn-i Hacer'in eserlerini tetkik edenler, bu zatların İsrâilî olan haberlerle, olmayanlarını birbirinden ayırdıklarını görme imkanı bulurlar. Bu âlimler haberleri objektif ve sağlam ölçülerle değerlendirmişlerdir.

Suyûti, «**Tedribu'r-Râvi**» adlı eserinde şöyle demiştir : «Çoğu mevzu haberlerde olduğu gibi, genellikle uyduranlar bunları ya kendilerine, ya hukema ve zâhidlere, ya da israiliyata isnad etmişlerdir. Mesela, «Mide bütün hastalıkların yuvası, gayret her devâ'nın başıdır» gibi hadislerin aslı ve esası yoktur. Bu kabil sözler ancak bâzı doktorların sözleri olabilir. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz haber'in câhiliye devri Arap tabiplerinden olan Hâris b. Kelde'nin sözü olduğu söylenmiştir. el-Irâki, Elfiye şerhinde buna şu hadisi örnek vermiştir : «Dünya sevgisi

1 Ahmed Emin, Duha'l-İslâm, c. 1, s. 340.

her hatanın başıdır» O'na göre bu ya, ibn-i Ebi'd-Dünya'nın **Mekâyîdu'ş-Şeytan** adlı eserinde söylediği gibi Mâlik b. Dinar'a âit bir söz, veya el-Beyhakî'nin **ez-Zühd** adlı eserinde rivâyet ettiği üzere Hz. İsâ'nın bir sözüdür.2

İmam ibn-i Teymiye de, hadis olduğu iddia edilen : «Beni ne yer, ne de gök kuşatamadı. Fakat beni mü'min kulumun kalbi ihâtâ etti» sözünün İsrâiliyattan olduğunu, Resulullah'tan böyle bir şeyin sâdır olmadığını söylemiştir.

Bizim burada O'na ve taraftarlarına karşı çıktığımız nokta bu konuda sahih hadisleri örnek göstermiş olmalarıdır. Eğer tenkidçi muhaddislerin reddettikleri hadisleri örnek olarak göstermiş olsalardı, bizim onlara herhangi bir itirâzımız olmazdı. Ama bunu yapamazlardı. Çünkü onlar, bir bütün olarak sünnete gölge düşürmeyi ve onda şüpheler meydana getirmeyi gâye edinmişlerdir.

2 — İslâm'da mevcut olan bâzı şeylerin, Hristiyanlık ve Yahudilikte de varolmasının, onlardan alınmış olduğu anlamına geldiğini söylemek insafsızlık olur. Tevâtüründe ve her türlü tahriften korunmuş olduğunda hiçbir şüphe bulunmayan Kur'an-ı Kerim'in bâzı kıssaları ve ahlâki hükümleri Tevrat ve İncil ile paralellik arzeder. Bu, onların Tevrat ve İncil'den alınmış olduğu anlamına gelir mi? Pek tabii ki, hayır.

Burada bilinmesi gereken bir husus varsa o da, Semavî şeriatlerin kaynağının Allah olduğudur. İman ve itikada muteallık meseleler, ahlâkî faziletler ve zaman ve mekanın değişmesiyle farklılık arzetmeyen küllî kâideler her dinde aynıdır. Nitekim Kur'an, bunu şöylece bildir-

2 Suyûti, **Tedribu'r-Râvi, bi Şerhi Takribi'n-Nevevî**, s. 187-188.

mektedir : **«Allah, size dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi şeriat (hukuk düzeni) yaptı. Şöyle ki, dini ikâme edin ve onda ayrılığa düşmeyin»**3 Başka bir âyette : **«Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki, O'na «Benden başka ilah yoktur, bana kulluk edin» diye vahyetmiş olmayalım»**4 denilmiştir. Diğer bir âyette ise : **«Sana da kendinden önceki kitapları**5 **doğrulayıcı ve onları kollayıp koruyucu olarak bu kitabı gerçekle indirdik»**6 buyrulmuştur. Şu kadar var ki, bu küllî kaideler ve âhlâki faziletler İslâm dininde her zaman ve mekana en uygun, kapsamlı ve mükemmel olarak gelmiştir. Kısaca bütün semavî dinlerde bâzı hükümlerin ve ahlâkî fazîletlerin müşterek olması ne akla ne de şeriate muhâlif değildir. Daha evvelki semâvî kitapların tamamı tahrif edilmemiştir. Kur'an-ı Kerim ise tahrif ve tebdilden tamâmen korunmuş, diğer semâvi kitaplara şâhid, onları kollayıp koruyucu bir kitap olarak nâzil olmuştur. Allah Teâla O'nun eksiksiz olarak İslâm ümmetine ulaşması için birçok sebep ve vesileler yaratmıştır. Binâenaleyh İsrâili haberlerden Kur'an'a uygun düşenler hak, ona muhâlif olanlar ise bâtıldır.

Mesela hristiyanlıktaki hoşgörü ve bağışlama buna en güzel örnektir. Hz. İsa, en çok, insanları bu ilkelere dâvet etmiştir. Bunun yegâne nedeni ise, Yahudilerin zulumlerine, son haddine varan can, mal ve ırz düşmanlıklarma son vermektir.

---

3 Şûra, 13.

4 Enbiya, 25.

5 Burada «el-Kitap»dan kastedilen cins isimdir. Dolayısıyle geçmiş semâvi kitapların hepsini kapsamaktadır.

6 Mâide, 48.

Daha sonra gelen İslâm, objektif hukuk kuralı olarak kısası ve kötülüğe misli ile karşı koymayı mübah kılmış, ancak, bunun yanında, Kur'an'ın pek çok âyetinde affı ve kötülüğe karşı hoşgörü ile mukabelede bulunmayı teşvik etmiştir. Bu durumda, af ve hoşgörü konusunda İslâm'ın hristiyanlıktan etkilendiği nasıl iddia edilebilir?

Sadakaların gizli verilmesi hükmü, ne hristiyanlığa ne de bir başka dine mahsus değildir. Bu, bütün dinlerin üzerinde ittifak ettikleri bir husustur. Nitekim Allah Tebâreke ve Teâla Kur'an-ı Kerim'de «...**sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! eğer gizleyerek fakirlere verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır ve sizin günahlarınızdan bir kısmına keffarettir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.**»7 buyurmuştur. Bu âyet'in hükmü apaçık ortadayken, Goldzier ve O'nun gibi düşünenler bu anlayışın hristiyanlığın bir eseri olduğunu nasıl iddia edebilirler?...

Fakirliğin övülmesi hususuna gelince, bu da iddia edildiği gibi sırf hristiyanlığa ait bir olgu değildir. İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlık bu konuda aynı kanaate sahiptir. Amellerin karşılığının verilmesi prensibi ise bütün ilâhi dinlerde ortak bir esastır. Bunu Kur'an, şu şekilde ifade etmektedir : «**ve çok vefalı İbrahim'in (sahifesinde yazılı olan şu gerçekler); hiç kimse kimsenin günahını yüklenemez, insana ancak çalıştığının karşılığı vardır**»8 Bu hüküm karşısında fakir zengin herkes eşittir. Fakir, imanındaki sadakati ve samimiyetiyle, canı ve çok az da olsa malı ile cihad ederek zenginin ulaşamıyacağı derecelere varabilir. Şükreden, Allah'ın ve kulların hukukunu gözeten zengin de fakirin ulaşamıyacağı derecelere eri-

7 Bakara, 271.
8 Necm, 37-39.

şebilir. Nitekim, Ebu Bekir, Osman b. Affan ve Abdurrahman b. Avf gibi pek çok zengin müslüman, fakirlerin erişemiyecekleri mertebelere ulaşmıştır. Öyleyse, mesele asla zenginlik ve fakirlik meselesi değildir.

Allah Teâla'nın katında fakir'in mevkiini yücelten pek çok âyet vardır. Nitekim Cenab-ı Allah Ensar hakkında şöyle buyurmuştur : «...**ve onlardan önce o yurda (Medine'ye) yerleşen, imana sarılanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler. Ve onlara verilen (ganimetlerden) ötürü gönüllerinde bir ihtiyaç (eğilimi) duymazlar. Muhtaç olsalar dâhi, (göç eden yoksul kardeşlerini öz canlarına) tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar umduklarına erenlerdir.**»9

Muhâcirler hakkında ise şöyle buyurmaktadır : «**(Bir de o mallar), göç eden fakirlere aittir ki, (onlar) yurtlarından ve mallarından (sürülüp) çıkarılmışlardır. Allah'ın lutuf ve rızasını ararlar, Allah'a ve resûlüne (canlarıyla mallarıyla) yardım ederler .İşte doğru olanlar onlardır.**»10

Bu âyetler doğrultusunda, Buharî, Müslim ve diğer hadis kitaplarında pek çok hadis de yer almaktadır.

Durum böyle olunca, Goldzier ve O'nun gibi düşünenlerin görüşlerini üzerine bina ettikleri esaslar yıkılmış, buna dair verdikleri örneklerin hiçbir anlamı kalmamıştır. Bunun daha iyi anlaşılması için verdiği örnekler üzerinde biraz daha durmak istiyoruz :

«**Sağ elinin verdiği sadakayı sol eli bilmeyecek kadar gizleyen kimse (Allah'ın himayesindedir)**» Bu hadis, kıyamet günü Allah'ın himayesinde olacak yedi sınıf kimse-

9 Haşr, 9.
10 Haşr, 8.

den bahseden uzun bir hadisin parçası olup, Buharî ve Müslim tarafından sahih bir isnadla rivayet edilmiştir.11 Aynı şekilde Tirmizi ve Nesâi'nin de rivâyet ettikleri bir hadistir.

İkinci örnek ise : Abdullah b. Mesud'un rivayet ettiği **«Benden sonra haksızlıklar (el-Eseretu) ve hoşlanmayacağınız olaylar göreceksiniz...»** hadisidir. Bu da Buharî ve Müslim12 tarafından rivâyet edilen sahih bir hadis olup, isnadında ve metninde, tenkidi gerektiren herhangi bir husus yoktur. Hadisten anlaşılan; müslümanları, idarecilerin bu haksızlıklarını ve kendi haklarını gaspettiklerini gördükleri vakit onlara karşı hemen isyâna ve ihtilale yeltenmekten sakındırmaktır. Buharî ve Müslim'in Sahih'lerinde yer verdikleri başka bir hadiste belirtildiği gibi, dine taalluk eden konularda apaçık küfürlerini görmedikçe, icraatlarından hoşlanmasalar bile ayaklanmaktan menetmektir. Hadiste geçen «el-Eseretu» kelimesinin esas manası, halkın haklarının tamamını veya bir kısmını gasbetmek demektir. Aslında bu hikmetli bir görüştür. Zira İslâm, idarecilerin en ufak bir zulmüne karşı hemen ayaklanmaya müsade etseydi, İslâm toplumunda kan gövdeyi götürürdü. Çünkü, ne kadar âdil olursa olsun, her idârecinin mutlaka ufak tefek kusurları bulunur. Sonra her idarecinin, tebâsının tamamının beğenisini kazanması da mümkün değildir. İnsanların bu durumuna Allah Teâla şöyle işâret etmektedir : **«Eğer o sadakalardan kendilerine bir pay verilirse, hoşlanırlar. Onlardan kendilerine pay verilmezse hemen kızarlar...»**13

---

11 Buharî, Kitabu'l-Ezan, Müslim, Kitâbu'z-Zekât.

12 Buharî, Kitâbu'l-Fiten, Müslim, K. İmâre.

13 Tevbe, 58.

Hadisteki «**İdârecilerin hakkı'nı vermek**»ten maksat ise şudur : Halkın elinde idarecilerin küfrünü isbat eden apaçık bir delil bulunmadıkça, onları dinleyip itaat etmeleridir. Hadlerin tatbikine yardımcı olmaları; Allah yolunda infak edip, cihada iştirak etmeleri ve zekatlarını vermeleridir. Hâsılı, Allah'ın idarecilere karşı yapmakla sorumlu tuttuğu mükellefiyetleri yerine getirmeleridir.

Hz. Peygamber'in «**Adaleti ve hakkınız olan şeyleri Allah'tan isteyin**» sözünün anlamına gelince; idarecilerin size vermekle mükellef oldukları fey ve ganimet gibi haklarınızı Allah'tan isteyin, bunları elde etmek için hemen onlarla savaşmayın, onları Allah'a havâle edin. Pek yakında Allah, size yardım edecek ve onların hakkından gelecektir.

Görüldüğü gibi yukarıdaki hadisin, Hz. İsâ'mn : «Kral'ın hakkını krala, Tanrının hakkını Tanrıya verin»14 sözü ile uzaktan yakından ilgisi yoktur. Aynı manayı ifade ettiği görüşüne katılsak bile, bu, onun Hz. İsa'nın sözünden alınmış olduğu anlamına gelmez. Zira hem Hz. Muhammed hem de Hz. İsa (a.s.) Allah Teâla'nın birer peygamberi olup vahye mazhar olmuş zatlardır. Bu takdirde, söz konusu anlayış, şeriatlerin üzerinde ittifak ettiği bir mesele olur.

---

14 Bilinmesi gereken diğer bir husus, batılıların bu sözle, din ile devletin birbirinden ayrılması gerektiğine delil getirmelerdir. Bu anlayış, İslâm'ın dışındaki dinlerde caiz olsa bile, böyle bir şey, İslâm'da asla sözkonusu değildir. Çünkü İslâm kulların din ve dünya saadetini te'min edecek, ticâret, sanat, ziraat, idare, iktisat, siyaset ve beşeri münasebetlere dair, devleti ilgilendiren her hususta hükümler getirmiştir. Bütün bunları Kur'an ve sünnette bulmak mümkündür.

«Ümmetimin fakirleri, zenginlerinden beşyüz sene evvel cennete gireceklerdir» hadisine gelince; bunu imam Ahmed, Tirmizi ve ibn-i Mâce, Ebu Hureyre kanalıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizi'ye göre, sahih ve hasen bir hadistir Daha önce de belirttiğim gibi, fakirlerin övülüp, faziletlerinin dile getirilmesi gibi hususlar bütün şeriatlerin muvafakat ettikleri bir nokta olabilir. Ancak bu onların mü'min, salih ve muttaki olmaları, belalara tahammül edip, sabretmelerine bağlıdır. Aksi takdirde şükreden zenginler onlardan çok daha üstündürler.

BÖLÜM II

Ahmed Emin, **Duha'l-İslâm** adlı eserinin başka bir yerinde şu görüşlere yer vermiştir: «Bâzı oryantalistler İmam Ahmed b. Hanbel'in, Abbâsîler döneminde, Emevîlerin menâkibine dair rivâyetlere yer vererek bir şecaat örneği gösterdiğini ifade etmişlerdir. Buhari ve Müslim'de ise, bunun tam tersi bir tutumun görüldüğünü, bu iki imamın Abbâsilere yaranmak için söz konusu menkibelere eserlerinde yer vermediklerini iddia etmişlerdir. Öbür taraftan yine imam Ahmed'in Müsned'inde Hz. Ali ve şiasının menkibelerini zikretmekten çekinmediğine dikkat çekmişlerdir.»1

Ahmed Emin bu görüşlere cevap vermiş olsa da, ben, biraz daha geniş olarak üzerinde durmak istiyorum:

1 — Müsteşriklerin bu sözü sarfetmekle esas maksatları, Hadis imamlarının, idârecilere yaranmak için onları öven, muhâlilferini de yeren hadisler uyduran birer korkak olduklarını vurgulayarak hadis ve sünen kitaplarının güvenilirliğine gölge düşürmektir. Bu gerçekleştiği zaman İslâm teşriatının ikinci esası yıkılmış olacak böylece müslümanların Kur'an'ı anlamaları zorlaşacaktır. Kur'an'da anlaşılmaz olunca İslâm kökünden yıkılmış olacaktır. Allah'ın izniyle, müslümanlar arasında, bildikleri ile amel eden, sünneti ve hadisleri seven, ona yöneltilen şüpheleri

---

1 **Ahmed Emin, Duha'l İslâm**, c. 2, s. 122.

cevaplandırmaya muktedir âlimler bulunduğu müddetçe bu gerçekleşmeyecektir.

2 — Mesele ne korkaklık ve kahramanlık, ne de yağcılık ve yaltakçılık meselesi değildir. Esas mesele, hadisleri kabulde öngörülen şartlar meselesidir. Hadisçiler eserlerine alacakları hadislerde bazı şartların bulunmasını esas almışlar ve bunlara sıkı sıkıya riâyet etmişlerdir. Pek tabii ki, imamların kabul ettikleri bu şartların hepsi aynı düzeyde değildir. Buhari ve Müslim gibi bâzı imamlar, işi çok sıkı tutup, sâdece sıhhati tesbit edilebilen hadisleri alırken, Ahmed b. Hanbel, Tirmizi ve Nesâi gibi imamlar da faziletlere dair haberlerde daha toleranslı davranmışlardır. İşte Buharî ve Müslim'in Sahih'lerinde rivayet etmedikleri, Emevîlerin faziletine dair rivayetleri, İmam Ahmed'in Müsned'inde kaydetmiş olmasının sırrı budur.

3 — Hiçbir ilmî mesnede dayanmayan bu iddiayı çürüten diğer bir husus, Buharî ve Müslim'in eserlerinde Emevîlerin faziletine dâir rivâyetlere yer vermiş olmalarıdır. Emevi soyundan olan, râşid hâlife Hz. Osman'ın fazileti ile ilgili pek çok haberi her iki imam da zikretmiştir.2

Buharî, Sahabe'nin Faziletleri bölümünde, Muâviye b. Ebu Süfyan'a ait bir bab açmıştır. Burada, Hz. Muâviye'nin faziletine dâir zikredilenler Abbas ve ibn-i Abbas için zikredilenlerden fazladır. Hz. Muâviye hakkında «Muâviye'nin zikri bâbı» diye başlık atmış olması O'nun fazileti'nin olmadığına delalet etmez. Nitekim ibn-i Abbas ile ilgili bölümde de aynı başlığı atmıştır. İmam Müslim de aynı şekilde davranmış, Muâviye (r.a.) nin babası

2 Buhârî, Kitabu Fadâilu's-Sahâbe.

Ebu Süfyan b. Harb'in faziletine ilişkin bir habere yer vermiştir. Bu da O'nun Mekke'nin fethi sırasında, İslâm'a girdikten sonra Resulullah'tan istediği bazı şeyleri içeren hadistir.

Eğer mesele, korku ve yağcılık meselesi olsaydı Buharî ve Müslim, Abbâsi'lerin dedesi olan Hz. Abbas ve oğlu hakkında çok daha fazlasını zikrederlerdi. Bu kısa açıklamadan açıkça ortaya çıkıyor ki, mesele ne korkaklık ve ödleklik, ne de kahramanlık ve yağcılık meselesi değildir. Esas mesele; onların hadisleri kabulde öngördüğü şartların ağır olmasıdır. Binâenaleyh İmam Ahmed'in aksine Buharî ve Müslim'e göre, Hz. Muâviye ve babasının fazileti ile ilgili pek az sahih hadis vardır. İmam Ahmed'in ise, bu konularda daha toleranslı davrandığını belirtmiştik. Nitekim O'nun : «Biz helal ve haram konusunda rivayette bulunduğumuz vakit, işi sıkı tutardık. Faziletler konusunda rivayette bulunduğumuz zaman ise toleranslı hareket ederdik.» dediği nakledilmiştir. Bu yüzden Müsned'de Emevîler hakkında zikredilen hadisler diğerlerinden fazla olmuştur.

4 — Bu yanlış iddia'yı çürüten bir diğer husus da, Buharî ve Müslim'in Hz. Ali ve Şia'sının faziletine dâir yer verdikleri hadislerin Hz. Abbas ve oğlu Abdullah'ın faziletine ilişkin zikrettiklerinden daha fazla olmasıdır. Her iki imam da eserlerinde Hz. Ali hakkında bir, Hz. Hasan ve Hüseyin haklarında da ayrı ayrı birer bab açmışlardır.3 Halbuki, Abbâsi halifeleri Hz. Ali taraftarlarını kendilerine hasım olarak görüyorlardı. Eğer mesele korku ve Abbâsilere yağcılık meselesi olsaydı, Buharî ve Müslim eserlerinde bu gibi konularda hiçbir şeye yer vermezlerdi.

---

3 Buhârî, Müslim, K. el-Fadâil.

Oysa her iki eserde de Resûlullah'ın Hz. Ali'ye : «**Ya Ali! Harun (a.s.) Musa (a.s.) nın kardeşi olduğu gibi, Sen de benimle kardeş olmak isemez misin?, ne var ki, benden sonra peygamber gelmeyecektir.**» dediği, Hayber fethi sırasında ise onu kastederek : «**yârın sancağı Allah ve Resulu'nun sevgilisi, veya Allah ve resulunu seven birisine vereceğim**» buyurduğu rivayet edilmiştir. Buharî'nin bir başka rivayetinde ise, Resulullah bir münasebetle Hz. Ali'ye : «**Sen benden, ben de sendenim**» demiştir.

Buna diğer bir örnek, Müslim'in bizzat Hz. Ali'den naklettiği şu rivayettir : «**tohumu yaran, mahlukâtı yaratan Allah'a andolsun ki, Resulullah bana : «Seni sevenler mü'min, sana buğzedenler ise münafıktır»** dedi.» Bu hadisin ibn-i Hanbel'in Müsned'inde Ümmü Seleme tarikiyle gelen bir de şâhid'i vardır.

BÖLÜM III

Ahmed Emin «**Duha'l İslâm**» adlı eserinin başka bir yerinde, muhaddislerin tenkidçiliğine değinirken, şu görüşlere yer vermektedir: «...Ne var ki, Hadisçiler dâhili tenkide, yâni metin tenkidine pek fazla girmediler. Hadis metinlerinin vâkıa ile uyuşup uyuşmazlığı ile ilgilenmediler. Buna imam Tirmizi'nin, Ebu Hureyre'den rivayet ettiği: «Mantar Allah'ın kullarına lutfettiği bir ni'met, suyu da gözler için şifâdır Acve (bir çeşit Medine hurmasıdır) de, cennetten çıkma bir meyve olup zehirlenmenin ilâcıdır.» en güzel delildir. Mesela hadisçiler bu hadisi değerlendirirken, deney yapmak suretiyle mantarın faydasının olup olmadığını anlamaya çalıştılar mı?. Evet, onlar, Ebu Hureyre'nin «bir miktar mantar olarak suyunu bir kab'm içine sıktım ve gözleri bozuk bir câriyeyi onunla tedâvi ettim ve iyileşti»1 dediğini rivayet etseler de; bu, hadis'in sıhhatini tesbit için yeterli değildir. İlaçların tesbitinde mantıkî olarak cüzî bir tecrübe kâfi değildir. Bunun yolu deneyi tekrarlamak ve bileşiklerini kimyevi bakımdan tahlil etmektir. O devirde bu mümkün olmasa da deneme yanılma yoluyla tesbit edebilirlerdi. İşte bu nitelikteki hadislerin sıhhati ancak bu yöntemle ortaya konabilir.2

---

1 Ahmed Emin, a.g.e., c. 2, s. 130-131.

2 Buhârî, Kitabu't-Tıbb, Müslim, Kitâbu'l Eşribe.

Cevap :

1 — Buharî, Müslim, Tirmizi ve ibn-i Mâce gibi muteber hadis kaynaklarında yer alan bu haberin ne senedinde, ne de metninde akla, nakle ve vâkıâ'ya muhâlif bir durum sözkonusu değildir. Hiç bir âlim sıhhatinden şüphe etmemiştir. Bir sözün Hz. Peygamber'den geldiği tesbit edildiği zaman, şüpheye mahal yoktur. Zira hadis, vahy eseri ise mantar'ın şifa olduğu muhakkaktır. Yok eğer Resulullah'm bir ictihadı olup, Allah Teâla da buna sukût buyurmuşsa bu da Allah'ın, Resul'ünü bir takriri olarak telakki edilir ve Allah tarafından O'na vahyedilenler cümlesinden sayılır. Çünkü Allah Teâlâ'nın doğru olmayan bir konuda peygamberini ikrar etmesi muhaldir. Her halükârda mantar'ın göze şifa olduğunda şüpheye yer yoktur. Hadisten anlaşılan da budur. Nitekim Ebu Hureyre de hadisten bunu anlamış ve bizzat deneyerek tatbik etmiştir.

2 — Müslümanlar tâ sahâbe devrinden günümüze kadar tecrübeden geri durmamışlardır. İbnu'l-Kayyım, **«Zâdu'l-Meâd»** adlı eserinde, ileri gelen tıp otoritelerinin mantar suyunun göze iyi geldiğini itiraf ettiklerini zikreder. Aralarında el-Mesihi ve ibn-i Sina'nın da bulunduğu bir grup doktora göre, mantarın göz iltihâbına iyi geldiğini de ifade eder.3 Aynı şekilde Davud el-Antâki'nin **et-Tezkire**'sinde bu kanaate yer verilmiştir. İmam Nevevi, Müslim şerhinde kendi zamanında kör olan hadis ilmi ile uğraşan sâlih bir âlimin mantar suyuyla şifa bulduğunu kaydeder.4 Bu ilacı deneyen bâzı kimseler onun başka bir

3 **Zâdu'l-Meâd**, c. 4, s. 359.

4 **Şerhu Sahih-i Müslim**, (Kastalanî kenarı) c. 8, s. 312; **Fethu'l-Bâri**, c. 10, s. 165.

madde ile kullanılması gerektiğini söylemişlerdir. Zira bâzıları tek başına mantar suyunun zararlı olduğunu müşahede etmişlerdir. el-Gâfıki, **el-Müfredat** adlı eserinde, mantarın sürme ile karıştırılarak kullanıldığında çok faydalı bir ilaç olduğu belirtilmiştir. Görüldüğü gibi müslümanlar imkanları nisbetinde, asırlar boyu tecrübe ve deneyden geri durmamışlardır. Eski tabiblerden bir kısmı bunun başlı başına bir ilaç olduğunu söylerken; bir kısmı da başka bir madde ile karıştırılmak suretiyle kullanılabileceğini vurgulamıştır.

3 — İlimlerin büyük gelişmeler kaydettiği asrımızda, tıp ilmi çok mesâfeler katetmiş, hatta doktorlar tedavisi imkansız gibi görünen hastalıkların dahi ilacını keşfetmiş, bir insanın uzuvlarını diğer bir insana nakletmeyi başarmışlardır. Eğer muhtelif branştaki doktorlar rivâyet ve dirayet bakımından hadis ilmiyle iştigâl eden âlimlerin de yardımıyla, Tıbbu'n-Nebevî'yi inceleme ve araştırmaya tâbi tutsalar, bundan büyük hayırlar elde edileceği gibi; pekçok oryantalist ve onlara tabi olanların şüphe düşürdükleri birçok hadisin sahih olduğu da gün yüzüne çıkar. Dahası bu hadislerin Hz. Peygamber'in birer mucizesi oldukları da açıkça anlaşılır. Çünkü Resulullah bir tabib olmadığı gibi, tıp ilmiyle de hiç uğraşmamıştır. Öte yandan bi'set asrında yaşayan tabiblerden bu hakikatleri bilen birisi yoktu ki, Resulullah'ın onlardan aldığı söylenebilsin. Bu durumda geriye sâdece bu hadislerin vahy eseri olduğu ihtimâli kalıyor. Zira : **«O hevâ'sından konuşmaz, O ancak vahyolunan bir vahydir»**

4 — Bu ve benzeri hadislerde yakını olarak ne kastedildiği bilinemediği için sıhhatlerini araştırırken tecrübe bir şey ifade etmemektedir. Binâenaleyh söz konusu

olan bu hadiste de hangi mantarın kastedildiği açık değildir. Zira Resûlullah özel bir mantarı kastetmiş olabileceği gibi, genel olarak bir türe de işaret etmiş olabilir. Ayrıca mantar, bütün göz hastalıkları için şifa olmadığı gibi her zaman ve herkese de şifa olmayabilir.

Sonra mesele kıyamete kadar sâbit kalması gereken şer'î bir mesele değildir. Bu nedenle, Rasulullah'ın zamanında, belirli bir hastalık için, özel bir yerde, yine belirli bir mantar çeşidinin ilaç olması dâ mümkündür. Deney başarısızlıkla neticelenirse, bu, hadisin sahih olmayıp gerçekle bağdaşmadığı anlamına gelmez. Çünkü üzerinde deney yapılan mantar, tedavisi arzulanan hastalığa te'sir etmeyebilir. Ayrıca deneyde kullanılan mantar, hadiste sözü edilen mantar olamıyabileceği gibi, deneyin başarısızlığı mantarın yapısının dışında bir sebeple kaynaklanmış olabilir.

Tıbb'ın geliştiği bir asırda yaşadığımız halde, ilmen yüzde yüz başarılı netice vereceği kesin olan bâzı cerrâhi müdâhelelerin başarısızlıkla neticelendiğini görebiliyoruz. Bunun sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz : İlacın yapısı dışındaki etkenler, havada ve âletlerde mikropların bulunması, doktorun yanlış teşhisi ve ilacın hastalığın bulunduğu yere isâbet etmemesi. Uzman doktor kardeşlerimizin bizlerden daha iyi bildikleri gibi, bu tür hadislerin sıhhatini tesbitte deney ve tecrübe yegâne yöntem değildir.

Bütün bunlara tıbbi bitkilerin zamanla özelliklerini yitirdiklerini de ilave etmek lâzım. Aslında mantar ve diğer varlıklar zararsız olarak yaratılmışlardır. Ancak, daha sonra çeşitli etkenlerle, kendilerine bâzı âfetler arız olmaktadır. Öyleyse bugün mevcut olan mantar-

larla yaptığımız bir deneyin başarısızlıkla neticelenmesi, faydaları zamanla izâle olmuş olabileceği için, hadisin yalan olduğu anlamına gelmez. Nitekim pek çok bitki de zamanla, ya da kendisini çevreleyen ortamın değişmesiyle özelliklerini kaybedebilmektedir.

Bu söylediklerimizi 6/10/1961 târihinde Kâhire'de çıkan **el-Ehram** gazetesinin 14. sayfasındaki, «Tıbbî Bitkiler Bahçesi» başlıklı şu yazı da doğrulamaktadır: Tıbbî gözlemler, tıpta kullanılan bitkilerin son derece hassas olduklarını, toprak, sıcaklık, rutubet ve deniz seviyesinden yüksekliklerine göre özelliklerini kaybedebileceklerini söyler. Bâzen de yerlerinin değiştirilmesi nedeniyle bitkilerde yepyeni özellikler ve unsurlar meydana gelebilmektedir. İtalya'da bâzı tarımsal arâziler, uyuşturucu elde etmek için, haşhaş üretimine çevrilmiş, fakat bitkiler uyuşturucu hiçbir madde vermemiş bunun yerine yelkenli gemi halatlarının yapımında kullanılan çok sağlam elyaf vermiştir. Halbuki, bu bitkinin elyaf ile uzaktan yakından hiçbir alakası yoktur.

BÖLÜM IV

Ahmed Emin, **Duha'l-İslâm** adlı eserinin başka bir yerinde, Hadis'in isnad ve metin tenkidine değinirken şu görüşleri serdetmiştir :

«... Hadisçiler, hadis uydurulmasında önemli bir faktör olan siyâsî sebeplere değinmemişler. Emevî ve Abbâsî idârelerine destek veren rivâyetlere kusku ile yaklaşmamışlardır. Hadislerin, rivâyet edildikleri ictimâî yapıyla ilgilerini tesbit edebilmek için, Hz. Peygamber ve râşid halifeler dönemi ile Emevî ve Abbâsî döneminin sosyal yapısını ve bu devirlerde ortaya çıkan siyasî ihtilafları ele alan kapsamlı incelemeler yapmamışlardır. Bunun yanında, râvileri hadis uydurmaya sevkeden psikolojik unsurlar üzerinde de durmamışlardır. Gerçi zaman zaman bunları gözönünde bulundurduklarını bildiren bâzı rivayetleri görebiliyoruz İbn-i Haldun'un, Ebu Hanife'nin az hadis rivayet etmesine ilişkin şu sözü buna örnek olabilir: «Ebu Hanife, râvinin kendi davranışıyla çelişki arzeden hadisleri zayıf telakki ederdi» Biraz kapalı ve veciz bir ifade olmakla beraber, bu söz, hadislerin sıhhati tesbite çalışılırken, yalnızca râvileri tetkik etmekle yetinilemiyeceğine, bilakis hadis metninin beşer tabiatı ve sosyal yapısıyla uyuşup uyuşmadığına da bakılması gerektiğine dair bir metoda işâret etmektedir.

Râvinin psikolojik durumunun, rivâyetine nasıl etki ettiğini göstermesi bakımından, ibn-i Ömer'in şu ha-

beri güzel bir örnektir : «Resulullah, davar bekçiliğinde kullanılan köpeklerle, av köpeklerinden başka köpek edinen kimse'nin sevaplarından hergün iki kırat eksilir» demiştir. Fakat aynı hadisi Ebu Hureyre şöyle rivâyet etmiştir : «... Av köpekleri ile davar ve tarla bekçiliğinde kullanılan köpekler bundan müstesnâdır.» Görüldüğü gibi Ebu Hureyre hadise, tarla bekçiliğinde kullanılan köpekleri de ilâve etmiştir. Bu durum ibn-i Ömer'e aktarıldığı vakit : «Ee! ne de olsa Ebu Hureyre ziraat ile uğraşıyor» demiştir. İbn-i Ömer'in bu sözü, rivayette psikolojik unsurların ne gibi bir rol oynayacağına dâir latif bir telmihtir. Bu meyanda daha başka rivayetlere rastlamak mümkündür. Ancak bunlara verilen önem hiçbir zaman isnad tenkidine verilen önem kadar olmamıştır. Zâten hadisçiler sened tenkidine eğildikleri kadar, bu yöntemlere de ağırlık verselerdi, faziletlerle ilgili hadisler de dâhil, pek çok hadisin uydurma olduğu rahatlıkla ortaya çıkardı.»1

Cevap :

1 — Hadisçiler, rivâyetleri objektif bir biçimde tenkide tâbi tutmuşlar, sened ve metin incelemesinde esas aldıkları kriterler çerçevesinde sahih ya da zayıf olan haberleri tesbit edip ortaya çıkarmışlardır. Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi, haktan uzaklaşmak ve hükümde aşırılığa düşmekten korkan her iffetli eleştirmen'in yaptığı gibi, hadisçiler de, tenkidlerinde teenni ile hareket etmiş ve son derece temkinli davranmışlardır. Fakat müsteşriklerin ve onların borazanlığını yapanların esas maksatları, cerh ve tâdil imamlarını acûl, hükümde acele davranarak kestirip atan kimseler olarak lanse

1 Ahmed Emin, **Duha'l İslâm**, c. 2, s. 131-132.

etmektir. Halbuki, bu imamların böyle olmadıkları gün gibi âşikârdır.

Diğer yandan hadisçilerin: «Bidât ve hevâ sâhibi kimselerin rivâyetleri muteber değildir» şeklindeki prensipleri açıkça ortadayken, Ahmed Emin'in, onları siyâsi unsurları gözardı etmekle suçlamasını anlamak doğrusu mümkün değil. Söz konusu prensibi, bâzı imamlar farklı şekilde uygulamışlar ve yalnızca bidâtinin propagandasını yapan kimselerin haberlerini kabul etmemişlerdir. Bunun nedeni ise, kanaatlerindeki taassubun propagandist râvileri rivâyetlerde tahrife sevketmesi ihtimâlidir. Ancak cerh, ve ta'dil imamları herşeye rağmen, bu tür râvilerin bütün rivâyetlerini reddetmemiş, kanaatleri ile çelişki arzeden haberleri kabul etmişlerdir.

İmamların siyâsi unsurları hesaba kattıklarına diğer bir delil de onların şu kâideleridir: «şii bir râvi'nin Hz Ali'nin fazileti, aynı şekilde Râfızî birinin Ali (r.a.) karşıtlarını kınayan rivâyeti uydurma kabul edilir.»

Öyle anlaşılıyor ki, Ahmed Emin, mevzu hadisler sahasında yazılan, İbnu'l-Cevzi'nin **«Kitâbu'l-Mevduât»**ı, Suyûti'nin **«el-Leâli'l-Masnûa»**sı ve İbnu'l-Arrak'ın **«Tenzihu'ş-Şeria»**sından haberdar değildir! Bu kitapları incelemiş olsaydı müellilferinin şahıs, bölge, cins ve milletlerin fazileti ile ilgili hadisler konusunda ne derece titiz davrandıklarını ve eserlerinde herbiri için ayrı birer bab açtıklarını görme imkanı bulurdu. Sâdece Suyûtî'nin adıgeçen kitabında, faziletlere dâir zikredilen mevzû haberler yüz sayfadan fazla yer teşkil etmektedir.

Bütün bunlardan sonra, Ahmed Emin, nasıl olur da kalkıp: «... Hadisçiler sened tenkidine eğildikleri kadar, bu yöntemlere de ağırlık verselerdi, faziletlerle ilgili ha-

disler dâhil pekçok hadisin uydurma olduğu rahatlıkla ortaya çıkardı» diyebilir.

Şâyet O, bununla, hadisçilerin, faziletlerle ilgili bütün hadislerin uydurma olduğuna hükmetmediklerini kastediyorsa biz bu görüşe asla katılmayız. İnsaf sahibi hiç bir araştırmacının da bunu söyleyebileceğini zannetmiyoruz.

Şimdi basiretli okuyucularımızdan şu söyleyeceklerimize de dikkat etmelerini istirham ediyoruz :

a) Bir rivâyete göre Hz. Enes : «Hamama girdim. baktım ki, Resulullah üzerinde bir peştemalle oturuyordu» demiştir. İbnu'l Cevzi bu haberi değerlendirirken : «O zaman Araplar arasında umûma ait hamamlar yoktu» diyerek rivâyetin uydurma olduğuna hükmetmiştir.

b) Yine ibnu'l Cevzi : «bundan yüzyıl sonra Allah'ın işine yarayacak hiçkimse doğmayacaktır» şeklindeki bir rivayetin de sened yönünden tahlilini yaptıktan sonra : «pek çok değerli âlim h. 100'den sonra dünyaya gelmiştir. Böyle bir haber nasıl sahih olabilir?» diyerek uydurma olduğuna dikkat çekmiştir.

c) Hadisçilerin, el-Herise (bir çeşit yiyecek)'nin insanın cinsi gücünü arttırdığını bildiren rivâyeti değerlendirken, «Bu haberi uyduran Muhammed b. el-Haccac el-Lahmî'dir. Bu adam Herise satarak geçinirdi» tesbitini yapmaları da, râvinin psikolojik yönüne dikkat etmeleri bakımından ilginçtir. Daha bunlara benzer pek çok misâl bulmak mümkün. Ne yazık ki, Ahmed Emin hadisçilerin yazdıklarını okuma ve inceleme külfetine katlanmamış, görüş ve iddialarında oryantalistlerin izinden gitmeyi tercih etmiştir.

2 — Ahmed Emin'in, köpek besleme ile ilgili, Ebu Hureyre rivâyeti hakkında ibn-i Ömer'in sözlerini : «ibn-i Ömer'in bu sözü, rivâyette psikolojik unsurların ne gibi bir rol oynayacağına dâir latif bir telmihtir» diyerek yorumlamasına birkaç yönden cevap vermek istiyoruz :

a) Herşeyden önce, Ebu Hureyre'nin, tarla bekçiliğinde kullanılan köpekleri de içeren rivâyeti Buharî ve Müslim'de yer almaktadır. Sonra bu şekliyle hadis, sâdece Ebû Hureyre değil daha başka sahabîler tarafından da rivayet edilmiştir. Bunlardan bir tanesi afif sahâbi Süleyman b. Ebî Zuheyr'dir. Bu zat Buharî'de yer alan rivâyetinde şöyle demektedir : **«Kim davar ve tarla bekçiliğinde kullandığı köpekten başka köpek edinirse her gün amelinden bir kırat eksilir»** Bunu Resûlullah'tan bizzat sen mi işittin sorusuna da, Süleyman b. Ebi'z-Zübeyr : «Şu Mescid'in rabbine andolsun ki, evet, bizzat ben işittim» cevabını vermiştir.

İmam Müslim ise, aynı lafızlarla, Yahya b. Said el-Kattan tarikiyle, Abdullah b. Muğaffel'den gelen bir isnadla bu hadise yer vermiştir. Müslim ayrıca ibn-i Ebî Hâtim'den de nakletmiştir. Bundan başka, Tirmizi, Nesâi ve ibn-i Mâce de eserlerinde bu rivayete yer vermişlerdir.

Görüldüğü gibi aynı hadis, Ebu Hureyre'den başka, pek çok tarikle hadiste ziyâde yapmaları mümkün olmayan sahabiler tarafından da rivâyet edilmiştir. Kaldı ki, aynı ziyâde bizzat ibn-i Ömer'den de gelmiştir. Nitekim İmam Müslim, hadisin Şu'be ve Ebu'l-Hakem tarikiyle ibn-i Ömer'den gelen şu varyantına yer vermiştir : **«Kim ziraat, davar ve av köpeğinden başka köpek edinirse her gün sevâbından bir kırat eksilir»**2 İmam Nesai de aynı ziyâdeyi ibn-i Ömer'den rivâyet etmiştir.

---

2 Müslim.

İmam Nevevi ise aynı konuda şu mutalada bulunmuştur : «İbn-i Ömer bu hadisi Ebu Hureyre'den işittikten sonra gerçekten Resulullah'ın bunu söyleyip söylemediğini tetkik etmiş, söylediğine kanaat getirince de Ebû Hureyre'den duyduğu şekliyle rivâyet etmiş olabilir. Yahut ibn-i Ömer önceleri hadisi bu ziyâde ile rivayet ettiği halde daha sonra bunu unutmuş olabilir. Hâsılı, bu şekliyle hadisi rivâyet eden yalnız Ebu Hureyre olmayıp, bir grup sahabe de bu konuda ona muvâfakat etmişlerdir. Ebu Hureyre bunda münferid kalsaydı, yine de fazlalığı içeren rivâyeti kabul olunurdu.»3

b) Dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da şudur : ibn-i Ömer'in sözü, ne Ebu Hureyre'nin rivâyetine şüphe düşürecek ve ne de O'nun doğruluk ve emânetini gölgeleyecek bir nitelik taşımamaktadır. Burada yalnızca Ebu Hureyre'nin onu ezberinde tutmasına yardımcı olan bir niktaya işâret edilmiştir ki, o da bu sahabinin ziraatle meşgul olmasıdır. Zâten genel olarak insanlar kendilerini yakından ilgilendiren şeylere daha fazla ilgi duyar ve kolayca bellerler.

Bu hususta İmam Nevevî âlimlerin şu değerlendirmelerine yer vermiştir. : «... Burada, Ebu Hureyre'nin rivayetini zayıf gösterecek veya onda şüphe uyandıracak bir şey söz konusu değildr. Bilakis, ibn-i Ömer'in sözünden anlaşılan, Ebu Hureyre'nin ziraatle uğraşan biri olduğu, dolayısıyle kendisini ilgilendiren rivâyetin bu kısmını daha iyi bellediğidir. Zira, âdeten insan ilgi alanına giren şeyi diğerlerinden çok daha iyi öğrenir ve başkalarının bilemiyeceği hükümlerini daha iyi muhafaza eder.»

---

3 en-Nevevi, **Şerhu Sahih-i Müslim**, c. 10, s. 234.

c) İbn-i Ömer'in Ebu Hureyre'den tazim ve takdirle söz etmiş olması ve O'nun kuvvetli bir hâfızaya sâhip olduğunu itiraf etmesi de bu anlayışı kuvvetlendirmektedir. Nitekim Ebu Hureyre'nin cenâze merasiminde O'nu rahmetle anarak : «Resûlullah'ın hadislerini bize muhafaza ediyordu» dediği sâbittir. Ayrıca el-Bağavi «es-Sahâbe» adlı eserinde yine ibn-i Ömer'in O'na hitâben : «ya Ebâ Hureyre! sen, içimizden Resûlullah'a en çok mülazemet eden ve O'nun hadislerini en çok ezberleyensin» dediğini kaydetmiştir. Anlaşılan Ahmet Emin, sahâbenin yağcılık ve yaltakçılık nedir bilmediklerini, hak ve hakikat uğruna tenkid etmekten asla çekinmediklerini farketmemişe benziyor. Eğer ibn-i Ömer (r.a.) hadise yaptığı ilâveden dolayı Ebu Hureyre'yi yalancılıkla itham edecek olsaydı bundan asla geri kalmazdı. Çünkü O'nun Ebu Hureyre'den korkmasını gerektirecek hiç bir neden yoktu.

Rivâyet yönünden sâbit olan bu ilâve, dirayet yönünden de son derece ma'kuldur. Zira Şâri'in davar köpeklerine müsaade ederken göz önünde bulundurduğu illet, tarla bekçiliğinde kullanılan köpekler için de aynen mevcuttur. Kaldı ki hayra ve şerre muhtemil olan bir sözü, hayra yormak, bırakın sahabeyi, normal bir müslümana yaraşan iffetli bir davranıştır. Nitekim Ömer b. Hattab (r.a.) da bu nokta üzerinde ısrarla durarak : Kardeşinizin sözünü mümkün merebe iyiye hamletmeye çalışın, kötüye yormayın» demiştir. Gerçek şu ki, Ahmed Emin bu iddialarıyla büyük haksızlık etmiştir.

3 — Şimdi de Ahmed Emin'in şu ifadeleri üzerinde duralım : «... Gerçi onların bu kâbil bâzı şeyler rivâyet ettiklerini görebiliyoruz. Buna ibn-i Haldun'un, Ebu Hanife'nin az hadis rivayet etmesine ilişkin şu sözü örnek

olabilir : «Ebu Hanife râvinin kendi davranışlarıyla çelişki arzeden hadisleri zayıf telakki ederdi.» Biraz kapalı ve veciz bir ifade olmakla berâber bu sözü, hadislerin sıhhati tesbite çalışırken, yalnızca râvileri tetkik etmekle yetinilemiyeceğine, bilakis hadis metninin beşer tabiatı ve sosyal yapısıyla uyuşup uyuşmadığına da bakılması gerektiğine dâir bir metoda işâret etmektedir.»

Cevap :

Ahmed Emin, ibn Haldun'un sözünü tahrif etmiş. O'nu kastedilen manasından alarak, hiç te taşımadığı bir anlama hamletmiştir. İbn Haldun, asla, O'nun dediği gibi; Yalnızca rivâyetlerle yetinilmeyip, onların sosyal vakıalara ve beşer tabiatına arzedilmesi gerektiğini, söylemek istememiştir.

İbn Hadun'un esas kastı : Ravi, kendi rivâyet ettiği hadisin aksine bir fetvâ verdiği veya O'nun aksine davranışta bulunduğu zaman, haber-i vâhidle amel edilip, edilemiyeceğidir. Zira, Ebû Hanife ve ashâbı, bu gibi durumlarda, (isnad) bakımından sahih bile olsa, hadisin zayıf olduğuna hükmetmektedirler. Usulcüler, Hanefilerin bu kanaati hakkında şu mütalaayı yapmaktadırlar : «Hanefi âlimler, haber-i vâhidle amel edilebilmesi için üç şart öngörmüşlerdir. Birincisi, râvinin, rivâyet ettiği habere muhâlif amel etmemesidir. Şâyet, ravi, ameli veya fetvâsıyla rivâyete ters düşecek olursa, rivâyetine itibâr edilmez. Bilâkis muteber olan ameli ve fetvâsıdır. Bu şartlarını da izâh ederken şöyle demektedirler : «Sâhâbenin tamamı âdil insanlardır. Binaenaleyh bu vasıfta olan bir râvinin, neshedici başka bir unsur bulunmadıkça, rasulullahın hadisine aykırı davranması asla makul değildir. Aksi taktirde bu tutumu, O'nun adâlet vasfını zede-

[illegible]4 Bu izahtan sonra, ibn Haldun'un sözünden ne kastettiği iyice anlaşılmaktadır. Nitekim O, bu sözlerinden sonra, konuyla ilgili olarak, Mâlikî'lerin görüşlerine yer vermiş, haber-i vâhidle amel edilebilmesi için onların da, rivayetin Medine ehli-nin tatbikatıyla çelişmemesi şartını aradıklarına dikkat çekmiştir.5 Bütün bunların arkasından ibn Haldun «Şâfiîlerin görüşü» başlığı altında da şu değerlendirmede bulunmuştur: «Haber-i vâhidle amel edilebilmesi için, İmam Şâfii, ne Mâliki ve ne de Hanefilerin şartlarına gerek duymamıştır. Bilâkis O'nun tek aradığı, senedin sahih ve muttasıl olmasıdır. Sened sahih ve muttasıl olduğu sürece, hadis meşhur olsun, olmasın, Medine'lilerin tatbikatıyla çelişsin veyâ çelişmesin, O'nunla amel etmiştir. Şâyet hadis, başka hadislerle muâraza teşkil ederse, bu durumda, onu nesheden rivâyetin olup, olmadığına bakmış, var ise O'nu esas almıştır. Yok ise, aralarını cem etmeye çalışmış, buna da imkân bulamazsa, aralarındaki teâruzu giderecek şekilde te'vil etmiştir. İmam Şâfîi, İttisâl şartından dolayı mürsel haberlerle istidlâlde bulunmamıştır. Zira, mürsel haber, isnadından, sahabenin düşmesi sebebiyle kopukluk olan bir haber türüdür. Ancak O, başka bir rivâyetle desteklenmesi hâlinde bu nevi haberleri delil olarak kabul etmiştir. Sâid b. el-Müseyyib'in mürselleri ile amel etmesinin hikmeti de budur. Çünki, onların tamamının başka tariklerden muttasıl olarak geldiğini tesbit etmiştir.»6

İbn Haldun ardından, ,Hanbelilerin görüşlerine yer vermiştir. Onların da, Mâliki ve Hânefilerin şartlarına iti-

---

4 Muhammed Şelebi, **Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmi**, c. 1, s. 142.
5 A.g.e., c. 1, s. 146.
6 A.g.e., c. 1, s. 147.

bar etmemeleri yönünden, İmâm Şâfii gibi düşündüklerini, ne varki farklı olarak, ittisâl şartını da gözetmediklerini belirtmiştir. Bilâkis, sened sahih olduğu sürece, muttasıl olsun veya olmasın onunla amel ettiklerini, bu yüzden de mürsel haberleri kıyasa tercih ettiklerini vurgulamıştır. Sünnetle amel konusunda, en geniş mezhebin Hanbeli mezhebi olduğu da ibn Haldun'un mütalaları arasındadır.7

Bu konuda, İmam Şafii'nin görüşünün en tutarlı görüş olduğuna dikkât çekmeye bilmem gerek var mı? Kanaatimiz o ki, ravileri âdil ve zâbıt olup, senedi de muttasıl bulunduğu sürece, râvinin ameli veya fetvâsıyla çelişip çelişmediğine bakılmaksızın hadisle amel edilmelidir.8

Bu Konuda Hadis Âlimleri'nin Mütâlası :

Hadisçiler, râvinin rivâyeti doğrultusunda fetvâ vermesinin veya o yönde amel etmesinin, ne hadisin sıhhatine ve ne de râvilerinin adâletine hükmetmesi anlamına gelemiyeceğini belirtmişlerdir. Zira, O'nun ihtiyâten böyle hareket etmiş olması ihtimâli vardır. Yine, haberle paralellik arzeden bir başka delile uymuş olması da ihtimâl dahilindedir. Seyfüddin el-Amidî gibi bazı usulcüler bu şekil bir tutumun, hadisi tashih etmek anlamına geldiği kanaatine sahiptirler. Cüveynî ise, ihtiyâten yapılmadığı taktirde bu manaya gelebileceği görüşündedir. İbn Teymiyye'nin ise bu konudaki kanaati, terğib ve terhib içeren haberlerle diğerlerinin ayrı ayrı mütaala edilmesi yönündedir.

---

7 Aynı Yer.

8 Sûyûti, **Tedrîbû'r-Râvî**, s. 305.

Aynı şekilde, râvinin hadise muhâlefeti de, tamâmen başka bir sebepten kaynaklanmış olabileceği için, O'nun zayıf olduğunu veya râvilerinin sika olmadıklarını ifade etmez. Nitekim, İmam Mâlik, alışverişte «Muhayyerlik» hadisini rivâyet etmiş ancak, Medine'lilerin tatbikatına ters düştüğü için, onunla amel etmemiştir. Fakat bu, asla, hadisi rivayet eden «nâfi'» hakkında bir cerh sayılmamıştır.

İbn Kesir ise «râvinin, rivâyeti doğrultusunda amel etmesine veya fetvâ vermesine, o konuda başka hiç bir hadisin bulunmaması da yol açmış olabilir» der. El-Irâkî, bu kanaate katılmayarak, şu değerlendirmede bulunur: «Bir konuda yalnızca bir hadisin bulunması, îcma ve kıyas gibi başka delillerin de bulunmadığı anlamına gelmez. Sonra, hâkim veya müftî, elindeki bütün delilleri ortaya koymak zorunda değildir. Pekâlâ, başka bir delile sahip olup, O'nun ışığında kalbi hadise yatmış olabilir. Yahut ta, zayıf hadisin, kıyasa tercih edilmesi gerektiği inancındadır...»

BÖLÜM V

Bu bölümde de Ali Hasan Abdulkâdir'in «**Nazratün Âmme Fi Târihi'l Fıkhi'l-İslâmî**» adlı eserinde ortaya attığı şüpheler üzerinde duracağız. Ali Hasan Abdulkâdir kitabının bir yerinde şu görüşleri serdetmektedir :

«Allah Teâla, Kur'an'da, zekâtı müslümanlar üzerine farz kılmıştır. Fakihler ise, zekâtın kimlere vâcip olduğunu, bütün müslümanlara mı? Yoksa, yalnızca belli miktarda mala sahip olanlara mı? farz olduğunu ve yine, zekât olarak verilecek miktarın nekadar olması gerektiğini, bütün tafsilatı ile ancak, Rasûlûllah'ın hadislerinde bulabilmişlerdir.

Juynboll gibi bazı araştırmacılar ise, bu rivâyetlerin sıhhatinden endişe etmişler ve onların tarihi gerçeklere ters düştüğünü ileri sürmüşlerdir. Sahabenin herbirerinin gücu nisbetinde zekât verdiğine, bu konuda kendilerine tevcih edilmiş özel bir talimatnâmenin bulunmadığına dikkat çekmişlerdir. Bu araştırmacılar, Kur'an'ın hiçbir sınırlama getirmeden zekâtı farz kıldığını, müslümanların da, tâ ilk gündenberi onunla amel ederek yanlarında, nakid para, zinet eşyası, mâl, elbise v.b. gibi ne varsa onu zekât olarak vermeyi îtiyad edindiklerini savunmuşlardır. Söz konusu hadislerin ise zekat ameliyesine, yirmi dinara yarım miskal, aşağısına ise hiç zekat gerekmediği gibi bir takım sınırlamalar getirdiği de aynı araştırıcılar tarafından kaydedilmiştir.

Zekât birimlerinin tafsilâtıyla işlendiği vesikâlardan bir kısmını, Hz. Ebû Bekir'in vâlilerine gönderdiği mektupları oluşturmaktadır. Bazı rivayetlerde ise bu mektupları Rasulullah'ın yazdığı, fakat gönderme fırsatı bulamadan vefât ettiği ifâde edilmektedir. Rasulullah'ın ölümünü müteakip, Hz. Ebu Bekir'in onları yürürlüğe soktuğu, ondan sonra hâlife olan Ömer'in de aynı icraatı devâm ettirdiği kaydedilmektedir.

Bu mektuplarda, deve, sığır ve davarlardan verilecek zekât miktarları, tafsilatıyle işlenmiştir. Böylece Allah'ın mutlak olarak farz kıldığı zekât, bir takım sınırları ve şartları olan tafsilatlı bir ameliye haline gelmiştir. Bundan sonra insanlar, zekatlarını edâ ederken, fıkhî bir takım kural ve kaîdelere göre hareket edegelmişlerdir.. »1

Ali Hasen Abdülkadir, bu çelişkili sözleri nakletmiş, fakat bir cümle olsun eleştiri getirmemiştir. Bu da, O'nun, oryantalistlerin kanaatlerine katıldığı anlamına gelir. Böyle bir durumun bir müslümanın, dahası, bir Ezher âliminin kitabında yer alması, hiç şüphesiz, yeni yetişen talebelerin, sözkonusu hadislerdeki şüphelerinin artmasında, daha etkili bir vesile olacaktır. Halbuki, bu hadisler, zekâtın nisabını, ne kadar maldan zekât verilmesi gerektiğini, o kadar dakik bir biçimde ifâde etmektedir ki, bu Onların Allah tarafından vahyedildiklerinin bir işaretidir. Zira Rasulullah ümmî bir zat olup, bir hadiste de belirtildiği üzere, okuma yazma bilmeyen bir toplumda yetişip büyümüştü.

---

1 Ali Hasan Abdülkadir, **Nazratûn âmme fi Târihi'l-Fıkhi'l-İslâmî**, s. 16.

Cevap :

1 — Bu septik oryantalistler, zekatın nisâbına delâlet eden hadislerin tarihi gerçeklerle uyuşmadığını nereden çıkartıyorlar? Bu konuda onların ve görüşlerini naklederken yazarın kaynak göstermesini beklerdik. Bizler, tarihi gerçeklerin tesbiti hususunda hadis rivâyetlerine itimad etmiyeceğiz de neye güveneceğiz? Hadisçilerin yöntemini kullanmasına rağmen, Taberi gibi eski tarihciler bile, rivayetlerin incelenmesinde onlar kadar müdekkîk olamamışlardır. Vakıa ortadadır. İşin daha da ilginç tarafı, bu araştırmacıların, sahabeden her bir ferdin gücü nisbetinde zekât verdiğini, bu konuya ilişkin onlara tevdi edilmiş herhangi bir talimatın da bulunmadığını iddia etmeleridir. Bu ulu orta konuşmaktan başka birşey değildir. Şâyet sahabenin gücü oranında zekat verdiği sahih olsa bile bu, sâdece ilk zamanlara ait bir uygulama olabilir. Niekim, bu durum çok fazla devam etmemiş, zekâtın sarfedileceği yerler tafsilatıyle, Kur'an'da ortaya konmuştur. Konuyla ilgili sayılamıyacak kadar da hadis vardır. Sünnet ise Zekât'a dâir bütün meseleleri ince ince tesbit etmiştir. Bilindiği gibi sünnet, İslâm teşrii'nin ikinci aslıdır. Kur'an'ı tefsir ve izâh etmiş, mücmelini beyân, âm'mını tahsis, mutlakım takyid etmiş, bazen de müstakil olarak hükümler koymuştur. Şâyet, yalnızca Kur'an'a itimad edilmiş olsaydı, dini ve dünyevi pek çok meseleye fakihler çözüm bulamazlardı. Ne varki, sünnet ve hadislerin, dinî, dünyevî siyasî ve içtimaî gelişmenin ürünü oldukları, bu şüpheci oryantalistlerin büyük çoğunluğu tarafından iddia edilip durmaktadır.

Yahûdi müsteşrik, Goldzier'in sünnet hakkındaki görüşleri de onlardan pek farklı değildir. Hatta O, bu konuda pekçok oryanalistin de fikir babasıdır.

Buharî ve Müslim'de yer alan haberler'den bir tanesi şudur : **«Üç yaşını doldurmuş beş deveden aşağısında zekât yoktur. Yine beş Vesâk (60 ölçek)ten aşağısı da zekâta dâhil değildir.»** Ayrıca Buharî, Enes (r.a)in şu rivâyetini kaydetmiştir : «Hz. Ebû Bekir, O'nu Bahreyn'e vâli olarak gönderirken kendisine şöyle yazdırmıştır : «Bismillahirrahmânirrahim. Bu, Allah Teâla'nın Rasulu'ne emrettiği, Rasulunün de müslümanlar üzerinde farz kıldığı zekât farizasıdır. Müslümanlardan herkim O'nu usulü dâiresinde isterse, veriniz...»2 Deve ve Koyunların nisâbmdan bahseden pek çok sahih hadis bulmak da mümkündür. Bu konuda kendisine müracaat edilebilecek en güzel eser Mecdu'd-Din İbnû'l Esîr'in **«Câmiu'l-Usûl ilâ ahâdîsi'r Rasûl** adlı eseridir.3

Zekât miktarlarının, Rasulullah (s.a.s.) tarafından yazdırılmış olması, ancak O'nun vâlilerine göndermeden vefat etmesi, Peygamber'in vefatını müteakip halife Ebû Bekir (r.a.)'in onları yürürlüğe koyması ve O'ndan sonra da Hz. Ömer (r.a.)'in aynı uygulamayı devam ettirmesi ile ilgili rivayetler; zekât birimlerinin Rasulullah zamanında takdir edilip, herkes tarafından da biliniyor olmasıyla çelişki arzetmez. Zira, sahâbe, hadisleri yazmaktan men edildikleri zaman onları ezberledikleri gibi, zekatla ilgili rivâyetleri de ezberlemişlerdir. Hadislerin yazımını yasaklayan rivâyet Müslîm'de şöyle yer almaktadır : **Ben(im hadislerimi) alın yazmayın. Kim benden, Kur'an dışında birşey yazmışsa imhâ etsin. Benden hadis rivâyet etmenizde bir beis yoktur. Kim kasten bana yalan isnad ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın.»**

---

2 Buhârî, Kitâbu'z-Zekât.

3 İbnû'l-Esîr, Câmiu'l-Usûl, c. 4, 55.

Rasulullah (s.a.s.) zekât birimlerini, vâlilerine bizzat anlatmış ve şifâhen öğretmiş olabilir. Zekât ve nisabların kayıtlı bulunduğu vesikalar ise, özellikle Rasulullah'ın vefatından sonra, kendilerine müracaat edilecek güvenilir birer asıl olarak kalmış olabilirler. Bir başka ihtimal de, vâlilere gönderilen nüshalarla zekât memurlarının yanında bulundurulan nüshaların, ana, nüshadan çoğaltılan yazılı vesikalar olmasıdır.

3 — Sırf şüphe sokuşturmak ve rivâyetleri inkar edebilmek için, Kur'an'ın zekatı şartsız ve mutlak olarak farz kıldığını söylemekte garip bir iddiâdır. Kur'an'ın, dinî hükümlerin tamamını bütün detaylarıyla zikretmiş olduğunu iddia eden yokki. Kur'an, dinin aslı ve kaynağıdır. Allah, bu ümmeti, Kur'an'ı muhafaza etmekle mükellef tutmuştur. Binaenaleyh, O'nun bu derece veciz olması, İslâm ümmeti için bir rahmettir. Sonra, Allah Teâla, Kur'an'ı açıklamak üzere, Peygamberi Muhammed (s.a.s.)'i göndermiş ve **«insanlara, kendilerine indirileni açıklayasın diye sana da zikri indirdik. Belki aklederler.»**4 buyurmuştur.»

Rasûlûllah, söz, fiil, ahlak ve hayat tarzıyla O'nu en güzel biçimde açıklamıştır. İşte, sünnet ve hadislerden meydana gelen bu engin servet, Kur'ân'ı açıklamanın bir ürünüdür. Kur'an, namazların adedini, rekatlarını, secdelerini, hangi namazda açıktan, hangisinde gizli okunacağını belirtmemiştir. Rûku'da ve secdede ne denileceğini? birinci ve ikinci oturuşta neler okunacağını tafsilatıyle zikretmemiştir.

---

4 Nahl, 44.

Özet olarak; zekâtın nisab miktarları da, şeriat tarafından tesbit edilmiş bir keyfiyettir. Rasûlûllah ta pek çok hadis ve sünnetiyle konuya değinmiş. Allâh'ın emriyle onu açıklayıp, sınırlarını tâyin etmiştir. Hâlife ve sahâbiler ise, yalnızca, şeriatın getirip, Rasûlullah'ın açıkladığını tatbik etmişlerdir.

BÖLÜM VI

Ali Hasen Abdülkadir, *Nazratûn âmme fi'1-Fıkhil-İslâmî* adlı eserinin bir başka yerinde ise, şu görüşlere yer veriyor : «... Yalnızca Kur'ân ile yetinilmesi ve oldukça az hadis rivâyet edilmesi konusunda Hz. Ömer'in tavrı inkârı kâbil olmayan bir gerçektir. Abdullah b. el-Alâî, Kasım b. Muhammed'in kendisine şu rivâyeti haber verdiğini bildiriyor: «Ömer b. el-Hattâb devrinde hadisler oldukça çoğalmıştı. Bunun üzerine Ömer, halkın onları getirmelerine dâir bir emir çıkarttı. Hepsi bir araya toplandığı vakitte, yakılmalarını emretti. Ondan sonra, halka dönerek: Ehl-i Kitab'ın mesnât (; Allâh'ın kitabından başka edindikleri kitaplar)ı gibi, siz de, Allâh'ın kitabının yanında başka, başka kitaplar mı edinmek istiyorsunuz, dedi.» Abdullah b. el-Alâî, Kâsım'ın, o gün kendisini hadis yazmaktan men ettiğini de haber veriyor. [1]

Sahâbeden üç zâtın, hadis rivâyetinde çok ileri gittikleri için, hâlife Ömer tarafından gözaltına alındıkları da rivâyetler arasında yer almaktadır. [2]

İş bu kadarla da kalmamış, Hz. Ömer, kendi kanaatleri ile çelişki arz eden rivâyetleri reddetmekten çekinmemiştir. Fâtıma binti Kays'ın, O'nun yanında; kocasının O'nu üç talâk ile boşadığını, fakat Rasûlûllah'ın kendisine ne nafaka ve ne de Süknâ
(; boşanan kadının barınma

1 - İbn Sa'd, Tabakâtû'l-Kübrâ, c. 5, s. 140.
2 - Ez-Zehebi, Tabakâtû'I-Huffâz, c. 1, s. 7.

hakkı) vermediğini ifâde etmesi üzerine, Ömer : «Doğru söyleyip, söylemediğini bilmediğimiz bir kadının sözüne bakarak, biz Allah'ın kitabını bırakamayız. Bu durumda olan bir kadının, hem nafaka ve hem de süknâ hakkı vardır.» demiştir.

Buna benzer bir diğer rivâyette, Hz. Ömer'in teyemmüm hakkındaki görüşü münâsebetiyle zikredilen şu haberdir : «Ammar b. Yâsir, Ömer'in yanında : bir sefer esnasında ihtilâm olduğunu, su bulamaması üzerine cünüplük'ten kurtulmak için toprağa belendiğini, söylemiş; bilâhere Rasulullah'a durumu haber verince O'nun : «şu şekilde yapman yeterliydi», diyerek, ellerini toprağa vurup, sonra da yüzünü ve kollarını sıvazladığını» haber vermiştir. Ancak, Ömer, bunu hüccet olarak kabul etmemiştir. Zâten apaçık bir karine olmadıkça hadisleri kabul etmemek O'nun bir prensibiydi.»3

Cevap :

1 — Sayın, Ali Hasan Abdülkâdir'in : «Yalnızca Kur'an ile yetinilmesi ve oldukça az hadis rivâyet edilmesi konusunda Hz. Ömer'in tavrı, inkârı kâbil olmayan bir gerçektir.» görüşüne katılmak mümkün değildir. Zira, Ömer, hiçbir zaman insanları hadis rivâyetinden menetmemiş, sadece rivâyetlerinde dikkatli olmalarını tenbih etmiştir. Raşid hâlifelerin hadis rivâyetindeki tavırları budur, halkı da böyle olmaya çağırmışlardır. Hz. Ömer'in hadis rivâyetini büsbütün yasaklamayı düşünmeyip, bilâkis, bu konuda temkinli hareket ettiğinin en güzel delili «İstizân» hadisini rivâyet eden Ebu Musâ el Eşa'ri'ye söy-

3 Ed-Dihlevî, **Hüccetü'llâh el-Bâliğa**, c. 1, s. 141; Ali Hasen Abdülkâdir, **Nazratün âmme fi'l-Fıhki'l-İslâmi**, s. 71.

lediği sözüdür. O, büyük sahâbî, Ebu Musa el-Eş'arî'nin sözkonusu hadisi rivâyet etmesi üzerine, kendisinden bir şahid getirmesini istemiş, O'nun da Übey b. Kab'b'ı şâhid olarak getirmesinden sonra : Sübhânallah! ben (seni yalancılıkla ithâm etmek istemedim). Yalnızca bir şey işittim ve o konuda ihtiyatlı hareket etmek istedim, o kadar.» demiştir. Rivâyetin başka bir varyantında ise, Hz. Ömer'in, Rasulullah'ın bu hadisini işitmekten kendisini çarşı pazarda alışverişin alıkoyduğunu, söylediği kaydedilmiştir.4 Yani, Rasulullah'm sağlığında ticâretle meşgul olması. O'nu bizzat Hz. Peygamber'den işitmesine mani olmuştur. Buhârî ve Müslim'in rivâyetlerinde ise Hz. Ömer'in, Ebû Musa'ya şöyle dediği nakledilmiştir. «Ben seni itham etmek istemiyorum. Fakat, insanların, Rasulullah'a yalan isnad etmelerinden endişeleniyorum.» Bunu, İmam Mâlik te rivâyet etmiştir. Yine, İmam Buharî «**El-Edebû'l-Müfred**» adlı eserinde, Ubeyd b. Hanîn'den yaptığı bir rivâyette Hz. Ömer'in, Ebû Musa'ya : «Vallahi, Rasûlûllah'm hadisleri konusunda güvenilir bir insansın, fakat ben onu iyice tahkik etmek istedim.» dediğini kaydetmiştir.5

Bütün bu nakiller, Ömer el-Faruk (r.a.)'un, hadis rivayetini azaltmağa ve yalnızca Kur'an ile yetinmeye çağırmadığının en açık delilleridir. O'nu, hadis ve sünnetleri bırakarak, yalnızca Kur'an'la yetinmeyi kastetmekten Allah korumuştur. Kur'an'da hükmünü bulamadığı meselelerde, hadis ve sünnetlere başvurduğu bilinip dururken, nasıl olur da, O'nun : Yalnızca Kur'an'la iktifa etmeye çağırdığı iddia edilebilir? Örneğin, kadının düşük

---

4 Müslim, Kitâbü'l-Adâb.

5 İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, c. 11, s. 30.

yapması ve Şam'da beliren vebâ hastalığı gibi hadiseler karşısında takındığı tavır en güzel örneklerdir. Şam yakınlarında, «Serğ» denilen mevkiye kadar varmışken, Abdurrahman b. Avf'ın, Rasulûllah (s.a.s) ın : **«Bir yerde, vebâ zuhûr ettiği zaman oraya gitmeyin. Bulunduğunuz yerde belirirse, o zaman da, oradan dışarıya çıkmayın.»** dediğini hatırlatması üzerine oraya gitmekten vazgeçmiş ve geri dönmüştür. Hadisi, Buhârî rivâyet etmiştir.

Müslim'de, Mısver b. Mahreme'nin şöyle dediğini kaydetmiştir : «Hz. Ömer, kadının çocuğunun düşürülmesine sebep olmanın hükmü hakkında halkla istişâre etti. Muğire b. Şu'be : Resulullah'ın bu konuda diyetin, ğurre, yâni, köle veya cariye olduğuna hükmettiğini haber verdi. Ömer'in, senden başka buna tanık olan var mı? diye sorması üzerine, Muhammed b. Mesleme ona tanıklık etti...6

Hz. Ömer'in, Kur'an ve Sünnet'te hükmünü bulamadığı meselelerde Hz. Ebû Bekir'in tatbikatını esas aldığı da bilinmektedir.

2 — Hz. Ömer'in, sahabeden üç kişiyi hadis rivâyetinde çok ileri gittikleri gerekçesiyle gözaltına aldığına gelince, bu kesinlikle uydurmadır. Kitaplarda mevcut olan haberlerin sahihi de, sakimide bulunabildiğine göre, yazara düşen, rivâyetleri iyiden iyiye tetkik etmeden kitabına almamaktı. Nitekim, bu rivâyet Hz. Ömer'e isnad edilmiş uydurma bir haberdir.

İşte size, Zâhiri mezhebinin, Davut ez-Zâhirî'den sonra ikinci imamı, hadis ve sünnet âlimi, fıkhü'l-hadiste ihtisas sahibi Ebû Muhammed b. Hazm ez-Zâhiri'nin bu konuda söyledikleri :

---

6 Müslim, Kitâbu'l-Kasâme Ve'l-Muhâribin, bâb 11, no. 34.

Hz. Ömer'in, hadis rivâyetinde aşırı gittikleri için, İbn Mesud, Ebu'd-Derda ve Ebu Zer (r.a.)'i hapsettiği rivâyet edilmiştir. Munkatı olduğu için rivâyete itiraz edilmiştir. Zirâ haberin râvilerinden, İbrahîm b. Abdurrahman b. Avf onu, Hz. Ömer'den işitmemiştir»7 Beyhaki'nin kanaati de budur. Hz. Ömer'den bunu işitmiş olduğunu ise, yalnızca, Yakub b. Şeybe, Taberî v.b. kimseler iddia etmiştir. Zâhir olan işitmediğidir. İbn Hacer. «**Tehzibüt-Tezhîb**» adlı eserinde, İbrahim'in 75 yaşında iken, h. 95 veya 96'da vefat ettiğini söylüyor ki,8 bu durum O'nun h. 20 senesinde duğduğunu gösterir. Buna göre, Hz. Ömer'in vefatında O, üç yaşında olmuş olur. Bu yaş ise, hadis tahammül yaşının çok altındadır. Bu itibarla, senedindeki inkita'dan dolayı rivâyet hüccet olabilecek nitelikte değildir.

İbn Hazm konuyla ilgili mütalaasına şöyle devam eder : «Bu haberin yalan ve uydurma olduğuna, bizzat kendisi şâhitlik etmektedir. Çünki, böyle bir durumda, Hz. Ömer Sahabeyi yalancılıkla itham etmiş olur ki, kendisi de bu ithama dahil olur. Yahut ta, bizzat hadis ve sünnetlerin tebliğini yasaklamış, sahabeyi, onları gizlemeye ve inkâr etmeye zorlamış demektir. Bu ise, İslâm'dan çıkmak anlamına gelir. Allah, mü'minlerin emirini böyle bir şeyden muhafaza buyurmuztur. Bu söz, asla bir müslümanın söyleyebileceği bir söz değildir. Eğer, Hz. Ömer, İthâm etmeden onları, hapsetmiş ise, bu da onlara yapılmış bir zulüm olur. Binaenaleyh, reddedilmiş rivayetlerle fasid görüşlerine delil getiren kimseler, şu işâ-

---

7 İbn Hazm, **El-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm**, c. 2, s. 139.

8 İbn Hacer, **Tehzibü't-Tehzib**, c. 1, s. 139.

ret ettiğimiz iki habis yoldan hangisini dilerlerse onu tercih etsinler.»9

Bu rivâyete şüphe düşüren ve sahih olmadığını gösteren hususlardan bir tanesi de İbn Mesud'un (fıkıhta) Hz. Ömer'in mezhebine ve yoluna tabi olmasıdır. O : «Bütün insanlar bir vâdiye ve yola sapsalar (bir görüşe meyletseler), Hz. Ömer de bir başka yola ve vâdiye sülûk etse (başka bir görüşe kâil olsa) ben O'nun peşinden giderim (O'nun görüşünü alırım)» demiştir.

Hz. Ömer (r.a.) de, O'nu, Kûfe'ye muallim olarak gönderdiğinde, Kûfelilere : «Abdullah'ı göndermekle, sizi kendime tercih ettim» demiştir.

Yine, İbn Mes'ud ve Ammâr b. Yâsir, hakkında : «Bu ikisi, Muhammed (s.a.s.), ashabının ileri gelenlerindendir» dediği sabittir.

Hal böyle olunca, ibn Mesud'un, rivayet konusunda, Hz. Ömer'in metoduna muhalefet etmesi nasıl makul olabilir? böyle bir nedenle de, Hz. Ömer'in O'nu hapsetmiş olması, nasıl düşünülebilir?

Adı geçen, Fatıma binti Kays rivâyetindeki asılsız ilâve ise şudur : «Biz, ne Rabbımızın kitabını ve ne de, Peygamberlerimizin sünnetini, doğru söyleyip söylemediğini bilmediğimiz bir kadının sözüne bakarak terkedemeyiz.» Müslim'de ise rivayet şöyle kaydedilmiştir : «...Bellediğini veya unuttuğunu bilmediğimiz bir kadının sözüne bakarak, ne Rabbimizin kitabını ve ne de Peygamberimizin sünnetini terkedemeyiz. Kadının hem sükna ve hem de nafaka hakkı vardır.»10

---

9 İbn Hazm, **El-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm**, c. 2, s. 139.

10 **Müslim**, Kitabû't-Talâk.

Burada hata, Ali Hasan Abdülkadir'in ve Selefi Ahmed Emin'in müsteşriklerin sözlerine itimad etmeleri, onların görüşlerini değişmez gerçekler kabul etmelerinden neş'et etmiştir. Hem bu yazarlar ve hem de müsteşrikler bu konuda «**Müsellemü's-Sübût**» adlı eserde zikredilenlere dayanmışlardır. Halbuki, O, bir hadis kitabı olmayıp, Usûl-ü fıkh'a dair kaleme alınmış bir eserdir. Ve Prensip itibariyle, hadislerin sıhhat bakımından vasıflarını tesbitte bu gibi eserlere bakılamaz.

Ali Hasen Abdülkâdir, eserinin bir başka yerinde «Hadis uydurmacılığı ve bu konuda müsteşriklerin mütalaları başlığı altında şu görüşlere yer vermektedir :

«... Burada son derece önemli bir konuya tafsilatlı olarak temas etmeyi faydalı mülahaza ediyoruz. Bu mesele, ilk asırlarda hadis uydurmacılığı meselesidir. Yakın zamanlara kadar müsteşrikler arasında şu görüş revaç bulmuştur. Hadislerin büyük bir çoğunluğu, İslâm'ın, birinci ve ikinci asırdaki, dinî, siyasî ve içtimaî gelişmesinin bir neticesidir. Hadislerin İslâm'ın ilk devrini yansıtan birer vesika olduklarını söylemek doğru değildir, Onlar, ancak, İslâm'ın inkişâf devirlerindeki dinî gayretin birer ürünüdürler.»11

Müsteşrikler bu görüşlerini şu şekilde izaha çalışmışlardır :

a) Emeviler ile mûttâki âlimler arasındaki husûmetin had safhaya ulaştığı H. Birinci asırda onlar (âlimler) da hadis ve sünnetleri toplamaya başlamışlardır. Ellerindeki hadislerin gâyelerini gerçekleştirmede yeterli olmıyacağma bakarak, İslâm'ın ruhuna ters düşmeyen ve fakat

11 Bu naklettiğimiz görüş, Goldziher'in «**Dirâsât İslâmiyye**» adlı eserinden alınmıştır.

halkın da teveccühünü celbedebilecek nitelikte hadisler uydurmaya kalkışmışlardır. Bunu yaparken de, dinin prensiplerinden uzaklaşmak, ilhad ve tuğyana karşı mücâdele maksadiyle yaptıklarını düşünerek, vicdanen bir sıkıntı hissetmemişlerdir. Bu arada, Emevi saltanatının düşmanı olan Ali taraftarlarına da ümid bahşettiklerini nazarı dikkate almışlardır. İlk etapta, Emevilere karşı hareket e geçmede dolaylı bir yol olan, ehl-i beyti över nitelikteki hadisleri uydurmaya başlamışlardır. Böylece, ilk asırda hadis, fıkhî ve teşriî prensiplere muhâlif davrananlara karşı, suskun bir muhalefet şeklinde seyretmiştir.

b) Mesele bu kadarla da kalmadı. Bizzat hükümet bütün bunlar karşısında sessiz kalmadı. Bir görüşe yaygınlık kazandırmak ya da müttâkî zevâtı susturmak istediğinde, O da, hadise yapıştı ve hadis uydurmayı tezgâhladı. Bütün bunları, gördüğümüzde denilebilir ki, hadis uydurma hareketi, bir kısım hadislerin tervic edilip, bir kısmının karalanması oldukça erken bir dönemde başlamıştır. Zira, siyasî veya iktisadî hiçbir ihtilaf yoktur ki, onu destekleyen sahih isnadlı bir grup hadis bulunmasın.

Emevilerin hadis uydurmada takib ettikleri metod, Muaviye'nin, Muğire b. Şu'be'ye söylediği şu sözde kendini göstermektedir:

«Ali'ye hakareti, Hz. Osman'a rahmet okumayı, Ali taraftarlarına sövüp, hadislerini karalamayı ihmal etme. Tam tersini de Hz. Osman ve ehlini övmek için yap. Ve onların bunu duymalarını sağla.» İşte, Emevilerin Ali aleyhindeki hadisleri bu esas üzerine kaim olmuştur. Emevi ve tâbilerini, kendi bakış açılarına uygun olan hadislerde yalan olması pek ilgilendirmiyordu. Zira, yegâne mesele, kendilerine mensup insanların oluşturulup, çoğaltılması idi.

Emeviler, hadis uydurma yolundaki dehâlarıyle, İmam Zührî gibilerini bile elde ettiler. (onun uydurduğu) hadislerden birtanesi, **«sevap kazanmak maksadiyle, yolculuk, yalnızca üç mescide, benim şu mescidime (Medine mescidi), Mescid-i Haram'a, ve Mescid-i Aksa'ya, yapılabilir.»** şeklindeki hadistir. Bu, Emevilerin, bu hadis vasıtasıyle, Beytül-makdisi kutsayıp, Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî ayarına getirmek suretiyle, orayı halk için bir ziyaretgah yapmadaki siyasi eğilimlerini yansıtır. İşin diğer tarafı, bu hadisin uydurulması, İbn Zübeyr'in, Şamlılar'a Kâbe'yi ziyaret etmeyi yasakladığı zamana rastlamasındır. Bunun, Beytü'l-makdis, Şam ve Medine'nin faziletine dair hadislerle de ilgisi vardır. Nitekim, Medine'yi kızıları «Tayyibe» diye isimlendirirken, Emeviler «hâbise» bazı kimseler de «kokuşmuş yer» şeklinde isimlendirmişlerdir.

d) Mesele, siyasî maksatla veya Emevi hanedanı yararına hadisler uydurmakla da kalmadı. Bilâkis, dini sahaya, Medine ehlinin görüşleri ile, bağdaşmayan, ibâdete müteallik konulara da sirayet etti. Örneğin, herkesin bildiği gibi, cuma hutbeleri, önceleri, iki hutbeden teşekkül ediyor, halifeler hutbeyi ayakta irâd ediyorlardı. Bayram hutbeleri de, namazdan sonra icra edilivordu. Emeviler bunu değiştirdiler. Halife, Cuma hutbesini oturduğu yerden vermeye, başlarken, Bayram hutbelerini de namazdan önceye aldı. Bu uygulamalarına ise : Recâ b. Hayve'nin «Resulullah ve raşid halifeler hutbeyi oturdukları yerden irad ediyorlardı» şeklindeki rivayetiyle istidlalde bulundular; oysa, aynı zamanda, Cabir b. Semûre de «kim size. Rasulullah oturarak hutbe irad etti derse, yalan söylemiştir.» diyordu.

Bunun bir benzeri de Muaviye'nin minberin basamaklarını artırması, ve Mescidde, daha sonra, Abbâsilerin kaldıracağı, kendine has müstakil bir makam edinmiş olmasıdır.

Yine, mesele, istekler doğrultusundaki hadislerin terviciyle de kalmamış, kendi bakış açılarını yansıtmayan hadisleri karalamaya, onları gizleyip, zayıf göstermeye kadar uzanmıştır. Hiç şüphe yokki, Emevilerin lehine imâl edilen birtakım hadisler, Abbasilerin gelişiyle ortadan kayboluvermiştir.

e) İddia sahibi, sözlerini teyid edebilmek için, ilk devir âlimlerinin, râviler hakkındaki cerh ve ta'dil ifâde eden beyanlarını kullanmıştır.12 Bunlardan bir tanesi, muhaddis Âsım b. Nebil'in13 «Sâlih kimselerin, en fazla hadiste yalan söylediklerini gördüm» şeklindeki ifadesidir. Benzeri bir görüş, Yahya b. Said el-Kattân'dan14 da rivayet edilmiştir. Bu meyanda diğer bir söz ise, Vekî'in, Ziyâd b. Abdullah hakkındaki : «Hadiste mevkiinin yüceliğine rağmen, yalancı idi» sözüyle, Yezid b. Harun'un : «Bir kişi, hariç, Kûfeli hadisçiler, Süfyan b. Uyeyne ve Süfyan es-Sevrî'ye varıncaya kadar, hepsi tedlis yaparlardı. Her iki Süfyan da, tedlis yapan râviler arasında zikredilmişlerdir.» sözüdür.

f) Müslümanlar, ikinci asırda, hadislerin sahih olduğunu söylemenin yalnızca şekle râci olduğunu, isnadları sahih olan hadisler arasında, pek çok uydurma hadisin var olduğunu farketmişlerdir. Bu konuda şu ha-

---

12 Bkz. İbn Abdi'l-Ber, **Câmi-u Beyâni'l-İlm**; İbnü'l-Cevzî, **Telbisü'l-İblis**, s. 117.

13 Ebu Asım en-Nebil, İsmi, Ed-Dahhâk b. Mahled'dir [ö.h. 212].

14 ö.h. 192.

dîsler de onlara yardımcı olmuştur. : «Yakında bana isnad edilen hadisler çoğalacaktır. Kim size bir hadis rivâyet ederse, O'nu, Allahın kitabıyle karşılaştırın. Ona muvafık düşüyorsa, söylemiş olsam da, olmasam da bilinki bana aittir.» İbn Mâce, aynı hadisi; «Hadislerde söylediğim iddia edilen her güzel sözü, mutlaka ben söylemişimdir.»15 şeklinde kaydetmiştir. Bu doğrultuda hareket edilerek yapılanlara sahih hadislerden bir örnek verebiliriz. Müslim'in rivayet ettiği bir hadiste Rasulullah'ın, av ve davar köpekleri dışında bütün köpeklerin öldürülmesini emrettiği, haber verilmiştir. İbn Ömer'e, Ebû Hureyre'nin, bu hadise, tarla bekçiliğinde kullanılan köpekleri de ilâve ettiği söylenilince, O, «E! ne de olsa, Ebu Hureyre'nin ekip, biçtiği arazisi var» demiştir.16 İbn Ömer'in bu değerlendirmesi, hadisçinin şahsi maksatlardan dolayı neler yapabileceğine işaret etmektedir.

g) İlk devir hadisçileri, bazı fıkhî kaideleri ispat edebilmek için, şifâhi olarak yapılan rivayetlerden başka, Resulullah'ın isteklerini beyan eden yazılı vesikalar ortaya çıkarmak suretiyle yeni bir yöntem daha ihdas ettiler. Bu çeşitte, bir tasdik aracı olarak, Emeviler asrında ortaya çıkmıştır. Ama, mesele bu sahifelerin nüshaları etrafında dolaştığı vakit onların istinsah edildiği ana nüshayı soruşturup, sıhhatini incelememişlerdir. Biz, şu haberden hareketle uydurmacıların cüretini ortaya koyabiliriz : «Emeviler devrinde, bazı kimseler, Kuzey ve Güney araplarının arasını bulmaya çalışmışlar ve Tubba' b. Mâ'dîkerib devrinde, gûyâ, Yemen'lilerle Rabia arasında bir anlaşmanın yapıldığını ortaya koymuşlardır. Bu

15 Es-Şatibî, el-Muvâfakât, c. 4, s. 18.

16 Müslim, Kitâbu's-Sayd.

anlaşmaya dair vesikanın da, Himyerli bir emirin torunlarından bazısının yanında saklanmış olarak bulduklarını söylemişlerdir.» Şimdi, böyle bir haberi kabul edenlere, zaman bakımından çok daha yakın olan başka bir haberi kabul etmeleri zor gelmese gerek. Bu haberden kastımız, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarda ne kadar zekât gerektiğini ele alan haberdir. Bu konuda muhtelif hadisler varid olmuştur. Fakat bunlardan sahih kaynaklara alınabilecek nitelikte, ayrıntılı olarak zekâtın nasıl verileceğine dair nizamı belirten sahih bir haber yoktur. Bu nedenle, raviler, Rasulullah'ın zekât konusunda valilerine yaptığı vasiyetleri içeren yazılı bir vesikaya ihtiyaç duymuşlardır. Bunlara, Muaz b. Cebel'e yaptığı tavsiye ile, muhtevâlarını hadis ravilerinin bizlere naklettiği, Amr b. Hazm ve diğerlerine yazdığı mektuplar örnek olarak verilebilir.

Raviler, bu asıllardan nakledilen nüshalarla da yetinmediler. Bilakis, daha eski bazı asıllar ortaya çıkardılar. Bu asıllardan, Hz. Ömer'in ailesinin yanında saklanan bir nüsha vardır ki, Ömer b. Abdülaziz, ondan bir nüsha daha nakledilmesini emretmiştir. Ebu Davud da, Zûhrî'nin onu sahih bulduğunu rivayet etmiştir. Yine, Ebu Davud'un bahsettiği, Rasulullah'ın mührünü de taşıyan bir diğer vesika daha vardır. Bunu, Sumame b. Abdullah b. Enes'ten alarak, Hammad b. Üsame ortaya çıkarmıştır. Bu vesikayı, Hz. Ebu Bekir, Enes b. Malik'i, zekât toplamak için görevlendirdiği vakit, O'na vermiştir.»

Ali Hasen Abdülkadir, bu görüşlerin, geçen asırda müsteşrikler arasında, revaç bulan görüşler olduğunu ifâde ederek şu, birkaç satırla onlara cevap veriyor : «Burada müsteşriklerin mesnedsiz iddialarını, sağdan soldan ele geçirdikleri haberler üzerine bina ettikleri açıktır. Se-

lerin hadislerin tesbitindeki aşırı ihtimamlarının bir sonucu olarak sarfettikleri, cerh ve ta'dil ifadelerini sabit gerçekler olarak ele almışlardır.»17

İşte bu kadarı, değerli yazar, Üstad, doktor Ali Hasen Abdülkadir'in, Yahudi müsteşrik Goldzier'in görüşleriyle doldurduğu birkaç sahifeden sonra, ona yönelttiği bir iki satırlık cevabıdır. Halbuki O, islâm ve batı kültürüne vâkıf bir Ezher âlimidir. O'nun gibi bir âlimin yapması gereken, kitabını okuyanların gönlünden ortaya atılan şüpheleri izale edecek kadar cevabı uzatmaktı. Şayet böyle yapmış olsaydı; Allah'tan engin bir rahmet, Hadis ve sünnetlerin, İslâm ve Kur'an'daki mevkiini bilen biz müslümanlardan da teşekkür ve övgü alırdı. Bu münasebetle ben, sünnet ve hadislere bir hizmet, onlara düşürülmek istenen şüphelere de bir reddiye olması bakımından, cevabı uzatmayı uygun gördüm. İslâm, Kur'an ve sünnete karşı hınç duyan bu yahudi müsteşrikin nazariyelerinin içerdiği bütün kuşkulara tafsilatıyle cevap vermeden önce, Müsteşrikler arasında revaç bulmuş, pekçoğunun sıkı sıkıya benimsediği, oysa çok azının incelediği, yukarıda sunduğum görüşleri takdim etmeyi münasip gördüm.

Müsteşriklerin Bu Görüşlerine Cevaplar :

Rasulullah, sahabe ve onlardan sonra gelen müslümanların özelliklerinden elde edilen gerçekler, Goldzier'in görüşlerini çürütmektedir.

1 — Kur'an-ı Kerim. Rasulullah (s.a.s.)a indirilmiştir O da hiçbir ilâve veya eksik yapmadan. O'nu aynen indirildiği gibi tebliğ etmiştir. Sahabe ise, Kur'an'ı Hz.

17 Ali Hasen Abdûl'Kadir, A.g.e., s. 126.

Peygamber'den alarak, iyice ezberleyip, anlamak, bilgisini elde etmek için ömürlerini vakfetmişlerdir. Halis arap olmalarına rağmen Kur'an'daki herşeyin bilgisini ihata edememişlerdir. Zira, Kur'an'ın tafsile ihtiyaç duyan mücmel, beyan ve tefsire gereksinimi olan müphem, kapalı tarafların giderilmesi icab eden müşkil ifadeleri vardır. Ayrıca, kendisiyle özel bir durum kastedilen âm, yine tahsis edilmesi gereken âm ve takyid edilmeye muhtaç olan mutlak ifadeleri vardır ki, bütün bunları anlamada, yalnızca lûgat bilmek ve bazı şer'î kaidelerden haberdar olmak yeterli olmamaktadır. Bu gibi ayetlerin tefsirinde mutlak kanun koyucu ve Allah tarafından bir tebliğci olan Hz. Peygamber'e müracaat etmek durumundadırlar. Nitekim, Allah Teâla : **«İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için sana da Kur'an'ı indirdik. Umulur ki, düşünüp anlarlar.»**18 buyurmaktadır. Bir diğer ayetinde ise : **«Biz bu kitabı, sana, sırf hakkında ihtilafa düştükleri konularda, insanlara açıklanan ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olması için indirdik.»**19 buyurmuştur.

Diğer taraftan, ihtiyaçları ve beklentileri olan her nedeni toplum gibi, müslümanlar da, bir takım dinî ve dünyevî proplemlerle karşı karşıya gelmişlerdir. Sade ve bedevi bir hayattan, itikad, ibâdet, muamelat, ahlak ve benzeri konularda vahy ve Tevhid esası üzerine kurulmuş bir hayata intikal etmişlerdir.

Yepyeni bir, inanç ve hukuk nizâmına kavuşmuşlardır. Dinin aslı olan Kur'an-ı Kerim gerek dinî ve gerekse dünyevi hayatlarında gereksinim duydukları her konuda ve ilk defa karşı karşıya geldikleri problemlerde,

18 Nahl, 44.
19 Nahl, 64

edebilecek tafsilatlı bir kaynak değildi. Zira, Allah Teâlâ, anlama ve amel etmenin de ötesinde, O'nun [illegible]yle de İslâm ümmetini yükümlü kılmıştır. Şâyet Kur'ân, herşeyi, bütün detaylarıyla içerir bir vaziyette gelmiş olsaydı, İslâm ümmetine, O'nu muhafaza etmek güç gelecek, dahası buna güç yetiremiyeceklerdi. Bu durumda, karşılaştıkları limî ve dünyevî bütün meselelerde Allah'ın hükmünün ne olduğunu öğrenebilmek, Kur'ân'ın ve hikmetlerini öğrenmeye olan arzularını tatmin edebilmek, O'nun itikâd, ibâdet, muamelât, ahlak, siyaset ve benzeri konularda ihtiva ettiği bilgiye muttali olabilmek için, mutlaka, ama mutlaka, bir müjdeci, korkutucu, muallim ve dosdoğru yola bir kılavuz olarak gönderilen, Hz. Peygamber'e başvurmak zorundaydılar.

Rasulullah (s.a.s.) ın, kadın erkek, bütün müslümanların her konuda, kendisine başvurdukları yegane merci olduğu, meşhur ve tevatüren sabit bir keyfiyyettir. Öyleki, onlar, gusûl, hayız, nifâs, temizlik ve ihtilâm olma gibi çok özel meselelerini bile Rasulullah'a soruyorlardı. Rasulullah (s.a.s.) da, hiçbir hürmeti çiğnemeden, ve haya sınırlarını aşmadan, en açık bir şekilde onlara, izahatta bulunuyordu. Kadınlar ise, genellikle, utanıp, Rasulullah'a açıkca soramadıkları konularda mü'minlerin anneleri vasıtasıyle sorup, yardım alıyorlardı. Rasulullah (s.a.s.), bütün bunlara, ya kendisine vahyolunduğu şekliyle cevaplar veriyor —ki çoğunlukla böyle olmuştur— yahut da ictihadda bulunarak cevaplar veriyordu. Muhakkik âlimlerin kanaatine göre, Rasulullah ictihad ediyordu. Ancak ictihadında hata üzerine karar kılmasına müsade edilmiyordu. Rasulullah'ın içtihad ettiği konuda vahyin gelmemesi, Allah Teâlâ'nın O'nu, ictihadında takrir etmesi anlamına gelmektedir.

Allah'ın takriri

Sahabe, Rasulullah'tan teşrîe yönelik sadır olanları, bu esasa göre değerlendiriyor, hatta harp, siyaset gibi dünyevî meselelerde dahi, tutumunun, Allah'tan gelen vahye göre olabileceğini imkân dahilinde görüyorlardı. Bedir savaşında, Hubâb b. Münzir ile Rasulullah arasında geçen şu konuşma buna güzel bir delil olabilir : **«Ya Rasulallah! Burası bizim için tercih hakkı olmayan, Allah'ın sana karargah edinmesini emrettiği bir yer midir? Yoksa, sizin bir görüşünüz ve harp stratejisi icabı (tercih ettiğiniz bir yer) midir? Rasulullah; Bilakis, benim, kendi görüşüm, bir harp stratejisi icabı seçtiğim bir yerdir.»** Rasulullah'ın bu sözü üzerine, Hubab, başka bir veri önermiş, Hz. Peygamber de, istişare sonucu orduyu, oraya istihkam etmiştir.

Buraya kadar söylediklerimiz kabul edildikten sonra —ki kabul edilmek durumundadır— Rasulullah'ın, muhtelif beyan çeşitleriyle Kur'an'ı beyanı ve tefsirine dair büyük bir servetin varlığına, ayrıca, bundan başka, müstakil olarak, sünnetin koyduğu hükümlerine ve Kur'an'da bahsi geçmeyen bu hükümleri izâh eden hadislerin mevcudiyetine inanmamız gerekecektir. İşte bu muazzam servet, ister kavli, ister fiili ve isterse takriri olsun sünnet ve hadislerle bilinen olgudur.

2 — Sahabe, kanun koyma yetkisine sahip, Rasulullah (s.a.s.)'dan, sadır olanlara, büyük bir özen göstermiş, onu kendi canları ve ruhları mesabesinde telakki etmişlerdir. Sahabeyi Rasulullah'tan sadır olanları bellemeye, anlayıp öğrenmeye ve onlarla amel etmeye sevk eden unsurlar şunlardır :

a) Herşeyden önce, takva mertebesine, Rasulullah'ın getirdikleriyle amel etmekle ulaşılabilmesi, İslâm'da en

büyük şerefe de yalnızca, bu takva ile nail olunabilmektedir. Allah Teâla : **«Allah katında en kıymetliniz, en muttaki olanınızdır.»**20 buyurmaktadır. Takvaya ise, sadece Kitab ve Rasulullah'ın sünnetiyle amel etmekle erişilebilir. Bu itibarla onlar, Kur'an'ı muhafazaya gösterdikleri itinayı aynen, Rasulullah'ın sünnetlerini muhafazada da göstermişlerdir. Mü'minlerin emiri Ömer b. el-Hattab, Mekke emirine : «Yerine, kimi bıraktın? diye sorduğu vakit, O'na; İbn Ebzâ'yı, bıraktım, cevabını vermiş. Ömer; İbn Ebzâ da kimdir? dediğinde ise; Mevâlîlerimizden bir kimsedir, karşılığını vermiştir. Ömer'in; Bir köleyi nasıl yerine bırakabilirsin? demesi üzerine; Bırakırım, çünkü O, Kur'an hafızı ve feraiz âlimidir. Zira ben; Rasulullah (s.a.s.)'ın : **«Allah, bu kitapla bir takım toplumları yükseltir, bir kısmını da alçaltır»** buyurduğunu işittim, demiştir. Hadisi, Müslim rivayet etmiştir. Rasulullah'ın meclisine verilen öneme bakın ki, sahabeden herhangi biri oraya giderken arkadaşına **«Gel de bir saat iman edelim»** dermiş.

b) Dinî hükümlerin pekçoğu ve Rasulullah'dan gelenler, çok meşhur olan ya da bazı sahabilere has bulunan olaylarla ilgilidir. Veyahut da, hatırda tutulmasında büyük rolü olan soru v.b. hususlarla ilgilidir. Bu kabul edilen bir gerçek olduğuna göre, Goldzier ve onun gibi düşünen oryantalistler, sahabenin, sünnet ve hadislerin büyük bir kısmını ezberleyerek, tabiuna nakletmiş olmalarını, tabiunun da sonraki nesillere aynen iletmek suretiyle, onların ta bize kadar gelmiş olmasını neden imkansız görüyorlar?

---

20 Hucurât, 13

c) Sahabenin, Rasulullah'a besledikleri sevgi darb-ı mesel haline gelmiştir. Dost düşman herkes de bunu ikrar etmektedir. Hatta, Hudeybiye andlaşmasmdan sonra, Rasulullah'ın muarızlarından bazıları müşrik kavimlerine gelerek : **«Allah'a yemin olsun ki, Kisrâ'yı da, Kayser'i de mülklerinde gördük. Hiçbirinin ashabı, Muhammed'in ashabının O'nu sevdiği kadar, onlardan birine muhabbet beslemiyordu.»** demişlerdir. Rasulullah'a karşı sevgileri, ondan akıp gelen suyu, ve abdest suyunun artığını elde edebilmek için birbirleri ile çekişecek kadar ileri bir düzeye varmış, Rasulullah'ın balgamını ve tükrüğünü elde edebilmek için gözlerini dört açacak kadar had safhaya ulaşmıştır. Hadislerin ve sünnetlerin ezberlenmesinde bu sevginin tesirini, varın, siz hesap edin. Bugün bile insanlar, bazı lider ve politikacıların pekçok sözünü ezberleyebilmektedirler. Peygamberlik ile önderlik arasındaki, yine, Peygamber'e tabi olan sahabe ile, önderlere bağlanan kimseler arasındaki engin farka karşın, nasıl olur da, sahabenin çok sayıda hadis ve sünneti ezberlemeleri ve kendilerinden sonra gelenlere tebliğ etmeleri imkansız görülebilir?

3 — Sahabe ve tabiun, Rasulullah'ın vefatından sonra, sünnete, onun toplanmasına ve korunmasına eşsiz bir itina göstermişlerdir. İşte, Cabir b. Abdullah (r.a.); bir tek hadisi, doğrudan Rasulullah (s.a.s.)'dan rivayet eden birisinden işitebilmek için tam bir aylık yol tepmiş ve bu iş için özel olarak bir deve satın almıştır. Bunu, Buharî muallak olarak rivayet etmektedir. Ve yine, işte, Abdullah b. Abbas (r.a.); sahabeden birinin bir hadisi kulağına gelmiş ve hemen direkt kendisinden işitmek için kalkıp yanına gitmiştir. Uyumakta olduğunu öğrenince, ridasını yastık edinip kapısının önüne uzanıvermiş, rüz-

[illegible] kumla üzeri toz toprak olmuştur. Bilahare, [illegible] dışarı çıkmış ve : «Seni buraya kadar getiren nedir? Ey Rasulullah'ın amcasıoğlu. Birini gönderseydin de, ben sana gelseydim olmaz mıydı?» demiştir. Bunun üzerine İbn Abbas, sana gelmek, bana düşer, demiş, sonra da, hadisi bizzat ağzından işiterek ayrılıp gitmiştir. Sahabenin içerisinde Câbir b. Abdullah ve İbn Abbas gibileri daha çoktur.

Sahabeden sonra gelen, tabiûn da, sünnet ve hadislere karşı aynı itinayı muhafaza etmişlerdir. Said b. Cübeyr'in İbn Abbas ile yolculuk yaptığı, bu esnada O'ndan bazı hadisler işittiği, bu hadisleri binitindeyken yazıp, indikten sonra da kitabına geçtiği rivayet edilmiştir.

4 — İslâm âlimleri, ta sahabe devrinden itibaren, sünnetin toplanılıp, genel bir tedvine tabi tutulması işlemi tamamlanıncaya kadar, O'nun lafızlarını ezberlemek, manalarını anlamak ve hükümlerini kavramakla temayüz etmişlerdir. Hadiste, uydurma akımına karşı durmuşlar, yalancı ve uydurmacıları sıkı bir takibat altına almışlardır. Gizli ve kapalı yönlerini açığa çıkarıp, gerçek vechelerini ortaya koymuşlardır. Böylece, insanlar onlardan kaçınmış ve görünüşlerine aldanmamışlardır.

Allame, Ebul-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzi (ö. h. 597) şöyle demektedir : «Hiçbir kimsenin Kur'an'a ilavede bulunması mümkün olmayınca, bazı zümreler, Rasulullah'ın hadislerine ziyadelerde bulunmaya, söylemediği şeyleri O'na nisbet etmeye başladılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, rivayetleri tashih edecek, sahihini ortaya koyup, zayıfını gün yüzüne çıkartacak bir topluluk yarattı ve hiçbir asrı da onlardan boş bırakmadı.»

Süfyan es-Sevrî de (ö.h. 161) «Melekler, gökyüzünün muhafızları, hadisçiler de yeryüzünün muhafızlarıdır» diyor. Abdullah b. el-Mübarek'e (ö.h. 181) de. «Bu mevzu hadisler ne olacak?» diye sorulduğu, O'nun : «Onların içyüzünü ortaya koyacak uzmanlar daima varolacaktır» diye cevap verdiği rivayet edilmiştir.

İmam Ez-Zehebî de «**Tezkiretû'l-Huffaz**» adlı eserinde şunu kaydetmiştir : «Halife. Resid. bir zındığı öldürmek için alıp getirdiği vakit O: ben. bin tane hadis uydururken, sen neredeydin? diye sormuş, Halife de : Ey Allah'ın düşmanı! Ebu İshak el-Fezarî21 ve Abdullah b. el-Mübarek, onları tetkik edip, tek tek ortaya çıkarırken, esas, sen neredeydin?» karşılığını vermiştir.

Yine, İbnü'l-Mübarek'in : «Eğer, çölde birisi yalan söylemeyi tasarlasa, insanlar O'na yalancı demeye başlarlar.» dediği de rivayet edilenler arasındadır.

Yapmış olduğumuz bu nakiller, hadis âlimlerinin yalancılara ve hadis uyduranlara karşı ne kadar uyanık olduklarını, sürekli denetimde bulundurarak, uydurdukları şeyler nedeniyle onları kınayarak yalanlarını ortaya çıkardıklarını, ortaya koymaktadır. İşte bu şekilde hilelerini kendilerine çevirmişlerdir. Bütün bu ve burada zikrine imkan bulamadığımız gerçekler bizi, sünnet ve hadislerin sağlam temeller üzerine oturduğu bilgisine ve inancına götürmektedir. Goldzier'in iddia ettiği gibi; onların, müslümanların dinî, siyasî ve sosyal alanlardaki gelişmelerinin bir ürünü olmadıklarını ortaya koymaktadır. Bilemiyorum. İslâm âleminin her tarafında, ibadet ve muamelata dair kuralların ve benzeri hususların bü-

21 Hafız, Şeyhu'l-İslâm, İbrâhim b. Muhammed b. el-Haris el-Kûfî (ö.h. 185-6)'dır.

bir kısmında ittifak söz konusu iken, hadislerin büyük çoğunluğu, nasıl olur da, gelişmenin ürünü olabilir? Öyle iddia edildiği gibi, mesele, bir gelişim meselesi olsaydı, müslümanlar bu ittifaka ulaşamazlardı. Fıkhın fürûuna dair ihtilafların çok büyük bir kısmı, bakış açılarının farklılığı sebebiyledir. Pek çoğu da, içtihadda takip edilen yönteme, birtek delil üzerindeki anlayış farklılıklarına yöneliktir. Yine, bir takım hadislerin, bir bölgede bulunabilmesine karşın; başka bir yerde bulunamaması da bu ihtilaflarda önemli bir faktördür. Bunun sebebi ise, bir kısım sahabinin haberdar olduğu hadislere, bir kısmının muttali olmamasıdır.

Kaldı ki, biz ilk asrı, fıkıhta bir çocukluk dönemi olarak asla kabul etmiyoruz. Bu asrı, yalnızca, dinî ve hukukî bakımdan bir olgunlaşma devri olarak telakki ediyoruz. Âlimler, teferruata dair konularda, ne kadar ihtilaf ederlerse etsinler, hükümlerin tesbitinde yegane müracaat ettikleri kaynaklar Kur'an, sünnet veya bu ikisine kıyas ve bir de icma'dır.

Rasulullah döneminin, dinî ve fıkhî bakımdan bir olgunluğa erişme dönemi olduğunun en güzel delili, Allah Teâla'nın Veda Hacc'ında indirdiği şu âyettir : **«Bugün, size, dininizi ikmâl ettim. Üzerinize nimetimi tamamladım. Ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim.»**22 Rasulullah'ın şu sözleri de buna bir delildir : **«Size iki şey bıraktım. Bu ikisine sarıldığınız müddetçe sapıklığa düşmezsiniz. Bunlar Allah'ın kitabı ve benim sünnetimdir.»** Rivayete İmam Mâlik ve Hâkim eserlerinde yer vermişlerdir. Başka bir hadisinde ise, Rasulullah bu hususa şöyle işaret etmiştir : **«Sizi, gecesi gündüzü gibi olan ve yal-**

22 Mâide, 3.

nızca helak olmuş kimselerin sapacağı, berrak bir burhan üzere bıraktım.»

Asırlar ve zamanlar ne kadar ilerlerse ilerlesin, müslümanlar; din ve dünyevi konularda ihtiyaç duydukları her hükmü, Kur'an'da bulabilirler. Şayet, orada bulamıyacak olurlarsa, sünnete başvururlar, eğer orada da, bulamazlarsa, Kur'an'da veya sünnette bulunan benzeri hükümlere kıyas ederler. Bunların hiçbirine imkan bulamadıkları takdirde, Kur'an ve sünnetten çıkarılan usul kaideleri çerçevesinde ictihad ederler. İslâm'da ictihad, kıyamete kadar baki bir olgudur. Ancak, ictihad edecek şahsın, ictihada ehil olabilmesi için, mutlaka, taşıması gereken bir takım, şartlar sözkonusudur. Binaenaleyh, İslâm'ın ictihad müesesesi her isteyenin girebileceği bir kapı değildir. İslâm'ın bütün insanlık için evrensel, kıyamete kadar baki bir din olması için, ictihad kapısının da açık ve kıyamete kadar O'nun da baki kalması icabeder. Ta ki, dinî ve dünyevî konularda beşeriyetin her türlü ihtiyacına cevap verebilsin. «İşledikleri fücûr miktarınca insanlar için hüküm ortaya çıkarılması gerekir» diyen kimse, ne kadar doğru söylemiştir.

İslâm hukukunun, geçirdiği gelişme dönemlerini, çocukluk, gençlik, olgunluk ve kemâl asrı gibi devirlere ayırmak İslâm Şeriatı ile bağdaşmaz. Zira, İslâm teşriâtının aslı, Kur'an, sünnet, icma ve kıyastır. Böyle bir taksim ancak, beşerî sistemler ve vaz'î kanunlar için söz konusu olabilir.

Oryantalistlerin pekçoğu, İslâm hukukuna, Allah katından gelme ilâhî bir hukuk nizamı olarak bakmıyorlar; onu, diğer beşerî sistemler ve vaz'î kanunlar gibi değerlendirmeye tabi tutuyorlar. İşte bu yüzden sözkonusu hatalara düşüyorlar.

Evet, fıkıh ve ahkama dair eserlerin tedvininde bir [illegible] söz konusu olabilir. Bu, Allah'ın bütün ilimler için koyduğu bir kanundur. Hepsi, azdan başlar gittikçe çoğalır, basitten mürekkebe doğru ilerler. Fıkıh ise, Kitap, sünnet, İcmâ ve kıyas olmak üzere, ilâhî hukuk üzerine bina edilmiştir. Ancak, onda asırlar boyunca, anlayış, tercih ve hükümlerin istinbatmda, fakihlerin büyük bir gayreti sözkonusudur.

İctihad ve istinbat konusunda, mezheplerin yöntem farklılığına ve çokluğuna rağmen, herhangi bir fıkıh kitabına müracaat edilecek olursa, Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadisleri ile dolu olduğu müşahede edilir.

→ Bu sözler, Muhammedanische Studien'in 5. sayfasında

BÖLÜM VII

ORYANTALİSTLERİN ŞÜPHELERİNE VERİLEN AYRINTILI CEVAPLAR

1 — Biz, muttaki âlimlerin, Emeviler aleyhine hadis uydurdukları, onlardan intikam almak için, düşmanlarının övgüler dizdikleri yolundaki oryantalist iddialara kanmıyoruz. Takva ile hadis uydurmak bir arada bulunamaz. Avâm, havâs, herkesin bildiği gibi «takva» insanın, hem içiyle ve hem de dışıyla, dinde istikâmet üzere olmasıdır.

Burada, «muttaki» kelimesi, mutaassıp müsteşrik Goldzier'in gâyesine sinsice erişebilmek, okuyucuya ithamını kolayca kabul ettirebilmek için, cümleye sokuşturduğu bir kelimedir. Zira, vermek istediği intiba şudur: Muttakî âlimlerin hâli bu olunca, takva sahibi olmayanların hâlini, varın, siz hesab edin. Hiç şüphesiz, onlar, diğerlerinden çok daha ileri gidip, hadis uydurmada onları fersah fersah geride bırakmış olacaklardır.

Biz, bu iftiracının iddiasında ne derece haklı olduğunu görebilmek için; o muttakî âlimlerden bazısının isimlerini vermesini beklerdik. Ta ki, söz konusu kimseler hakkında, cerh ve ta'dil imamlarının sözlerini tesbit edelim de, iddia edildiği gibi, gerçekten âlimler mi, yoksa âlim müsveddeleri mi, veya ilimle uzaktan yakından ilgisi olmayan kimseler mi, öğrenelim isterdik. Ne var ki, İslâm'a ve müslümanlara hınç besleyen bu yahudi yazar,

kötü maksadını kamufle edebilmek için sözü müphem bırakmıştır.

Biz müslüman âlimler, Emevileri ve muarızlarını öven, ya da yeren hadislerin uydurulmuş olduğunu inkâr etmiyoruz. Nasıl, inkâr edebiliriz ki, mevzu hadislere dâir yazılan eserler bunların pekçoğunu ortaya koymaktadır. Fakat bizim, şiddetle karşı çıktığımız husus bunu yapanların muttaki olmaları iddiasıyla; hadisçilerin mevzû haberleri anlamadan, onları uyduranların ayıbını, kusurunu ortaya koymadan rivâyet etmiş olmaları iddiasıdır. Nitekim İbn Sirîn, bu konuda diyor ki : «Daha önceleri, isnad sorulmuyordu. Ne zaman ki, fitne zuhur etti. O vakit, kendisinden rivâyette bulunduğunuz kimseleri söyleyin denilmeye başlandı. Sünnet ehlinin hadisleri alınmaya, bidat ehlininki reddedilmeye başlandı.» Sünnet ehli olanlar, inanç ve hattı hareketlerinde dürüst olan kimselerdi. Bidat ehli ise; bunun tam tersi bir konum içerisinde bulunan kişilerdi. Yine, İbn Sîrîn : «Bu ilim (hadisler) dindir. Dininizi, kimden aldığınıza iyi dikkât edin.» diyor. Bunu, Müslim, «**Sahih**»inin mukaddimesinde rivâyet etmiştir. Müslim'in bu konuda bir diğer rivâyeti de, Abdullah b. Mübârek'in şu sözüdür : «İsnad dindendir. Şayet, isnad olmasaydı, isteyen, dilediğini söylerdi.» İbnu'l-Mübârek'in : «Bizimle hadis rivâyet eden şu kavim arasında ayaklar, yani isnad vardır»1 sözü de, Müslim'in rivâyetleri arasında yer almaktadır. Künyesi Ebu'z-Zinâd olan. Abdullah b. Zekvan'dan da : «Medi-

1 Burada, hadislerin kendisiyle kâim olduğu isnad, hayvanın üzerinde durduğu ayaklara benzetilmiştir. Nasıl ki, hayvandan ancak, ayakları varken istifâde edilebilirse, aynı şekilde, hadislerden de, yalnızca isnadları olduğu vâkit istifâde edilebilir, denmek istenmektedir.

...de yüz kadar güvenilir insan tanıdım. Ne var ki, bu ...in ehli olmadıklarından kendilerinden hadis alınmazdı» ...diği rivâyet edilmiştir.2

İşte bütün bunlar, âlimlerin, yalancı ve uydurmacıları takibât altında tutup, gerçek yüzlerini ortaya koymada ne kadar uyanık olduklarına delâlet eder. Daha evvel, müsteşriklerin sözlerini özet olarak eleştirirken, muttaki âlimlerin, değil hadis uydurma hareketine ortak olmak, bu faaliyetler karşısında nasıl cihad ettiklerini izah etmiştim.

İşaret etmek istediğim diğer bir nokta da, ilk asırda, ortaya çıkan fitne ve ihtilaflara rağmen, insanlardaki dinî güdünün, hala kuvvetli olduğudur. Bu dinî güdü, muttaki alimlerde ve hak konusunda eleştiri almaktan sakınmayan kimselerde çok daha kuvvetli ve nettir. Ne kınama ve ne de tehdit onları, hiçbir zaman korkutamamıştır. Her zaman iyiliği emredip, kötülükten sakındırdıkları ise bilinen bir gerçektir. Çoğu zaman, bir âlim, halife ve idarecilere nasihat edebilmiş, hakka ve dine muhalefet ettiklerini onlara söyleyebilmiştir. Mesele, böyle olunca, muttaki âlimler, niçin, münafıklık yapıp, amaçlarına yalan ve desise ile ulaşmaya çalışsınlar? Goldzier'in de itiraf ettiği üzere, onlar muttaki insanlardır. Bütün müslümanların nazarında takva vasfı Rasulullah (s.a.s.)'a yalan isnadıyle çelişir ve onunla, asla, bir arada bulunamaz. Hâlife ve idarecilerin gönlünü almak için, hadis uydurma işini, ancak, dinlerini dünya karşılığında satan, şahsiyetsiz, ahlakî ve dinî bakımdan zayıf karakterli kimseler yapabilir.

Öte yandan, halife ve idareciler de zaten, dindar ve ahlaklı insanlardı. Asla, kendileri lehine, Peygamber'e ya-

2 Müslim, Nevevî Şerhi, c. 1, s. 78-88.

lan isnadına razı olmazlardı. Bunun en güzel örneği, Gıyâs b. İbrâhim'le ilgili şu rivayettir : «Birgün, Halife Mehdî'nin huzuruna giren Gıyas O'nun güvercinlerle ovnadığını görür hemen O'na : «Mızrak, tırnak (at, deve) ve kanat (kuş v.b.) müsabakasından başka yarış, meşru değildir» diye bir hadis rivayet ederek Halife'nin gönlünü almak için «kanat» kelimesini hadisin sonuna ilave eder. Burada, uydurulan yalnızca son lafızdır, hadisin diğer kısmı sahihtir. İmam Ahmed ve Sünen-i Erbaa yazarlarının eserlerindeki varyantında «kanat» kelimesi yer almamaktadır. Hadisi rivayet ettikten sonra Gıyas, gitmek maksadiyle kalktığı vakit, halife O'nun yalan söylediğini farketmiş ve O'na : «Senin yalancı bir adam olduğundan eminim» demiştir. Bilâhere de, Gıyas ve benzeri, münafık, dini gevşek kimselerin hadis uydurmalarına sebep olduğu için güvercinlerin kesilmesini emretmiştir.

Buna benzer, diğer bir hadiseyi de Hatib el-Bağdadî, yalancı Ebu'l-Buhterî'nin terceme-i halinde zikretmiştir. Birgün bu zat, kıssa anlatmak için halife Harun er-Reşid'in huzuruna girmiş, bir de bakmış ki, halife güvercin uçuruyor hemen bir hadis uydurmuş ve : «Rasulullah (s.a.s.) da güvercin uçurmuştur» deyivermiş. Harun er-Reşid, O'nun yalan söylediğini farketmiş ve azarlayarak : «Defol, huzurumdan, eğer Kureyşli olmasaydın seni azlederdim» demiştir. Keske, azletseydi, ya da tutup, cezalandırsaydı, ne vardı?

Bakınız halife Mehdi ve Harun Reşid, gönülleri alınmak için uydurulan hadislere, nasıl da tepki gösteriyorlar. Bu, halifelerin vicdanlarının ve dinî hamiyetlerinin kuvvetli ve diri olduğuna delalet eder.

BÖLÜM VIII

2 — Burada ele alacağımız şüphe de, öncekilerde olduğu gibi, ciddî ve ilmî meselelerde hiçbir mesnede dayanmadan, ulu orta, ileri sürülmüş bir iddiadır. Biz, bu şüpheciden Emevi halife ve hükümetlerinin insanları hadis uydurmaya teşvik ettiklerini; canlarının her istediğini hadis uydurarak desteklediklerini gösteren delilleri sözlerimizin önüne sermesini beklerdik. Kendisine aldananların ve onların borazanlığını yapan müslümanların nazarında, muhakkik ve yaptığı alıntılarda güvenilir bir zat olan Goldzier'in garipliklerinden birisi de, hadis uydurma hareketinin, oldukça erken bir devirde başladığını ileri sürmesidir. Bu meyanda, Hz. Muaviye'nin, Muğire b. Şu'be'ye söylediği şu sözü de delil getirmektedir : «Aman! Ali'ye hakaret etmeyi, Hz. Osman'ı rahmetle anmayı ve Ali taraftarlarına sövmeyi ihmal etme. Hadislerini de çürük göster...» Goldzier, maksadına nâil olabilmek için, cümleye hemen, «hadislerini de» ifâdesini ilave ediverm iştir. Halbuki rivayetin, **Tarihu't Taberî**'deki şekli şöyledir : «Aliyi kınayan, O'na hakaret eden kimselere rahmet okuma. Yalnızca Hz. Osman'ı rahmet ve istiğfarla an. Alinin ashabı kınanmaya müstahaktır. Onlardan uzak durulmalı ve sözlerine kulak verilmemelidir. Hz. Osman'ın taraftarları ise aşırı derecede övülmeli, onlara yakınlık duyulmalı ve onlarla konuşulmalıdır.»

Biz, bu metinde, Goldzier'in iddiasına delâlet eden birşey göremiyoruz. İşte, müsteşriklerin iktibaslardaki gü-

venirlikleri böyledir. Bu sözü okuyan kimse şöyle tahayyül eder : İlk asırda, İslâm ümmetini bir dağınıklık sarmıştır. İslâmî ruh bir telâş içinde veya izmihlâlle karşı karşıyadır. Aksi takdirde, muttaki âlimlerin, Emeviler aleyhine hadis uydurmaları; Emevilerin de, aynı şekilde onlara karşılık vermeleri neyle izah edilecektir? Eğer, Goldzier yalnızca faziletlere ve karalamaya yönelik hadisleri kastetmiş olsaydı, mesele biraz olsun yumuşardı. Fakat O, dinî işlerin hemen hemen tamamında, okuyucuya, bu hayâlî durumu tasavvur ettirmek istemiştir.

Diğer taraftan, Goldzier'in bir diğer iddiası da : İster, dinî, isterse itikadî olsun, ihtilafa medar olan her meselenin sağlam isnadlı bir grup hadise dayandığı yolundaki, iddiasıdır.

Bir defa, ihtilaflı olan her konuda, herkesin sahih hadislere dayandığı tezini reddediyoruz. Kendisinde ihtilaf edilen o kadar çok mesele var ki, taraflar, hiç de delil olmıyacak hadislere sarılmışlardır. Ayrıca, bir konuda mücerred olarak ihtilaf edilmiş olması ve onunla ilgili sahih olduğu ileri sürülen hadislere dayanılması, söz konusu hadislerin uydurma olmalarını gerektirmez. Fıkhî meselelerde ihtilafların makul sebepleri âlimlerin enine boyuna zikrettikleri sahih yorumları vardır.1

Kaldı ki, ihtilaflardan bir kısmının, insanlara genişlik olması bakımından, Rasulullah'ın herhangi bir fiilinin farklı şekillerde hikaye edilmesi buna yol açmış olabilir. Sahabeden birisi Rasulullah'ın bir fiilini, başka bir diğeri de ayrı bir fiilini nakletmiş olabilir. Bu gibi durumlarda, gerçekte bir çelişki sözkonusu değildir. Zira,

---

1 Bkz. İbn Teymiye, **Refu'l-Melâm ani'l-Eimmeti'l-A'lam, Huccetullah el-Baliğa**, c. 1, s. 110.

iki davranışta mubah ve meşru bir davranış olabi- Yahut da, biri mubah, diğeri müstahab veya her ikisi müstehab olabilir. Bu arada, her ikisi de vacip olup, diğerinin yerini tutabilecek nitelikte olabilir.

İhtilaflardan bir kısmı da vardır ki, bunlar, sahabe- bazılarının Hz. Peygamber'den herhangi bir hükmü almış olması, diğerlerinin de onu işitmeyip, şer'î kaide ve usuller çerçevesinde, ictihad etmesinden kaynaklanabilir. İçtihadları bazen, hadise muvafık düştüğü gibi, bazen de düşmeyebilir. Bu noktada, sahabenin hepsinin, Rasulullah ile her zaman berâber olma yönünden, aynı düzeyde olmadıklarını hatırlamak lazım.

Rasulullah (s.a.s.) vefat edince, Sahabe, İslâm âleminin çeşitli yerlerine dağıldılar. Kimisinin bildiği hadislerden, kiminin hiç haberi yoktu. Medine v.b. yerlerde; yeni bir problemle karşılaşıldığı zaman, o konuda hadis bulunabiliyor ve hadis doğrultusunda hükme varılıyordu. Fakat, daha sonra, başka bir yerde aynı türden bir problemle karşı karşıya geliniyor, oradaki sahabilerin, ilgili hadisten haberleri olmayabiliyordu. Binaenaleyh, onlar da, mecburen ictihad ediyorlardı. Bilahare, konuya ilişkin bir hadis ortaya çıkıyor. Sahabe bu hadisi rivâyet ettiği vakit de, onlar, sözkonusu meselede, kendilerinin haberdar olmadıkları ve fakat bize kadar naklolunan hadise ters bir hüküm vermiş gözüküyorlardı. Onların hadis doğrultusunda amel etmemeleri, kendilerine ulaşmadığı için, hadis hakkında bir cerh unsuru olamaz.

Bazen de, rivayetlerdeki çelişkinin kaynağı, Hz. Peygamber'den müşâhede ettikleri hali nakildeki, bakış açılarının farklılığı olabilir. Zaten, bu kabil ihtilafların çoğu, bu sebeb dolayısıyladır. Bunun, en güzel örneğini,

Rasulullah'ın hangi çeşit hac yaptığını dile getiren rivâyetlerde görmek mümkündür. Bu rivayetlerin bir kısmı O'nun, Hacc-ı Kıran (bir ihramla hac ve umreyi birlikte yapmak), bir kısmı, Hacc-ı İfrâd (yalnızca haccetmek), bir. kısmı da, Hacc-ı Temettu (Hac ve Umre, her ikisi için ayrı ayrı ihrama girmek) yaptığını ifade etmektedir. Bunun nedeni şudur : Sahabeden bazıları, Hz. Peygamber'in hac için ihrama girdiğini görmüş ve O'nun Hacc-ı İfrâd yaptığını rivâyet etmişlerdir. Bazıları da, haccın yanında Umre de yaptığını görmüşler ve Haccınm Hacc-ı Kıran olduğunu rivâyet etmişlerdir. Hacc-ı Temettu yaptığını rivayet edenler ise, Temettu'nun şer'î ma'nasını değil de, luğat manasını kastetmişlerdir.

Sahabeden gelen rivayetlerdeki çelişki, bazen de, hadisi farklı anlamaktan, ya da, zahiren çelişkili gibi görünen hadislerin arasını cem'deki yöntem ayrılığından ortaya çıkmış olabilir. Yine, hükmün illetine yahut bir nassı diğerine tercih etmeye değişik yaklaşım tarzı da buna neden olmuş olabilir.

İhtilafların bir diğer nedeni de, hadislerin âm, has, mutlak, mukayyed, mücmel ve mübeyyen oluşlarıdır. İmamlardan bir kısmı, hadisi âm olarak telâkkî ederken, bir diğer kısmı, O'nun tahsis edildiğini söyleyebilir. Yine, bir kısmı hadisin mutlak, diğeri de mukayyed olduğuna kanaat getirebilir. v.b. İslâmî ilimlerde, derinlemesine inceleme yapmayan birisi, ilk bakışta bunları bir çelişki olarak veya uydurma ürünü olarak görebilir. Ancak, önyargılardan ve taassuptan uzak, etraflı bir araştırma yapacak olursa hakikat apaçık kendisine görünecektir.

Gelelim diğer şüphesine : Goldzier; Emevilerin Zührî gibi âlimleri elde ettiklerini, onların da, Emevi hanedanı

lehine hadisler uydurduğunu iddia ediyor ve **«sevap maksadıyle yolculuk ancak üç mescide; benim şu mescidime, Mescid-i Haram'a ve Mescid-i Aksa'ya, yapılabilir»** şeklindeki hadisi de buna örnek veriyor. Goldzier'in buradaki esas amacı, rivayet ilminin üzerine kurulduğu temel direkleri yıkmaktır. Bunlar ravilerdir. O'na göre, bu kimseler, halife ve idarecilerin emirlerine tâbi şahsiyetlerdir. Hele, en büyük hadis hafızı, hadislerin yayımında büyük emeği geçen ez-Zührî'nin hali böyle olunca, ilim ve mertebe bakımından O'nun altında kalan ravilerin hali ne olacak? Elbetteki sultanların rızası onları da cezbedecektir. Müsteşrikler ez-Zührî'ye dil uzatmakla, özelde, O'nun konumunu zedelemek, genelde ise, bütün ravilere gölge düşürmek istemektedirler.

Okurlarımızın da hatırlayacakları gibi, burada üzerinde durduğumuz şüphe ile ilgili konular üzerinde daha önce de uzun uzadıya durmuştum.

BÖLÜM IX

1 — Sünnete ve sünnet âlimlerine karşı kin dolu olan yahudi müsteşrik Goldzier'in, ibadetlere ilişkin hükümlerde, Medinelilerin tatbikatıyle uyuşmayan haberlerin uydurma oldukları, iddiasına gelince, bu da, öncekiler gibi hiçbir mesnedi olmayan, bir iftiradan başka bir şey değildir. Bu, ancak, ilk devir İslâm toplumu hakkında hiçbir bilgisi olmayan veya bildiği halde iftira eden birinin sözü olabilir.

O dönemde, çok sayıda sahabi olduğu gibi dinleri uğruna en kıymetli şeylerini hatta canlarını feda eden. hak uğruna eleştiri almaktan sakınmayan ve yalnızca Allah'tan korkan çok miktarda da tâbii vardı. Dinî prensiplere ilâvede bulunmak ya da onları değiştirmek, ne bir halifenin ne de bir başkasının kârı değildi. Zira, din, insanların tahribinden emin kılınmıştır. Müslümanlar, idarecileri daima tarassut altında tutmuşlar, bazı ibâdetlerde ihdas ettikleri değişikliklere şiddetle tepki göstermişlerdir. Oysa, idareciler de yapmak istedikleri şeylerde, bir takım haberlerin te'vilini esas almışlardır. İşte, âlimlerin, sultanları mürakabedeki sıkı tutumlarına bazı örnekler :

Ez-Zehebi, **Tezkiretû'l-Huffâz** adlı eserinde, İbn Ömer (r.a.)'in terceme-i hâlini verirken şu haberi nakletmiştir : «Haccac hutbe irad ederken, Abdullah ayağa kalkmış ve O'na : «Ey! Allah'ın haramını çiğneyip helâl edinen, Allah'ın beytini yıkan ve O'nun dostlarını öldüren Allah

düşmanı» diye seslenmiştir. Haccac, kim bu? diye sormuş, Abdullah b. Ömer, denilmesi üzerine : «Sus, ey, bunak ihtiyar» diye karşılık vermiştir.»1

Başka bir rivayette ise, şöyle denilmiştir : «Haccac bir hutbesinde : «Haberiniz olsun, İbn Zübeyr, Allah'ın kitabını değiştirmiştir» demiş. Bunun üzerine, ibn Ömer : «Yalan söylüyorsun, ne ibn Zübeyr, ve ne de sen, Allah'ın kitabını değiştirmeye güç yetiremezsiniz» demiştir. Haccac'ın «sen, bunak bir ihtiyarsın» diye karşılık vermesi üzerine, O da; «Eğer, sen sözünden dönecek olursan, ben de ancak o zaman dönerim» cevabını vermiştir.»2 İslâm ümmetine en sert davranan, onları ezik ezik ezmeye, hakkı söyleyen dilleri susturmaya yeltenen Haccac-Zâlime karşı bile Abdullah b. Ömer gibi bir zatın sukut etmediğini görüyoruz.

Emevilerin uydurma hadislerle, sultalarını meşrulaştırma çabalarına, halk tarafından şiddetli bir tepki gösterilmemesi makul olamaz. Kaldı ki, hadis uydurma gibi bir olgu, bu kadar erken bir devirde başlamamıştır. Böyle bir durum, ancak, fıkhî ihtilafların kızışıp, mezhep taassubunun ayyûka çıktığı zamanlarda ortaya çıkmıştır. Faziletlere dâir hadislerde bazı âlimler toleranslı davransalar bile, ahkâm hadislerinde, gevşek davranılmayıp, çok sıkı bir tutum sergilenmesi gerektiğinde bütün âlimler ittifak etmişlerdir. Zira, helâl ve haram ifade eden hükümler, ancak bu hadislerle bilinebilmektedir.

2 — Şaşkınlığı mucip bir diğer husus da Goldzier'in iftiralarını desteklemek için, Emeviler hesabına zikret-

---

1 Ez-Zehebi, Tezkiretü'l-Huffâz, c. 1, s. 37.

2 a.g.e., c. 1, s. 37.

bazı hadislerdir ki, hiçbiri de davasını destekleyecek mahiyette değildir.

Rasulullah (s.a.s.)'ın, cuma hutbelerini ayakta irad ettiği, nihayet, Hz. Muaviye'nin gelip hutbeleri oturarak okumaya başladığı, inkârı kabil olmayan bir husustur. Ancak Hz. Muaviye'nin bunu bir mazeretinden dolayı yaptığı aşikardır. İbn Ebi Şeybe: «Muâviye iyice şişmanlayıp da, irileşince, hutbeleri oturduğu yerden irad etmeğe başlamıştır» şeklinde, bir rivayete yer verirken, Beyhaki de «**Sünen**» adlı eserinde: «Dermansızlığı, hastalıkları ve yaşlılığından ileri geliyordu» diye ilavede bulunmuştur. Biz, müfteri Goldzier'den iddiasını doğrulayacak bir tek hadis göstermesini beklerdik.

El-Beyhâkî, Kab b. Ucre'den de şunu rivayet etmiştir: Kab, birgün mescide girmiş, Abdurrahman b. Abdülhakem'in oturduğu yerden hutbe irad ettiğini görmüş. Bunun üzerine: «şu habise bakın, oturduğu yerden hitab ediyor. Halbuki, Allah Teala: **«Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman, hemen dağılıp, oraya gittiler ve seni ayakta bıraktılar.»**3 buyurmaktadır demiştir» İşin ilginç tarafı biz, İbnû'l-Hakem'in, oturmasının meşruluğuna dair, bir tek hadisi delil getirdiğini göremiyoruz.

Goldzier'in daha önce zikrettiği Reca, b. Hayve hadisine gelince, ona muttali olmak mümkün olmadı. Bu konuda, bize hadisin kaynağını göstermesi icab ederdi. Reca b. Hayve büyük hadis hafızlarından olup, hadis uydurmakla da itham edilmemiştir.

Cabir b. Semure hadisi ise, bu konuda bilfiil bir hadis uydurulduğuna delil teşkil etmez. Bilakis bu, bazı in-

3 Cum'a, 11.

sanların, sonradan çıkan bu değişikliğe Hz. Peygamber'in hadisleriyle işaret etmiş olabileceğini zannetmeleri ihtimaline bir cevap aynı zamanda, sultanlara yaltaklanan zayıf imanlı bazı kimselerin böyle bir değişikliğe kalkışmalarına da bir reddiyedir. İnsan bazen sözünü desteklemek, hasmma da yapmış oldukları şeye sahih sünnetten bir delil olmadığını göstermek için, böyle bir üslûba başvurabilir.

Bayram hutbelerine gelince, bunu Muaviye ve valilerinin namazdan önceye aldıkları doğrudur. Zira, insanlar namazdan sonra, oturup hutbeye kulak vermez olmuşlar, onlar da böyle bir çareye başvurmuşlardır. Ancak, ümmetin, bu tutumlarını kınamasından ve şiddetli tepki göstermesinden kurtulamamışlardır. Buna rağmen, biz Muaviye ve valilerinin yaptıklarına birtek hadisi delil getirdiklerini bilmiyoruz.

Buhari **Sahih**'in'de şöyle bir rivayete yer veriyor, «Muavi'yenin Medine vâlisi Mervan b. Hakem, bayram hutbesini namazdan önceye almak isteyince, Ebu Said el-Hudri O'na karşı çıkmış ve elbisesini tutup çekelemiştir. Mervan da, O'na, aynı şekilde karşılık vererek, çıkıp namazdan evvel hutbeyi irad etmiştir. Bunun üzerine, Ebu Said «Allah'a yemin olsun ki, tağyirat yaptınız» diye bağırmıştır. Mervan : «Ey Eba Said Senin bildiğin artık kalmadı» deyince, Ebu Said «Vallahi, bildiğim, bilmediğimden daha hayırlıdır,» demiştir. Mervan da : «Halk namazdan sonra bizi dinlemeye kalmıyorlardı, biz de böyle yapmak zorunda kaldık.» cevabını vermiştir.

İşte, Mervan, yaptığını haklı çıkarabilmek için, mazeret beyan etmış, bir hadis uydurmamıştır. Veya Gold-

...er'in iddia ettiği gibi, hadis uyduracak birini ayarlamamıştır. Oysa bu zaman uydurmaya en müsait bir zamandır.

Peygamber'in, minberinin basamaklarının çoğaltılması da aynen böyledir. Mervan basamakların sayısını altıya çıkarmış, bunu da, halk çoğaldığı için yaptığını söylemiştir. Bu, şeriat nokta-i nazarından son derece isabetli bir yaklaşımdır. Ama, Mervan'ın bu konuda bir tek hadis uydurduğunu göremiyoruz. Doğrusu, ben bu müsteşriğe, şaşıyorum. Koskoca bir dava ile ortaya çıkıyor, sonra, ona delil getirmek isterken, davasını kökünden yıkıp, atacak birşeyler ortaya koyuyor. Goldzier'e ve araştırmalarına aldananlar, çarpık mantığın ve insaflı bir âlimin el atmasıyla seraba karışıp, yok olup gidecek bir delille ortaya çıkmanın, sonunun ne olduğunu görsünler.

BÖLÜM X

1 — Goldzier'in bazı zayıf yalancı ve gafil raviler hakkında, cerh ve tadil imamlarının sözlerinden getirdiği örnekler de, bizim görüşümüzü desteklemekte, aynı zamanda kendi iddialarını da çürütmektedir. Bu, cerh ve ta'dil imamlarının uyanıklığına, hadise sokuşturulmak istenen sahte haberleri reddetmekteki gayretlerine, basiretlerine ve dahiyâne tenkidciliklerine en büyük delildir. Hatta, öyleki, onlar, bir ravi ne kadar salih gözükmeye iç yüzünü gizlemeye çalışırsa çalışsın, onun gizli yönlerini ortaya çıkarabilmişlerdir.

Cerh ve ta'dil imamlarının, ravide aradıkları vasıflardan bir tanesi «Adâlet»tir. Yani, O'nun zahiren ve batınen âdil bir insan olmasıdır. Ebu Asım en-Nebil'in sözünü ettiği kimseler ise, sûfi ve derviş meşrebli kişilerdir. Bu gibileri, caiz olan ile olmayanı, helâl ile haramı birbirinden pek ayırd edemezler. Binaenaleyh, tergib ve terhib (yani birşeye teşvik veya kaçındırmak) maksadıyla, hadis uydurulmasına cevaz vermişlerdir. Veya, sufilikleri ve dervişlikleri, hadis öğrenmelerine, üstadlarından hadis işitip, almalarına ağır basmıştır da denilebilir. Bu itibarla, her duyduklarına iltifat etmişler, farkında olmadan yalana düşmüşlerdir. İşte, bu nitelikteki insanlardan hadis alınmazdı. Âlimler, bu sözü, dervişmeşrep ve gafil kimselerin zararına karşı, bir uyarı mahiyetinde söylemişlerdir. Müslim, mukaddimesinde, rivayette titiz davranmaktan, itham edilmiş ve zayıf kimselerin riva-

yetinden kaçınmaktan söz ederken bu söze yer ver
Müsteşrikler ise bu sözü asıl maksadından çıkartıp, f
leti rezâlet, mürüvveti âr kılığına sokmuşlardır.

2 — Goldzier'i, Ziyad b. Abdullah el-Bekâî, hakkın
daki kanaatlerinde, araştırması yanıltmıştır. Veya, ge
çeği bilmesine rağmen, bilmiyor gözükerek, âlimlere y
lan isnad etmiştir. Zira, Ziyâd yalancı değildir ve asl
yalancılıkla da ithâm edilmemiştir.

İmam Ahmed, Ziyad b. Abdullah hakkında : «On(u
rivâyetin)da bir beis yoktur. Hadisleri, doğru kimseleri
hadislerindendir» derken, Ebu Davud ise, İbn Mâin'de
naklen : «Ziyâd el-Bekâî, İbn İshak'tan yaptığı rivayetler
de sikâdır. O'nun dışındakilerden rivayetinde ise zayıf gö
rülmüştür. İbn İshak'tan meğazi'ye dair rivayette bulu
nanların en sağlamı, O'dur» demiştir.

Bu müfteri'nin naklettiği, Veki'in sözünü ise, Tirmizi, Kitabu'n-Nikah'ta, Buharî kanalıyle rivayet etmiştir. Buna göre Veki : «Ziyâd, faziletli biri olmasına rağmen, hadis rivayetinde yalan söylerdi» demiştir. Fakat, Buhârî'nin **Tarih**'inde kaydettiği rivayet buna muhaliftir. O'nun kaydına göre rivayet : «Ziyad, faziletinin yanında, hadiste de yalan söylemezdi» şeklindedir. Bilindiği gibi bir konuda, nakilde bulunan şahısla kendisinden nakledilenin sözleri çelişirse, kendisinden nakil yapılanın sözüne itibar edilir. Buharî'nin nakildeki dikkati ise, izaha muhtaç değildir. Özellikle de, burada olduğu gibi, tercih edilmesi açık olan bir yerde. Zira, Ziyad, asla yalancılıkla ithâm edilmemiştir. Nitekim, Hakim de «**El-Kûna**» adlı eserinde, Buhârî'nin kaydettiği şekliyle habere yer vermiştir. Bu durumda, Tirmizi'nin rivayetinde metinden, manaya

[illegible] kazandıran «lâ» harfinin düştüğü anlaşılıyor.1 O zamanda «Yalan söylemezdi» olması gereken ifade «yalan söylerdi» şeklinde mana kazanıyor.

Ayrıca Buhârî, Kitabu'l-Cihad'da, Mutâbi olarak Ziyad'ın bir haberine Müslim ise, **Sahih**'inin birkaç yerinde O'nun rivayetlerine yer vermiştir. Şayet, yalancı ve uydurukla itham edilen birisi olsaydı ne Buharî ve ne de Müslim, O'nun rivayetini eserlerine almazlardı. Bu iki imamın, rivayetini kabul etmek suretiyle, Ziyad'ı tezkiye edip, sika bulmaları, güvenilirliği hakkında delil olarak yeterlidir. Bu arada şunu da hatırlatalım ki, raviler arasında yalancıları bulunmakla beraber, sika, adil ve zâbıt olanlar, onlardan kat, kat daha fazladır.

3 — Goldzier'in, Yezid b. Harun'dan naklettiği : «Bir kişi hariç, Süfyan b. Uyeyne ve Süfyan es-Sevri'ye varıncaya kadar, bütün Kûfe'li hadisçiler tedlis yapardı.» sözü cerh ve ta'dil âlimlerinin, tedlis yapan ravilere dikkat çekmek için söyledikleri bir sözdür. Kesin olarak, tesbit edilmedikçe «an'ane» ile yaptıkları rivayetlerin kabul edilmemesi için bir uyarı anlamı taşımaktadır. Üstelik, tedlis, yalan demek değildir. Bu, yalnızca, ravinin, şeyhi ile karşılaşmış (lika) olabileceğine de, olamıyacağına da ihtimali olan bir ibare ile, rivayette bulunması demektir. Süfyan b. Sâid es-Sevrî ve Süfyan b. Uyeyne'nin tedlislerine gelince; bu, rivayetin lika ve sema'a (yani ravi'nin şeyh ile karşılaştığına ve doğrudan ondan işittiğine) delâlet eden başka bir tarik ile gelmesi halinde,

---

1 **Tehzibû't-Tehzib**, c. 3, s. 375-377; **Takribû't-Tehzib**, c. 1, s. 238; Ebu Huzeyfe Şerefûddin Hicâzi, Tirmizi'nin, **el-İlel**'inde (2/974) Buhâri'nin «Ziyâd b. Abdullah el-Bekâi, Sadûk bir râvidir» diye naklettiğini söylemiştir.

tedlis ihtimali izale olur. Hadisçiler, bunların ve aynı durumdaki diğer ravilerin hadislerini nakilde bu esasa göre hareket etmişlerdir. Şu kadarı da var ki : Kûfe, İslâm merkezlerinden yalnızca birisidir. Kûfe dışındaki yerlerde ise, hiç tedlis yapmamakla bilinen pek çok ravi vardı.

Hakim, Ebu Abdullah, «**Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis**» adlı eserinde : «Ben araştırmacıyı, tedlis yapan ve tedlisten kaçınan raviler hakkında doğruya sevkedecek bir noktaya temas etmek istiyorum,» der. Ve şunları kaydeder; «...Hicaz, Harameyn, Mısır ve Avâlî bölgesinin mezheplerinde asla tedlis yoktur. Aynı şekilde, Horasan, el-Cibâl, Isbahan, Fâris, Hûzistan ve Maveraun'-Nehir imamlarından, bir tek kişinin dahi tedlis yaptığı bilinmemektedir. En çok tedlis yapan hadisçiler, Kûfe'lilerdir. Basra'dan ise, çok az kimse buna yeltenmiştir.»

Adı geçen, her iki Süfyan da, ileri gelen hadis imamlarındandır. Kendilerine isnad edilen tedlis, yerilen tedlis nevinden değildir. Süfyan b. Uyeyne'nin, sadece, sika kimselerden rivayetinde tedlis yaptığı bilinmektedir.

İbn Abdilberr, bu konuda, hadis imamlarının şu sözlerini nakletmiştir : «İbn Uyeyne'nin tedlisi makbuldür. Zira, O, tedlis yaptığı vakit, İbn Cüreyc, Ma'mer ve benzerlerini atlamıştır. (Bunlar ise makbul ravilerdir). İbn Hıbban da bunu tercih etmiş ve bu durumun, dünyada yalnızca, Süfyan b. Uyeyne'ye has bir özellik olduğunu belirtmiştir.»2

Süfyân es-Sevrî'nin tedlisi ise : İsim ve künyeleri birbirinin yerine kullanmak kabilinden birşeydir. Beyhaki,

2 **Şerh-u Elfiyeti'l-Irâkî**, c. 1, s. 84.

«El Medhal» adlı eserinde, bu konuda, Muhammed b. Râfi'in şu rivayetine yer vermiştir: «Ebu Âmir'e; Süfyan tedlis yapar mıydı?» diye sordum «Hayır,» cevabını verdi. Peki, Kûfe'ye geldiği vakit, onların, herhangi birinden hadis rivayet etmediklerini anlayınca: «bana falan kimse rivayet etti» diyerek, ravi, ismi ile biliniyorsa, künyesini, künyesi ile maruf ise, ismini zikrederek, rivayet etmez miydi? dedim. Bana: «Bu tezyîn'dir, tedlis değil» karşılığını verdi.»

Her halûkarda, hadis imamları, tedlis yapanların rivayetinde ihtiyatlı davranmışlardır. Bunun içinde, tedlisin bir kısmını, ravinin cerhine sebep saymışlardır. Bu nevi tedlis, zayıf bir raviyi hazfederek, O'nun yerine sika bir ravi koymak suretiyle yapılan «tedlisü't-tevsiye» adı verilen tedlistir.3 Bir kısmının ise, ravinin cerhine neden teşkil etmiyeceğini belirtmişlerdir. Bu nevi, tedlis de, her iki Süfyan'dan nakledilen tedlis çeşididir. Bütün bu izahlarımızdan, Goldzier'in kendisine yapıştığı şeylerin, mesnedsiz şeyler olduğu, hakka zerre kadar gölge düşürebilecek nitelikte olmadıkları ortaya çıkmıştır.

3 Bu en tehlikeli tedlis çeşididir. Zira, zayıf râvi hazfedildiği için, sened, sikanın sika'dan rivâyeti şeklinde gözükmektedir. Çoğu zaman da bunu farkedemeyenler sahih olmadığı halde, hadisin sıhhatine hükmedip, O'nunla ihticacta bulunabiliyorlar.

BÖLÜM XI

Goldzier'in : «İkinci asırda müslümanlar, bir hadise sahih demenin yalnızca şekle yönelik olduğunu, isnadları sahih olan hadisler arasında, pekçok uydurma hadisin bulunabileceğini **farkettiler**» sözüne gelince; buna da birkaç açıdan cevap vermek istiyoruz :

Bir defa bu söz, oryantalistlerin bir iftirasıdır. Biz, hiçbir imamın sözlerinde ve hiç bir güvenilir kaynakta bunu göremiyoruz. Hem, nasıl olur da imamlar sahih hadisleri tesbit edebilmek ve onları, uydurma olanlarından ayırmak için, bütün güçlerini sarfeder, ömürlerini vakfederler de, sonra kalkıp, sahih olduğuna hükmettikleri rivayetler arasında yalan ve uydurma haber bulunabileceğini öngörürler? Bu mantıklı bir şey değildir.

İlk devir âlimleri, yalnızca bir hadisin sahih, hasen veya zayıf olduğuna hükmetmişlerdir. Bu da zannı galip ve zahire göre verilmiş bir hükümdür. Bize de emredilen, böyle hareket etmektir. Yoksa, onların bu şekilde hükmetmelerinin anlamı, hadisin, hakikatte de böyle olduğu manasına gelmez. Çünkü, yalancı birisinin doğru söyleme ihtimali olduğu gibi, sadık birisi de yalan söyleyebilir; her ikisi de ihtimal dahilindedir. Tabii bu, yalnızca mantiki bir tasarımdır. Hadis âlimlerini bu şekilde bir kanaate sevkeden, onların aşırı insaf ve tevazularıdır; Zira, işin içyüzünü ve mutlak gerçeği yalnızca, Allah Teâlâ bilebilir. Bütün bunlarla birlikte, nasıl ki, pekçok

hadisin kati bir şekilde yalan olduğuna hükmetmişlerse çok sayıda hadisin kesin olarak sahih olduğuna da hükmetmişlerdir. Ancak, hadisçilerin sahih veya zayıf olduğuna hükmettiği haberlerin kesinliğine inanabilmesi için, bir insanın, onların kaide ve kurallarından haberdar olması gerekir. Bunun yanında kişinin hadis kaynaklarına iyice muttali olması, hadis imamlarının ilim deryasına daldıkları gibi, O'nun da kendini bu ilme vermesi bir zarurettir. Pek tabii ki, böyle birisi işin tadına erer bunun sonucu olarak da hadisçilerin faziletini itiraf eder.

Gerçekten hayreti mucib diğer bir husus da; Goldzier'in iftiralarının dayanakları arasında, hadisçilerin hadis olduğu ileri sürülen şu sözden de destek aldıklarını iddia etmesidir : «Yakında, bana isnâd edilen hadisler çoğalacaktır. Kur'an'a muvafık olanları, söylesem de, söylemesem de bana aittir.» Halbuki, bu sözün uydurma olduğunda zerre kadar şüphe yoktur. Yahyâ b. Mâ'in (ö.h. 233) gibi, pekçok münekkid ve hadis uzmanı âlim, bunun uydurma olduğuna dikkat çekmiştir. İbn Mâin; O'nu zındıkların uydurduğunu da belirtmiştir. Haberin yalan olduğuna kâni bir diğer zât ise, Abdurrahman b. Mehdî (ö.h. 198)'dir. İbn. Hacer, **«Et-Takrib»** isimli eserinde, O'nun, hafız, sika, güvenilir; hadis ve ricâli konusunda uzman bir zat olduğunu söylüyor. Zayıf ve uydurma haberlere örnek olarak da şu sözü örnek verdiğini kaydediyor : «Benden size bir hadis nakledildiği zaman, hakka uygun düşüyorsa, onu tasdik edin. Ben onu söylemiş olsam da, olmasam da, siz onu alın...»

Es-Sehâvî, hadisi, Darekutni'nin **«El-Efrâd»**'da, Ukaylî'nin **«Ez-Zuafâ»**da, Ebu Ca'fer İbnû'l-Buhteri'nin **«El-Fevâid»**'de, Ebu Hureyre'den, merfû, olarak rivayet ettik-

[illegible], fakat hadisin münker, olduğunu kaydediyor. Ukaylî [illegible], hadisin sahih bir isnadının bulunmadığını, tariklerinden birini, Taberânî'nin, ibn Ömer'den merfu olarak şöyle rivayet ettiğini söylüyor : «Yahudilere Musa'yı sordular, onlar da, hakkında çok şey söylediler. Bazı şeyleri ilave ederken, bazılarını da çıkartıp attılar ve sonunda kafir oldular. Hristiyanlara da İsa (a.s.) soruldu. Onlar da hakkında çok şey söylediler. Bazı şeyleri ilave ederken, bazılarını da çıkartıp attılar. Nihayet, onlar da kafir oldu. Bana isnad edilen hadisler de çoğalacaktır. Size bir hadis ulaştığı vakit, onu Allah'ın kitabıyle karşılaştırın. Ve O'na itibar edin. Allah'ın kitabıyle paralellik arzedeni mutlaka ben söylemişimdir. Ona zıt düşeni ise asla ben söylememişimdir.» İbn Hacer de bu hadisin bütün tarikleri hakkında ileri geri söz edildiğini haber vermiştir. Hadisin bütün tariklerini, Beyhaki «**El-Medhal**» isimli eserinde bir araya getirmiştir. Es-Sağanî de : «Size benden bir hadis rivayet edildiği zaman, onu, Allah'ın kitabına arzediniz. Şayet, ona muvafık düşerse kabul edin, eğer muhalif düşecek olursa reddedin» şeklindeki hadisin uydurma olduğunu kaydetmiştir.»4

Bunlardan başka daha pek çok âlim, sünnetin, Kur'an'a arzı ile ilgili hadisin uydurma olduğunda ittifak etmişlerdir. Neredeyse hadisçiler arasında bu konuda icma vardır.

Özet olarak, ne biz ve ne de, akıl sahibi herhangi biri, Goldzier'in ileri sürdüğü hadis ile, ibn Mace'nin rivayet ettiği : «Söylenen her güzel sözü ben söylemişim gibi (kabul edin)» hadisinin uydurma, metinlerinin çelişkili ve tutarsız olduğunda en ufak bir şüphe duymayız.

4 El-Aclûni, **Keşfû'l-Hafâ**, c. 1, s. 86.

Her iki hadisin de metnine şöyle derinlemesine bir bakıldığında Peygamber şöyle dursun, zerre kadar aklı olan birisinin bile söyleyemiyeceği hemen anlaşılır. Öyleyse dost-düşman herkesin, en akıllı bir zat olduğunu itiraf ettiği Hz. Peygamber, güzel olduğu sürece, söylemediği bir sözün kendine ait olabileceğini nasıl kabullenebilir? Dahası, nasıl olur da, sarfetsin veya sarfetmesin, böyle bir sözün, kendi hadisi olarak alınmasını emredebilir? Bu, son derece ilginç bir durumdur.

Goldzier'in ibn Ömer ve Ebu Hureyre'nin «Av ve davar köpeklerinin dışındaki köpeklerin öldürülmesine dair, rivayet ettikleri hadis hakkmdaki değerlendirmelerine, daha önce, aynı, konuda, Ahmed Emin'in görüşlerini eleştirirken değinmiş ve cevap vermiştim. Basiretli okuyucularımız, bu örnek vesilesiyle Goldzier ve Ahmed Emin'in aynı paralelde düşündüklerini rahatlıkla farkedebilecektir. Böylece, bu tip Müslüman araştırıcı ve yazarların, müsteşrikleri, nasıl, adım adım takip edip, onlara tabi olduklarını görebilecektir. Ahmed Emin'in, en büyük dehası ise, araştırmalarında fikrini açıkça söylemeyip zehiri altın kupada sunmasıdır.*

* Bu paragraf, kitabın Arapça aslında, daha evvel sık sık zikredilen hususların yeniden bir tekrarı olduğu için, yalnızca muhtevaya işaret edecek şekilde, biraz tasarrufla çevrilmiştir (Mtrc).

BÖLÜM XII

Oryantalistlerin çoğunluğunun fikirlerine ve yalan yanlış görüşlerine tabi olduğu Goldzier'in, hadis kaynaklarını okuduğu, ne var ki pek nüfüz edemediği anlaşılıyor. İçine girdiği sünnetin engin deryasında, dalgaların kendisini yutacağını anlayınca, rasgele yüzmeye, karaya ulaşabilmek için, bir sağa, bir sola çarpmaya başlamış. Tabi ki neticede de karaya kavuşamamıştır.

Müsteşrikler, edebiyat alanındaki bazı çalışmalarda muvaffak olabilmişlerse de, sünnet ile ilgili incelemelerinde çok büyük hataya düşmüşlerdir. Çünki, hadis ilimleriyle meşgul olan müslüman âlimler bile, uzun bir çalışma, inceleme ve geniş vakit ayırma sonucunda, bu ilme müteallik bazı gerçeklere ulaşabilirken, İslâm ve islâmî ilimlerin yabancısı olan bu kimselerin, hadis konusunu incelemeye kalkıştıklarında, durumları ne olur? Bunlara ilaveten, bir de, şarkiyat çalışmalarındaki ard niyet ve kötü maksatları, Kur'an ve Sünneti tahrife yönelik gayretleri de eklenince, tabii, araştırmalarında hata ve yanlıştan geçilmez oluyor. Bu hataların bir kısmı, kasten ve kelimeleri asıl anlamlarının dışına kaydırarak işlenirken, bir kısmı da, cehaletten ve yeterli derecede bilgi sahibi olmamaktan ileri geliyor.

Goldzier'in sözünü ettiği, hadis sahifelerine, hadisçilerimiz gereken ihtimamı vermişler, sahih, zayıf ve uydurma olanlarını birbirinden ayırd edip, beyan etmişler-

dir. **Ebû Hûdbe, Dinâr, Eşecc Nastur, Yusr ve Nuaym** gibi bazı kimselerin sahifelerinin uydurma olduklarını da açık bir şekilde ortaya koymuşlardır.

Hadisçilerin ihtimamına mazhar olan bu nüshalardan bazıları, Rasulullah (s.a.s.) zamanında yazdırılmış, bir kısmı da Raşid halifeler devrinde kaleme alınmıştır. Bu nüshalar zekatların nisâbı ve hangi mallardan zekat verileceğini ihtiva eden sahifelerdir.

Halife, Ebû Bekir (r.a.)in, Enes b. Mâlik'i Bahreyn'e gönderirken, O'na verdiği vesika, hadisçilerin kanaatine göre, yazılı sahifelerin en sahihidir. Bu vesika, Rasulullah'ın koyduğu farizalara dayanılarak tesbit edilen, deve ve davarların nisap miktarını belirlemektedir.

Ebu Muhammed İbn Hazm'ın bu vesika hakkındaki görüşü şudur : «Bu mektup, son derece sahihtir. Ebû Bekir es-Sıddîk, sahabenin huzurunda, onunla amel etmiş, fakat hiç kimse kendisine karşı çıkmamıştır.»

Buhârî, Ebû Davud, En-Nesâî, İmam Ahmed ve Darakutni'nin rivayet ettikleri, bu vesîka ile ilgili hadisin, isnadının sahih, ravilerinin de sika olduğu, Darekutnî tarafından ifade edilmiştir. Hadisi, İmam Şâfiî, Beyhâki ve Hâkim de rivayet etmişlerdir. Ancak, Ebû Dâvud, Tirmizi ve İmam Ahmed tarafından rivayet edilen Zühri varyantında ise ihtilaf edilmiştir. Zührî'nin, Sâlim'den, O'nun da, babasından yaptığı bu rivayet şöyledir : «Rasulullah (s.a.s.) zekâtları yazdırmış, fakat, vâlilerine gönderemeden vefat etmişti; ölümünü müteâkip, Ebû Bekir (r.a.) O'nu vâlilere gönderdi ve kendisi ölünceye kadar da tatbikatı ona göre yaptı.» Tirmizi, bu rivayetin «hasen» olduğunu söylemiştir.

Buhari'de rivayet edilen, Hz. Peygamber'in ölüm döşeğinde yazdırmak istediği vasiyetin Hz. Ömer tarafından engellenmesi hadisi. Yukarıdaki zekat miktarları da böyle bir

Yine Zührî'den mürsel olarak gelen bir rivayette O, sözkonusu nüshanın, Rasulullah'm zekatlar konusunda tesbit ettirdiği mektubun bir nüshası olduğunu, kendi zamanında ise bunun, Ömer'in ailesinin yanında muhafaza edildiğini söylemiştir. Ayrıca, Zührî, bu nüshanın, Ömer b. Abdülaziz ve Abdullah b. Ömer'in oğulları olan, Sâlim ve Ubeydullah tarafından istinsah edildiğini, kendisinin de O'nu bizzat Sâlim'den okuyup, ezberlediğini ifade etmiştir. Buhârî'nin, bu nüshanın, muhafaza edilmiş olduğunu umduğu rivayet edilirken, ibn Mâin'in de, hadisin zayıflığına hükmettiği nakledilmiştir.

Bütün bunlar ortadayken, hadisçilerin, sözkonusu sahifelerin sıhhat ve kaynağını araştırmadıkları söylenebilir mi?

SIĞIRLAR'IN ZEKÂTINA DÂİR HADİSLER

1 — Goldzier'in şüphe düşürmeye çalıştığı ve alimlerin nisab miktarlarını tayinde esas al(ma)dıklarını söylediği, sığırların zekâtma ilişkin hadis'e gelince; bu da muteber kaynaklarda rivayet edilmiştir. İşte Kûtûb-ü Hamse ve «**Münteka'l-ahbar**»da yer verilen bir haberde, Muâz b. Cebel (r.a.) şöyle demektedir : **Rasulullah (s.a.s.), beni Yemen'e gönderirken, her otuz sığırdan bir yaşında bir dana veya düve almamı emretti.**» İmam Ahmed'in Yahya b. el-Hakem'den yaptığı bir rivayette ise, Muaz (r.a.)'ın : «**Rasulullah beni, zekât âmili olarak Yemen'e gönderirken, her otuz sığırdan yaşını tamamlamış bir dana, her kırk sığırda ise iki yaşını tamamlamış bir dana, almamı, emretti**» dediği nakledilmiştir. Aralarında, ibn Hıbbân ve Dârekutnî'nin de bulunduğu çok sayıda âlim bu nüshaların sahih olduğu kanaatine sahip olmuşlardır.

İbn Hazm gibi, bazı âlimler ise, hadisin ravilerinden Mesrûk'un, Muaz b. Cebel'i işitmediği gerekçesiyle, diğerlerine muhâlefet ederek, hadisin munkatı olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hacer de, Abdulhak'tan, sığırların zekatına dair yalnızca bir hadisin sıhhatinde ittifak edildiğini, nakletmiştir.

İbn Abdilber, ise : «**Et-Temhid**» adlı eserinde, Muaz hadisinin senedinin muttasıl, sahih ve sabit, olduğunu söylüyor. «**El-İstizkâr**» adlı eserinde de; sığırların zekatı konusunda sünnetin, Muaz hadisinde, belirtildiği gibi olduğunda, bütün âlimlerin ittifak ve icma ettiklerini kaydediyor.1

İbn Hazm'm, hadisin munkatı olduğu yolundaki görüşünü, O'nun muttasıl ve sahih olduğuna hükmeden âlimlerin görüşüne tercih ettirecek herhangi bir neden yoktur. Bunu kabul etsek bile, Hadis'in munkatı olması ayrı bir şey, uydurma olması apayrı bir şeydir. İşin ilginç tarafı Goldzier'in bir rivâyetin sahih olup olmadığı yolundaki ihtilaf üzerine hadisin uydurma olduğu hükmünü nasıl bina ettiğidir!!! Kaldı ki, bu rivayetin sıhhatinde ihtilaf edilmiş olsa bile, sahih olduklarından ittifak edilen, sığırlardaki zekâtın nisabını havi daha başka rivayetler de vardır.

Beyhâki, «**es-Sünen**» adlı eserinde, Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm'm, babasından, O'nun da, dedesinden yaptığı bir rivayete yer vermiştir. Rivayet şöyledir : «Rasulullah (s.a.s.) Yemen'lilere ferâiz, sünen ve diyetleri konu edinen bir mektup yazdı ve O'nu da Amr b. Hazm ile onlara gönderdi. İşte bu, onun bir nüshasıdır. Deve, sığır ve davarların zekat miktarını belirtmektedir.»

1 Es-Şevkânî, **Neylû'l-Evtâr**, c. 4, s. 182-192.

İmam Ahmed b. Hanbel'e, zekatlara dair bu hadisle ilgili görüşü sorulmuş, O da, sahih olduğunu, umduğunu, söylemiştir. İmamın, hadisin sıhhatini, kesin olarak ifade etmemesi O'nun takvasının bir işaretidir.

Bütün bunlardan sonra, birtakım hadislerin sıhhati ve bazı nüshaların güvenilirliği konusunda, âlimlerin ihtilaflarından hareket ederek, hadis uydurmacılığının ilk asırda başladığı gibi bir netice çıkarmak, ilim adamına yakışır mı? Ayrıca, bir hadisin sahih olmaması ile uydurma olması arasında fark olduğu da bilinmelidir. Evet, bir hadis sahih olmayabilir. Bu, asla onun uydurma olduğu anlamına gelmez. Olsa, olsa O'nun hasen olabileceği ihtimalini taşır.

2 — **Bana öyle geliyorki, Goldzier, sözkonusu mektub ve nüshaların yalnızca, yazılı olarak nakledildiğini zannediyor.** Bu doğru değildir. Çünkü, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, bu mektup ve sahifeler, sahih ve muttasıl isnadlarla, sözlü olarak da rivayet edilmişlerdir. Nitekim, Buhari, Sümâme b. Abdullah b. Enes'ten, Enes (r.a.) in : «Ebû Bekir (r.a.) bu mektubu, beni Bahreyn'e gönderirken yazmıştır» dediğini kaydetmiştir. Ayrıca, Zührî'nin, bu vesikayı Sâlim'den okuyub ezberlediği de daha önce geçmişti. Bu durumda, demek ki itimad, yalnızca yazıya değil, aynı zamanda sözlü rivayetedir.

Öte yandan, râvide güvenilirlik vasfı bulundukça ve sikâ kimselerden rivayet yoluyla alındığı müddetçe, yazılı bir vasiyete müracaat etmenin, ne mahzuru olabilir, buna da bir mana veremiyorum. Goldzier, sünnet ilminden haberdar olmayan okuyuculara, Kuzey ile Güney arapları arasındaki anlaşmaya dair bir vesikayı ve insanların derhal O'nu tasdik edişlerini örnek gösteriyor. Ama,

böyle bir anlaşmanın, zekât ve nisap miktarlarını dindeki mevkiini, helâl ve haramın ne olduğunu bilmek kadar, ehemmiyeti haiz bir konu olmadığını farkedemiyor. Unutmamak lazım ki, Sünnet teşri'in ikinci aslıdır ve ancak, o bilindiği taktirde helâl ve haramı öğrenebilme imkanı vardır. Bu nedenle, Sünnetin, müslümanların nazarındaki seçkin yerini almış olması, şaşılacak bir durum değildir. Hadis sahifelerini, söz konusu antlaşmayı hâvî sahifeye kıyas etmek, bâtıl bir kıyastır.

SONUÇ

Öyle inanıyoruz ki, bu uzun eleştirilerimiz neticesinde, mantık ve insaf sahibi okuyucumuz, Goldzier'in ümmet'in başına örmek istediği çorabın ne kadar zayıf olduğunu görmüş, O'nun sünnete yönelttiği şüphelerin, objektif ve dürüst bir inceleme karşısında yok olup gittiklerini farketmiştir. Bu meyanda, ileriye sürdüğü bütün iddiaları mesnedsiz ve hayal ürünü olduğuna göre, hadislerin, müslümanların, dinî, siyasî ve sosyal gelişmelerinin bir ürünü olduğu yolundaki görüşü de yıkılıp gitmiştir.

Şimdiye kadar ortaya koyduğumuz delillerden hadislerin sağlam ve kuvvetli temeller üzerine kâîm olduğu anlaşılmıştır. Hadisler, İslâm'ın ilk asrı, peygamber devrinin doğru bir tasviridir. Zira onlar, Rasulullah'ın söz, fiil ve takrirleri, veya, O'nun, ahlak ve yaratılışla ilgili tavsifleridir. Daha geniş bir ifadeyle, hadisler Rasullah'ın, inanç, hukuk, İslâm ahlâkı ve İslâm'ın tebliğindeki en önemli unsurlardan olan meğazi ve seriyelerle ilgili sireti, O günün dünyasındaki kral ve idarecilerin İslâm'a girmelerini teminde takip ettiği metodun en doğru bir tasviridir diyebiliriz.

Kur'an ve Sünnet, ashabın, Rasulullah (s.a.s.)ın bıraktığı istikâmette devâm edebilmeleri için, İslâm'ın doğuş dönemini yansıtan en doğru iki vesikadır. Birinci vesika, yani Kur'an, gerek bir bütün ve gerekse tafsilatı itibariyle, katiyyet ve yakin ifâde eden bir tevatürle tes-

bit edilmiştir. İkinci vesika, sünnet ise, bizlere kadar, güvenilir nakil yollarının en hassas ve en titiziyle, ulaşmıştır. Nitekim bu çalışmamızda zikrettiklerimiz konuyu, oldukça açıklar bir biçimde ortaya koymuştur. Ben bu kitabın, Allah katında benim için bir azık olmasını umuyorum. Rasulullah (s.a.s.)'dan hadisi, âdil, sika ve son derece zabıt olan sahabe nakletmiştir. Sahabeden, tâbiun alıp üstlenmiş, onlardan da, tebeut-tâbi'în almış ve bu şekilde nesilden nesile devam etmiştir. Daha, üçüncü asır tamamlanmadan hadis ve sünnetler, sahih, müsned, sünen, cami ve mu'cem türünden eserlerde tedvin edilmiştir. Bu nedenle, biz, hadislerin çok büyük bir kısmının sahih, az bir miktarının uydurma olduğunu söylüyoruz. Bütün İslâm âlimlerinin kanaati de bu doğrultudadır ve bu : Allah Teâla'nm : **«Zikri biz indirdik, O'nu koruyacak olan da biziz»** sözünün bir tecellisidir.

ÇAĞDAŞ MÜSTEŞRİKLERİN HADİS HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Ali Hasen Abdülkadir, «**Nazratûn Âmme fî Târihi'l-Fıkhî'l-İslâmî**» adlı eserinde, yerinde bir davranışla, çağdaş müsteşriklerin hadis hakkındaki nazariyelerine de yer vermiş ve şöyle demiştir : «Modern asırda, müsteşrikler arasında, öncekinin aksine, netice itibarıyle, İslâm'ın bakış açısıyla uyuşan ikinci bir nazariye revâç bulmuştur.»

Müsteşrik Wink, bir çalışmasında, hadisçilerin, hadis tetkiklerinde gösterdikleri gayretlerine değindikten sonra, onların oynadıkları role ilişkin olarak şöyle diyor : «Müslümanların, dâhili ve harici bir takım nedenlerle sahih olmayan hadislerin bütün nevilerini tesbit edememiş olmalarından hareketle, bütün hadislerin güvenilirliklerini reddetmek makul bir tutum olamaz. Zira, İslâmî hadis sağlam bir esası muhtevidir. Hadisin, ancak, birinci ve ikinci asırdaki uydurmalardan ibaret olduğu; Onun, yalnızca Rasulullah (s.a.s.) ve ashabı döneminin tasvirine delâlet edebileceği şeklindeki kanaat, Peygamber'in şahsiyetinin, müslümanlar üzerindeki tesirinden tamamen habersizdir. Aynı zamanda bu kanaatte olanlar, Rasulüllah'ın sünnet ve hadisteki tarihi izlerini iptale yeltenen gayretleri de bilmiyorlar, demektir. Böyle bir görüş, maddeci tarih anlayışının bir sonucu olup Kur'an'daki ilâhî, itikâdi meselelerin de vücud bulmasını istememektedir. Bunların, binlerce tasvir ve temsilden ibâret olduklarını düşünmekte, İslâm kültürünün de, âhenkli ve yeknesâk

olmayıp, muhtelif şekil ve renklerde, çeşitli milletlerle karışımın bir ürünü olduğunu zannetmektedir.

Böyle bir yaklaşıma göre sürdürülen incelemeler ve bunun temel varsayımı olan «aksine delil bulunmadıkça, her fıkhî hadis uydurmadır» kanaati, sonsuz bir faraziye ve şüphe kapısının açılması sonucunu doğuracaktır. O zaman da, sahih, genel ve muteber görülen bir meselede, herhangi bir tenkide itibar etmemiz mümkün olmayacaktır.

Bununla birlikte, yukarıdaki kanaati taşıyan bu kimseler, Peygamber'in ne şahsı ve ne de misyonu ile bağdaşmayan konularda genel bir ittifaka varabiliyorlar. Bunun en çarpıcı örneği, pekçok meselede şüphe içerisinde olmalarına karşın, Garanik vak'asmdaki ittifaklarıdır.1

Müslüman râvilerin, sübjektif ve mutaassıp oldukları söylenemez. Nasıl söylensin ki, bu raviler, Rasulullah (s.a.s.)ın «Ben kavmimin dininde iken, Uzza'ya toprak ren-

---

1 Garanik Vak'ası, İslâm düşmanı zındıkların uydurduğu bir hadisedir. Özet olarak şöyledir: Rasulullah (s.a.s.), Mekke'de «Necm» suresi geldiği vakit, O'nu okumuş ve: **«Gördünüzmü O lât ve Uzza'yı ve üçüncüleri olan öteki menatı»** âyetine gelince, şeytan Resulullah'a: «Bunlar, yüce Garanikler-dir. Onların da şefaatları umulur.» dedirtivermiştir. Ne Resulullah ve ne de müslümanlar, Cebrâil uyarıncaya kadar, bunun farkına varamamışlardır.» Bu hem naklen ve hem de aklen batıl bir kıssadır. Geniş bilgi için bkz. **«es-Siretü'n-Nebeviye fi Dav'i'l-Kur'ân-i ve's-Sünne»**, c. 1, s. 375-387.

Kur'an Meâli Yazan, Fransız Müsteşrik **R.L. Blachere** emânete hiyânet etmiş ve «en-Necm» suresinin meâlini yaparken, bu yalanı da Kur'an nassına sokuşturmuştur. Bu bir emânetsizlik olmanın yanında, Blachere'nin yaptığı âdî bir desise ve Allah'a karşı apaçık bir iftiradır.

...nde bir koyun kurban ettim» dediğini, yine O'nun; çocuklarına: «Abdü'l-Uzza, Abdu menaf ve Kasım» gibi isimler koyduğunu rivayet edenlerin ta kendisidir.

Aynı şekilde, Zeyneb binti Cahş kıssası, ifk olayı ve Hafsa hadisesi gibi, Peygamber'in şahsi ve âilevi birtakım meselelerini dile getiren rivayetleri de sahih hadis mecmualarında görebilmekteyiz. Prensip olarak, hadislerin bir kısmının sahih olduğu itiraf edildiği zaman; Rasulullah'ın konumu ile uygunluk arzetmeyen çok az sayıda rivayetin sahih olabileceğini, bunun dışında kalanların ise, aksine delil bulunmadıkça uydurma olacaklarını söylemek tutarsızlık olur.

Müslümanların, hayat tarzlarıyla alakalı, küçük-büyük her meseledeki ittifakları, sünnete sıkı sıkıya sarılmayı, değişmez bir gaye hâline getiren hadisin; şartların bir gereği olmadığını, ve daha sonraki müslüman nesillerin, tutarsız birtakım fikirleri üzerine bina edilmediğini, gösteren en güzel delildir.

Daha sonra, Wink, Goldzier'in içine düştüğü bazı yanılgıları zikrederek eleştirisini yapmış ve O'nun görüşlerinde hatalı olduğunu vurgulamıştır.»2

2 Ali Hasen Abdulkâdir, A.g.e., s. 131-136

MÜSTEŞRİK WİNK'İN SÖZLERİNİN YORUMU

Wink ve onun gibi düşünenlerin sözleri, şarkiyat tarihinde, önemli bir dönüşüm noktası olarak değerlendirilebilir. Pekçok müsteşriğin, iştirak ettiği, Goldzier'in görüşleri, bir müddet revaç bulduktan sonra, yine, kendi içlerinden Wink'in onlara cevap verdiğini, hadis ve hadisçiler hakkındaki nazariyelerini çürüttüğünü ve hadis konusunda hakkı dile getirdiğini müşahede ediyoruz. Wink, sağlam ve muhkem bir esastan hareketle, hadisi Rasulullah (s.a.s.) dönemine kadar götürmüş, O'nun, Goldzier'in idida ettiği gibi, sosyal, siyasal ve dini gelişimin bir ürünü olmadığını vurgulamıştır. Gerçekten, Wink ve O'nun gibi düşünenlerin görüşleri, hadis konusunda, İslâm âlimlerinin, öteden beri söyleyegeldiklerine en yakın, hatta, hemen hemen aynı paralelde görüşlerdir.

Wink'in en hassas mülâhazalarından bir tanesi şu tespitidir : «Müsteşriklerin büyük çoğunluğu, Garanik kıssasının sahih olduğunda ittifak etmişlerdir. Halbuki bu hadise, imkansız ve saçmadır. Zira, Peygamber'in ismetini zedelemekte, Peygâmberliğine dil uzatmaktadır. Fakat, aynı zamanda, bu müsteşrikler, en sahih haberleri, uydurma olarak yaftalamakta veya en azından şüphe düşürmektedirler. Müttefekun aleyh olan, Buhari ve Müslim'in rivâyet ettikleri **«Sevap maksadıyle yolculuk, yalnızca üç mescide, benim şu mescidime, Mescid-i Harama ve Mescid-i Aksâ'ya yapılabilir»** hadisi hakkında ne iddia ettiklerini daha önce görmüştük.

Müsteşriklerin çoğunluğunun tavrı, sahihi zayıf, mevzu'yu sahih göstermektir. Onları buna sevkeden yegâne sebep ise; taassuptur. İslâm'a ve İslâm Peygamberine, Kur'an'a ve Sünnet-i Nebeviyye'ye karşı, gönüllerinde gizledikleri hınçtır.»

Yine, Wink'in orjinal tesbitlerinden bir diğeri de, müslüman râvilerin, subjektif ve mutaassıb sayılamıyacaklarıdır. «Zira onlar, bir taraftan tevhid ve nübüvvete halel getirmeyecek nitelikte, Rasulullah'ın ismetine delâlet eden hadisleri rivayet ederlerken, diğer taraftan, Peygamberliğe ve O'nun ismetine gölge düşürecek unsurları içeren hadisleri de rivayet edebilmişlerdir. Şayet, ilk kısımla yetinmiş olsalardı bile, bu onlar için nakısa olmazdı. Ancak, nakildeki emsalsiz emânet anlayışları, sahih akideye dokunsa da, ismeti zedeleyecek unsurlar taşısa da, rivayetlerden hiçbirşeyi gizlememe prensipleri buna mani olmuştur.

Fakat, bunun manası, asla rivayet ettikleri şeylerin, derece bakımından, sahih, hasen, zayıf veya uydurma olduklarını beyan etmedikleri anlamını taşımaz. Onlar, rivayetlerin yukarıda işaret ettiğimiz vasıflarını da beyan etmişlerdir.

Bütün İslâm âlimleri, mevzû haberin, ancak, uydurma olduğu söylenilerek rivayet edilebileceğinde, aksi taktirde, O'nu rivayet edenin son derece büyük bir günah işlemiş olacağında ittifak etmişlerdir.»

BÜTÜN ÂLİMLERİN UYDURMA OLDUKLARINDA İCMA ETTİKLERİ İKİ HADİS

Bu arada, Wink'in «el-Kelbî»'nin **«Kitâbu'l-Asnâm** s. 19» adlı eserini kaynak göstererek zikrettiği : «Ben Kavmimin dinindeyken, Uzza'ya, toprak renginde bir koyun kurban ettim» şeklindeki hadisin hadisçilerin icma'ı ile uydurma olduğunu da hatırlatalım. Zira, hadis, bizzat kendi kendisinin uydurma olduğuna en açık delildir. Çünkü, Rasulullah'm, Peygamberlik öncesi hayatı bile, bırakın sonrasını, inanç, hukuka riâyet, ilim, amel, ahlak ve davranış bakımından, dünyanın tanıdığı en örnek bir hayattır. Bundan başka, Hz. Peygamber'e isnad edilen sözkonusu davranışın, imkansız olduğuna delâlet eden aklî ve naklî deliller de vardır. Hadis olduğu ileri sürülen bu uydurma haberi müsteşrik E .Dermenghem **«Muhammed'in Hayatı»**3 adlı eserinde zikretmiştir. Bu da, bizim, arzularına uyduğu müddetçe müsteşriklerin, zayıf ve uydurma haberleri sahih addetmekte bir beis görmedikleri, şeklindeki kanaatimizi doğrulamaktadır.

Nitekim, buna bir diğer örnek de, Hz. Peygamber'in «es-Safra» adlı putu sıvazladığı yolundaki rivâyettir. Maalesef, Hüseyin Heykel de **«Hayât-ü Muhammed»** adlı eserinde, bu rivayete yer vermekle, büyük bir hata etmiştir.

---

3 E. Dermenghem, **Hayat'ü Muhammed**, Arp. Çev. Adil Zuaytır, s. 20.

Bu meyanda nakletmekten haya etmedikleri başka bir rivayet de, Rasulullah (s.a.s.)ın, Müşriklerin önemli günlerinde, onların toplantı ve proğramlarına iştirak ettiğini dile getiren rivayettir.

Bu ve benzeri haberler, itimada şayan olmayan bazı kitapların ihtiva ettiği haberlerdir. Müsteşrikler ve onların izinden giden bazı müslüman yazarlar, hiçbir araştırma ve tetkike tâbi tutmadan onları kitaplarında, sahihmiş gibi nakletmişlerdir. Halbuki, Rasulullah (s.a.s.)ın en fazla buğzettiği husus, putlara perestiştir. Hatta, onlara dokunmaya bile çok kızar, bunu yapanları, bu davranıştan, şiddetle menederdi. İşte, el-Beyhâkî, buna dâir, Zeyd b. Hârise'nin şu sözlerini naklediyor. «Bakırdan yapılmış «İsâf» denilen bir put ile müşriklerin tavaf esnâsında sıvazladıkları «Nâile» isimli bir diğer put vardı. Birgün, Rasulullah (s.a.s.), tavaf ediyordu. Ben de, O'nunla tavaf etmeye başladım. Putun yanından geçerken, O'na dokunuverdim. Rasulullah, derhal, «O'na elini sürme» dedi. Tavafa devam ettik, kendi kendime bir daha dokunacağım, bakalım, ne olacak, dedim ve Putu sıvazladım. Rasulullah hemen, sen bundan men olunmadın mı? diye karşı çıktı» Zeyd, «Rasulullahı kerim kılan, ve O'na Kur'an'ı indiren Allah'a yemin olsun ki, Allah Ona risaleti ikrâm edinceye ve Kur'an'ı kendisine indirinceye kadar bile, asla, bir putu selamlamamıştır.» diyor.

Müslüman râvilerin, subjektif ve mutaassıp olmadıklarına delil olarak, müsteşrik yazar Wink'in zikrettiği diğer bir haber de şu idi : «Peygamber (s.a.s.) çocuklarına Abduluzza, Abdû Menâf ve Kasım ismini vermiştir.» Bu da bir önceki gibi, hadisçilerin uydurma olduğunda icma ettikleri bir haberdir. Nitekim isnadında, Buhari, Yahya b. Said, ve Ebu Davud'un yalancı olduğunu söyledikleri,

Heysem b. Adî et-Tâîy Ebu Abdurrahman el-Menbîcî, vardır. İbn Adî de O'nun çok az müsned hadis rivayet ettiğini, daha çok, birtakım haberlerin rivayeti ile meşgûl olduğunu söylemiştir.

Yeri gelmişken şuna da işaret edelim; rivâyetle iştigâl eden ve kendilerine «ahbârîyyun» denilen bir zümre vardır ki, bunlar sahih olanı da, olmayanı da rivayet ederler. Hasen'i zayıfı birbirinden ayırdedemezler. Zira onları ilgilendiren, haberleri toplamaktır. Bunlar gece odun toplayan kimse gibidirler.* Bu nedenle, hadisçiler «falanca kimse ahbârî»'dir, dediklerinde, bununla, o kimsenin, güvenilir ve itimada şayan hadis ehlinden olmadığını kastederler.

İmam Nesâî, çocuklarına ad koyması ile ilgili rivayetin, Peygamber'den sadır olmasının imkansızlığını belirterek, ravi Heysem'in münkerû'l-hadis olduğunu söylüyor. Buhari kendisinden rivayet ettiğini söylemekle Heysem'in, büyük bir ihtimalle, Hişam b. Urve'ye iftira ettiğini de vurguluyor.

Ebu Hatim ise, Vâkidî'den nakillerde bulunduğu için Heysem'in, metruku'l-hadis olduğunu söylüyor el-Iclî'de yalancı biri olduğuna işaret ederken, Ya'kub b. Şeybe: «İnsanların bir takım haberlerini bilirdi, fakat, hadiste kavi olmadığı gibi, bu konuda pek malûmatı da yoktu» diyor. İmam Ahmed, es-Sâcî, İbnû's-Seken, İbn Şâhîn, İbnû'l-Cârûd ve ed-Dârekutnî gibi bazı âlimler de O'nu zayıf râviler arasında zikretmişlerdir.

---

* «Hâtıb'u leyl» Gece odun toplayan kimse demektir. Bu gibiler gece karanlığında odunun iyisini kötüsünden ayırdedemezler. Hatta çoğu zaman odun zannıyla akrep ve yılan avuçlar da bu yüzden sokulurlar.

Özet olarak; Wink'in zikrettiği bu hadis, ravilerinden Heysem sebebiyle uydurma olduğu kaydedilen bir hadistir. Bu konuda, Tahâvî **«Müşkilû'l-Hadis»** Beyhâkî **«es-Sûnen»** en-Nakkâş ve el Cûzekânî, mevzuâta dâir yazdıkları, eserlerinde söz etmişlerdir. Mesûdî'nin **«Murûcû'z-Zeheb»** adlı eserinde kaydettiğine göre, Heysem h. 206 veya 207 de vefât etmiştir.4 Bütün bu sıraladıklarımızdan sonra, haberin uydurma ve yalan olduğunda en ufak bir şüphe kalır mı?

Wink'in : «Müslümanların, dahili ve hârici nedenlerden dolayı, sahih olmayan hadislerin bütün nevilerini ayırmaya muvaffak olamadıklarına bakarak, bütün hadislerin güvenilirliklerini reddetmek ma'kul bir tutum değildir. Zira, İslâm hadisi, sağlam bir esası muhtevidir...» şeklindeki sözlerine gelince; bu konuda biz onunla aynı düşünmüyoruz. Çünki âlimlerimiz her rivâyetin, sahih, hasen, zayıf ve uydurma oluşu bakımından vasfını beyan etmişlerdir. Fakat, bunu tesbit edebilmek, sabır, metânet ve uzun bir inceleme ister. Bunun en güzel delili de, sahih, hasen, zayıf ve uydurma haberlerin her bireri için müstakil eserlerin te'lif edilmiş olmasıdır. Tabii, bunların hepsine muttali olmak büyük bir sabır ve metanet ister.

Daha evvelki eleştirimde, hadisçilerin, niçin sened tenkidine gösterdikleri ihtimamı, metin tenkidine de göstermediklerine ve bu tutumlarının haklılığına işaret etmiştim. Bunun nedeni olarak da, hadis metninin müteşabih, hakîkatten ziyade mecaz olabileceğine, veya Allah'ın, sırrını daha sonraları ortaya çıkarabileceği bir metin olabileceğine dikkat çekmiştim. Bu noktada şu beklentimizi

4 İbn Hacer, **Lisânû'l-Mizân**, c. 6, s. 209-210.

ilâve etmek istiyoruz : Allah'ın fazlı ve müslüman âlimlerin çabalarıyle, Goldzier'in peşinden giden pekçok müstesrik'in, İslâm teşriatının asıllarından ikincisi olan sünnet hakkmdaki kanaatlerini değiştirip, hak söze gelmelerini, bu gün gibi aşikâr gerçeği kabullenerek, içlerinden birisi olan Wink gibi, onu dile getirmelerini bekliyoruz. Bu gerçek şudur : «Peygamberin hadisleri, yüce esas ve sağlam temeller üzerine kâimdir. Onlar, asla ne dinî ne siyâsî ve ne de sosyal gelişmenin bir sonucu değillerdir.»

SONUÇ

Bu kitapta şu ana kadar zikrettiğimiz şüpheler; pekçoğu mutassıp, İslâm'a ve müslümanlara kin güden müsteşriklerin hazırladığı «**İslâm Ansiklopedisi**»nde, uzmanları tarafmdn çevirisi gerçekleştirilen oryantalist ürünü eserlerde, iddia ve görüşlerinin çoğunluğunda müsteşriklere tabi olan müslüman yazar ve araştırıcıların eserlerinde rastlayıp, üzerinde durduğumuz şüphelerdir.

Ancak, buraya kadar değinmediğimiz birtakım şüpheler daha var. Bu nedenle biz, daha evvel zikrettiklerimizle yetinmeyerek, incelememize biraz daha devam edecek ve bu şüpheleri ele alacağız. Böylece, eserimiz, sünnet ve hadise dil uzatan düşmanlarının bütün söylediklerini, onlara verilen ilmi cevapları kapsayan bir eser olacaktır. Zaten, bendeniz, tâ, talebelik yıllarımdan beri, Kur'an ve Sünneti Müdafaa eden bir eser yazmayı kendi kendime ahdetmiştim.

Kanaatime göre, bu çeşit cihad, İslâm'daki cihad çeşitlerinin en yücesidir. Biz, İslâm'ın dünyaya hakim ve yeryüzünde hükümrân olduğu zamanlarda bile, buna ihtiyaç duymuşsak, bugün, bu cihada çok daha fazla muhtâcız demektir. İmam Ahmed, Ebû Dâvud, En-Nesâi, İbn Hıbbân ve Hâkimin rivâyet ettikleri bir hadiste, Rasulullah (s.a.s.) : «**Kâfirlere karşı mallarınız, canlarınız ve dillerinizle cihad edin**» buyurmaktadır.

Bugün şer güçler, her taraftan azgın dişlerini göstererek, müslümanların üzerine saldırmaktadırlar. Gerçi, çoğu zaman kâfirlerin, kendi aralarında ihtilâfa düştükleri, birbirlerini her türlü vesileyle yok etmeye çalıştıkları da görülmektedir. Bunun en güzel delili, iki askeri blok arasında mevcud olan ihtilaftır. Bu bloklardan birisi, ismen Hristiyan olan batı bloku, diğeri ise ateist doğu blokudur. Fakat, herşeye rağmen, aralarındaki mücadelenin birbirlerini helâk edecek düzeye erişmeden, dengeli bir şekilde sürdüğünü de hatırlatmakta fayda var.

Ancak, mesele, müslümanlarla ilgili olup, İslâm sözkonusu olunca, hepsi bir safta yer alıveriyorlar. Bugün bu, hepimizin, bizzat, müşahede ettiği bir durumdur. Eğer, bir kısmı müslümanlara sevgi gösterisinde bulunup, sempatik davranıyorsa, bilmek lazım ki, bu menfaatları gereğidir.

Âlimlerimizin **«küfür tek millettir»** sözünü hiç akıldan çıkarmamak lazım. Çünkü bu söz, Allah'ın, onların diliyle söylettiği son derece büyük esprisi olan bir sözdür. Bugün, batının veya doğunun imâl ettiği, bazı, sözüm ona müslümanlar, bu sözü bir taassup ürünü sayarak, ondan kurtulmaya çalışmaktadırlar. Allah biliyor ki, O'nun taassupla hiçbir alakası yoktur. Yalnızca, şaşmaz bir hakikatin ifadesidir.

Bunun en güzel delili, gasbedilen Filistin'de meydana gelen hadiselerdir. Şayet, İngilizler ve yardakçıları olmasaydı, Yahudiler Filistin'de vücud bulamazdı. Yahudilerin Filistin'i ihlâllerine imkân hazırlayan onlardır ve yine bu söz bir hakikatin ifadesi olmasaydı, İngilizlerin eseri olan bu devlet, Ortadoğu'da kurulamazdı. İşte, bu devleti ilk tanıyan da komünist Rusya olmuştur. Bütün

bunlardan sonra, bir müslüman, kâfirlerin tek millet olduklarından hâlâ nasıl şüphe edebilir!?

Allah Teâlâ, tâ ezelden beri, âlimlerden, hakkı söyleyip, onu gizlemiyeceklerine, hak yolunda, batılı zelil etme uğruna cihad edeceklerine dair söz aldığına göre, bu açıklamaları yapmamız zorunludur. Hâssaten, vatanlarına, dinlerine, kitaplarına ve peygâmberlerinin sünnetine; kafir, azgın ve düşman devletlerin musallat olduğu bir dönemde müslüman âlimlerin üzerine, bu bir vecibedir.

Artık, bütün dünyadaki müslüman âlimlerin, İslâm şeriatının güzelliklerini ortaya koyma zamanı gelmiştir. Kur'an ve sünneti müdafa için mücadeleye bilenmeleri bir zarurettir. İslâm düşmanlarının, batıllarına hak, safsatalarına hüccet ve burhanla karşılık verilmelidir.

Bu azametli İslâm dini, tembellik, gevşeklik ve rahatlık üzerine kaim olmamıştır. Bilâkis O, cihad, müdafaa, şehâdet sevgisi, canı, evladu iyâli ve malı kurban etme esası üzerine kurulmuştur. Kılıçla cihaddan evvel, sözle cihad üzerine bina edilmiştir.

Ben, âlim kardeşlerimi ve evlatlarımı, hep birlikte, kendi ihtisas alanları dairesinde, İslâm'ı, Allahın kitabını, Peygamberin sünnetini, İslâmî ilimleri ve İslâm kültürünü müdâfa etmeye çağırıyorum. Şâyet, İslâm kültürü olmasaydı, beşeriyet bugünkü fikri terakkiye ulaşamazdı. Bu itibarla, dünya İslâm'a medyûndur.

İslâm'ı savunan, O'na davet eden, O'nun faziletlerini ve güzelliklerini ortaya koyan âlimlere, Rasulullah'ın tevcih ettiği şu tâc yeter : **«Âimler, peygâmberlerin varisleridir. Peygâmberler miras olarak para pul bırakmamışlardır. Onların mirası yalnızca ilimdir. Kim O'nu elde ederse, en büyük nasibi elde etmiş demektir.»**

Peygamberliğin üstünde hiçbir mertebe olmadığına, bu mertebeye vâris olmanın ötesinde bir şeref bulunmadığına göre, Allah'a yemin olsun ki, dünyadaki, mal, mülk, saltanat, makam, mevkii, çoluk çocuk, hepsi, bu varisliğin yanında bir hiç kalır.

Bütün bunlardan sonra, eğer, söylediklerim doğru ise Allah'tan ve O'nun tevfikiyledir. Yok, eğer hatalı ise, bu taktirde benden ve şeytandandır. Ne varki, ben yalnızca hayır murad ettim, o kadar **«Ben, sadece, gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat, başarmam, ancak, Allah'ın yardımıyladır. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim.»**5

5 Hûd, 88.

TEMENNİ VE TAVSİYELER

Goldzier'in «**El-Akide ve'ş-Şeria**» adlı eseri, kendisine en çok muttali olmak ve içindekilere cevap vermek istediğim bir kitaptır. Ne var ki, Allah buna fırsat vermedi. Öyle zannediyorum ki, içerisinde pekçok mesnetsiz, hayal ürünü iddialar vardır. Bu yüzden sözkonusu kitaptaki şüphe kapılarını kapatacak nitelikli bir reddiyenin yazılması âlimler üzerine bir vecibedir.

Temennim, bu kitabı görüp içerisindeki saçmalıklara muttalî olan âlimler, ona cevap vermeyi kendine vazife bilsin. Böylelikle, üzerindeki İslâmî bir vecibe'yi gerçekleştirmiş ve Allah'ın kendilerine büyük mükâfatlar vereceği kimseler arasına girmiş olur. **«Kim, Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse işte onlar Allah'ın kendilerine lutuflarda bulunduğu, peygâmberler, sıddîkler, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdir. Bunlar, ne güzel arkadaştır.»**[1]

Asil İslâm kültürü için, ciddi tehlikeler arzeden kitaplardan bir tanesi de, Goldzier'in, «**Mezâhibü't-Tefsîri'l-İslâmî**» adlı eseridir. Bu kitap, müsteşriklerin en büyük putu Goldzierin kaleme aldığı en tehlikeli kitap olarak değerlendirilebilir.

Kitap, Dr. Abdülhâlim en-Neccâr tarafından Arapça'ya çevrilmiştir. Ne var ki, ihtiva ettiği saçmalıkları, safsataları ve Kur'an tefsirine yaptığı iftiraları reddeden,

---

1 Nisâ, 69.

iknâ edici yorumlar yapılmamış, dipnotlar konulmamıştır. Usûlûddin Fakültesi'ne* ilk girdiğim yıllar bu kitabı okumuştum. Kitabın her sahifesi tahkik ve yoruma muhtaçtı. Tâ o zamandan bu kitaptaki, İslâm kültürüne yönelik iftira, karalama ve tahriflere cevap vermeye azmetmiştim. Fakat, Sünnet-i nebeviyenin enine boyuna tedrisi ile meşgûl olmam, beni bundan alıkoydu. Hadis ve sünnetlerle olan meşgaleme, bir de, Buhârî'nin şerhi işi eklenince, buna hiç de fırsat bulamadım. Kitap ve sünnet ilimlerinde ihtisas yapanlardan birisi, bu kitaptaki sakat ve yanlış görüşlere cevaplar verecek bir çalışma yapsa, ne kadar da, güzel olurdu. Hatta, bu son derece tehlikeli kitaba verilecek reddiye, bir doktora tezi bile olabilir. Doktora talebelerinden bu görevi üstlenecek birinin çıkmasını, ne kadar, arzu ediyorum, bir bilseniz.!! Allah'ın bunu gerçekleştireceğine inanıyorum.

Çeyrek asırdan uzun bir zamandır, sünnetin tedrisiyle, O'na yöneltilen, şüphe, iftira ve saçmalıklara cevaplar vermekle geçen uzun ömrümün, kalbimin, aklımın ve zihnimin bir hülasası olan bu kitabın son bölümünde üzerine şüphe düşürülmeye çalışılan bir grup hadisi ele almak istiyorum. Bu arada, daha evvel detaylı olarak bahsettiğim hadislere değinmiyeceğim. Yalnızca, İslâm'a ve müslümanlara hınç besleyen, sünnet düşmanlarının üzerinde münakaşayı yoğunlaştırıp, şüphe sokuşturmaya çalıştıkları hadisleri zikredeceğim.

---

* Usulûddin Fakültesi, doğu ve batı üniversitelerinin anası sayılan El-Ezher Üniversitesine bağlı fakültelerden bir tanesidir.

TARİHTE VE MODERN ZAMANLARDA KUŞKU DÜŞÜRÜLMEYE ÇALIŞILAN HADİSLER

Gerek eskiden, gerek, şimdilerde üzerine şüphe düşürülmek istenen bazı hadislere değinmek istiyorum. Bunlardan bir kısmı için ileri sürülen kuşkular, oldukça erken devirlere, tâ ikinci ve üçüncü asra kadar uzanır. Bunları, Muhammed b. Abdullah b. Müslim b. Kuteybe (ö.h. 276) «**Te'vîl-û Muhtelifî'l-Hadis**» adlı eserinde dile getirmiştir. Bu şüpheler, En-Nazzâm* ve benzeri mu'tezilîlerin ileri sürdükleri şüphelerdir. Örneğin bu hadislerden bir tanesi «sinek»le ilgili olan, «Ez-Zûbâb» hadisidir. Bugün bile, hâlâ, etrafında bazı kuşkular vardır. Fakat modern tıp ilmi, bu hadisin, Rasulullah'ın mucizelerinden biri sayılabileceğini ortaya çıkarmış, tıbbî tahliller O'nun bazı sırlarını tesbit etmiştir. Bunlara ileride değineceğiz.

Buharî, Müslim ve diğer hadis kolleksiyonlarında rivâyet edilen, bu kabil, hadisleri şöylece sıralayabiliriz :

— Rasulullah'a sihir yapıldığı yolundaki hadis,

— Cessâse hadisi,

— Mesih, deccâl hadisi,

— Ahir zamanda, İsâ (a.s.)nın nüzülü ile ilgili hadis,

---

* ö.h. 220.

— Ölüm meleği ile Musa (a.s.) arasında geçenleri muhtevi hadis,

— İsrâ ve Miraç ile ilgili hadis,

— Rasulullah (s.a.s.)ın göğsünün yarılması ile ilgili hadis,

— Şeytanın, Meryem ve oğlu İsa (a.s.) dışında dünyaya gelen her insana ta'n ettiği yolundaki hadis v.b. birtakım hadisler.

«EZ-ZÛBÂB» HADİSİ VE O'NUNLA İLGİLİ OLARAK İLERİ SÜRÜLEN ŞÜPHELER

Hadisi, Buhârî iki tarikten rivayet etmiştir. Birisi şöyledir : «Bize, Halid b. Mahled1, Süleyman b. Bilâl'den, O, Akâbe b. Müslim'den, O, Abîd b. Huneyn'den, O da,

---

1 Ebu'l-Heysem, Hâlid b. Mahled, el-Katavânî, el-Kufi, Kufe'de Katan isimli bir yere nisbeten bu ismi almıştır. Buhari'nin önde gelen üstadlarındandır. Buhari O'ndan hem doğrudan ve hem de dolaylı olarak rivayette bulunmuştur. Hakkında ihtilâf edilmiştir. Bazıları sikâ olduğunu söylerken, bir kısmı da hakkında menfi beyanda bulunmuşlardır. Bunlardan birisi Ahmed b. Hanbel'dir. O'nun münker rivayetleri olduğunu söylemiştir. Kınandığı yegâne nokta ise şia taraftarı olmasıdır. Böyle birisinin ise hadisi, ancak, bidatının propogandisti olduğu ve hadis bidatını destekler mahiyette bulunduğu zaman reddedilebilir. Aksi takdirde reddedilmez. Özellikle de râvi sıdk ve emânetle biliniyorsa, İbn Hacer, O'nun münker rivayetlerini ibn Adî'ın araştırıp, «El-Kâmil»'inde kaydettiğini, bunlardan hiçbirisinin Buhari'nin rivayetleri arasında yer almadığını, belirttiğini söylemiştir. İbn Hacer, Buhârî'nin ondan yalnızca Ebu Hureyre'nin «Kim benim bir dostuma düşman olursa...» diye başlayan hadisini rivâyet ettiğini de vurgulamıştır. Bunun dışında kalan hadislerinin rivayetine ise, zâten başkaları da muvâfakat etmiştir. Yine İbn Hacer, O'nun sadûk ve şia taraftarı bir râvi olduğunu da haber vermiştir. Müslim, Tirmizi, en-Nesâi, İbn Mâce, Mâlik ve Ebu Davud da O'ndan rivâyette bulunanlardandır. Hakkında menfi konuşanların görüşü, bu âlimlerin tevsiki ile çelişki arzetmektedir. (İbn Hacer, Hedyü's-Sârî Mukaddimet-ü Fethul-Bâri, s. 400; Takribü't-Tehzib, c. 1, s. 213) Halid b. Mâhled'in ölüm tarihi h. 213'tür.

Ebu Hureyre (r.a.)den şöyle dediğini işittiğini rivayet etmiştir : Rasulullah (s.a.s.) **«sizden birinizin içeceği içerisine bir sinek düştüğü vakit, onu iyice daldırsın, ondan sonra çıkartıp atsın. Çünki, sineğin bir kanadında zehir, diğerinde ise şifa (panzehir) vardır, demiştir.»**2

Diğeri ise şu şekildedir : «Bize, Kuteybe b. Said, İsmâil b. Ca'fer'den, O, Benü Temim'in mevlası, Akabe b. Müslim'den, O, Benû Zûreyk'm mevlası, Abîd b. Huneyn'den, O da, Ebû Hureyre'den, Raşulullah (s.a.s.)ın şöyle dediğini rivayet etmiştir : **«Sizden birinin kabına sinek düştüğü zaman, onu tamamen daldırsın.»**3

Hadisi, İmam Ahmed,4 Ebu Dâvud,5 Nesâî6 İbn Mace,7 Dârimi8 ve Bezzar da9 muhtelif tariklerden rivayet etmişlerdir.

Hadis sahihtir :

«Ez-Zûbâb» hadisi, sahih ve sıhhatin de en üst derecesindedir. Bu nedenle O'nu, hadis imamlarından yedi tanesi rivâyet etmişlerdir. Herbirerinin isnadı da sahihtir. Bunda hiçbir kuşku yoktur. Metin yönünden ise, tıp, hadisi şüpheye mahal bırakmıyacak şekilde isbat etmiştir. Hadisin manası sahihtir.

---

2 Buhârî, Kitab-u Bedi'l-Halk.
3 Buhârî, Kitâbu't-Tıb.
4 Ahmed, **Müsned**, c. 3, s. 34, 67.
5 **Avnü'l-Mâ'bûd Şerh-ü Sünen-i Ebî Dâvud**, c. 3, s. 430.
6 **Sünen-i Nesâî**, Kitabu'l-Fer'i ve'l-Atira, c. 7, s. 178-179.
7 Sünen-i İbn Mâce, Kitabu't-Tıb, h. no. 3505.
8 **Sünen-i Dârimî**, Kitâbu'l-Et'ime, c. 2, s. 98.
9 Bezzâr, **Mecmau'z-Zevâid**, c. 5, s. 38.
* Not : Buralarda zikredilen varyantların metinleri aynı olduğu için yalnızca yerlerine işaret ettik (Mtrc).

Şâyet, sinekte, hastalıklara yol açan mikropların ve öldürücü nitelikte bir maddenin bulunduğu neticesini veren deneyleri müslüman doktorlar yapmış olsaydı, birisi çıkıp, onlar hadisi kayırmışlardır, diyebilirdi. Fakat, bu deneyleri yapanların hiçbirinin de İslâm'la ilgisi yoktur. Ne var ki, inceleme ve tıbbi araştırmaları, onları bu neticeye götürmüştür. Müslüman doktorların tek yaptığı ise, deney ve araştırmalardaki bulguları ilmî kaynaklardan terceme etmek olmuştur. Bu hizmetlerinden ötürü, Allah kendilerini engüzel şekilde mükâfatlandırsın.

Varyantlardan bazıları çok basit lafız farklılıkları ile gelmiştir. Örneğin birisinde «iki kanadından biri» anlamına gelen lafız «ihdâ cenâheyhi» şeklinde ise, diğerinde «Ahadî cenâheyhi» şeklindedir. Bunun sebebi de «Kanat» anlamına gelen «cenâh» kelimesinin hem müzekker hem de müennes bir lafız olarak kullanılabilmesidir. Bu gibi unsurlar rivayetin sıhhatini etkileyebilecek nitelikte değildir. Binaenaleyh varyantlarının bu her iki şekli de sahihtir. Hakiki manasıyle «cenâh» lafzı kuşlar için kullanılır. Onun dışındakiler için ise kullanımı mecazidir. Şu ayeti kerimede olduğu gibi : **«onları esirgeyerek, üzerlerine kanat ger.»**10

Ebû Davud'un, Said el-Makburî tarikiyle, Ebû Hureyre'den gelen bir rivayetinde : «Çünkü, o, zehir olan kanadı ile korunur» ifadesi, diğer rivayetlerden farklı ve fazla olarak yer almıştır. İbn Hıbban'ın kanaatine göre, bu fazlalık sahihtir. Kanaatimize göre ise, bu, kanadındaki zehir, O'nun silahı yerine kaim olduğu için böyledir. İbn Hacer, **«Fethu'l-Bari»** adlı eserinde : «Hadisin tariklerinden hiçbirisinde sineğin hangi kanadında zehir,

10 İsrâ, 24.

hangisinde panzehir olduğunu açıklayan bir ifâdeye rastlamadım. Ancak, bazı âlimler, O'nun sol kanadı üzerine konduğuna bakarak, sağ kanadında panzehir olduğu neticesine varmışlardır ki, bu da makuldur.»11 demektedir. Bize göre bunun nedeni, sağ tarafta hayır bulunmasıdır. Nitekim Rasulullah temizliğine varıncaya kadar her işini sağdan başlayarak yapmayı itiyad haline getirmişti. Sol tarafta ise, şerre işâret vardır.

İbn Mâce'nin, Ebu Said el-Hudrî'den yaptığı bir rivâyette : «O, önce zehiri, daha sonra şifâ'yı bırakır.» denmektedir. Buradaki, «Zehir'den murad, hastalıklara neden olan mikroplardır ve Rasulullah bununla, hastalığa yol açan şeyleri kastetmiştir. «Şifa» ifadesi ise şifa nedeni, anlamınadır. Nitekim, modern tıp araştırmaları da bunu te'yid etmiştir.*

Zûbâb* Hadisinin İzâhı

Sineğin bir takım özellikleri ve ilginç nitelikleri vardır. Çok kaçmasından ve hareketliliğinden dolayı bu ismin verildiği söylenmiştir. Kur'an'da da zûbâb kelimesi yer almaktadır. Allah Teâla : **«Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız, bir araya gelseler bile, bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek, onlardan bir şey kapsa, Onu d.. geri alamazlar. İsteyen de aciz, kendisinden istenen de!»**12 buyurmuştur.

---

11 İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, c. 10, s. 251.

* Bundan sonra kısa bir paragraf, tamamen lügavi tahlil olduğu için çeviriye alınmamıştır (Mtrc).

* Bu kelimenin Etimolojisi için, bkz : «Kâmusu'l-Muhit» «z.b.b.» maddesi.

12 Hac, 73.

Halifelerden birinin İmam Şâfi'ye : «Allah sineği niçin yarattı?» diye sorduğu; O'nun da : «Kralları rezil etmek için», cevabını verdiği, hikâye edilir. İmam Şâfîi, kendisine soruyu soran, halifeye, daha evvel bir sineğin musallat olup, O'nu çok güç durumlara soktuğunu bildiği için, cevabıyla bu hadiseye telmihte bulunmuştur.

Sineğin içerisine düşebileceği şey de bazı rivâyetlerde «kab» bazısında «içecek» bir kısmında da «yiyecek» olarak geçmektedir. Bunlardan en kapsamlısı «kab» lafzıdır. Çünki bu lafız, sıcak olsun, soğuk olsun, yiyecek ve içeceklerin tamamına şamildir.

Sineğin tamamen kaba daldırılması yolundaki emir, panzehirin, zehiri karşılaması için bir yönlendirmeye matuftur. Tamamının daldırılmasının istenmesi ise, bir kısmını daldırmakla mecâz kastedilmiş olması tevehhümünü ortadan kaldırmaktadır. Ebû Ubeyde bunu şöyle izah ediyor : «Yani, zehirini çıkardığı gibi, panzehirini de çıkarması için onu, yiyeceğe ve içeceğe iyice batırın. Zira bu, Allah'ın ona ilhamı ile olan bir iştir» Bazı varyantlarda «daldırmak» anlamına gelen farklı farklı fiiller kullanılmıştır.

Rasulullah, daha sonra da, sineğin çıkartılıp, atılmasını emretmiştir. Bu emir için de, rivayetlerde, aynı manaya gelen farklı fiiller kullanılmıştır. Abdullah b. El-Müsennâ'nın, amcası Sümâme'den yaptığı bir rivayette : «Enes'in yanındaydık. Yemek kabına sinek düştü. Enes, parmağıyle Onu, kaba, üç kere daldırdı, sonra da bismillah diyerek (yemeğe başladı). Arkasından, böyle yapmalarını, onlara Rasulullah (s.a.s.)ın emrettiğini söyledi.» şeklinde yeralmıştır.

Hadis Sahih'tir

Buhari, Ebu Davud, En-Nesâî, İbn Mâce, İbn Hıbbân ve El-Bezzâr'dan yaptığımız rivayetler muvâcehesinde, araştırmalarında hakkı arayan, insaf sahibi herkes, zûbâb hadisinin pekçok tarikten ve çok sayıda sahabi tarafından rivayet edildiğini görecektir.

Hiçbir hadisçinin, bu hadisin senedi hakkında menfi tavır sergilediklerine rastlamıyoruz. Binaenaleyh isnad cihetiyle son derece sahihtir. Metnine yönelik bazı eleştiriler ise, birtakım cahil, gevşek ve bîdat sahibi şahsiyetlerden gelmektedir. Bunların itirazları şöyle özetlenebilir :

«Pisliklerin üzerine konan, mikrop yuvası bir hayvanda, nasıl olur da, şifa bulunabilir? Sonra Allah, hastalıkla, devasını bir yerde nasıl birleştirebilir? Kaldı ki, sinek, kanatlarından birini diğerinden önce kullanması gerektiğini bilen akıllı bir varlık mıdır?» vb.

Bu hadis, tâ ilk devirlerden bu yana, üzerinde şüphelerin yoğunlaştırılmak istendiği bir hadistir. İbn Kuteybe (öh. 276) konuya değinmiş fakat sadece hadisin sahih ve farklı lafızlarla da rivayet edilmiş olduğunu işâret etmek bir de, daha evvel kaydettiğimiz, Enes b. Mâlik rivayetini nakletmekle yetinmiştir.

İbn Kuteybe, bu hadis münasebetiyle, hadisleri haksız yere eleştirmenin, onları iptal etmek ve İslâm'dan çıkmak anlamına geleceğini, rivayetleri reddetmenin, Rasulullah'ın getirdiği dine, sahabe ve tabiûn'un metoduna ters düşeceğini vurgulamıştır»13 Sünnete dil uzatanlara ce-

13 İbn Kuteybe, **Te'vil-u Muhtelefi'l-Hadis**, s. 228-229.

vaplar verdiğinden dolayı, Allah kendisinden hoşnud ve razı olsun.

İlk devir âlimlerimizden bazıları bu şüpheleri cevaplandırmaya gayret etmişlerdir. Allah kendilerinden razı olsun. Bunlardan bir tanesi de akli ve nakli ilimlerde mütebahhir olan, Hammad b. Muhammed b. İbrâhim b. el-Hattâb el-Bûstî (ö.h. 388)'dir. O, bu konuda şu değerlendirmeyi yapıyor : «... Duyduğumuza göre, nâsipsizlerden biri, bu hadis hakkında ileri geri lâf etmiş. Sineğin kanadında da nasıl oluyor da zehir ile şifa bir arada bulunabiliyor? Sinek, kendi kendine bunu nasıl akledebiliyor ki, önce zehir olan kanadını, sonra da diğerini koyuyor? O'nu, buna kim zorlamıştır? diye sorular sormuş. Bu sorular yâ câhil veya câhil gözüken birisinin sorularıdır. Zira pekçok hayvan bünyesinde Allah Teâla zıt nitelikleri bir arada yaratmıştır. Böylece, hayvanın kuvvelerini meydana getirmiştir. İşte, arıya, içerisinde bal yapacağı, acaib bir yer edinme güdüsünü vermiştir. Aynı şekilde karıncaya, ihtiyaç zamanı için azık biriktirme ve tohumun yeniden börtleyip bitmemesi için, onu, ikiye bölme güdüsünü vermiştir. Bunları yapan Allah, sineğe de kanadının birini önce, diğerini de sonra koyma güdüsünü vermeye kadirdir.»14

Allame, Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi ise (ö.h. 597); bu nakillerde şaşılacak bir tarafın bulunmadığını; çünkü arının ağzıyla bal yaparken, zehirini altından attığını; öldürücü yılanların, zehirinin etleri ile karışmış olduğunu ve gözü parlatmak için, sineğin, sürmeyle birlikte göze çekildiğini hatırlatmıştır.

---

14 İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, c. 10, s. 251, 252.

Bazı tıp otoriteleri de sinekte zehirli bir maddenin varlığına sokmasından mütevellit, vücudda bir takım şişik ve kabarıkların oluşmasını delil getirmişlerdir. Bu zehiri, silah olarak kullanır, kendisine eziyet verecek bir yere düştüğündə silahını ona aşılar. Bu nedenle, Allah Teâla, diğer kanadına yerleştirdiği panzehirle, bunun karşılanmasını irade buyurmuştur. Böylece iki madde birbirine karışmıştır.15

İbnu'l-Kayyım, Şemsûddin, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir ed-Dımeşkî (ö.h. 751) ise bu konuda şu mütâlaada bulunmaktadır : «Sinekte zehirli bir maddenin bulunduğu bilinmektedir. Bunun delili ise, sokmasından mütevellit, vücutta oluşan şiş ve kabarcıklardır. Bu zehir O'nun silahı yerindedir. Kendisine ezâ verecek bir yere konduğunda, silahı ile korunur. Bu nedenle, Allah Teâla, diğer kanadında, onu karşılayacak bir panzehir koymayı irade etmiştir. Bu hikmete binaen, Rasulullah (s.a.s.) da, yiyecek ve içeceklere düştüğü zaman, iyice daldırılmasını emretmiştir. Bu, o devirdeki tıp otoritelerinin ulaşabileceği bir şey değildir. Bilâkis, peygamberlik pınarından fışkırmış hakikatlerden sadece bir tanesidir. Bununla birlikte, uzman bir doktor, o maddenin ilaç olabileceğini kabullenir, onu haber veren zatın, alel ıtlak, bütün mahlûkatın en mükemmeli olduğunu, beşerî kuvvetlerin dışında, ilâhi vahiyle desteklendiğini ikrâr eder. Hatta, pekçok doktor, akrep ve zenbûr (bir tür ısırıcı sinek) sokuğunun sinekle ovulması halinde faydası dokunup, ağrıyı teskin ettiğini söylemişlerdir. Bunun sinekte bulunan panzehirden kaynaklandığı gün gibi aşikârdır.

---

15 a.g.e., Aynı Yer.

Yine, kirpiklerde meydana gelen şişiklerin de sineklerin kafası kopartılıp, sürülmesi halinde iyileştiği söylenegelmiştir.»16

TIBBÜ'N NEBEVÎ VAHİY ÜRÜNÜDÜR

Modern tıbbın «ez-Zûbâb» hadisi ile ilgili görüşünü zikretmeden önce şu noktayı belirtmek istiyorum. Ben, Tıbb-ı Nebevî'nin, Rasulullah (s.a.s.)ın hata yapması caiz olan, dünya işlerinden olduğunu savunan türedilerden biri değilim. Ne yazık ki bunlardan bir kısmı da âlim geçinen kimselerdir. Onlar, bunu, Müslim'in Hz. Enes'ten rivayet ettiği, hurmaların aşılanması nevinden bir hadise olarak değerlendirmektedirler. Hurmaların aşılanması ile ilgili rivayet şöyledir : **«Rasulullah hurma aşılayan bir grup kimsenin yanına gelmiş bakmış ki, erkek tohumları dişilerinin üzerine gelecek şekilde aşılıyorlar, onlara, keşke böyle yapmasanız, daha iyi olurdu, demiştir. (Rasulullah'ın tavsiyesine uyarak, o işten vazgeçmişler) Fakat, hurmalar, o mevsim, iyi ürün vermemiş. Rasulullah (s.a.s.) bir ara yine, onların yanına uğradığında «Hurmalarınızdan ne haber?» diye sormuş. Onlar da, «Siz böyle, böyle demiştiniz ama...» diye karşılık vermişler. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.s.) : Siz dünya (ilgi alanınıza giren) işlerinizi benden daha iyi bilirsiniz» demiştir.**

Rafi b. Hadîc'ten gelen bir varyantında ise, en son onlara : **«Ben de, sadece bir beşerim. Size, dininizle ilgili birşey emrettiğim vakit, onu, alın. Ama, sizlere, kendi**

---

16 İbnü'l-Kayyım, **Zâdü'l-Meâd fi Fedy-i Hayri'l-İbâd**, c. 4, s. 111.

görüşüme göre birşey emrettiğim vakit bilin ki, yalnızca, ben de sizin gibi bir beşerim.»17

Rasulullah (s.a.s.) «Sineğin kanatlarından birinde zehir, diğerinde Panzehir olduğunu» tekitli bir şekilde söylemişken, onların bunu, hurmaların aşılaması nevinden bir hadise gibi telâkki etmeleri mantıklı bir davranış değildir. Böyle tekidli bir davranış, zan ve tahminin carî olduğu dünya işleri kategorisine giremez.

Aynı şekilde, Rasulullah (s.a.s.)'ın Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilen : **«Kim, her sabah yedi tâne Medine hurması yerse, O'na ne zehir ve ne de sihir zarar vermez»** sözü de dünyevî nitelikte değerlendirilemez.

Tıbba ilişkin hadislerde kullanılan üslup ile, hurmaların aşılanması hadisindeki uslûp arasında çok fark vardır. Zira, Rasulullah (s.a.s.) hurmaların aşılanması olayında, kesin bir ifade kullanmamış : «Keşke, böyle yapmasaydınız, daha iyi olurdu» demek suretiyle temennisini dile getirmiştir. Halbuki, Rasulullah, tıbbî hadislerin, hepsinde olmasa bile, büyük çoğunluğunda, onların vahiy ürünü olduklarını ima edecek şekilde, kati ifadeler kullanmıştır.

Zaten iki çeşit tedavi vardır. Birisi, Peygâmberlerin yaptığı kalp ve inanç tedavisi, diğeri de bedene ait tedavidir. Bu da ruhanî ve cismanî olmak üzere iki kısım-

17 Âlimler, Rasulullah'ın buradaki re'yinin, teşri' konusunda değil, dünya işleri ve geçimiyle ilgili olduğunu belirtmişlerdir. İçtihad ve reyine dayanarak söylediği hususlarda, onunla amel etmek vâciptir. Fakat hurmaların aşılanması teşrii değil, dünyevi bir hadisedir. Âlimler, Resulullah'ın buradaki sözünün bir haber olmadığını, bilâkis, her iki rivâyette de belirtildiği gibi, bir zan olduğunu da belirtmişlerdir.

dır. Birincisinde, rukye ve dua ile bir tedavi yöntemi uygulanırken, diğerinde, bal, hurma, mantar v.b. maddelerle bir tedavi metodu uygulanır.

Peygâmber'in temel ve esas görevi, kalp ve inançların tedavisidir. Ancak, O'nun şeriatı, hem cismani ve hem de ruhani tedaviye ilişkin pekçok hususu ihtiva etmiştir. Bunun en güzel delilini de, hadis mecmualarında yer alan «Kitabu't-Tıp» adlı bölümler teşkil eder. Hatta, bazı hadisçiler, bu konuda müstakil eserler de yazmışlardır. Ebu Nuaym, Es-Suyûtî İbnu'l-Kayyım'ın **«Et-Tıbbû'n-Nebevî»** adlı eserleri buna örnek olarak zikredilebilir.

Bütün bunlardan sonra, beni esas ilgilendiren, Tıbb-ı Nebevî'nin dünyevî işler katagorisinde sayılacağı kanaatinde olan türedilerin gönlünden bu yanlış inancı silip atmaktır.

Ebû Sâîd el-Hudrî'den gelen bir rivayette : «Bir zat, Rasulullah (s.as.)'a gelerek, kardeşinin midesinden şikayeti bulunduğunu, bu konuda ne tavsiye edebileceğini sormuş. Rasulullah (s.a.s.) da O'na, bal şerbeti içirmesini öğütlemiş. Adam birkaç kere böyle aynı nedenle gelmiş. Rasulullah (s.a.s.) her seferinde de aynı tavsiyede bulunmuş. Fakat, dördüncü seferinde, Adam : «Ya Rasulullah! içirdim, fakat iyileşmedi», demiştir. Bunun üzerine Allah Rasulu : «Allah Teâla, hiç kuşkusuz doğru söylemiştir. Kardeşinin karnında birşeyler var. Hele, sen bir daha bal şerbeti içir, ona» demiştir. Adam da, derhal, hastaya bal şerbeti içirmiş ve hasta iyileşmiştir.» Bu hadisi, Buhari, Müslim, Tirmizi ve En-Nesaî rivayet etmişlerdir.

Bu noktada, konuya ilişkin olarak, İbnû'l-Kayyım'm sözlerini nakletmek istiyorum :

«...Doktorların tıbbı'nın, Rasulullah'ın tıbbı yanındaki konumu, bazı Sûfî Meşrebli kimselerin ve kocakarıların tedavi yöntemlerinin tabiblerin tedavisine nisbeti gibidir. Nitekim bunu bazı tıp otoriteleri de itiraf etmişlerdir. Zira, bu insanların tababet konusunda esaslı bir bilgileri yoktur. Kimileri bilgi kaynaklarına, kıyas, tecrübe, ilham, rüya ve sezgi derken, pekçoğu da, hayvanlardan gözlemlenerek birtakım neticelere varıldığını söylüyorlar...

... Böyle şeyler, faydalı ve zararlı olan herşeyi Rasulüne vahyeden, Allah'ın vahyinde görülemez. İnsanların tıp konusundaki bilgilerinin, Allah'ın vahyine nisbeti, bütün ilimlerin, peygamberlerin getirdiği bilgiye nisbeti gibidir. Hatta, tedevide kullanılan öyle ilaçlar vardır ki, büyük tıp uzmanları akıl erdirememiş, ilim, tecrübe ve başka ilaçlara kıyasları da, onlara bir yarar sağlamamıştır. Bu, doktorların akıl erdiremediği ilaçlar arasında şunları sayabiliriz : Kalbî ve ruhanî bir takım ilaçlar, Allah'a dayanıp, güvenme, O'na dayanıp, hükmüne razı olarak, tevazuya bürünme, sıkıntıda kalanlara yardım eli uzatma ve meşakkatleri kaldırmaya çaba gösterme, dinlerinin ve mezheplerinin farklılığına rağmen bütün milletler bu ilaçları tecrübe etmişler ve tıp otoritelerinin, ne bilgi, ne deney ve ne de kıyaslarının erişemiyeceği şifayı verdiğini gözlemlemişlerdir.

Herkes gibi, bizler de bu konuda tecrübelerde bulunduk ve bu çeşit ilaçların, maddî ilaçların yapamadığını gerçekleştirdiğini gördük. Bilâkis, Rasulullah (s.a.s.)ın tavsiye ettiği ilaçlar yanında maddî (tıbbî) ilaçların, tıbbî tedavi metodlarına nazaran sûfilerin tedavi şekilleri mesabesinde kaldığını müşahede ettik. Bu, ilâhi hizmet kanununa göre tahakkuk eden bir durumdur. Tabii sebep-

lerin farklı farklı olabileceğini de unutmamak lâzımdır. Binaenaleyh insan âlemlerin Rabbı olan derdin de devanın da yaratıcısı, bütün kainatı idare edip, dilediği gibi tasarruf eden birtek Allah'a inandığı zaman, Cenab-ı Hak'tan yüz çevirip uzaklaşan kimselerin asla müşahede edemiyeceği ilaçları elde edebilir. Malum olduğu üzere, ruh, beden, ve insan tabiatı kuvvetli oldukça, hastalıkların definde ve bastırılmasında birbirlerine yardımcı olurlar. O takdirde, nasıl olur da, tabiatı ve bedenî kuvvetli olan, Allah'a yakınlığı, ünsiyet ve sevgisiyle, O'nu zikrederek kavuştuğu nimetlerle, bütün kuvvelerini O'na yöneltip, O'nda birleştirmesiyle, yardımı O'ndan dileyip, O'na tevekkülü ile feraha kavuşmuş birisine, bütün bunların en büyük ilaç olacağı, O'nun bütün sıkıntılarını gidereceği, inkâr olunabilir. Bunu yalnızca, insanların en câhil, en kaba, Allah'tan ve hakiki insanlıktan en uzak olanı inkâr edebilir...»18*

ZÛBÂB (SİNEK) HADİSİ PEYGÂMBER'İN MÛCİZELERİNDENDİR

Sinekte panzehir bulunduğuna dair, 1927 yılında bilimsel deney ve tıbbi incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu incelemelerin bulguları bir makâle halinde «Ingiliz Tıp Mecmuasında» yayınlanmıştır. O günden, bu güne kadar da, bu tür deney ve araştırmalar sürdürülmüştür. Bun-

18 İbnu'l-Kayyım, **Zâdü'l-Meâd**, c. 4, s. 11-12.

* Bundan sonra yazar kitabın aslında, modern tıbbın «Zübâb» hadisi ile ilgili görüşünü ifâde eden bir bölüm zikretmiştir. Bu bölüm, Kitabın 1. kısmında aynen verildiği için tekrarına lüzum görmedik. Okuyucularımız ilgili bölüme tekrar bakabilirler.

ların neticesinde, açık ve seçik olarak, Zûbâb hadisinin, Hz. Peygâmber'in mucizelerinden biri olduğu ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh, bundan sonra, değerli okuyucularımızın ve basiret sahibi araştırmacıların, zübab hadisinin, hem rivayet ve hem de dirâyet bakımından sahih olduğuna kati olarak, kanaat getireceklerini umuyoruz. Aynı zamanda, Rasulullah (s.a.s.)dan, sahih olarak gelen haberleri kabul edip, benimsemenin titiz bir mü'mine yakışan en güzel davranış olacağının da farkına vardıklarını ümid ediyoruz.

Günbegün gelişmekte olan, bilimsel tesbitler sayesinde, Allah Teala, Kur'an ve Hz. Peygamber'in doğruluğuna delâlet eden ,enfûsî, afâkî ve kevni âyetlerini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim o, şöyle buyurmuştur : **«Ufuklarda, (yer, gök, ve dünya memleketlerinde) ve kendi nefislerinde, insanlara, âyetlerimizi göstereceğiz ki, o (Kur'an)'nın**19 **gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabb'ının, herşeye şahid olması yetmez mi?»**20 Evet, Ya Rabbi! ben buna şahid olanlardanım.

İzâh ve İkâz

Burada, Rasulullah'ın sineğin iyice batırılıp, sonra da çıkartılıp, atılmasına ilişkin emrinin vücüb için değil, yalnızca ta'lim ve tavsiye için olduğuna işaret etmek istiyorum. Aynı şekilde, hadiste, kendisine sinek daldırılıp, çıkarılan yemeğin veya içeceğin, yenilmeye devam edileceği yolunda da bir emir yoktur. Bilakis, bu, her insanın kendisine bırakılmış bir durumdur. Kim, yemeğe veya içmeğe devam etmek isterse buna bir mani yoktur. Kim

19 Kur'an ve sünnet kastedilmektedir.
20 Fussilet, 53.

de, tiksinirse onda bir mahzur sözkonusu değildir. Birşey, helâl olduğu halde insan bazen ondan tiksinti duyabilir. Bu gayet tabii bir hadisedir. Bunun engüzel örneği, keler'dir. Rasulullah ondan tiksinmiş ve yememiştir. Zira, O, memleketinde yenmesi adet olan bir hayvan değildi. Üstelik, şârii hakim ve vahye mazhar olan birisinin tavsiyesi, malı zayi olmaktan korumaya yönelik olarak değerlendirilmelidir.

Fakir muhitlerde pek çok insan, içine sinek düşen yiyecek ve içecekleri dökmüyorlar. Bilakis, hiçbir mahzur görmeden ve tiksinmeden, sineği çıkartıp attıktan sonra, onları yiyip içmeğe devam ediyorlar. Çünkü, bu yiyecek ve içecekleri çok büyük sıkıntı ve meşakkatlere katlanarak elde edebiliyorlar. Bendeniz, bilfiil bunu yapanları gördüm. Yiyecek ve içeceklerinden gözleri gibi memnundular.

Bu arada bir diğer noktaya daha değinmek ve dikkât çekmek istiyorum. Biz hadisçilerin, hadisi şerifin rivayet ve mana yönünden sahih olduğunu savunmamız, insanları sineklere karşı korunmaktan, evleri, cadde ve sokakları onlardan arındırmaktan, yiyecek ve içecekleri sineklerden muhafaza etmeye teşvik etmekten vazgeçtiğimiz anlamına gelmez. İslâm, kelimenin tam anlamıyle bir temizlik, hastalıklardan ve kötülüklerden korunma dinidir. Ayrıca, İslâm, tedaviye yönelik tıbbi yöntemler getirdiği gibi koruyucu tedavi usulleri de önermiştir. Hatta, ancak modern çağlarda tesbit edilebilen bazı yöntemleri ilk defa o getirmiştir. Buhari ve Müslim'in, Câbir b. Abdullah'tan yaptıkları bir rivayette, Allah Rasulu : **«Yemek kaplarının üzerini örtün, içecek kaplarının da ağzını bağlayın ki, sular pislenmesin, zararlı böcekler girmesin. Akşam, karanlığı bastığı vakit çocuklarınızı yanınıza alın»**

buyurmuştur. İşte, Hz. Peygamber bizlere, yemek ve su kaplarımızı korumamızı, olaki, gece karanlığında başlarına birşey gelir diye, çocuklarımızı muhafaza etmemizi öğütlüyor. Ne hazindir ki, hadisin uydurma olduğunu savunan bazı cahil gûrûhu, O'nun hem isnad ve hem de mana yönünden sahih olduğunu müdâfaa edenlere, «Sinekçiler» diyecek kadar ileri gitmişlerdir. Allah yoluna davette, kitab ve sünneti müdafada incitilmek, biz âlimleri müteessir etmemektedir. Ayrıca, Rasulullah (s.a.s.)'ın zaman zaman yalancılıkla, bazen de şairlik ya da kahinlikle itham edilmesinden dolayı çektiği sıkıntılar ile Ashab'ın İslâm'a davet ve O'nun yayılması yolunda göğüsledikleri zorluklar yanında, bugünkü âlimlerin başına gelenler nedir ki?.. Sahabeden sonra gelen müslümanların karşılaştıkları sıkıntıların hepsi bir araya getirilse horlanmak, hakârete uğramak ve ezilmek sûretiyle Rasulullah (s.a.s.) ve ashabının başına gelenlerin binde biri bile etmez.

Sonra, en ufak bir şüpheden dolayı hemen sahih hadisleri yalanlamamızı veya zayıf görmemizi isteyenlerin görüşleri ne oldu? Bilahere, modern ilim ve tıp geldi, zûbâb, hadisinde olduğu gibi, bu sahih hadislerde gizli olan, insaf ehlinin, Rasulûllah'ın mucizelerinden telakki ettiği, sırları ortaya çıkarmadı mı? Bundan sonra, daha evvel uydurma olduğuna hükmedip, yalanladığımız hadislerin, dönüp, sahih olduklarını mı söyliyeceğiz? Yoksa, ne yapacağız?

Sünnet ve hadislere karşı içlerinde hınç duyan bu kimseler, bizim, hadisleri, eğlence ve oyuncak edinmemizi istiyorlar. Dün, ulemanın sahih bulduklarını, bugün bizim yalanlamamızı ve yine, dün, kendi yalanladıklarımızı, bugün tashih etmemizi arzuluyorlar. Bu mümkün

değildir ve Allah Teâlâ, kıyamete kadar hakka davet edecek bir zümreyi daima varettikçe mümkün de olmıyacaktır! Nitekim, Allah Rasulu (s.a.s.) şöyle buyuruyor: **«Ümmetimden bir taife, sürekli hak üzere ve galip olacaklardır. Onlar, hakim bir vaziyette iken, Allah'ın emri gelinceye kadar muhalifleri onlara bir zarar veremiyeceklerdir.»**21 Hadisi, Buhari ve Müslim rivayet etmişlerdir. Bu taife, insanların Allah'ın huzuruna gidecekleri güne kadar, iman, yakin, hüccet ve burhan ile hakim olacaktır. Allah Teâla, destek ve yardımını, onlardan esirgemiyecektir Muhâlifleri ise, asla, onlara bir zarar veremiyeceklerdir.

---

21 Buhâri, Kitabu'l-Menâkib, bab 2, Müslim, Kitâbu'l-İmâre.

HZ. PEYGAMBER'E SİHİR YAPILDIĞINA DÂİR HADİSLER

İlk devirlerden bu yana, şüphe düşürülmeye çalışılan, münakaşa konusu yapılan hadislerden bir kısmı da, Hz. Peygamber'e sihir yapıldığını ifade eden hadislerdir. Halbuki, bu hadisler, Buhari, Müslim ve diğer hadis imamlarının rivayet ettikleri, son derece sahih, hadislerdir.

Buhari ve Müslim'in Hz. Âişe'den yaptıkları bir rivayette şöyle denilmektedir : «Benî Zûreyk'ten[1], Lebid b. el-'Asam, denilen birisi, Rasulullah (s.a.s.)'a sihir yapmıştı. Öyleki, Hz. Peygâmber bunun etkisiyle yapmadığı birşeyi, yaptığını zannediyordu. Nihayet bir gün akşam, benim yanımda bir müddet dua etti ve : «Ey Âişe! Allah'ın isteğime icâbetle bulunduğunu, farkettin mi? Yanıma iki kişi geldi. Birisi baş ucuma, diğeri de ayak ucuma oturdu. Biri diğerine, (beni kast ederek), bu adamın sıkıntısı nedir? diye sordu. **Öbürü :** O'na sihir yapılmış, dedi. **Diğeri :** Kim sihir yapmış? deyince, **öteki :** Lebid b. el-'Asam, cevabını verdi. **Öbürü,** tekrar; sihiri nereye yapmış? diye sorunca, öbürü; Bir saç kılı ile, hurma tohu-

---

1 Benû Züreyk, Ensar'ın Hazreç kabilesine bağlı bir koludur. İslâm öncesi Yahûdilerle Ensar arasında bir dostluk anlaşması vardı. İslâm gelip de, Ensâr müslüman olunca, Yahûdilerden ayrıldılar. Bu kıssa Resulullah (s.a.s.)'ın Zilhicce ayında, Hudeybiye'den dönüşünü müteakip, H. 7. yılı, Muharrem'inde vuku bulmuştur.

mu içerisine, diye karşılık verdi. Diğerinin peki şimdi nerededir? şeklindeki sorusuna da. Zervân kuyusunda, cevabını verdi» dedi. Daha sonra, Rasulullah (s.a.s.), ashabından bir grup kimse ile oraya, gitti geldi. Sonra da : «Ey Âişe! Kuyunun suyu, sanki kına rengi gibi bulanıktı; hurma tohumlarının tepesi de, şeytanların kafası gibiydi», dedi. Ben de; «Ey Allah'ın Rasulû! Onu çıkarttın mı?» diye sordum. Bana; Allah, Teâla, beni âfiyete kavuşturduktan sonra, insanların arasında bir fitne olmaması için onu çıkartmadım,» dedi. Sonra da, kuyunun kapatılmasını emretti ve kuyu doldurularak, kapatıldı.»2

Aynı hadisin, başka bir varyantında ise şu farklılıklar vardır. Birincisi, sihir yapılan maddenin saklandığı kuyunun ismi «Zû Ervân»3 olarak geçmektedir ikincisi ise, Rasulullah (s.a.s.)'m : «...sihir yüzünden insanların fitneye düşmelerinden endişe ettim» ifadesidir.

Yine, Buhari'nin bir rivayetinde, bunu ilk rivayet edenin, İbn Cûreyc4 olduğuna işaret edildikten sonra, Hz. Peygamber'in yapmadığı halde, yaptığını zannettiği fiilin ne olduğu sarahaten zikredilmektedir. Şöyleki : «O, hanımları ile cinsi münasebette bulunmadığı halde, kendisini birleşmiş zannederdi»5 denilmektedir.

---

2 Buhârî, Kitâbû't-Tıb, C. VII. Bâbü's-Sihr : Fethu'l-Bârî, C. 10, s. 181.

3 Çok kullanıldığı için halk arasında «Zervân» denilegelmiştir.

4 Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cüreyc, âdil ve sika bir râvidir.

5 Bunun anlamı şudur : «Hz. Peygamber hanımları ile cinsel temasa güç yetireceğini zanneder, fakat onlara yaklaşınca, düğümlenmiş (sihir yapılmış) bir kimse gibi, kendisinde bir istek bulamazdı.» Bu rivâyet, diğerlerindeki kapalılığı izâle etmektedir.

Bu hadisi birbirine yakın lafızlarla, Buhari; Müslim, İmam Ahmed,6 İbn Sa'd7 ve İbn Mâce de8 rivayet etmişlerdir.

BU KONUDAKİ ŞÜPHELER VE ELEŞTİRİLERİ

Sihir hadisi hakkındaki şüpheler, ilk asırlara kadar uzanır. İbn Kuteybe, «**Tevil-i Muhtelefi'l-Hadis**» adlı eserinde, dini yönden gevşek olan, Nazzam ve benzerlerinin

---

* Hadisın bazı varyantlarında, sihirde kullanılan maddenin kuyudan çıkartılması konusunda farklı ifadeler yer almaktadır. Örneğin, Müslim'in ibn Nümeyr'den yaptığı rivâyet ile, ibn Uyeyne rivâyetinde: «Nihâyet, onun çıkartılmasını istedi» denilirken, Buhâri ve Müslim'in Ebu Usâme'den yaptıkları bir rivâyette; Rasulullah'ın çıkartılmasını istemediği, belirtilmektedir. İbn Uyeyne zabt ve hıfz yönünden daha kuvvetli olduğu için, ibn Battal, O'nun rivâyetini tercih etmiş, sonra da, «kuyudan çıkartıldığı söylenilen şey hurma kozalaklarıdır. Çıkartılmadığı ifade edilenler ise; bu kozalakların içerisindekilerdir» demiştir. Buna göre, kozalakların içerisinde Rasulullah'ın timsâli bulunduğu ve ona düğümler atılmış olduğunu belirten rivâyetlere şüphe düşmektedir. Kanaatimize göre ise; kuyudan çıkarıldığı söylenen şeyler kozalak ve O'nun içindekilerdir. Kuyudan birşey çıkarılmadığı şeklindeki rivâyetlere gelince, bu, insanlar arasında nizâ ve çekişmeye yol açmaması için, kozalaklarla ilgili durumun, yayılıp, ilân edilmediğine dikkat çekmektedir. Bu yorumun İbn Battal'ınkinden daha tutarlı olup, hiçbir itiraza meydan bırakmadığı inancındayız.

6 Buhari, Kitabu Bed'i'l-Halk, 17. bab; Kitabu'l-Edep, 56. bab, Kitabu'd-Daavât, 57. bab. Ahmed, **Müsned**. C. 4, s. 367; C. 6, s. 57, 63, 66.

7 İbn Sa'd, **Tabakât**, C. 2, s. 4.

8 İbn Mâce, **es-Sünen**, Kitâbu't-Tıb, bab. 45.

dil uzattıkları hadis ve sünnetler arasında, bunu da zikreder.9

Son asırda da, aklı herşeyde hakim kılan cerh ve tadil ilminden nasibini almamış bazı kimseler de bu hadisi reddetmeye yeltendiler.

Bu asırda, sözüm ona, bir ilim adamı!10 çıkıp, sünnet konusunda bir kitap yazarak, sünnet ve hadislere gölge düşürecek ne varsa, hepsini orada bir araya getirdi. Bu hadisi reddederken de Muhammed Abduh'un apaçık, delillerle O'nu inkar ettiğini kaydetmiştir.

Abduh'un ve ondan çok daha evvel, Mu'tezili âlimlerin, bu hadisi reddederken dayandıkları hususlar, şunlardır :

a) Hadis, her ne kadar, Buhari ve Müslim'in rivayeti olsa da, ahad bir haberdir. Bu itibarla, itikadi konularda, delil olamaz. Peygamberin, sihir ve benzeri şeylerle akli fonksiyonlarını yitirmesi, O'nun masumiyeti ile doğrudan ilgilidir, İsmet ise itikadi bir meseledir. Binaenaleyh böyle bir meselede, ancak, mütevâtir ile amel edilebilir. Zan ile yetinilemez.

b) Hadis, Rasulullah (s.a.s.)'a asla, sihir yapılmadığını söyleyen, sarih Kur'an ayeti ile çelişmektedir. Ayet, Peygamber'in sihire dûçâr olduğu iddiasını, müşriklere nisbet etmekte ve bu iddialarından dolayı onları kınamaktadır.

Allah Teâla : «... **Ve zâlimler : «siz, başka değil, sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz,» dediler. Bak,**

9 İbn Kuteybe, **Te'vil-i Muhtelefi'l-Hadis**, s. 177.

10 Bu zat, Ebu Reyye'dir. Kitabı ise : «**Advâ ale's-Sünneti'l-Muhammediye**» adlı eserdir.

senin için nasıl misal verdiler de saptılar. Artık, bir daha yolu bulamazlar»11 buyurmaktadır. Bir başka ayette de : **«Biz, onların, seni dinlerken ne sebeple dinlediklerini, kendi aralarında, gizli konuşurlarken de, o zalimlerin : «siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz» dediklerini gaye iyi baliyoruz. Bak nasıl misal verdiler de saptılar. Artık, bir daha yolu bulamazlar»**12 buyurmaktadır.

c) Şayet, Rasulullah (s.a.s.)'ın bir şeyi yapmadığı halde yaptığını zannetmesi caiz olsa, bu durumda, tebliğ etmediği halde bir şeyi tebliğ ettiğini, veya kendisine indirilmemesine rağmen, bir şeyin, indirildiğini de tahayyül etmesi caiz olurdu. Bunun imkansızlığı ise; izaha ihtiyaç duymayacak kadar açıktır.

Cevap :

Hakkın insanlarla bilinmeyeceği, bilakis, insanların hak ile bilineceği bir gerçektir. Nitekim, Ali b. Ebu Tâlib bir sözünde : **«Hakkı tanı, ehlini de tanırsın»** demiştir.

Üstad Muhammed Abduh, sihir hadisi hakkında ilk konuşan şahıs değildir. O, sadece kendinden önceki, Mu'tezililere ve onların izinden gidenlere tâbi olmuştur. Âlimlerin sözlerinden delil getiren (Ebu Reyye), hakkı insanlarla tanıdığına göre, biz de, mukabelede bulunarak kendilerine şunu izah ediverelim : Sahih hadislerle amel edip, onları hemen reddetmemek, akıl ve mütevatir nakil ışığında te'vil etmek, âlimlerin çoğunluğunun kabul ettiği bir görüştür. En ufak bir şüpheden dolayı veya akla ve Kur'an'a ters düştüğü kuruntusuyla, hadisleri reddetmek,

---

11 Furkân, 8-9.
12 İsrâ, 47-48.

asla bilimsel bir davranış değildir. Sahih hadisler, âhirete müteallik itikadi konularda, kesinlik ifade etmeseler bile, en azından bir zannı galip ifade ederler. Bizler, Allah'ın varlığı, tevhid, öldükten sonra dirilme, Peygamberlerin elçiliğini ispat gibi temel itikad esaslarında, ancak, kesinlik ifade eden delillerle hareket edileceğini, zaten inkar etmiyoruz.

Eğer, Abduh, sihir hadisini inkâr etmiş ise, akli ve nakli ilimlerde söz sahibi, el-Mâziri, el-Hattâbi, Kadı İyaz, İbn Teymiyye, İbnû'l-Kayyım, İbn Kesir, en-Nevevi, İbn Hacer, el-Kurtubî ve Âlûsî gibi pek çok âlim de, O'nun hem rivayet ve hem de dirayet yönünden sahih olduğunu isbat etmişlerdir.

Bu imamlar gibi düşünen Buhari, Müslim ve daha sonra gelen âlimler hadisi değerlendirirken; Rasulullah'a arız olan hususun, Peygamberlerin başına gelmesi caiz olan, bedeni hastalıklar ve beşerî arızalar kabilinden bir şey olduğunu söylemişlerdir. Hadis, Buhari ve Müslim'in dışındaki hadis kaynaklarında da, çok sayıda sahabiden gelen tariklerle rivayet edilmiştir. Bu sahabiler arasında, Hz. Aişe, İbn Abbas, Zeyd b. Erkâm ve hata, unutma ve yalan söyleme ihtimali çok uzak olan nice kimseler vardır.

Hadisin bazı varyantlarında : «Öyle ki, O'na birşey, yapmadığı halde, yapmış gibi gösterildi» denilmektedir. Ancak, Süfyan b. Uyeyne'den gelen sahih bir rivayet, buradaki kapalılığı gidermektedir. Bu rivayeti, Süfyan'dan, Buhari'nin hocası olan iki büyük zat rivayet etmiştir. Bunlardan bir tanesi : «el-Müsnedî» diye bilinen Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Ca'fer el-Cûfî, Ebu Ca'fer el-Buhari'dir. İbn Hacer, O'nun; Onuncu tabakadan, si-

ka ve hafız bir zat olup, müsnedi cem' ettiğini ve h. 229'da vefat ettiğini,13 söylemiştir. Bu zat kanalıyle, gelen rivayet, Buhari'nin «Kitabu't-Tıb» bölümünde kaydedilmiştir.

İkinci imam ise : Abdullah b. ez-Zûbeyr b. İsa el-Humeydî, el-Kureşi el-Mekki, Ebu Bekir'dir. Bu zat İbn Uyeyne'nin ileri gelen talebelerinden olup, onuncu tabaka'dan sika ve hafız bir zattır; h. 229'da vefat etmiştir.14

Hakim, Buhari'nin, hocası Humeydî'nin rivayet ettiği bir hadis bulunduğu vakit, başkasına, iltifat etmediğini söylüyor. Bu iki zatın Süfyan'dan yaptıkları rivayet ise şöyledir : «Rasulullah (s.a.s.)'a sihir yapılmıştı. Öyleki, hanımları ile cinsi münasebette bulunmadığı halde, bulunduğunu zannederdi.» Süfyan, bunun en şiddetli sihir çeşidi olduğunu söylemiştir.

İtimada şayan olan rivayet budur. Bu yüzden, Kadı İyaz : «Rasulullah, daha evvel, cinsi temasa dair iktidarı konusunda ünsiyet ettiği dinçliği hisseder, ancak, eşine yaklaştığı zaman, bağlanmış (sihir yapılmış) kimselerde olduğu gibi bunun kaybolduğunu farkederdi»15 diyor.

Öte yandan ilmî araştırmalarda; maksad'ın hilafına delalet eden bir haberle, maksada uygun bir haber rivayet edildiği zaman, kural, ikincisine göre âmel etmektir.

Bu durumda, ortada, Rasulullah'ın ismetini ihlâl edecek birşey kalmadığından; hadisi inkar edenlerin esas aldıkları temel de yıkılmış demektir.

---

13 İbn Hacer, Takribu't-Tehzib, C. 1, s. 447.

14 a.g.e. C. 1, s. 415.

15 Fethu'l-Bâri, C. 10, s. 227.

Öte yandan, hadisin Kur'an'a ters düştüğü iddiasına da katılmıyoruz. Zira, müşrikler, «**siz, ancak, kendisine sihir yapılmış bir adama tâbi oluyorsunuz,**» derken, bununla, Rasulullah'a bir müddet tesir edip, daha sonra Allah'ın şifa verdiği bir sihirlenmeyi kastetmiyorlar. Onların, yegane kastı; Rasulullah'ın getirdiklerinin vahiy olmayıp, her söylediğinin bir hayal ve cinnet eseri olduğudur. Binaenaleyh amaçları, risaletini ortadan kaldırmaktır. Kafirlerin hiç bir söz ve tutumda sebat etmedikleri de bilinmektedir. Onlar, Rasulullah'a bazen şair, bazen kâhin, bazen de sihirbaz demişlerdir.

Rasulullah (s.a.s.)'ın, dinî olmayan meselelerde tahayyüle maruz kalması, dini konularda da vehme kapılabileceği anlamına gelmez.

Daha önce hadisi açıklarken söylediklerimiz hatırlanacak olursa bunun ne derece tutarsız bir görüş olduğu anlaşılacaktır. Zira, sihir O'nun, bedenine tesir etmiş, aklını etkilememiştir. Şayet, rivayetin zahiren delâlet ettiği husus, kabullenilecek olsa bile, yine onların dedikleri anlama gelmez. Çünki, vahiy ve risalete müteallik işleri, dünya işlerine kıyas etmek batıldır. Rasulullah, dini konularda, hata, tağyir ve tebdilden korunmuştur. Dünya işlerinde ise, böyle bir durumu sözkonusu değildir.

Rasulullah (s.a.s.)ı iki yönüyle yani bir beşer ve bir de peygamber olması yönüyle değerlendirmek gerekir. Beşer olması bakımından diğer insanlar için sözkonusu olan bütün hususlar O'nun için de geçerlidir. Risalet yönünden ise, masum olduğuna dair, akli ve nakli delillerin bulunması nedeniyle, risaletini ihlal edecek bir durum O'nun için asla caiz değildir.

Sonra, hadisi inkâr eden bu kimseler, Musa (a.s.)'nın, sihirbazların iplerini ve bastonlarını, canlı bir yılan şeklinde tahayyül ettiğine dair, Kur'an ayetlerine ne diyecekler, acaba? Mütevatir ve kat'i olan Kur'an'ı da inkar edebilecekler mi? Yoksa, bu durumun, Hz. Musa'nın, peygamberlik ve tebliğ makamına halel getirdiğini mi söyleyecekler?

Kur'an'ın ortaya koyduğundan kaçamıyacaklarına göre, niçin sihir hadisindeki, tahayyülü, ismete münafi olarak değerlendiriyorlar?

Allah Teala, insanlara, peygamberlerin de, tıpkı kendileri gibi birer beşer olduklarını göstermek için, onları çeşitli musibetlere düçar kılmış, risalet görevlerini yerine getirirken ve Allah'ın dinini tebliğ ederken katlandıkları belâ ve meşakkatler sebebiyle, sevaplarını ve mevkilerini daha da yükseltmek için, onları, muhtelif musibetlerle yüzyüze getirmiştir.

Akli ve nakli ilimlerde otorite olan, âlimlerin bu konudaki sözlerini fazla uzatmak istemiyorum. Ancak onlardan yalnızca iki tanesinin görüşünü nakletmeden de geçemiyeceğim.

İMAM EL-MAZERÎ'NİN GÖRÜŞÜ

Peygamberlik makamına şüphe düşürüp halel getirdiği iddiasıyle bazı bidatçılar, bu hadisi inkâr etmişler ve bu neticeye götüren herşeyin de batıl olduğunu söylemişlerdir. Hadiste belirtilen hususu mümkün görmenin, Peygamber'in şeriat konusunda vaz' ettiklerinde de, güvenilirliğini zedeleyeceğini, çünkü buna göre, Cebrail'i

görmediği halde, gördüğü, kendisine vahyedilmediği halde vahyedildiği zannına kapılabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bunların hepsi de merduddur. Çünkü Peygamber'in Allah'tan tebliğ ettiği konularda, sadık ve masum olduğuna dair kesin deliller vardır. Mucizeler de bunu tasdik eden delillerdendir. Bu münasebetle, aleyhinde kesin bir nas bulunan şeyin muhtemel olduğunu kabullenmek batıldır.

Peygamberlerin görevleri arasında yer almayan dünya işlerine gelince; Hz. Peygamber de, bütün beşere arız olan, hastalık v.b. unsurlara yakalanabilir. Bu itibarla, dini meselelerde masum olmasına rağmen, hiçbir gerçekliği bulunmayan dünyevî bir meseleyi, olmuş gibi tahayyül edebilmesi mümkündür. Nitekim bazıları, hadisi izah ederken : «Rasulullah'ın eşleri ile cinsi temasta bulunmadığı halde, kendisini onlarla birleşmiş zannettiğini, bu gibi şeylere insanın genellikle uykuda maruz kaldığını ancak, Rasulullah'ın böyle bir şeyi uyanıkken de tahayyül etmiş olmasının düşünülebileceğini, söylemişlerdir.»17

---

16 Ebu Abdullah, Muhammed b. Ali b. Ömer b. Muhammed et-Temimi el-Mâzerî; Sicilya adasının güneyinde bulunan «Mâzere» veya «Mâzer» ismindeki yere nisbeten bu adı almıştır. Mezhebte müctehid derecesine kadar erişmiş bir Mâliki fakihidir. Çok sayıda ilimle iştigal etmiş, hayli eser bırakmıştır. Eserleri arasında **«El-Mu'lim fi Şerh-i Sâhih-i Müslim»** de vardır. Bu eseri, Kadı İyâz tamamlamış ve : **«İkmâlü'l-Mu'lim»** adını vermiştir. Mâzerî, h. 536'da vefat etmiştir.

17 **Fethu'l-Bârî**, C. 10, s. 226-227.

İBNU'L-KAYYIM'IN[18] GÖRÜŞÜ

«... Bu hadis, hadisçiler tarafından sahih görülerek kabul edilmiş ve sıhhatinde hiçbir ihtilafa düşülmemiştir. Pek çok kelâm âlimi ise, hadisi anlayamadıkları için, şiddetle karşı çıkıp, inkâr etmişlerdir. Hatta, bazıları, bu konuda müstakil eser yazarak, hadisin ravilerinden Hişam b. Urve b. ez-Zübeyr'e sataşmış ve en iyimser kabul edilebilecek bir ifade ile şöyle demiştir: «... Böyle bir şey yoktur. Ravi (Hişâm) hata etmiş ve karıştırmıştır. Çünkü, Rasulullah'a sihir yapılabilmesi mümkün değildir. Zira bu, kafirlerin: **«Siz ancak, sihir yapılmış bir adama tâbi oluyorsunuz»** sözünü tasdik etmek anlamına gelir. Allah'ın, kendilerini himaye etmesi ve şeytanlardan koruması sebebiyle, Peygamberlere sihir yapılması mümkün değildir.»

Bu gibi sözler âlimlerin yanında merduddur. Çünkü Hişam en sika ravilerden birisidir. İmamlardan hiçbirisi, hadislerinin reddini gerektiren bir sebeple O'nu cerh etmemişlerdir. Böyle bir konuda kelâmcılara söz düşmeyeceği kanaatindeyiz.

Hadis, Hişam'dan başka, Hz. Aişe'den de rivayet edilmiştir. Buhari ve Müslim, hadisin sahih olduğunda ittifak etmişlerdir. Ayrıca, hadisçilerden hiçbir kimse bu hadis hakkında ileri geri laf etmemiştir. Hadis, tefsir, tarih ve

---

18 Muhaddis, Müfessir, Fakih, Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Bekir ed-Dımeşki, ö.h. 751. İbn Teymiyye'nin talebesidir. Çok sayıda kıymetli eseri vardır. **«Zâdû'l-Meâd»**, **«I'lâmu'l-Muvakkıiyn»**, **«et-Turuku'l-Hükmiyye»**, **«Miftâhu's-Sââde»** ve **«Tarîku'l-Hicreteyn»** adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

fıkıh ehli tarafından bilinen meşhur bir hadistir. Bu kimseler, böyle konuları, kelâmcılardan çok daha iyi bilirler. Sonra, Rasulullah (s.a.s.)'m başına gelen sihir, gelip geçici, Allah'ın kendisini şifayab ettiği bir hastalıktı. Bunda ise, ne bir ayıp vardır, ne de bir kusur. Çünkü, Peygamberler de, pekala hastalanabilirler, hatta bayılabilirler de. Nitekim, Rasulullah (s.as.), bir hastalığı esnasında bayılmıştır. Ayağı çıktığı zaman da, düşmüş ve böğrü yüzülmüştür. Bunlar, birtakım belalardır ki, Allah onlarla Rasulunün derecesini artırır. Bilindiği gibi, insanlar içerisinde en şiddetli musibetlere dûçâr olanlar peygamberlerdir. Bu itibarla onlar, ümmetleri tarafından dövülmek, öldürülmek, hakarete uğramak ve hapsedilmek gibi şeylerle karşı karşıya kalmışlardır. Binaen aleyh, Rasulullah'ın da düşmanları tarafından bazı sıkıntılarla yüzyüze bırakılması yeni birşey değildir. Nitekim, birisi ok atıp, O'nu yaralamış, başka birisi de, secdede iken, dışkı dolu işkembeyi üzerine bırakmıştır. Bunların hepsi birtakım belalardır ve peygamberler için ne bir noksanlık ve ne de âr değildir. Bilakis, onların kemalinden ve Allah katındaki derecelerinin yüksekliğindendir.»20

---

19 Onların dirayet ve rivayet bakımından hadis ilmine vakıf olmadıklarını söylemek istiyor. İbnu'l-Kayyım haklıdır. Onlar hadis ve hadis ilimlerinin ancak zahirini bilebiliyorlar. Allah bilir ya, hadisleri reddetmedeki hatalarının çoğu bu cehaletlerinden kaynaklanıyor.

20 İbnu'l-Kayyım, et-Teksir, s. 564-572.

SONUÇ

Mutezilî Nazzâm ve benzerlerinin zamanından, günümüze kadar, İslâm düşmanlarının, hadis ve sünnetler hakkında ileri sürdükleri şüphelere uzun uzun temas ettikten sonra, bu etraflı incelememizin sonunda ulaştığımız neticelerin de bir özetini vermede fayda görüyoruz.

1 — İslâm, Allah Teâla'nın buyurduğu üzere, O'nun bütün beşeriyet için hoşnud olduğu genel ve ebedî bir dindir. **«Allah katında din, İslâm'dır»**1 **«Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa bilsinki, (O din) ondan kabul edilmeyecek ve O, âhirette kaybedenlerden olacaktır.»**2

Bu din, Rasulullah döneminde, müşrik, putperest, Yahûdî ve Hristiyanlar tarafından, apaçık düşmanlığa maruz kalmış, insan ve cin şeytanlarının vesvesesiyle ortaya atılan şüphelerle yüzyüze gelmiştir. Fakat bu düşmanlıklar cihad ve verilen mücadeleler neticesinde yok olup, sönüp gitmiştir. Binaenaleyh, şirk ve müşrikler, batıl ve ehli, zevâle mahkum olmuş, geriye, yalnızca, apaçık hak kalmıştır. Nitekim, Allah Teâla; **«Deki : Hak geldi, batıl zâil oldu. Zaten, bâtıl yok olmağa mahkumdur. Biz, Kur'an'ı mü'minlere rahmet ve şifa olarak indiriyoruz. ve O, zalimlerin ziyanım artırmaktan başka onlara bir katkıda bulunmaz»**3 buyurmuştur. Başka bir ayetinde ise;

---

1 Âli İmrân, 19.
2 Âli İmrân, 85.
3 İsrâ, 81-82.

«**Hayır, Biz, hakkı batılın üzerine atarız da, O, onun beynini parçalar. Derhal batılın canı çıkar. Allah'a yakıştırdığınız niteliklerden ötürü de vay siz(in haliniz)'e**»4 buyurmaktadır.

Rasulullah (s.a.s.)'ın vefatını müteakip, sahabenin eliyle, dünyanın dört bir tarafına erişip yayıldıktan sonra İslâm, bir takım Rum, Fârîs ve Yahudi zındıkları, Hristiyanlar ve bazı münafıklar tarafından tezgahlanan yepyeni komplolarla yüzyüze gelmiştir. Bu zümreler, yeryüzünde hakim olan Allah'ın dinine ve yeryüzünde tatbik edilen şeriatına harp açmalarından dolayı, Allah'ın onlar hakkındaki hükmünden emniyette olabilmek için, küfürlerini gizleyip, müslüman gözüküyorlardı.

Onlar, kuvvete baş vurmadılar. Zaten, adil ve merhamet sahibi Allah'ın, yeryüzündeki sultanına karşı çıkabilecek güçte de değillerdi. O zaman, desise, uydurma, Allah ve Rasulune yalan isnad etme yolunu tercih ettiler. Onlardan bir kısmı, bazı senbollerin ardına saklandı. İslâm'ın yiğidi Hz. Ali'nin ve ehl-i beytin sevgisiyle ortaya çıktıkları gibi. Bu sapık gûrûhun başında da, habis yahudi, hilebaz Abdullah b. Sebe, vardı. O, maksadına erişebilmek için, bütün âlimlerin uydurma olduğunda ittifak ettikleri, şu hadisi ortaya attı : «Her peygamberin bir vasisi vardır. Benim vasim ise Ali'dir.»

İbn Sebe ve avânesinin sapıklığı, bu noktada da kalmadı. Bilakis, daha şiddetli ve akide bakımından daha da zararlı bir boyuta ulaştı. Onlar, mülhid ve kafirlerin tavsifinden münezzeh olan Allah'ın, efendimiz Ali'ye hulul ettiğini iddia ettiler.

---

4 Enbiyâ, 18.

Bunları, önce Hz. Osman, ondan sonra da, Hz. Ali takibat altında tutmuş, bir kısmının cezasını vermişler, ancak bir kısmı kaçıp, gözlerden uzaklaşmayı başarabilmişlerdir. İşte bu yahudi Abdullah b. Sebe, İslâm tarihindeki en büyük fitnenin sebeplerinden biridir. Hz. Osman'ın öldürülmesiyle neticelenen büyük bir fitnenin kapısını açmış ve bu, önce Hz. Ali ve Osman taraftarları, sonra da Ali ve Muaviye arasında, kanlı çarpışmalara neden olmuştur. Gerçi biz, onların ihtilaflarını içtihadî bir farklılık olarak görüyor; isabet edenin iki, hata edenin ise bir ecir aldığına inanıyoruz. Bunun yanında İslâm birliğini zedeleyen en büyük darbenin, bu habis, hilebaz yahudi ve muhtelif renk ve cinsteki zındıklardan geldiğine kaniyiz.

İslâm'ı kabul edenlerin büyük bir kısmının, kendi arzu ve istekleri ile onu benimsedikleri iyice bilinmelidir. Onlar, İslâm'la haşir neşir olmuşlar ve içlerinden İslâm'a ve İslâmî ilimlere, İslâm kültürüne son derece yararlı şahsiyetler çıkmıştır. Bunun en güzel delili, İslâmî ilimlere ve İslâm kültürüne hizmet edenlerin, Allah'ın dini uğruna, cihada hayatını vakfedenlerin büyük çoğunluğunun Arapların dışındaki müslümanlardan olmasıdır.

İslâm'a ve müslümanlara karşı kin dolu zındıklar ise, eskiden kalma batıl inançlarından, cahili âdetlerinden ve fasid törelerinden arınıp, kurtulamamışlardır. Cins, din ve dil taassubu onlara hakim olmuştur. Fakat bu kimseler, mü'min olanların yanında yok denecek kadar azınlıkta kalmışlardır. Bu azınlığı, halifeler, idareciler ve âlimler sürekli tarassut altında tutmuşlar; idareciler cezaî müeyyideyi hak edenleri idama mahkum ederken, âlimler de iddialarını çürütüp, saçmalıklarını ortaya koymuşlardır.

2 — İslâm, usul ve furu' bakımından iki yüce asılda temessül eder. Bunlardan, birincisi, dinin aslı ve dosdoğru yolun kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, diğeri ise; Kur'an'ın izah ve tefsiri olan, sünnet ve hadislerdir. Sünnet, Kur'an'm mücmelimi izah, âm'mını tahsis ve mutlak'ını takyid ettiği gibi, müstakil olarak hükümler de koymuştur.

Zaman zaman, İslâm düşmanları bu iki asla ilişmiş ve onlara şüphe düşürmeye yeltenmiştir. Kuran-ı Kerim'i, binlerce kadın, erkek, mekteplerdeki çocuklar, medrese ve fakültelerdeki talebeler ezberlediğinden dolayı, O'na ilavelerde bulunma veya bir takım eksiltmeler yapmak imkansız denilemese bile, son derece güç bir işti. Bu nedenle de, İslâm düşmanları, O'nun tefsirinde uydurma ve manalarında tahrif yöntemini seçtiler. Binaenaleyh, rivayet ve dirayet tefsirlerinin ihtiva ettiği, çok miktardaki, uydurma haberler, israili rivayet ve hurafeler; böylece oluşmuş oldu.5

Her asırda ve her yerde, gulatı şîa, karmâtiler, bâtınîler, cahil sofu ve zındıklar, bidatçı, sapık düşünce ve kötü niyet sahibi kimseler, Kur'an âyetlerinin tefsiri sadetinde, hayretamiz ve saçma te'viller yapagelmiştir. Öyle te'viller ki, bunlar ne Kur'an dili, ne davetteki üslubunun güzelliği ve ne de O'nun belagatıyle uyuşmayan, şeriat ve aklm tasvip etmediği yorumlardır. Ne hazindir ki, bu cahili ve batıl yorumlar, kendilerine kulak verecek, hasta kalpli, dini gevşek, ebleh kafalı kimseler bulabilmiş ve bu kimseler, insanlar arasında onların revaç bulup, yaygınlaşması için çaba sarfetmişlerdir.

---

5 Bkz. Ebu Şehbe, **El-İsrâiliyyât ve'l-Mevzuat fi Kütübi't-Tefsir.**

Ancak, bu ümmetin içindeki mü'min, selim akıllı ve aydın fikirli âlimler, sözkonusu saçmalıkları ve tahrifatları tespit edip, ortaya koymuşlardır. Böylece, bu kimselerin hilelerini kendilerine geçirmişler, Rasulullah (s.a.s.) ın buyurduğu gibi Kur'an bâki kalmıştır : «Kur'an'a tâbi olan arzular sapıtmaz, O'nu okurken diller dolaşmaz, ilmine âlimler doymadığı gibi, çok okunarak tekrarından dolayı bir bıkkınlık da gelmez insanı hayran bırakan yönleri ise asla tükenmez.»6

Metinde yeralan «Lâ tezûgu bihi» ifadesi, O'na tâbi olmakla arzular hakdan uzaklaşmaz» anlamına geldiği gibi, sapık arzular O'nu istikâmetten, eğriliğe çeviremez manasına da gelebilir.

O'nu okuyan dillerin dolaşmıyacağından maksat ise Arap olmasalar dahi, mü'minlerin O'nu okurken bir sıkıntı çekmiyeceklerine işarettir. Nitekim, Allah Teâla : **«And olsun ki, biz Kur'an'ı öğüt alınması için kolaylaştırdık, öğüt alan yok mudur?»**7 buyurmaktadır.

Başka bir âyetinde ise : **«Biz, o (Kur'an)'ı, senin dilinle (indirerek) kolaylaştırdık ki, O'nunla, korunanları müjdeleyesin ve inatçı bir kavmi, O'nunla uyarasın.»**8 buyurmuştur.

---

6 Tirmizi'nin, Haris el-Aver'den naklettiği rivâyetlerdendir. Ona göre isnadı meçhuldür. Harisin rivayeti hakkında da ileri geri söz edilmiştir. Suyûti, Tirmizi ve Darimi'nin rivâyet ettiğini söylemiştir. İbn Kesir de, hadisi «Fazailu'l-Kur'an»da zikretmiştir.

7 Kâmer, 17, 22, 32, 40.

8 Meryem, 97.

Kur'an'a her zaman sataşan ve O'na şüphe düşürmek isteyenler olmuştur. Fakat bunlar, her seferinde âdeta sert kayaya çarparak paramparça olup gitmişlerdir. O'na dil uzatanların hali şairin benzetmesine nasıl da uyuyor :

Parçalamak için kayaya toslayan (keçi gibi)
Onu parçalayamadı, lâkin boynuzlarını kırdı.

Kur'an, ondört asırdan fazla bir zamandır Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi, bir müjde, ikaz, nûr ve hidayet kaynağı olarak, kalmıştır. Kıyamete kadar da, böyle devam edecektir. Kur'an'a dil uzatanlar beyhüde uğraşmayıp saçmalıklarından ve safsatalarından vaz geçmeli ve kendilerini O'nunla huzura kavuşturmalıdırlar. Zira, Kur'an, tahrif ve tebdilden korunmuş ilahi bir kitap, Allah'ın muhafazasını üstlendiği yegane eserdir. Allah Teâla : **«Kur'anı biz indirdik, O'nu koruyacak olan da biziz»**9 buyurmaktadır. Bu ilahi kitap ondört asırdır, müslüman olan ve olmayanlar için, insan fikrinin bir muharriki ve meşâlesi olmuştur.

Müslümanlara gelince : Kur'an, onların, hidayet kaynağı, inançlarının, hukuk ve ahlak düzenlerinin, siyasî ve iktisadî yapılarının menba'ıdır. Gayri müslimler için ise, O'nun meş'ale oluşu; bütün zamanlar boyunca, insanlık için yaratılmış en hayırlı ümmetin, inancında, hukuk ve ahlâkında, hayat anlayışında (adil) vasat ümmetin teşekkülüne sebep olan, psikolojik, bilimsel, siyasî, toplumsal, ahlakî ve dinî temelleri, Kur'an'ı tahlil etmek suretiyle görebilmeleri bakımındandır. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurmaktadır : **«Böylece, sizi orta bir ümmet yaptık ki, insanlara şahid olasınız, Peygamber de size şahid**

9 Hicr, 9.

olsun»10 «siz insanlar içerisinden çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz, iyiliği emreder, kötülükten menedersiniz...»11 Allah Teâla, Kur'an'a yöneltilen şüpheleri reddedip, batıl olduklarını ortaya koyacak, âlimler zümresini her zaman varedegelmiştir.12

3 — Malûm zümreler, Kur'an'a dil uzattıkları gibi, sünnete ve hadislere de sataşmışlardır. Sünneti tahrif etmenin kendileri için, Kur'an'dan daha kolay olacağına inanmışlardır. Zira, Kur'an-ı Kerim, gerek bütün halinde, gerekse tafsili olarak, kesinlik ve yakin ifade eden bir tevatürle13 sabit olmuştur. Sünnet ve hadislere göre, müslümanların gönlünde daha büyük bir kudsiyeti haizdir. Çünki, sünnet ve hadislerin çoğunluğu, âhad isnadlarla14 tesbit edilmiştir. Ve onların kudsiyeti müslümanların nazarında, Kur'an kadar değildir.

Sünnet ve hadislere aşağıdaki yollarla ilişilmeye çalışılmıştır :

a) Öncelikle, sahabe ve onlardan sonraki hadis ravileri karalanmaya çalışılmıştır. Zira, onları nakledenlerin güvenilirliği azaltıldığı zaman, haliyle, nakledilen şeyin de aynı vasfı azalacaktır. Onların da istedikleri, bu-

---

10 Bakara, 143.

11 Âli İmrân, 110.

12 Bkz. Ebu Şehbe : «El-medhâl li Dirâseti'l-Kur'ani'l-Kerim», Yazar, bu eserinde Kur'an'ın cem'i, yazımı, resmi, Mekki ve Medeni âyetler gibi konular hakkında ileri sürülen elli kadar şüpheyi ele almış ve onlara cevaplar vermiştir.

13 Mütevâtir : Istılahta; adeten ve aklen yalan üzerine anlaşıp, ittifak etmeleri imkansız olan bir kalabalığın yine aynı nitelikte diğer kalabalıklardan naklen rivayet ettiği haberdir.

14 Ahad : Meşhur, müstefiz, aziz, garib, haberler de dahil, mütevâtir olmayan bir haberdir.

dur zaten. Bu amaçlarına ulaşabilmek için, sahabe içerisinden, en fazla hadis rivâyet eden Ebu Hureyre ve tabiundan, Şam ve Hicaz'ın imamı İbn Şihâb ez-Zührî'yi dillerine dolamışlardır. Bu iki imamın güvenilirliği azalınca, evleviyetle, diğerlerinin ki de azalacaktır.

b) İsnad sistemini kötüleyerek, onun konumunu zedelemek. Genellikle bu konuya değinirken şöyle derler: «Müslümanların nezdinde, isnad tenkidi ve rical tarihine ilişkin incelemeler had safhaya erişmişse de, senedlerin tetkiki esnasında, bazı noktaları farketmemiş, onlara yönelip, gerekli itinayı sarfetmemişlerdir.»

İslâm öncesi, hiçbir ümmette, müslümanlardaki kadar geliştirilmediği bilinip dururken ve İsnad sisteminin müslümanlara has bir yöntem olduğu değerlendirmesi yapılırken, onlar, yine de bu sözü söylemekten çekinmezler. Hatta, sahih, muttasıl isnad uygulamasının, dünya tarihinde yalnızca müslümanlarda görülen bir metod olduğunda ittifak edilmiştir.

c) Bu arada ortaya attıkları diğer bir iddia da, müslüman âlimlerin, rical tarihi ve isnad tenkidi ile çok sıkı ilgilenmelerine karşın, metin tenkidini ihmal ettikleridir.

Bu iddialarını da, birtakım hadislerin birbiri ile çeliştiği, bazısını da vakıanın yalanladığını söyleyerek, desteklemeye çalışırlar. Ayrıca, astronomi, tıp v.b. modern ilmin elde ettiği verilerin de bazı hadisleri çürüttüğünü, birtakım hadislerin de, sahih olup, olmadıklarını anlayabilmek için tecrübe ve deneyime ihtiyaç olduğunu, gevelerler.

4 — Müsteşrikler, Yahudi bilim adamları, Hristiyan papazları, İslâm düşmanı Yahudilerin, Fâris ve Rum zın-

dıklarının ve Yunan felsefesi kalıntılarının iftiralarını onaylamışlar, bunlara, canlarının istediği herşeyi de katmak suretiyle ilavelerde bulunarak, sonunda pireyi deve yapmışlardır.

Bu iftiralarda da yahudi asıllı, müsteşrik Goldzier başı çekmiş, bu konuda pekçok oryantalist de O'na tâbi olarak, hadis hakkındaki mütalâalarını, münakaşaya dahi gerek göstermeyen kesin yargılar olarak kabul etmişlerdir. Avrupa ve diğer ülkelerde bunları yaymışlar, batı üniversitelerinde master, doktora gibi ilmî payeler kazanmak maksadıyle, oralara giden bazı müslümanlar da, maalesef, onlara aldanmıştır. Geri döndüklerinde ise, İslâm memleketlerinde, bu iftiraları efkârı umumiyeye sunmak suretiyle, özellikle üniversite öğrencilerine telkin etmişlerdir. Ve nihayet oryantalist fikirler, İslâm âleminin büyük bir kısmında yayılma imkânı bulmuştur. Mesele, yalnızca talebelerle de sınırlı kalmamıştır. Üniversitelerde, gözde yerlere gelmiş, kürsü sahibi, bazı ilim adamlarının da, müsteşriklere tâbi oldukları kitapları vasıtasıyle, onların zehirlerini, İslâm ümmetine şırınga etmeye çalıştıkları görülmüştür.

5 — Bazı yahudi ve papaz müsteşriklerinin hadis incemelerinde görülen hataları, İslâm'ı ifsâd etmek, müslümanları kopmaz İslâm ipinden ayırabilmek için işlenmiş kasıtlı hatalardır. Tek maksatları, bu ilâhî dinin güvenilirliğini sarsmaktır. Bunu da İslâm'ın iki yüce aslı, Kur'an ve Sünneti karalamakla gerçekleştirmek istiyorlar. Bu konular üzerinde daha evvel örnekler verip, uzun uzun durmuştuk.

Aslında, oryantalist çalışmaları, ne ilme ve ne de İslâm kültürüne hizmet etmek için var olmuş değildir.

O'nun arkasında, sadece, İslâm'ı karalama ve müslümanları dinlerinden çevirebilme politikası yatmaktadır. Özellikle de Kur'an ve sünnetten soğutabilme politikası. Bu uğurda, onlar, müslümanlarm gönlündeki cihad ruhunu takviye eden, çok sayıda Kuran ve sünnet nassını tahrif etmek istiyorlar. Müslümanların gönlündeki cihad ruhunu sarsmadan, İslâm memleketlerine sahip olamıyacaklarına, oraların yeraltı ve yerüstü kaynaklarını sömüremiyeceklerine inanıyorlar. Bu iki asla itimad sarsıldığı zaman, mü'minler, cihad farizasından kopacaklar ve böylece, vatanlarının düşman eline geçmesi kolaylaşmış olacaktır. Nitekim, bu gerçekleşmiştir de. Çünkü, batı, İslâm beldelerini tahrip etmeyi, ancak, onlardaki cihad ruhunun zayıflaması ve dünyaya yönelmelerinden, sonra, başarabilmiştir. Buhari'nin, Ebu Ümâme el-Bâhilî'den yaptığı bir rivayette, Ebu Ümâme, bir saban ve tarım aleti gördükten sonra, şöyle demiştir: «Rasulullah'ın şu hangi kavmin eline girerse, mutlaka Allah onları zelil kılar» dediğini işittim.15 Yanlış anlaşılmasın, hadis, müslümanları ziraat ve tarımla meşgul olmaktan nehyetmemektedir. Nasıl nehyedebilir ki? Bizzat sahih hadislerle böyle bir anlayış reddedilmektedir. Buhari, Müslim ve diğer, hadis kaynaklarında, Enes b. Mâlik (r.a.)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Rasulullah (s.a.s.): **«Ağaç diken veya ekin eken her müslümana onlardan, kuş, hayvan ve insanın istifadesinden dolayı, Allah sadaka ecri verir»** demiştir. Allah Rasulu, birinci hadisinde, cihadı tamamen terkederek, kendini tarım, ziraat ve dünya işlerine veren kimseleri kastetmiştir. Allah Rasulü, ne kadar da doğru söylemiştir. İşte, İslâm düşmanları, müslümanlara, an-

15 Buhârî, Kitabu'l-Hars ve'l-Müzâra'a.

cak onlardaki cihad ruhu gevşeyip, Allah yolunda şehadet aşkı yok olduktan, cihadı terkedip, başka şeylerle meşgul olmaya başladıktan sonra, hâkim olabilmişlerdir. Rasulullah'ın ashabı, ticaret, ziraat ve bostanlarıyle ilgileniyorlardı. Fakat, daima gönülleri, cihaddaydı. Cihada çağırıldıkları zaman, derhal icabet ediyorlardı. Onlar cihada koştukları gibi, ne eşe, ne evlada, ne eve ve ne de mala koşuyorlardı.

Ebu Hureyre (r.a.)'nin bir rivayetinde, Rasulullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır : **«İnsanların en hayırlı yaşıyanlarından birisi Allah yolunda, atının dizginini tutup, onun sırtında uçan, düşman sesi veya düşmana hücüm çağrısı işittikçe at koşturan, öldürmeyi ve ölümü, harp meydanlarında arayan adamdır.»**16 Bu sözün anlamını müslümanlar iyi düşünmelidirler ve yeniden izzetlerini yeryüzündeki sultalarını elde etmek istiyorlarsa, cihada hazır, cihad aşkı ile dolu olmalıdırlar. Bu arada, düşmanlarına karşı, gerekli olan silahlarını da hazırlamak zorundadırlar.

6 — Bazı müsteşriklerin ve hadis tetkiki ile uğraşan kimselerin hataları ise; Sünnet ilimlerini anlayamayıp, bu yolda ömrünü vakfetmiş âlimlerin sözlerini kavrayamamaktan ileri geliyor. Bunun sebebi ise, sünnet ilimlerinin, sabır, metânet ve uzun zaman isteyen bir alan, engin bir derya olmasıdır. Bu nedenle, orada yüzecek olan birinin, nasıl yüzüleceğini, hangi kıyılarda durulabileceğini bilmesi gerekir. İnci; mercan ve yakutlarını tetkik edecek birisinin, satıhtakilere ve yüzeydeki taşlara takılıp kalmayan, mâhir bir uzman olması icab eder. Şâyet, onlar, derinliklerine inebilmiş, maksat ve meramını anla-

16 Müslim, Kitabu'l-İmâre, bab. 34.

yabilmiş olsalardı, içine düştükleri hatalara maruz kalmazlardı. Hadis ve sünnetlerle meşgul olan pekçok müslüman bile bu dereceye ulaşamadığına göre, müslüman olmayanlar nasıl ulaşacaklardır?

7 — Müsteşrik Goldzier ve ekolü, bir müddet, pekçok oryantalisti hakimiyeti altında tutmuştur. Fikirleriyle, O'nu kendilerine en büyük put ittihaz edinmişler; Sünnet ve hadis tetkiklerinde, eserlerini yegâne kaynak olarak görmüşlerdir. Bu arada, çok az müsteşrik O'nun bütün fikirlerine iştirak etmemeyi başarabilmiş; bazı kanaatlerini eleştiri konusu edebilmişlerdir. Hatta, sünnet hakkındaki yargılarının, büyük bir zulüm olduğunu söyleyebilmişlerdir. Muhtemelen, oldukça az sayıdaki müsteşriki, sözkonusu tavırlarını sergilemeye sevkeden, onların hür düşünceli oluşları ve müslüman âlimlerin, Goldzier'in Kur'an ve sünnet hakkındaki iddialarına verdikleri, cevaplar olsa gerektir.

Aslında, Goldzier, habis yahudi Abdullah b. Sebe'nin bir uzantısıdır. İslâm'ı yıkmayı kendilerine biricik gaye edinen çağdaş, taraftarlarından bir tanesidir. Bütün dünya müslümanları, özellikle de, üniversitelerde öğrenim gören mü'min gençler bu gerçeğin farkında olmalı, bu müsteşriğin Kur'an ve sünnet tetkiklerindeki saçmalıklarına ve sunmak istediği zehirlerine karşı uyanık bulunmalıdırlar.

8 — Bazı müsteşriklerin, sünnet ve hadis ilimleri sahasında şükranla karşılanacak, inkarı gayrı kabil çalışmalar yaptıkları da bir gerçektir. Bu çalışmalar, hadis ilminin kaynak eserlerini neşretmek ve bu sahada inceleme yapanları kaynaklara ulaştırmada anahtar rolü oynayacak, te'lif eserler vermek suretiyle tezahür etmiştir.

Bunun en güzel örneği, müsteşrik Winsek'in **«Miftâh-u Kûnûzi's-Sünne»** adlı eseri ile bir grup müsteşrik tarafından hazırlanan **«El-Mu'cemü'l-Müfehres li elfazi'l-Hadisi'n-Nebevî»** adlı eserdir. Bu tür çalışmaları şükranla karşılamamız, bizim, faydalı, ilmî gayretleri takdirimizin bir göstergesidir. Biz, ne müsteşriklerin tamamını yeriyor ve ne de hepsini övüyoruz; tek yaptığımız iyi yapanla, kötü yapanı tefrik etmektir. Şurası da bir gerçek ki, bu bahsettiğimiz, teşekkürle karşılanan çalışmaları yapanlara, tamamen kendilerini bu işe vakfetmelerini temin edecek, maddî ve manevî yardımlar, yapılmış, gerekli kolaylıklar sağlanmıştır. Şayet bütün bu yardım ve imkanlar müslüman âlimlere de sağlanmış olsa, İslâm kültürü için çok daha hayırlı sonuçlar ortaya çıkardı.

Ancak, esefle belirtmeden geçemiyoruz. Aslında, sözü geçen iki faydalı eserin benzerlerini yapmak müslümanların işiydi. Lâkin yapamadılar ve yine, maalesef, İslâm üniversiteleri, ilim ve ilim adamlarını teşvik konusunda, batı üniversitelerinin yaptıklarını yapamıyorlar. Bu durum bizi üzüntüye boğuyor; fakat bu bir hakikattir. Gönül, bunları söylemek istemezdi, ama, unutmamak lazım, hakkı itiraf etmek de bir fazilettir.

9 — Hadis sahasında araştırmalar yapan, Ebu Reyye gibi, âlim geçinen, bazı müslüman araştırıcılar, söyledikleri her hususta, adım adım müsteşrikleri takib etmişlerdir. Bunun da ötesinde okuyucuların kafasına daha da yatkın hale getirmek için, onların görüşlerini süslemeye, hak elbisesine büründürmeye gayret etmişlerdir. Böylece bu kendileri için, kambur üstüne kambur, olmuştur. **Bu neidüğü belirsiz herif,** büyük sahabi, Ebu Hureyre (r.a.) yi, ele alırken, O'na sövüp, hakaret edecek kadar ileri gitmiş ve alçalmıştır.

Hakikat şu ki, yahudi müsteşrik Goldzier, bu büyük sahabiyi tenkid ederken, Ebu Reyye'den çok daha iffetli ve edepli davranmış; O'nun kadar basitleşmemiştir. (Daha önce bu konuya temas etmiştik)

10 — Müslümanların aklî hayatı, İslâmî ilimlerin doğuşu, gelişmesi ve tarihi konusunda eserler veren bazı müslüman araştırmacılar da, görüşlerinin büyük bir kısmında müsteşriklere tâbi olmuşlar, ancak, bazı meselelerde onlara katılmayarak, çok faydalı münakaşalarda da bulunmuşlardır. Örneğin, Ahmed Emin, «**Fecru'l-İslâm**» ve «**Duha'l-İslâm**» adlı eserlerinde böyle yapanlardan bir tanesidir. Ahmed Emin, Edebiyat Fakültesi dekanlığına kadar yükselmiş, İslâm âleminde büyük ünü olan bir zattır. Biz, O'nun ve benzerlerinin, müsteşriklerin fikirlerine tâbi olmaktan kaçınmalarını, aynen bizlerin yaptığı gibi, sünnet ve hadis kaynaklarını kendilerinin tetkik etmelerini beklerdik. Şâyet böyle yapmış olsalardı, bizlerle aynı neticeye ulaşır, sünnetin sağlam bir esas üzerine kâim olduğunu, hadislerin çoğunun, Rasulullah zamanına kadar uzandığını görürlerdi. Ayrıca, Allah Teâla'nın, bu hadisleri, Rasulullah (s.a.s.)'dan alıp, rivayet eden, âdil ve zabıt insanlar yarattığının da farkında olurlardı. Bu insanlar, sırasıyla adalet ve zabt vasfını haiz sahabi, tabiun, tebeut tabiin ve onlardan sonra gelen kimselerdir. Hadisler, sahih, müsned, sünen, mu'cem ve cami' türünden eserlerde toplanmcaya kadar, bu nitelikteki raviler rivayet yöntemini devam ettirmişlerdir.

Hadislerin tenkidi, sahih, hasen ve zayıflarının birbirinden ayırımı işlemi, tâ sahâbe ve tâbiun zamanından beri rivayetten ayrılmamış, hadislerin cem'i ve tenkidi hep birlikte sürdürülmüştür. Bu meyanda, büyük sahabi, İbn Mesud : «Kişiye yalan olarak her duyduğunu söylemesi

yeter» derken, İbn Abbas : «Bir zamanlar, bir kimseyi «Rasulullah şöyle buyurdu» derken işittiğimizde, hemen gözlerimizi ona diker, kulaklarımızı ona verirdik. Ne zaman ki, insanlar, sahih zayıf ayırdetmeksizin hepsini rivayet etmeye başladılar artık, biz de bildiklerimizden başkasını onlardan, almaz olduk» demektedir.

İmam Mâlik de : «Haberiniz olsun ki, her işittiğini söyleyen kimse, selâmete eremez. Her duyduğunu söyleyip dururken (hadiste) imam da olamaz» diyor.

Ebû'z-Zinâd ise : «Medine'de hepsi de güvenilir yüz kişi gördüm, hadiste ehil olmadıkları gerekçesiyle hiçbirinden hadis alınmazdı» demektedir.

İbn Sirin de : «Fitne çıkıncaya kadar, eskiden, isnad sorulmazdı. Ne zaman ki fitne çıktı. O vakit ravilerin isimleri sorulmaya, sünnet ehlinin hadisleri kabul edilmeye bidat ehlinin ki ise reddedilmeye başlandı» diyor.

Abdullah b. El-Mübarek de : «İsnad dindendir. Eğer isnad olmasaydı, dileyen, dilediğini söylerdi. Bizimle (hadis nakleden) şu kavim arasında ayaklar, yani, isnad vardır» diyor.

Süfyan : «İsnad, mü'minin silahıdır.» derken Abdurrahman b. Mehdî de : «Bir insan, işittiği şeylerin bazısında, dilini tutmadıkça, (hadiste) tâbi olunacak bir imam olamaz»17 diyor.

İmam Şafiî de, isnadsız, hadis taleb edenin, gece odun toplayan kimse gibi olacağına dikkat çekiyor. İsnad ve ravilerin tenkidine dair daha, buna benzer pekçok söz söylenmiştir. Şayet böyle olmasaydı, İslâm düşmanı zındık-

17 Bu rivâyetlerin hepsi, Müslim'in mukaddimesindedir.

lar karşılarında yalanlarını ortaya çıkarıp, hilelerine cevaplar verecek hiç kimse bulunmadığı için, hadisler yoluyla, din ve ahlakı tahrib etme fırsatını, çok rahat bulabilirlerdi.

Yukarıda, bu meyanda kaydettiğimiz sözler, nasıl oluyor da müslüman araştırıcıların gözünden kaçabiliyor? Biz, Ahmed Emin ve benzerlerinin, müsteşriklere kuyruk olmalarını değil, tetkiklerinde müstakil şahsiyetlerini ortaya koymalarını arzu ederdik.

11 — Bugün, müslüman adı taşıyan bazı kimseler, eski bir bidatı, hadis ve sünnetleri bırakarak, yalnızca, Kur'an'la yetinme bidatini hortlatmaya çalışmaktalar ve «Bize Allah'ın kitabı yeter» (sloganını) ağızlarından eksik etmemekteler. Oysa onlar, bu sözleriyle bizzat, Allah'ın kitabına ters düştüklerinin farkında değiller. Çünkü, **«Rasul, size neyi verirse onu alın, sizi, neden men ederse ondan da sakının.»**18 **«Biz sana da, kendilerine indirileni, insanlara açıklayasın diye, zikri indirdik»**19 **«Biz, sana kitabı, ancak, ihtilâf ettikleri konuları onlara, açıklayasın diye indirdik»**20 gibi, sayılamıyacak kadar çok Kur'an âyetine ters düşmektedirler.

Maâlesef, bazı İslâm beldelerinde bu çirkin bidate arka çıkanlar var. Halbuki bu, ahmakça ve aptalca ortaya atılmış bir bidattır. Bu bidat, en azından, İslâm ümmetini Kur'an'ı (doğru) anlamaktan uzaklaştıracaktır. Sünnet ve hadisler terkedilip, Kur'an da anlaşılmaz bir hale gelince, İslâm'ın ruhuna fatiha demekten başka birşey kalmaya-

---

18 Haşr, 7.

19 Nahl, 44.

20 Nahl, 64.

caktır. Fakat, Allah'ın izniyle bu gerçekleşmiyecektir. Ferdlerin yapması bile çirkin görülen bu daveti, müstemleke olan bazı İslâm memleketlerinin idarecilerinin üstlenmesi, pek tabii ki daha ahmakça ve daha çirkindir. Zaten onlar, bu işe kalkışmakla, bilmediklerini saçmalayan, bir konuma düşmüşlerdir.

Benzerlerinin, tarihte gömülüp gittiği gibi; modern asırda hortlayan bu iddia da yok olup gidecektir. İslâm âlimleri ve mü'minlerin büyük bir çoğunluğu, apaçık, hakka ve sıratı müstakime davet ettikçe ona hayat hakkı olmayacaktır.

Bugün, İslâm âleminde, samimi olarak, Allah'ın kitabı ve Rasulu'nun sünneti ile amel etmeye çağıran, şayan-ı takdir olan bir diriliş vardır. Zaten, müslümanların, kendilerini çepe çevre kuşatan tehlikelerden kurtulmaları için, bu iki yüce asla sarılmaktan başka çareleri yoktur. Pek çok İslâm ülkesinde bu dirilişin alametleri ortaya çıkmış; Allah'ın kitabı ve Rasulu'nün sünneti ile amel edilmesine dair çağrılar, karşılık bulmuştur. İslâm toplumları kitap ve sünneti hakim kıldıkları zaman muzaffer olacaklardır. Çünkü, kim Allah'ın dinine yardım ederse, Allah da O'na yardım eder. Nitekim, Allah Teâla : «**Allah, kendi (dini)ne yardım edene, elbette yardım eder. Şüphesiz, Allah kuvvetlidir, galiptir**»21 buyurmaktadır.

İslâm toplumları, Kur'an ve Sünneti hakim kıldıkları zaman, kendilerini tanıyacaklar. Onları, başkalarından ayıran, inanç, hukuk ahlak, hayat tarzı v.b. hususlarda İslâmî şahsiyetlerini yeniden kazanacaklardır.

---

21 Hac, 45.

Ey İslâm ümmeti! Allah'ın kitabı ve Rasulu'nün Sünnetine sıkı sarılın, size âlemlerin Rabbından tebliğ eden zatın şu sözü yeter : **«Size iki şey bıraktım. Onlara, sarıldığınız müddetçe sapıtmazsınız. Bu iki şey Allah'ın kitabı ve benim sünnetimdir.»**

12 — Allah Teâla, her asırda ve her yerde, dinini müdafa eden O'nun güzelliklerini ve meziyetlerini ortaya koyan, Kur'an ve Sünnete yöneltilen şüpheleri tek tek reddeden âlimler var etmiştir, Hakkı savunan ve müdafa eden böyle bir taife her zaman var olacaktır. Çünkü Allah Teala'nın kanunu budur. Şayet, batıl üstün gelse, yardımcıları çoğalsa bile, mutlaka hakka arka çıkan O'na destek veren de bulunur. Buhari ve Müslim, Muğire b. Şu'be tarikiyle gelen bir rivayette, Rasulullah (s.a.s.)'ın şöyle dediğini kaydetmişlerdir : **«Ümmetimden bir taife daima üstün olacaklardır. Bu halleri, Allah'ın emri** (kıyâmet) **gelinceye kadar devam edecektir.»**22 Müslim'in kaydettiği başka bir varyantta ise : **«Ümmetimden bir topluluk, insanlara daima üstün olacaklardır...»** şeklindedir. Yine, Buhari ve Müslim, Muaviye b. Ebû Süfyan'ın şöyle dediğini rivayet etmişlerdir : Rasulullah (s.a.s.) : **«Ümmetimden bir topluluk, Allah'ın emrini tatbike devam edeceklerdir. Onları, aşağılayan veya muhalefet edenler, onlara bir zarar veremeyecek, nihayet Allah'ın emri, onlar üstün bir vaziyette iken gelecektir»** derken, işittim.»

Buradaki üstünlük, hüccet ve delil bakımından üstün gelmek anlamınadır. Bu itibarla, o, her zaman ve mekanda cari olabilen bir şeydir. Bazen, ilk asırlarda olduğu gibi, güç ve sulta ile birlikte de bulunabilir.

---

22 Buhârî, Kitabu'l-Menâkıb; Müslim, Kitabu'l-İmâre.

İslâm devleti, oniki asırdan fazla bir zaman zarfında dünyaya hükmetmiştir. Sonunda, önceki ümmetlerin başına gelen, tefrika, bölünme ve Allah'ın kitabını terketme gibi hususlara o da maruz kalmış, bunun neticesinde ümmet çözülüp dağılmış ve düşmanlarının önünde parçalanmış bir av haline gelmiştir. İşte bugün, bu ümmet, uykusundan kalkmış, gâfletten uyanmış, esaret ve kölelik bağlarından, zorba gasıpların sultasından sıyrılmıştır. Bütün İslâm devletleri hür ve kendi kendilerini idare etmektedirler (!) Biz böyle bir ortamda safların yeniden birleştirilmesini, tek kelime etrafında toplanılıp, yeniden bu devletlerin Allah'ın ipine sarılmalarını umuyorduk. Ne var ki, hâlâ aralarında bir tefrika ve parçalanma var hatta, bazı müslümanlar, birbirleri ile savaş halindedirler. İnanıyoruz ki, yegane güç ve kuvvet Allahın'dır. Sulhu sükünu temin etmeye; ümmeti birtek kelime etrafında toplamaya va safları birleştirmeye O, kadirdir o vakit, İslâm ümmeti, izzet ve kuvvetini yeniden kazanacak, yeryüzünde elinden kaçırmış olduğu gücünü yeniden elde edecektir.

Buhari ve Müslim, Muaviye (r.a.) tarikiyle, Rasulullah (s.as.)'ın şu sözüne yer vermişlerdir : **«Allah, kime hayır murad ederse, O'nu dinde fakih kılar. Müslümanlardan bir cemaet, daima, kıyamete kadar, hak uğruna savaşacak ve düşmanlarına üstün gelecektir.»**

İmam Müslim de, Sevbân (r.a.)'dan Rasulullah'ın : **«Ümmetimden bir topluluk daima üstün olacaktır. Onları aşağılayan veya muhalefet edenler, onlara bir zarar veremiyecek nihayet, onlar üstün bir vaziyette iken, Allah'ın emri (kıyamet) gelecektir.»** dediğini kaydetmiştir. Câbir (r.a.)'in : «Rasulllah (s.a.s.) **«ümmetimden bir topluluk, daima hak uğruna savaşacak ve kıyamete kadar üs-**

tün olacaklardır» dediğini işittim, sözü de, Müslim'in bu meyanda zikrettiği rivayetlerdendir.

Bugün, İslâm ümmetinin maruz kaldığı, za'fiyet, tefrika ve parçalanmaya bakarak, bazı müslümanların ümidsizliğe düşmemeleri için bu müjdeleyici hadislerin hepsini zikretmeye özen gösterdik. Allah'ın rahmetinden ve bu rahmetin İslâm ümmetine erişeceğinden ümid kesmek ne bir müslümanın ve ne de bir mü'minin ahlakı ile uyuşmaz. Allah Teala Peygamberi Hz. Yakub'un, oğullarına söylediklerini hikaye ederken bakınız ne diyor : **«Ey Oğullarım! gidin. Yusuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin. Zira, kafirlerden başkası, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.»**23 Bu âyet, hak din ve hak davet uğruna canlarını kurban eden mücahidlerin kalbine sebat versin, her nekadar, sıkıntılarla karşı karşıya gelseler, belâlara dûçâr olsalar da, bu apaçık yolda devam etmeleri için, onlara bir teşvik olsun.

Yukarıda zikrettiğimiz hadislerdeki, hak üzerine sebat eden topluluğun kimler olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Buhari, «Onlar, ilim ehlidir» derken, İmam Ahmed; «eğer, bunlar hadisçiler değilse, başka kim olabilir?» demiştir. Kadı İyaz, İmam Ahmed'in bu sözüyle, ehli sünnet ve'l-cemaati ve hadisçilerin mezhebince itikad edenleri, kastettiğini söylemiştir. Bu sözü daha farklı anlayanlar da olmuştur. Bu yüzden, biz, bütün ilim ehlinin, hadiste kastedilenin kendileri olduğunu izaha çabaladıklarını görüyoruz. Gerçek ise, imam Nevevî'nin Müslim şerhinde yaptığı yorum doğrultusundadır. İbn Hacer, bazı ilâvelerle, O'nun yorumunu şöyle naklediyor.

---

23 Yusuf, 87.

«Bunun, mü'minler içerisinden müteaddid cemaatlar olması mümkündür. (Şu kimselerden herbireri kast edilmiş olabilir) kahramanlar ve harp sanatını bilen kimseler; fukaha, müfessir ve muhaddisler, iyiliği emr kötülükten sakındırma görevini ifa edenler, zahid ve abid kimseler v.b. Ayrıca, bunların hepsinin bir memlekette bulunmaları da icab etmez. Bilakis, hepsi bir yerde toplanmış olabilecekleri gibi, bütün yeryüzüne dağılmış da olabilirler. Yine bir memlekette bulunup, bazılarında bulunmayabilirler. Ayrıca, bütün yeryüzü, peyderpey, sadece bir memlekette, içlerinden tek bir fırka kalıncaya kadar, diğerlerinden boşalmış olabilir. Onlar gittikten sonra da, Allah'ın emri (kıyâmet) gelir...»24

Kitap ve sünneti müdafa etmenin insana kazandırdığı şerefle, hiçbir şey mukayese edilemez. Zaten herşey mevzusunun şerefi ile şerefyâb olur. Allah (c.c.)'ın sözü, sözlerin en şereflisi, Rasulu'nun sözü ise, O'nunkinden sonra en şerefli sözdür. Bununla, ne soy, ne mevkî, ne mal —isterse Karûn'unki kadar olsun— ne emirlik ve ne de vezirlik şerefi kıyaslanamaz. Çünkü bunların hepsi, arızi, iğreti ve fanidir. Fakat, Allah'ın kitabını ve Rasulu'nun sünnetini müdafanın şerefi bakidir, cennete ulaştıran yolların en yücesidir.

Genel olarak bütün ilim adamlarının, özellikle de hadisçilerin bu noktayı iyi kavramalarını rica ediyoruz. Kur'an ve sünneti müdafaa bir çeşit cihaddır. Nitekim, Hz. Peygamber, bunu şöyle dile getirmiştir: **«Müşriklerle mallarınız, canlarınız ve dillerinizle cihad ediniz»** (Hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir.)

---

24 İbn Hâcer, **Fethu'l-Bâri**, C. 13, s. 295.

Kafirlere karşı, dille yapılacak olan cihadın içerisine kalemle, yani kitap ve makale ile yapılan cihad da girer. Mal ve canla savaşın yerini kalem ve kitapla mücadelenin aldığı, müslümanların tepesine şer unsurların tebelleş olduğu, en büyük kavganın sözle yapıldığı bu çağda, bu bazen basın, bazen radyo, zaman zaman da televizyon kanalıyle öyle önemli bir konuma gelmiştir ki, müslümanların herşeyden çok ona yönelmelerinin zarureti apaçık ortadadır.

13 — İşin en ilginç yanı da şudur. Onca, cahillerin te'villeri, sapıkların saçmalamaları ve şüphecilerin vesveseleri tepesine üşüşmesine rağmen, Kur'an ve Sünnet, ondört asırdan beri, oldukları gibi, aynı sağlamlık, aynı hakkâniyet, aynı sebat ve aynı kuvvet üzere kalabilmiştir. Ne bir za'fiyet, ne bir gevşeklik ve ne de bir çözülmeye dûçâr olmamışlardır. Çünki Kur'an ve Sünnet her ikisi birden Hakk'ın katından indirilmiş iki gerçektir. Bu ikisini getiren, Peygamber de haktır. Bu itibarla, Allah Teâla'nm, hak olan peygamberinden ve yine hak olan Kur'an ve Sünnetten, hakkı soyup alması, hem aklen ve hem de şer'an imkansızdır. Bunu, İtalyan müsteşrik «Carediu» da itiraf etmekten kendini alamamış ve : «Kur'an'ın üzerinden, on asırdan fazla zaman geçmiştir, fakat, o hâlâ, sanki dün dünyaya yeni gelmiş gibi taze ve diridir.» demiştir. Bu, gayri müslim birisinin, hak adına yaptığı doğru bir tanıklıktır.

Bu noktada, Kur'an ve Sünnetin bunca zamandır, safiyetini kaybetmemesinin hikmeti sorulabilir. Bu yerinde bir sorudur ve izaha muhtaçtır.

Allah'ın bütün beşeriyet için razı olduğu genel ve ebedî bir din olan İslâm'da, çok üstün manevî unsurlar var-

dır. Bu unsurlar, hür iradesi ve imanı ile ona teslim olan insanları, onun yolunda, dünyanın en büyük sıkıntı ve belâlarını omuzlamaya, canlarını, ailelerini, evlatlarını ve dünyadaki en değerli şeylerini yoluna kurban etmeye sevkeder. Bu manevî unsurlar, kitap ve sünnette temessül ederler. Tarih buna en güzel tanıktır. Eğer, İslâm tarihini, ondört asırdır onu yok edip, silmek gayesiyle tezgahlananları şöyle bir araştıracak olursak, bunun sayılamıyacak kadar çok örneklerini bulabiliriz.

İşte İslâm'da mevcud olan bu manevî unsurlar, O'nun bir peygamber, bir erkek, bir kadın, bir hür, bir köle ve bir çocukla başlaması ve nihayet bugün dünyanın beş kıtasına yayılmasını sağlıyan unsurlardır.

Allah yolunda azaba dûçar olan Bilâl b. Rebah ve benzerlerinin, dinlerinden dönmeyen kararlı kahramanlar olarak, dayanılamıyacak kadar, ağır işkencelere tahammül etmelerini sağlayan da işte bu çok üstün manevî unsurlardır.

Azgın ve zorba Ümeyye b. Hâlef, Bilâl b. Rebah'ı anasından doğmuş (çıplak) bir vaziyette alır, kızgın yaz günlerinde Mekke sıcağının etleri dağlayacak kadar, beynini eritecek derecede şiddetli olduğu vakitlerde, kumlar üzerine yatırır, göğsünün üstüne de kocaman bir kaya koyarak ona «Muhammed'i ve Tanrısını inkâr etmedikçe seni bırakmıyacağım» derdi. Halbuki bu durum, O'nun dinindeki ve inancındaki sebatını artırır, bir an olsun «Allah bir, Allah bir» demekten ayrılmazdı. Böylece, azabın acısı, imanın tadına karışır, imanın tadı işkencenin acısına üstün gelirdi. Sanki azâb O'na serin ve salim olurdu.

Yâsir ailesi!, Ammar b. Yâsir, babası ve annesi, hiçbir ailenin tahammül edemiyeceği, işkence ve acılara katlanmıştır. Ammar'ın baba ve annesi işkence altında ölüp gitmiştir. Melun Ebu Cehil, annesinin edep yerine bir mızrak saplamış ve kadıncağız ruhunu teslim etmiştir. Böylece İslâm'daki ilk şehid kişi bir kadın olmuştur. Sonra, pek fazla zaman geçmeden, babası da inancı uğruna şehâdet şerbetini içmiştir.

Hz. Peygâmber, onlar Allah yolunda işkence görürken, yanlarından geçer de, «Sabredin ey Yâsir ailesi! Sabredin. Şüphesiz varacağınız yer, cennettir» demekten başka birşey yapamazdı. Fakat, bu sözler, onların kalbine serinlik ve rahatlık verirdi.

Müşriklerin, onlara işkence yaparken kullandıkları aletlerden biri de zırh idi. Onu ateşte kızdırırlar, sonra da Ammar'a giydirirlerdi. Ammar'ın azabı, o kadar şiddetlenirdi ki, artık, ne dediğini bilemez bir hale gelirdi. Bu arada, kalbi imanla dolu olduğu halde, ağzından küfrü gerektiren sözler kaçırır, sonra da ağlayarak doğru Rasulullah'ın yanına gelirdi. Rasulullah, O'na: «Neyin var? ne oldu?» diye sorar, O da : «felâket, ey Allah'ın Rasulü felaket! Sana dil uzattım, onların ilahlarını hayırla andım» derdi. Rasulullah, «peki, kalbin nasıldı?» diye sorar, O da : «İmanla dop dolu» derdi. Bunun üzerine, Allah Rasulü, Ammar'ın gözlerini eliyle sıvazlar ve : «Eğer sana, tekrar işkence edecek olurlarsa, sen de onlara, daha önce söylediklerini, yine tekrarla.» derdi.

Ammar'ın işkence esnasında, istemeyerek söyledikleri yüzünden, bazı kimseler, O'nun kafir olduğunu söyleyecek oldular. Fakat hevasmdan konuşmayan Allah Rasulü : **«Hayır, hayır, şüphesiz ki Ammar, tepesinden tır-**

nağına kadar imanla doludur. İman, O'nun eti ve kanıyla karışmıştır» dedi. Bilâhere de, Ammar'm sadakatine dair Allah'ın tanıklığını ifade eden vahiy geldi ve Allah Teâla : **«İnandıktan sonra, Allah'ı inkâr eden, kalbi imanla yatışmış olduğu halde (inkara) zorlanan değil, fakat küfre göğüs açan-kimselere Allah'tan bir gazap iner ve onlar için büyük bir azab vardır»**25 buyurdu.

Ayeti kerime, Allah yolunda işkence çeken bu kimselere, kalpleri imanla dolu olduğu sürece, ağızlarından küfür sözünü kaçırıvermelerinin bir vebâl getirmiyeceğini, bunun, ölümle tehdid edilen kimselere bir ruhsat olduğunu ifade ediyordu. Yasir ailesinden başka, daha pek çok kimse işkenceye çarptırılıyordu.

İnanç uğruna, işkencelere tahammüldeki kahramanlıklar, yalnızca erkeklere has bir olgu olarak kalmamıştır. Allah younda pekçok kadın da işkenceye reva görülmüş, onlar da büyük bir sabır, direnç ve kahramanlık örneği göstermişlerdir. Bunun en güzel örneği, Ömer b. el-Hattâb'm câriyesi Zenîre'dir. Ömer, kolları yorulup, takati kesilinceye kadar, O'nu döver, hatta Ebu Cehil de O'na yardımcı olurdu da, bütün bunlar sadece O'nun, dinindeki sebatını artırırdı. Bundan, başka Benû Zühre'nin kölesi, Ümmü Üneys, Bilâl b. Rebah'ın annesi Hamâme, Benu'l-Müemmil'in cariyesi, yine En-Nehdiye isimli bir cariye ve kızı bunlara misal verilebilir.

Ebu Cehil bu insanları görünce kızar ve; «şunlara ve peşlerinden gidenlere şaşmıyor musunuz? Şayet, Muhammed'in getirdiği hayır ve hak olsaydı, bizden önce, bunlar O'na gitmezdi. Zenire bizden önce mi, hakka gidip, erecek? derdi.

25 Nahl, 106.

Evet, ey Ebu Cehil! Senin hiçbir üstünlüğün yok. Zenire senden önce hakka kavuşmuştur. Yeryüzünde birtek müslüman oldukça, o şeref ve hoşnudlukla anılacak, sana ise, kıyamete kadar herkes lanet edecektir. Ey Ebu Cehil! artık, soy sop gitmiş, geriye yalnızca, takva kalmıştır : **«Allah katında en üstün olanınız, en müttaki olanınızdır.»**

Allah'ın İslâm'a ve sadık müslümanların kalplerine yerleştirdiği bu, gizli ve üstün manevî unsurlar, Şam ve Beytü'l-Makdis'i istilaya çalışan, haçlı savaşlarında, batı ittifakına ve ordularına karşı müslümanlara dayanma gücü veren unsurlardır. Hristiyan taassubunun hortlattığı bu haçlı saldırıları, doksan seneden fazla bir süre, o beldeleri istila etmiştir. Fakat, büyük İslâm kahramanı, Selahaddin Eyyübi komutasındaki İslâm orduları, Şam ve Beytü'l-Makdis'i geri almış, rüsvay ve perişan bir vaziyette onları püskürtmüştür. En büyük komutanlarından birisi Mısır, Mansure'de esir edilmiş, çok kısa bir süre sonra da, Mısır ve Şam'da İslâm orduları onları kahru perişan edip, denize dökmüş ve unutamıyacakları bir ders vermiştir.

Moğolların İslâm memleketlerini istila edip, tahribinden, insanları katledip, İslâm medeniyetinin emarelerini yok etmesinden sonra, müslümanlara yeniden eski gücünü veren, yine bu, İslâm'da saklı manevî unsurlardır.

Ve yine, bu unsurlar, Moğol imparatorunu müslümanların hiç bir güç ve kuvvetinin bulunmadığı bir zamanda, İslâm'a sokmuştur. Oysa, o vakit, tek güç kuvvet ve hakimiyet Moğolların elindeydi. O'nun müslüman oluşuyla, çok sayıda Moğol da İslâm'ı kabul etmiş ve İslâm'a karşı muharip olduktan sonra, O'nun davetçile-

ri ve koruyucuları haline gelivermişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : **«Allah, kimi doğruya iletmek isterse, O'nun göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak dilerse, O'nun göğsünü (adeta) göğe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık yapar.»**26 **«Muhakkak ki, bunda, kalbi olan veyahud şahid olarak kulak veren kimse için bir öğüd vardır»**27

Son iki asırdır, azgın şer güçlerin üşüşmesi karşısında, müslümanlara direnç veren yine bu manevî unsurlardır. Hristiyan haçlıları eski hallerine dönmüş, belki daha beter bir vaziyete düşmüşlerdir. O'nun yerine yeni bir şer güç ortaya çıkmıştır. Bu güç, eski ve yeni her türlü tahrip vasıtasıyle, bütün memleketleri kasıp kavuran, harap eden siyonizmdir.

Ne var ki, İslâm hakkında, hertürlü kötülükleri düşünen O'nu yok etmeye çalışanların önüne dikilip, gözünde büyüyen de yine bu manevî unsurlardır. Müslümanlara, bütün düşmanları karşısında direnç veren bu unsurlardır ve Allah'ın izniyle, kıyamete kadar da, bu hak din ve onu savunan bağlıları baki kalacaklardır. Bu söylediklerimizle tebliğ görevimizi yapmış sayıyoruz. Allahım şahid ol.

---

26 En'âm. 125.
27 Kâf. 37.

TAVSİYE VE TEMENNİLER

1 — Dünyada, Sünnet ve hadis tetkikleri ile meşgul olanların, koordineli olarak, ortak bir strateji çerçevesinde hareket etmeleri kaçınılmazdır. Doğu'da, Hint Okyanusu'ndan, Batı'daki, Atlas Okyanusu'na kadar bütün İslâm âleminde sünnet-i nebeviyeye hizmet için ortaya çıkmış cemaatlar vardır. Bu cemaatler birbirleri ile irtibat halinde çalışacak olsalar, şüphesiz bundan çok hayırlı neticeler elde edilir. Dünyanın dört bir yanına yayılmış olan bu cemaatlerin sünnet'e hizmette ortak bir plan ve projeye ihtiyaçları vardır. Plân ne kadar iyi; proje ne kadar belirgin olursa, o zaman, bu müteaddid cemaatler daha iyi ürün verebilir ve Allah'ın izniyle her vakit bunun meyvesi görülür.

Şayet, Rasulullah'ın sünnetine hizmet için ortaya çıkmış bulunan bu cemaatler, İslâm âleminin çeşitli yerlerinde, yıllık konferans ve toplantılar düzenlemiş olsalar; bu vesileyle tanışıp, kaynaşma sağlanır ve bu ulvî gaye etrafında bir yardımlaşma zemini oluşturulurdu. Nitekim, Allah Teâla şöyle buyuruyor: **«İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın»**[1] Allah'ın kitabına ve Rasulü'nün sünnetine hizmetten daha büyük iyilik var mı ki?

---

1 Mâide, 2.

İlk asırlarda, hadisçiler, hadisleri toplamak gayesiyle, üstadlarla karşılaşmak, onlardan hadis dinlemek suretiyle bu tanışmayı ve yardımlaşmayı gerçekleştirmişlerdir. Bu uğurda pek çok meşakkatli ve sıkıntılı yolculuklar yapmışlardır. Ta sahabe devrinden beri, hadisçilerin, hadis ve sünnetlerin toplanma işi tamamlanıncaya kadar, bu yolda sürdürdükleri seferler sonraki nesillerin hâlâ saygıyla andıkları bir davranıştır. Bu durum yalnızca İslâm ümmetine has bir olaydır.

Buhari, Cabir b. Abdullah (r.a.)'ın Rasulullah (s.a.s.) dan bizzat hadis işiten, büyük sahabi, Abdullah b. Üneys'ten birtek hadisi öğrenebilmek için, bir aylık bir yolculuğa katlandığını rivayet etmiştir.

Cabir (r.a.)'in «Mısır'da bulunan bir zatın, Rasulullah (s.a.s.)'dan bir hadis naklettiği kulağıma geldi. Hemen bir deve satın alıp, Mısır'a kadar gittim ve hadisi bizzat kendisinden dinledim» dediği de rivayet edilmiştir. Aynı hadiseyi Taberani, Mesleme b. Mahled tarikiyle rivayet etmiştir.

İmam Ahmed de, birtek hadis için, büyük Sahabi, Ebu Eyyüb el-Ensari (r.a.)'nin Ukbe b. Amir'in yanına yolculuk ettiğini kaydetmiştir.

Ebu Davud da, bir sahabinin aynı gaye ile Mısır'daki Fudale b. Ubeyd'e kadar gittiğini nakletmiştir.

Aynı şekilde, bu uygulamayı, tâbiun ve onlardan sonra gelen hadis imamları da devam ettirmişlerdir.

El-Hatib el-Bağdadi, Abdullah b. Adîy'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir : «Ali'nin bir hadis rivayet ettiğini duydum. Eğer, ölürse, başkasında bulamam diye, yola çıkıp Irak'a kadar gittim.»

İmam Malik de, Said b. el-Müseyyib'in : «Birtek hadis için günlerce ve gecelerce yolculuk yaptım» dediğini nakletmiştir.

Yine, el-Hatib, Ebu'l-Âliye'nin : «Rasulullah'ın ashabından nakledilen hadisler duyardık, gönlümüz razı olmazdı, kalkıp, bizzat kendilerine gider, dinlerdik» dediğini rivayet etmiştir.

Şa'bi de bir konuda fetva verdikten sonra, fetvayı sorana : «Sana, bunu hiçbir karşılık olmadan verdik. Bir zamanlar, bundan çok daha basit bir şey için, ta Medine'ye yolculuk yapılırdı» demiştir.

Darimî de, Büsr b. Ubeydullah'ın, birtek hadis için muhtelif şehirlere yolculuk yaptığını, nakletmiştir.

Ebu Kılâbe ise; sırf, acaba bir tek hadis işitebilir miyim diye, işi olmadığı halde üç gün Medine'de kaldığını söylemiştir.2

Mesafelerin uzaklığına, yolculuğun sıkıntısına, mal ve vasıtanın azlığına, rağmen ilk asırlarda bunlar gerçekleştiğine göre, yolculuk sıkıntılarının ortadan kalktığı; güçlüklerin kolaylaştığı, yolculuk vasıtalarının ve konforun son derece bollaştığı asrımızda, neden bu tanışma ve kaynaşma gerçekleşirilemesin?

2 — Sünnet'i Nebevi'ye hizmet gayesiyle ortaya çıkan bu cemaatlara düşen diğer bir görev de; sünnet ve hadislerin muhtelif cihetlerinde hizmet verecek birimler oluşturmaktır. Bir birim, İslâm kültüründe, hadis ilimlerine dair eserlerin neşrini üstlenirken; diğeri bu sahada şerh edilmemiş bulunan eserlerin şerhini veya şerh

2 İbn Hâcer, **Fethu'l-Bârî**, C. 1, s. 174.

edilmiş olup da, çok muhtasar bulunanları genişletmek görevini yerine getirecektir. Böyle olan eserlerin başında Müslim'in Sahih'i, İmam Ahmed'in Müsned'i, Sünen-i Nesei ve Sünen-i İbn Mâce gelmektedir. Bu arada, bir diğer birim de müşkil hadisler üzerinde çalışacaktır. Hadislerde görülen bu problemler, bazen açık bir şekilde farkedilebilir. Yahut da akla ve müşahedeye ters düşmekten ileri gelebilir. Veya, tabiat ve astronomi ilimlerinin gelişmesi sonucu elde edilen bulgularla çelişmekten ileri gelebilir. Bu birim, kapsamlı bir inceleme ve araştırmadan sonra, ele alınan konuda tek bir görüş oluşturacaktır. Böylece, bugünkü müslüman gençler, müşkil hadisler konusunda ileri sürülenleri cevaplarken, kültür ve düşünce farklılığı sonucu, içine düştükleri fikrî bulanıklığa maruz kalmıyacaklardır.

İslâm düşmanları, —ki bunlara sünnet ve hadis düşmanları da denilebilir— sünnete bu müşkil hadislerden hareket ederek dil uzatmaktadırlar. Bugünkü müslüman gençler, bu şüphelerden kendilerini uzak tutacak, kültürel birikime, hadis bilgisine ve dinî gayrete sahip değillerdir.

Bu gençler, biz âlimlerin boynundaki birer emanettir. Onları, bu şüphe ve kuşkularla başbaşa bıraktığımız taktirde fitnenin kucağına atmış oluruz. İslâm'ın istikbâli bu gençlere bağlıdır. Gücümüz nisbetinde, inançlarını korumak, fitnelerle aralarında perde olmak en başta gelen görevimizdir.

Diğer bir birimin görevi de, hadis ve hadis ilimleri üzerindeki çalışmaları, gençlerin anlıyacağı bir seviyeye getirmektir. Hadis sahasında ihtisas yapan öğrencilere bile, ilk hadis kaynaklarına müracaat etmek güç geliyor;

anlıyamadıkları için şerhleri okumakta sıkıntı çekiyorlarsa, hadis talebesi olmayanlar ne yapsın?!

Bu kolaylığın sağlanması için, kapalı ifâdelerden uzak açık ve akıcı bir uslupla kitap ve kitapçıklar yazılmalıdır. Hadis ve hadis ilimlerine dair çalışmalar, ancak, böyle sevdirilebilir.

3 — Sünnet ilimlerinde ihtisas yapan, severek, sünnet kitaplarını okumanın faydasına inanan âlimler, önceki muhaddisler gibi bunu sırf Allah rızası için yapmalı; mal ve vazife kaygusu ile bu işe kalkışmamalıdırlar.

Birisi, **Sahih-i Buhari**'yi sened ve metniyle okutmalı; bu arada, metinde geçen garib kelimeleri açıklamalı, fıkhî ve ilmî bakımdan, psikolojik, ahlakî sosyal ve eğitim yönünden hadislerden ne gibi sonuçlar elde edilebileceğine değinmelidir. Bir başkası, aynı yöntemle **Sahih-i Müslim**'i okutmalıdır. Bu arada bir diğeri mutabi ve şahid olarak kaydedilen rivayetlerdeki, hadis ilmi bakımından ortaya çıkan inceliklere değinmeli, ihtiva ettiği ahlakî ve hukukî noktaları belirtmelidir.

Aynı tarzda, Ebu Davud, Neseî, Tirmizi, İbn Mace, Ahmed, Darekutnî (Sünen), Hâkim, Beyhâki, (Sünen) gibi zatların eserleri de okutulmalı; imkan nisbetinde izahları yapılmalıdır. Böylece hadis kitaplarının hepsi üzerinde, uzman bir âlim veya bir grup mütehassıs çalışma yapmış olmalıdır. Ayrıca, bu derslerin halka açık olan cami ve mescidlerde yapılmasında da büyük faydalar sözkonusudur.

Bu noktada, hadis tedrisi ile uğraşanların geçimlerini nasıl temin edecekleri sorulabilir. Geçmiş dönemlerdeki âlimlerimiz nasıl geçinmişlerse onlar da öyle geçine-

ceklerdir. İlk devir âlimlerimizin büyük bir kısmı; hadis rivayeti, hatta ilm öğretme karşılığında ücret almanın haram olduğu görüşündeydiler. Pekçok, tefsir, hadis, fıkıh ve usûl âlimi, aza kanaat etmiş, Allah'ın vereceği mükafatla yetinmişlerdir. Kaldı ki bugün, çok sayıda İslâm devletinin hazinelerinde bu görevi karşılayacak kadar zekât ve diğer gelirler de mevcuttur. Allah'ın ihsan ettiği kaynaklardan, bu âlimlerin geçimini sağlayacak, hayatlarının idamesine yetecek kadar meblağ da temin edilebilir. Hepsinin de ötesinde, İslâm üniversitelerinin sahip oldukları mülkiyet de, bu âlimlerin ihtiyacını karşılayabilecek güce sahiptir. Zaten, kitap ve sünnete hizmet etmek, İslâm devletlerinin ve üniversitelerinin en büyük yükümlülüğüdür.

4 — İslâm üniversitelerinden her birerinin bütün ihtiyaçlarına yetecek kadar konforu sağlamak suretiyle, bir grup samimi âlimi, kitap ve sünnetin hizmetine tahsis etmesi gerekir. Bu aynen gayrı müslim devletlerin yaptıkları gibi yapılmalı; ilmî cemiyet mensuplarına ilgi göstermeli; araştırma yapanların araç ve gereçleri tamamlanmalıdır. Batılılar bundan dolayı büyük neticeler alabilmiş; faydalı çalışmalar ortaya koyarak ilme büyük katkıda bulunabilmişlerdir.

5 — İslâm üniversitelerinin pek çoğu, hâlî hazırdaki durumlarıyla hiçbir branşta, hüküm, fetva, hitabet ve vaaz sahalarında kendisine başvurulabilecek nitelikte âlim yetiştirmemektedir. Bunun sebebi ise, İslâm'ın altın devirlerinde olduğu gibi, eğitim ve öğretimin, ilim için, ilim anlayışı üzerine bina edilmemesidir. Bugün, üniversitelerdeki eğitim kap kaç esası üzerine kurulmuştur. Bunun nedeni ise, devlet görevinde çalışabilecek, görevli memur ve öğretmen nesli oluşturabilme kaygusudur.

Günümüzde Üniversiteden mezun olan pek çok kimseyi, yalnızca para ilgilendirmektedir. Böylelerine devlet-işinde görev almasını sağlayacak bir diploma veya belge de verilebilir. Hakiki manada öğretimi için seneler gereken ilimlerin tahsilinde, saat veya saatcikler ne ifade edebilir ki? Dahası, hastalığı istisnasız bütün İslâm üniversitelerini saran şu tezler, uzun uzun yazılan eserlerin ne kadarından insanı müstağni kılabilir ki? Bunlar, ancak, bir fitil, lambadan; bir damla, deryadan ne kadar müstağni kalabilirse, o kadarını yapabilirler.

Üniversitelerimizin, kuruluş gayeleri, metodları, eğitim ve öğretim yöntemleri konusunda, yeniden kendilerini gözden geçirip, değerlendirmeye tâbi tutmaları, insanî bir fazilet, edebî bir şecaat olacaktır. İstisnasız bütün üniversite yetkililerine bu meyanda, Hz. Ömer'in, yargı ve edepleri konusunda, Ebu Musa el-Eşa'ri'ye söylediklerini hatırlatıyorum : **«Dün verdiğin bir hüküm, doğrusu sana gösterildikten sonra, önceki kararım yeniden gözden geçirmene mani olmasın. Zira, hakka dönmek, batılda ısrar etmekten çok daha hayırlıdır.»**

Allah'ın salât ve selâmı, efendimiz Muhammed (s.a.s.)'e, O'nun âl ve ashabına olsun.

Muhammed b. Muhammed Ebu Şehbe

SÜNNET'İN HÜCCET OLUŞUNU İNKÂR EDENLERİN ORTAYA ATTIKLARI KUŞKULAR VE BUNLARIN ELEŞTİRİSİ

Bu bölüm, Abdülğâni Abdülhâlık tarafından kaleme alınmış olup, yazar, ötedenberi sünnetin hüccet oluşunu reddedenlerin ortaya attıkları dört temel kuşkuyu ele al makta ve bunlara cevaplar vermektedir.

SÜNNET'İN HÜCCET OLUŞUNU İNKÂR EDENLERİN ORTAYA ATTIKLARI KUŞKULAR VE BUNLARIN ELEŞTİRİSİ

I. ŞÜPHE

Deniliyor ki; «Allah Teâla kitabında «**Biz, kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık,**»1 ve «...**Bu kitabı sana, herşeyin bir açıklaması olarak indirdik,**»2 buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerimeler, Kur'an'ın, dine tealluk eden herşeyi, ve dinî hükümlerin tamamını içerdiğini ifade eder. O'nun, dini her bakımdan izah ederek, tafsilatıyla ortaya koyduğunu belirtir. Bu durumda, sünnet gibi başka bir şeyin, dini hükümlere kaynaklık etmesine, onu açıklayıp tafsilâtını ortaya koymasına gerek kalmamıştır. Bunun aksini savunmak; kitabın din konusunda yetersiz kaldığını ve herşeyin bir açıklaması olmadığını söylemek olur. Böyle bir söz ise; Allah Teâla'nın bizzat kendi haberine muhalefet etmesi demektir ki, bu da imkansızdır.»

Cevap :

Herşeyden önce, birinci âyet-i kerimede geçen «el-Kitâb» ile kastolunan, Kur'an-ı Kerim değil, «Levh-i Mahfuz»dur. Çünkü, herşeyi içeren, bütün mahlukatı, büyüğü,

---

1 En'âm, 38.
2 Nahl, 89.

küçüğü, geçmişi hâli ve istikbâli, bütün detaylarına varıncaya kadar kuşatan O'dur. Nitekim, Allah Rasûlü (s,a.s.) : **Kıyâmete kadar meydana gelecek olan bütün hususlarda kalem kurumuştur** (Yâni; her şey takdir edilmiştir) [1] buyurmaktadır.

Âyet-i kerîmeleri, siyak ve sibaklarına göre anlamak gerekir. Dikkat edilecek olursa, ilk âyet-i kerimenin öncesinde, Allah Teâlâ: ***Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve iki kanadı ile uçan kuşlardan*** *(ne varsa)* ***hepsi sizin gibi ümmetlerdendir*** *(topluluklardır.)* [2] buyurmuştur. Bunun arkasından, âyete verilecek en uygun mânâ bizim işaret ettiğimiz mânâdır. Burada, hayvanlardan oluşan diğer ümmetler ile insan arasındaki benzerlik ise şu noktadadır. Hayvanların da, ömür, rızık, ölüm, saâdet ve meşakkat gibi bütün hâlleri, tıpkı insanınki gibidir. Kitabu'1 Mahfuz'da hepsi en ince detaylarına kadar tespit edilmiştir. Eğer bu âyette de, Kitab'tan maksadın, ikinci âyeti kerîmedeki gibi, Kur'ân olduğunu kabullensek bile, her iki âyeti de genel mânâda zâhirlerine hamletmek mümkün olamayacaktır. Çünkü bu, Kur'ân'ın, ister dîne taalluk etsin, ister dünyaya, her hükmün tafsilâtını ve izâhını kapsadığı, hiçbir şeyi eksik, gedik bırakmadığını söylemek olur. Aksi takdirde, Allah Teâlâ'nın kendi haberine muhâlefet etmiş olması icab eder. Kur'ân'ın dünyevî meseleleri en ince detaylarına kadar zikretmediği açık bir şekilde görülmektedir. Aynı şekilde, dînî hükümlerde de, yalnızca, Kur'ân'la yetinmenin ne kadar güç bir iş olduğu ortadadır. O hâlde âyetleri zâhirlerine hamletmekten kaçınıp te'viline yönelmek bir zarûrettir.

---

1 - El Müstedrek: C. 3, s. 623, 6303; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 430, 2556
2 - En'âm sûresi, âyet 38

Âlimlerimiz, bu âyetleri muhtelif şekillerde te'vil etmişlerdir.

Bazıları; Kitabın; Kur'ân'ın indirilmesindeki yegâne gâyenin Allâh'ın bilinmesi, hükümlerinin insanlığa sunulması ve dînin izah edilmesi, olduğundan hareketle, O'nun yalnızca, dinin kapsamına giren her şeyi beyan ettiğini söylemişlerdir.

Ancak, burada söz konusu olan beyan iki kısımdır:

a) Nass yoluyla yapılan beyan: Bu da; Kitabın itikad esaslarını beyânı, Namaz, Zekât, Oruç ve Hacc'ın farz, alış veriş ve nikâhın helâl, fâiz ve fuhşiyâtın haram oluşunu beyanıdır. Ayrıca, temiz ve pis olan yiyeceklerin hükümleri ile ilgili beyanı da bu kısma girer.

b) Şârî'in, kitabında, delil ve hüccet olduğuna itibar ettiği diğer delillere havâle etmek sûretiyle yapılan beyandır. Böyle olunca: Sünnet, icmâ, kıyas ve mûteber olan diğer delillerden herhangi birisinin beyan ettiği her hüküm de Kur'ân tarafından beyan edilmiş sayılır. Çünkü bize o delilin meşrûiyetini beyan edip, bizi ona yönelten ve sevk eden, kendisiyle amel etmeyi üzerimize vâcib kılan Kur'ân'dır. Eğer, O, bizi bu delile irşâd etmemiş, gereği ile amel etmeyi vâcib kılmamış olsaydı ne biz bu hükmü elde edebilir ve ne de onunla amel edebilirdik. Bu takdirde Kur'ân, teşriin (, yasamanın) esâsı olup, şer'î hükümlerin tamamı O'na dayanmaktadır. Bu meyanda İmam Şâfiî, şu görüşlere yer verir: Mü'minlerin başına gelebilecek her türlü hâdiseye dâir, o konuda, doğru yolu gösterecek bir delil Kur'ân'da mutlaka mevcuttur. Zira, Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***Bu Kur'ân, Rab'lerinin izniyle, insanları karanlıklardan aydınlığa,*** *(yâni)* ***her şeye gâlip,*** *(ve)* ***övgüye lâyık olan, Allâh'ın***

yoluna çıkarman için, sana indirdiğimiz bir kitaptır.»4 «Sana da, kendilerine indirileni, insanlara açıklayasın diye zikri indirdik.», «Sana bu kitabı, herşeyin bir açıklaması (beyan) bir hidayet ve rahmet, müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.», «Aynı şekilde, sana da emrimizden bir ruh vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun. Fakat, biz onu, kullarımızdan dilediklerimizi, kendisiyle hidayete kavuşturduğumuz bir nûr kıldık. Muhakkak ki, sen doğru yola iletensin.»

...Burada beyan, usûl ve furû ile ilgili herşeyi kapsayan bir kelimedir. Bu manalar için, en azından söylenebilecek şey şudur : Kur'an, bu manaları aralarında tedavül eden kimseler için bir beyandır. O zaten onların lisanı ile indirilmiştir. Beyan nokta-i nazarından, bu manaların bir kısmı diğerinden kuvvetli olabilir. Fakat, her halûkarda, dili konuşanlar için anlaşılmaları yönünden seviyeleri birbirine yakındır. Arap lisanını bilmeyenlerin yanında ise bu manalar birbirinden çok farklıdır...

...Allah'ın kitabında verdiği hükümlere göre, kullarının ubudiyette bulunmaları için beyan edilenler birkaç yönden ele alınabilir :

a) Bunlardan bir kısmı, bizzat Kur'an'da, açıkça zikredilerek (nâs'la) beyan edilmiştir : Namaz, zekât, hac ve oruç gibi, kulların üzerine düşen farizaların tamamı, açık ve gizli fuhşiyatın hepsi, zina, içki, domuz eti, kan ve ölü eti gibi şeylerin haram olduğunun açıklanması bu beyan çeşidi ile tesbit edilmiştir. Ayrıca, Allah Teâla, abdestin farziyeti ve daha başka buna benzer hususları, bizzat nas ile beyan etmiştir.

---

4 İbrâhim, 1.

b) Farziyeti, kitabla hükme bağlanan, keyfiyetinin izahı ise peygambere bırakılan hususlar : Namaz ve zekatın miktarı, vakitleri vb. konular buna örnekdir.

c) Allah'ın hakkında nas zikretmeyip, Hz. Peygamber'in sünnetiyle hükme bağlanan hususlar : Allah Teâla. Kur'an-ı Kerim'de, Rasul'e itaatı ve hükmüne müracatı farz kılmıştır. Rasulullah'ın verdiği hükümleri kabul eden, Allah'ın bunu farz kılmasından dolayı kabul etmektedir.

d) Allah Teâla'nın, hakkında ictihadı farz kıldığı hususlar: Allah Teâla, bizzat farz kıldığı konularda, nasıl kullarının itaatını deniyorsa, böyle durumlarda da, onların ictihad hakkındaki tutumlarını denemektedir. Nitekim, âyetlerinde şöyle buyurmuştur : **«Yemin olsun ki, içinizden cihad edenlerle, sabredenleri belirleyinceye kadar ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar, sizi imtihan edeceğiz.»**5 **«Allah içinizdekileri yoklamak, ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı)...»**6 **«Umulur ki, Rabbınız, düşmanınızı helâk eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hakim kılar da, nasıl hareket edeceğinize bakar.»**7

İmam Şafii sözlerine şöyle devam eder :

«... (Bir diğer beyan çeşidi de) Kur'an'da zikredilmeyen konularda, Hz. Peygamber'in sünneti ile koyduğu hükümlerdir. Bizim, bu kitabımızda, kaydettiğimiz, üzere Allah Teala'nın kullarına kitab ve sünneti öğrenmelerine, ilişkin, yaptığı tavsiyeler, hikmetin, Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Allah'ın, Rasule itaatı farz kıldığına, O'nun dindeki konumuna dair

5 Muhammed, 31.
6 Âli İmrân, 154.
7 Âraf, 129.

zikrettiklerimiz de bunu desteklemektedir. Kur'an'da bizzat zikredilerek farz kılınanların beyanı ise şu şekillerde olur :

a) Kur'an'ın son derece açık bir şekilde beyan ettikleri : Bu durumda, Kur'an'ın yanında başka bir şeye ihtiyaç duyulmaz.

b) Gayet açık bir şekilde farz kılınanlar : Allah Teâla, Rasulune itaatı farz kılmıştır. Binaenaleyh O da; Allah'ın emri ile, farziyyetin niceliğini, kimlere farz olduğunu, ne zaman farziyettinin icab edip, hangi durumlarda ortadan kalkabileceğini beyan eder.

c) Kur'an'da, hakkında hiçbir nas bulunmayıp da, Hz. Peygamber'in sünneti vasıtasıyle beyan edilenler: Sünnetteki herşey Kitab'ın beyanıdır. Allah'ın kitabındaki farzların tamamını kabullenen bir kimse, O'nun, kulları üzerine Rasulü'ne itaat etmelerini ve hükmüne müracaat edip, boyun eğmelerini farz kılışından ötürü, Rasulullah (s.a.s.)'ın sünnetini de kabullenirler. Kim, Rasulullah (s.a.s.)'ın hükmünü kabullenirse, filhakika, Allah'ın hükmünü kabullenmiş demektir. Çünkü Allah Teâla, O'na itaatı farz kılmıştır.

Her nekadar, Yüce Allah dilediği gibi8, muhtelif nedenlerden dolayı farz kılmak helâl veya haram etmek suretiyle hüküm koysa da, Yine, Allah ve Rasulünün herbirerinden hükümleri kabul etmenin sebepleri farklı, farklı olsa da, Kur'an'daki hükümlerle, sünnetteki hükümleri kabullenmek, aslında, herikisini birden Allah'tan kabullenmek anlamına gelir.»

---

8 Enbiyâ, 23.

Bu son mütalaadan, Dr. Tevfik Sıdkı'nın **«İslâm Yalnızca Kur'an'dan İbarettir»*** adlı makalesindeki : Niçin, dinin bir kısmı Kur'an, diğer bir kısmı hadis olsun ki? Bunun hikmeti, ne olabilir? Şeklindeki sorularına verilecek cevap anlaşılabilir.

Nakledildiğine göre, İmam Şafiî, birgün Mescid-i Haram'da otururken : Bana, ne sorarsanız sorun, cevabını Allah'ın kitabından verebilirim, demiştir. Bunun üzerine birisi, ihramlı iken, eşek arısı öldürmenin hükmünü sormuş. İmam, bir şey gerekmiyeceğini, söylemiş, soru sahibi. Peki, bu, Allah'ın kitabının neresinde? deyince, İmam : Allah Teâla : **«Rasul size neyi verirse onu alın...»** buyuruyor, karşılığını vermiş ve şu rivayeti zikretmiştir : **«Benim sünnetime ve benden sonraki raşid halifelerin sünnetine yapışınız.»** Daha sonra da Hz. Ömer'in : «İhramlı birisi, eşek arısı öldürebilir» dediğini hatırlatmıştır. Böylece, imam, üç delille, Allah'ın kitabından hüküm çıkararak, kendisine tevcih edilen sorunun cevabını vermiştir. Benzeri bir rivayet de, döğme yaptıranlar hakkında İbn Mesud (r.a.)'dan rivayet edilmiştir.

Hatırlanacağı üzere, zina eden işçi ile ilgili hadiste, işçinin babası, Hz. Peygamber'e : «Bize, Allah'ın kitabıyla hükmet» demiştir. Rasulullah (s.a.s.) da; Sizin, aranızda, Allah'ın kitabıyla hüküm vereceğim» demiş, daha sonra da; işçiye bir yıl sürgün ve sopa cezası, kadına da, itiraf ettiği takdirde, recm, cezası hükmünü vermiştir. Buradan hareketle, el-Vahidî : «Allah'ın kitabında ne recm ve ne de

---

* Dr. Tevfik Sıdki'nın «El-İslâmû Hûve'l-Kur'ân-u Vahdeh» isimli makalesi «el-Menâr» dergisinin (9-12) ciltlerinde yayınlanmıştır. Yazar bu makalesinde sünneti kökünden reddetmiştir. Bkz. : Abdülgâni Abdülhâlık, **Hucciyyetü's-Sünne**, s. 22 (çev.).

sürgün cezası zikredilmemektedir. Öyleyse bu, Rasulullah'ın verdiği bütün hükümlerin, tıpkı, Kur'an mesabesinde olduğuna delalet eder» demektedir.9

2 — Ayet-i kerimelerin bir diğer te'vili ise şöyledir : Kur'an bir bütün olarak, dine tealluk eden hiçbir şeyi eksik bırakmamış, detaylarına işaret etmeksizin, şeriatın temel prensiplerini beyan etmiştir. İbadet ve muamelata dair hususların, araştırılıp, tesbit edilmesi esnasında müctehidlerin istinbatta bulunabilmeleri için bunun yeterli olmadığı malumdur. Bu yüzden, mutlaka, mücmeli tafsil edip açıklayan bir kaynağa müracaat etmeleri gerekmektedir. Sünnetin teşri'de müstakil oluşundan bahsederken, bu konu üzerinde durulacaktır.

Ebu Süleyman el-Hattabi, **«Mealimu's-Sünen»** adlı eserinde, **Süneni Ebu Davud**'u dinlerken, İbnu'l-Arabi'nin, eliyle önündeki nüshaya işaret ederek, şöyle dediğini nakleder : «Eğer bir kimsenin yanında, Allah'ın kitabı, ve bir de şu kitap (Ebu Davud'un Süneni) bulunsa, ilim konusunda, asla, başka bir şeye ihtiyaç duymaz» İbn Arabi, sözünde yerden göğe kadar haklıdır. Zira, Allah Teâla, kitabını herşeyi açıklamak üzere göndermiş ve **«Biz kitapta, hiçbirşeyi eksik bırakmadık»** demiştir. Allah Teâla, dinin kapsamına giren her konuyu, Kur'an'm içermekte olduğunu haber vermiştir. Şu kadar var ki, beyan iki şekilde olur :

a) **Beyan-ı Celi (Açık beyan)** : Bizzat nass zikredilerek yapılan beyandır.

b) **Beyan-ı Hafi (Gizli beyan)** : Kur'an lafızlarının zımnen ifade ettiği manalardır. Bu çeşidin etraflıca izahı,

9 Fahruddin er-Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb**, C. 4, s. 40-41.

Hz. Peygamber'e bırakılmıştır. Allah Teâla'nın : «**İnsanlara indirileni, kendilerine açıklayasın diye, sana da kitabı verdik, umulur ki tefekkür ederler**» âyetinin ifade ettiği mana da budur. Kitab ve Sünneti, her ikisini birden idrak eden kimse beyanın iki yönünü de elde etmiş olur.

3 — Ayetlerin bir başka şekilde tevili konusunda, müfessir Alûsi bazı âlimlerin şu görüşünü nakleder : İşler, dinî ve dünyevî olmak üzere iki kısımdır. Dünyevî olanları ile, Peygamber'in bir ilgisi yoktur. Çünkü, onlar için gönderilmemiştir. Dinî olanlar ise : Ya aslî'dir veya ferî'dir. Aslî konuların yanında ferî meselelerin pek ehemmiyeti yoktur. Zira herşeyden önce, peygamberlerin gönderilmesindeki yegane hikmet tevhid ve benzeri hususlardır. Dahası, kullar, Allah'ı bilmek için yaratılmışlardır. Nitekim Allah Teâla : «**Ben, insanları ve cinleri, ancak, bana, kulluk etsinler diye yarattım.**»10 buyurmaktadır. Müfessirler buradaki «kulluk» kelimesini «marifet; Allah'ın bilinmesi» olarak yorumlamışlardır. Ayrıca, tasavvuf ehlinin sahih kabul ettiği, meşhur bir kudsî haberde de : «**Ben gizli bir hazine idim. Tanınmayı arzuladım ve bu maksatla mahlukatı yarattım**»11 denilmektedir. Kur'an-ı azimüşşân, dinin aslî meselelerini, en kâmil bir şekilde tekeffül etmiştir. Ayette geçen «herşey» den maksat da bu olsa gerektir.»12

---

10 Zâriyât, 56.

11 İbn Arrâk, **Tenzihu'ş-Şeria**, C. 1, s. 148. İbn Teymiyye bunun uydurma olduğunu söylemiştir.

12 Alûsi, **Ruhu'l-Maânî**, C. 14, s. 197.

II. ŞÜPHE

Sünneti inkâr edenlerin, bir diğer iddiaları da şudur : «Allah Teâla **«Kur'an'ı biz indirdik. O'nu muhafaza edecek olan da biziz»** buyurmaktadır. Bu ayetin ifade ettiği mana; Allah'ın yalnızca, Kur'an'ın muhafazasını tekeffül ettiğidir. Sünneti değil. Eğer, sünnet de, Kur'an gibi, hüccet ve delil olmuş olsaydı, Allah Teâla, mutlaka, O'nu da koruması altına alırdı.»

Cevap :

Allah Teâla, kitabıyla, sünnetiyle, bütün şeriatı muhafaza etmeyi tekeffül etmiştir. Şu sözü de, buna delâlet etmektedir : **«Allah'ın nurunu ağızlarıyle söndürmek istiyorlar. Allah ise : Kâfirler istemese de, nurunu tamamlamayı murad etmektedir»**13 Allah'ın nurundan maksat, O'nun şeriatı, kulları için hoşnud olup, onları, kendisiyle mükellef tuttuğu dindir. Bu din insanların maslahatlarını içermektedir. Zira, Allah Onu; gerek Kur'an ve gerekse Kur'an dışında gönderdiği vahiyle, Rasulune inzal etmiştir. Ta ki, insanlar onunla amel ederek dünya ve ahirette saadet ve hayırlarına olan şeylere erişebilsinler.

Allah Teala'nın : **«Zikri biz indirdik, O'nu koruyacak olan da biziz»** sözüne gelince; ayetin metnindeki «lehu» zamiri hakkında iki görüş ileri sürmüşlerdir :

---

13 Tevbe, 32.

a) Bu zamir, Hz. Muhammed (s.a.s.)'e işaret etmektedir. Eğer böyle anlaşılacak olursa, ayet-i kerimeden kendilerine delil getirmelerine imkân yoktur. (Zira bu durumda, kastolunan, Kur'an değil, Peygamber (s.a.s.) olmuş olur.)

b) Zamir, daha önce geçen «ez-Zikr» kelimesine işâret etmektedir. Eğer «Ez-Zikr»i de, kitap ve sünnet ile beraber, şeriat'ın tamamı olarak yorumlarsak, yine O'nunla delil getirmelerinin imkânı kalmayacaktır. Kur'an olarak tefsir etmek durumunda kalırsak, o zaman da, ayette, Kur'an dışındakilere nisbetle hakiki bir tahsisin varlığını söylemekten kurtulamıyacağız. Çünkü, Allah Teâla, Kur'an'dan başka, daha pekçok şeyi muhafaza etmiştir. Örneğin, Rasulullah (s.a.s.)'ı ölümden ve hileden korumuş, kıyamete kadar, arş, gökler ve yeri yok olup gitmekten muhafaza buyurmuştur. Şayet, buradaki tahsis izafi olup, özel bir şey (Kur'an) için ise, bu durumda, ona işaret eden karine veya delil olması gerekir. Halbuki, ister sünnet olsun, isterse başka birşey, böyle bir delil söz konusu değildir. Metindeki «lehu» câr ve mecrurun öne alınması da, hasr için olmayıp, ayetler arasındaki münasebetten dolayıdır.

Dahası, ayet-i kerimede, özel bir şeye nisbetle izafi bir hasr bulunsaydı, bu sünnet olamazdı. Çünkü, Kur'an'ın muhafazası, sünnetin korunmasına dayanmakta ve bunu gerektirmektedir. Çünkü, sünnet, Kur'an'ın en sağlam kalesi ve kalkanı en güvenilir muhafızı ve en açık şarihidir. O, Kur'an'ın mücmelini tafsil, müşkilini tefsir, müphemini tavzih, mutlakını takyid ve has ifadelerini genelleştirir. Bununla birlikte O'nu, hevâlarına uyan ve abesle iştigâl edenlerin keyfi te'villerinden korur. Dolayısıyle, sünnetin muhafaza edilmesi, Kur'an'ın korunmasının bir gereği ve yine O'nun korunması, Kur'an'ın muhafazası demektir.

Allah Teâla, aynen Kur'an'ı muhafaza buyurduğu gibi, sünneti de muhafaza etmiş, bunun bir sonucu olarak da, her ne kadar, ümmetin her ferdi tek tek tamamını öğrenmese de, İslâm ümmetinin bütününe sünnetin hiçbir unsuru gizli kalmamıştır.

İmam Şafîi, Arap dilinden söz ederken şu görüşlere yer vermiştir : «Arap dili, lisanlar arasında, en fazla lafız ve en geniş manaları içeren bir dildir. Peygamber'in dışında, bu dilin bütününü ihata eden birisini bilemiyoruz. Ancak dilin hiçbir şeyi Onu konuşanların tamamına gizli kalmamıştır. Binaenaleyh, dili bilen kimse yoktur denilemez (Yani, bir dili konuşanların, o dil hakkındaki tek tek bilgileri bir araya gelince dilin bütünü ortaya çıkar)

...Arapların lisan bilgisi, fukahanın sünnet bilgisi gibidir. Hiçbir şeyi kendisine gizli kalmamak üzere, sünnetin tamamını ihata eden birisini bilmiyoruz. Fakat, sünnet âlimlerinin hepsi bir araya getirilince, sünnet ilminin tamamı elde edilmiş olur. Herbirerinin bilgisi ayrılınca, bazısı bir kısmından yoksun kalır. Ama, ona gizli kalan, başka birisinin yanında mutlaka mevcuttur.

...Sünnet âlimleri derece derecedir. Bir kısmı, sünnetlerin çoğunu bilmektedir. Bazıları, daha azının bilgisine sahiptir. Sünnetlerin çoğunu bilen birisinin, bilmediğini, ille de kendi düzeyinin üstündekilerden öğrenmesi diye bir zaruret yoktur. Pekâla kendi seviyesinde olanlardan da öğrenebilir. Neticede de, bütün bir sünnet bilgisini elde eder. Sünnetlerin tamamı hususunda, âlimlerin cümlesi tek bir fert gibidir. Ama, her bireri, belledikleri sünnet oranında derece derecedirler.»14

Allah Teâla, kitabını, her asırda, bir önceki nesilden diğerine nakledecek, çok sayıda güvenilir hafızlar yarat-

14 Şâfii, er-Risâle, s. 42-43.

tığı gibi, aynı şekilde, sünneti için de, bir o kadar, belki de daha fazla itimada şayan insanlar yetiştirmiştir. Bu insanlar, ömürlerini sünneti tetkike vakfetmişler, kendileri gibi adil ve güvenilir kimseler vasıtasıyle (isnadla) hadisleri, Rasulullah (s.a.s.)'dan nakledegelmişlerdir. Sonunda, sahihini sakiminden ayırarak, her türlü şüpheden ari ve herçeşit şaibeden beri olarak bize kadar ulaştırmışlardır. Bu durum, bütün berraklığı ile ortadadır. Böylece sünnet, hilebazların şüphelerine ve münafıkların saptırmalarına karşı keskin bir kılıç, her zaman zındıkların gözünde bir pıtrak ve mülhidlerin boğazında bir düğüm olmuştur.

Allah Teâla, aynen Kur'an'ı koruduğu gibi, Rasulunun sünnetini de muhafaza buyurmuştur. O'nu kitabının kalesi ve kalkanı, bekçisi ve şarihi kılmıştır.

Hiç şüphesiz, İslâm düşmanlarının, sünnetin hüccet oluşunu ibtal etmekteki yegane gayeleri dini yıkmaktır. Fakat, **«Kafirler hoşlanmasalar da, Allah nurunu tamamlamayı dilemektedir,»**

III. ŞÜPHE

Bir diğer iddiaları da şudur : «Sünnet hüccet olsaydı, Hz. Peygâmber, yazılmasını emreder. Sahabe ve tâbiûn da, cem' ve tedvini için gerekli girişimlerde bulunurlardı. Çünkü, sünnetin hüccet oluşu, ona, gereken ihtimamın verilmesini; korunması için icab eden titizliğin gösterilmesini ve bu uğurda gerekli çalışmaların yapılmasını zorunlu kılar. Zira, böylece sünnet, tahrif ve tebdilden, unutularak kaybolup gitmekten ve ehliyetsiz kimselerin, onda, hata etmelerinden korunmuş olur. Bu ise; ancak, gelecek nesillerin, subutu kati bir tarzda, onu, elde etmelerine imkan sağlamakla mümkündür, subutu zannî olanlarla ihticacta bulunmak doğru değildir. Nitekim, Allah Teâla : **«Bilmediğin şeyin peşine düşme»**, **«onlar ancak, zanna tabi oluyorlar»** buyurmaktadır. Subutunun kati olabilmesi ise; ancak ve ancak, Kur'an'da olduğu gibi, yazıya geçirilmesi ve tedvin edilmesi ile mümkündür. Fakat, böyle yapılmamıştır. Çünkü, Rasulullah (s.a.s.) yalnızca, hadislerin yazılmasını emretmemekle kalmamış, daha da ileriye giderek yazılmalarını yasaklamıştır. Önceden yazılmış bulunanların da imha edilmesini emretmiştir. Sahabe de aynı tarzda hareket etmişler, hadis rivayetinden kaçınmakla kalmayıp, başkalarını da çok hadis rivayet etmekten menetmişlerdir. Aralarından bununla iştigal edenler de çok az rivayette bulunmuşlardır.

Sünnetin yazım ve tedvini ise, hata, nisyan, tebdil ve tağyirin arız olmasına imkan verecek kadar uzun bir müd-

det geçtikten sonra gerçekleştirilmiştir. Bu da, bir kısmında şüphelere yol açıp, katiyyetine bölge düşürmüş ve O'nu itimada şayan olmaktan uzaklaştırmıştır.»

Hasılı, Rasulullah'ın, sahabe ve tabiun'un davranışları, şariin, sünnetin kati bir şekilde sübutunu murad etmediğine en açık delildir. Aynı zamanda bu irade, şariin nazarında, sünnetin muteber bir delil olmadığının ve hüccet olarak kullanılamıyacağının da bir delilidir. İddiamız şu rivayetler tarafından da açık bir şekilde teyid edilmektedir :

• Ebu Said el-Hudri, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini haber vermiştir : **«Benim sözlerimi yazmayınız, kim, benden, Kur'an dışında birşey yazmışsa, onu derhal yok etsin. Benden, rivayette bulunmanızda ise bir mahzur yoktur. Kim, bana yalan isnâd ederse cehennemdeki yerine hazırlansın.»** (Müslim)

• Yine, Ebu Said el-Hudri şöyle demiştir : «Biz oturmuş Rasulullah (s.a.s.)'dan işittiklerimizi yazıyorduk. Bu arada, Rasulullah çıkageldi ve : «Ne yapıyorsunuz?» dedi. «Senden işittiklerimizi yazıyoruz» diye karşılık verdik. Bunun üzerine : **Allah'ın kitabının yanında, başka bir kitap daha mı istiyorsunuz? O'nu herşeyden tecrid edin»** buyurdu. Bizler de, yazdıklarımızın hepsini bir araya topladık ve ateşleyip yaktık. Sonra da; «Ey Allah'ın Rasulu! senden hadis rivayet edebilir miyiz?» diye sorduk, O da : «Evet, İsrail oğullarından da, rivayette bulunmanızda bir sakınca yoktur. Çünkü, sizin onlardan rivayette bulunduğunuz şeylerin, daha da garipleri onlarda vardır» karşılığını verdi.» (Müsned-i Ahmed)

• Muttalib b. Abdullah b. Hantab şöyle demiştir : «Birgün, Zeyd b. Sâbit Muaviye'nin huzuruna girdi, Muaviye O'na bir hadis sordu. Zeyd, hadisi haber verince de,

birisinden onu yazmasını istedi. Bunun üzerine Zeyd; «Rasulullah, bizlere, hadisleri yazmamamızı emretmişti» diye hatırlattı. Muaviyede isteğinden vazgeçip, yazıyı sildirdi.» (Sünen-i Ebu Davud)

• Kasım b. Muhammed şöyle demiştir : «Hz. Aişe diyor ki : Babam, Hz. Peygamber'in beşyüz kadar hadisini bir araya getirmişti. Bir gece O'nu çok sıkıntılı bir halde gördüm. Ben O'nun bu durumundan husursuz oldum ve bir rahatsızlığından dolayı mı yoksa kötü bir haber nedeniyle mi kederlendiğini sordum. Sabahleyin, yanımda bulunan hadisleri getirmemi istedi; ben de, götürdüm. Ateş istedi ve onları yaktı. Sonra da «içerisinde kendilerine itimad ettiğim kimselerden rivayetler vardı. Düşündüm de; onlar, aslında bana rivayet ettikleri gibi olmayabilir. Binaenaleyh, onları üstüme almaktan endişe ettim. Onlar senin yanında iken ölüp gitmekten korktum dedi.» (Hâkim)

• Aynı rivayetin, başka bir varyantında ise şu ilâve yer almaktadır : «...Burada benim kaydetmediğim bir hadis olabilir. O zaman insanlar : Eğer, Hz. Peygamber bunu söylemiş olsaydı, Ebu Bekir'in bundan haberi olması gerekirdi, derler. Bilemem, belki de, ben size naklettiğim rivayetleri harfi harfine işitmemiş olabilirim.»15 (Muntahab-û Kenzi'l-Ummâl)

---

15 İbn Kesir, rivâyetin, bu şekliyle garip olduğunu söylemiştir. Zira, her iki varyantta da Alî b. Sâlih isimli bir ravi vardır ki, ma'ruf olmayan birisidir. Rasulullah (s.a.s.)'dan rivâyet edilen hadisler, bu miktardan binlerce kat daha fazladır. Belki de, Ebu Bekir (r.a.) ancak bu kadarını toplamaya muvaffak olabilmiştir. Daha sonra da; sözünü ettiği kanaat kendisinde oluşmuştur. Suyuti bunu şöyle değerlendirir : Belki de Ebu Bekir (r.a.) bizzat kendisinin Hz. Peygamber'den işittikleri

Ez-Zehebî «**Tezkiretû'l-Huffaz**» adlı eserinde, Hâkim tarikiyle nakletmiş ve sahih olmadığını söylemiştir.

Yine O, aynı eserinde şunu kaydeder : İbn Ebi Mûleyke'den gelen bir rivayete göre : Hz. Ebu Bekir (r.a.) Rasulullah (s.a.s.)'ın vefâtını müteakib insanları toplamış ve onlara şöyle demiştir : «Sizler, Hz. Peygamber'den hadis rivayet ediyor ve onlarda da ihtilafa düşüyorsunuz, sizden sonrakilerin ihtilafı ise daha fazla olacaktır. Bunun için, Rasulullah (s.a.s.)'dan hiçbirşey rivayet etmeyin. Kim sizden, rivayette bulunmanızı isterse, O'na; aramızda, Allah'ın kitabı var helâlını helâl, haram kıldıklarını da haram olarak kabul edin, deyin.»16

• Karaza b. Ka'b da şöyle demiştir : «Bizler, Irak'a gidiyorduk. Hz. Ömer de bizimle birlikte «sırâr» mevkiine kadar geldi ve azalarını ikişer kere yıkamak suretiyle bir abdest aldı. Sonra da : Sizinle, niçin yürüdüğümü biliyor musunuz? diye sordu. Evet, Allah Rasulu'nun ashabı olduğumuzdan dolayı, bizimle yürüdün, dedik. Bunun üzerine O : «Kuşkusuz siz Kur'an okurken arı uğuldaşır gibi uğuldaşan bir beldeye gidiyorsunuz. Onları hadislerle Kur'an'dan alıkoyup meşgul etmeyin. Rasulullah'tan hadis rivayetini azaltın Kur'an'ı herşeyden tecrid edin, haydi şimdi gidin,» dedi. Karaza, Kufe'ye geldiği vakit, hadis rivayet etmesini istemişler. O : «Ömer, bize bunu yasakladı» karşılığını vermiştir (İbn Abdilberr **Câmi-u Beyâni'l-İlm**. Ez-Zehebi de muhtasar olarak kaydetmiştir.)

---

ile, yalnızca, bazı sahabilerin rivâyetlerini toplamıştır. Zâhir olan da, böyle rivâyetlerin bu miktardan fazla olamıyacağıdır. Bilâhere de haber verdiği hususların meydana gelmesinden korkmuş ve endişelenmiş olabilir.

16 Ez-Zehebi, **Tezkiretü'l-Huffâz**, C. 1, s. 3-4.

• «Ebu Hureyre (r.a.) ye : «Sen, Ömer (r.a.) zamanında da, böyle rivayette bulunabiliyor muydun?» diye sormuşlar, O da «Eğer ben, Ömer devrinde, şimdiki gibi rivayette bulunsaydım, beni sopalardı, demiştir.» (Ez-Zehebi, **Tezkiretû'l-Huffaz)**

• Şu'be, Sa'd b. İbrâhim'den, O da, babasından, Hz. Ömer'in, hadis rivayetinde çok ileri gittikleri gerekçesiyle, İbn Mesud, Ebu'd-Derdâ ve Ebu Mesud el-Ensari'yi hapsettiğini, rivayet etmiştir.

• Urve b. Zübeyr, şöyle demiştir : «Ömer b. el-Hattâb, Sünnetlerin yazılmasını istedi ve bu konuda, ashâb ile istişâre etti. Onlar da, yazılması yönünde görüş beyan ettiler. Ömer (r.a.) bir ay süreyle, Allah Teâla'ya istihârede bulunduktan sonra, Allah O'nun kalbinin bir yönde itminan bulmasına yardım etti ve bir sabah O; «Ben, sünnetlerin yazılmasını istiyordum. Fakat, sizden önceki birtakım milletleri hatırladım. Onlar, bazı kitaplar yazmışlar ve Allah'ın kitabını terkederek, onların üzerine üşüşmüşlerdi. Allah'a yemin olsun ki, ben O'nun kitabına hiçbir şeyi karıştırmak istemem» dedi.» (Beyhâki, **«El-Medhal»**, İbn Abdilberr, **Câmiu Beyâni'l-ilm.)**

• İbn Vehb, İmam Malik'in şöyle dediğini haber vermiştir : «Hz. Ömer, hadisleri yazmak istemiş veya yazdırmıştı. Bilâhere, Allah'ın kitabı ile birlikte, başka bir kitabın daha olamıyacağını söyledi.»

İmam Mâlik, İbn Şihab'ın, yalnızca, kavminin nesebini içeren bir kitaba sahip olduğunu, zira, o zamanki hadisçilerin yazma adetlerinin bulunmadığını, söylemiştir. O vakit âlimler, yalnızca ezberlerlermiş. Yazanlar da, ezberliyebilmek için yazar, sonra da onu imha ederlermiş.» (İbn Abdilberr.)

• Yahya b. Ca'de'den : Hz. Ömer'in, bir ara, sünnetlerin yazılmasını arzu ettiği, ama, daha sonra, yazılmaması gerektiği kanaati kendisinde hasıl olarak, şehir merkezlerine yolladığı bir tamimle; yanında, yazılı hadis bulunanların, onları imha etmelerini, istediği rivayet edilmiştir... (İbn Abdilberr.)

• Cabir b. Abdullah b. Yesar, Hz. Ali'nin bir hutbesinde : «Yanında, yazılı hadis sahifesi bulunan herkesin, onları imha etmesini istiyorum. Zira, önceki milletler, âlimlerinin sözlerine tâbi olup, Allah'ın kitabını terkettikleri için helak olmuşlardır.» dediğini haber vermiştir. (İbn Abdilberr)

• Ebu Nadra, şöyle demiştir : «Ebu Said el-Hudri (r.a.)'ye «Hadisleri bize yazdırır mısınız? diye sorulmuş, O da; «Hayır, yazdırmayız. Biz, nasıl Rasulullah'tan aldıysak, siz de, öylece, bizden alın, demiştir.» (İbn Abdilberr)

Başka bir varyantında ise : «Senden işittiğimiz hadisleri, yazabilir miyiz?» dedik. «Hayır, yoksa siz onları, mushaflar haline getirmek mi istiyorsunuz? Peygamber (s.a.s.) bizlere konuşur, biz de ezberlerdik. Biz, nasıl ezberlediysek, sizler de öylece ezberleyin» dedi. (İbn Abdilberr.)

• Cabir (r.a.) şöyle demiştir : Ebu Said el-Hudri (r.a.) ye : «Sen bize, Hz. Peygamber'den güzel hadisler rivayet ediyorsun. Biz ise : Onlara birtakım ilavelerde bulunmaktan veya bazı şeyler çıkarmaktan korkuyoruz, dedim. O da : Siz hadisleri, Kur'an mı yapmak istiyorsunuz? hayır, hayır. Biz, Rasulullah'tan nasıl almışsak, siz de, bizden öylece alın» dedi, (İbn Abdilberr)

• Ebu Kesir, Ebu Hureyre (r.a.) nin : «Biz, hadisleri ne yazar, ne de yazdırırdık, dediğini haber vermiştir.

• İbn Abbas'tan da : «Biz ilmi (hadisleri) ne yazarız ve ne de yazdırırız» dediği rivayet edilmiştir.

• İbn Abbas'ın hadisleri yazmaktan nehyettiği, ve : «sizden evvelki milletler, yalnızca, bu tür kitaplarla ilgilenmişlerdir» dediği rivayet edilmiştir.

• Ebu Bürde de; babasından pek çok kitap yazdığını, birgün babasının onları isteyerek, su ile sildiğini, söylemiştir.

• Süleyman b. el-Esved el-Muharibî ise; İbn Mesud'un hadislerin yazılmasından hoşlanmadığını, haber vermiştir.

• Esved b. Hilâl de şöyle demiştir : «Abdullah b. Mesud, içerisinde hadis yazılı olan bir sahife getirdi. Su isteyerek, Onu yıkayıp, üzerindeki yazıları sildi. Sonra da, yakılmasını istedi. Arkasından «Allah aşkına, yanında yazılı sahife bulunan birini bilen varsa, onu bana söylesin. Eğer, o sahifenin tâ, Hind diyarında olduğunu bilsem, kalkar, oraya giderim. Çünkü, sizden önceki, kitap ehli, Allah'ın kitabına yüz çevirdikleri için, helâk olmuşlardır» dedi.»

• Abdurrahman b. Esved, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir; «Alkame ile birlikte, bir sahife bulduk ve doğru İbn Mesud'un yanına gittik. Bu sırada vakit, öğle suları olduğu için, kapıda bir müddet oturduk. Sonra cariyesine : Bak, bakalım kapıdakiler kim? dedi. Alkame ile Esved, diye karşılık verdi. Öyleyse, müsade et de, içeriye girsinler, dedi içeriye girdik. Bize : çok beklemişe benziyorsunuz, dedi. Evet, dedik. Peki, neden izin istemediniz? deyince. Uykuda olduğunuzu zannettik diye karşılık verdik. Bunun üzerine. Hakkımda, böyle düşünmenizden hoş-

lanmam. Zira bu vakit öyle bir vakit ki, biz onu gece namazıyla kıyas ederdik, dedi. Bir müddet sonra, biz sahifeyi çıkartarak : şu sahifede güzel bir hadis var bir bakar mısınız? dedik. Hemen, cariyesinden bir tas su isteyerek, onu eliyle silmeye başladı. Biryandan da, Allah Teâlanın : **«Biz sana kıssaların en güzelini haber verdik»** ayetini okuyordu. Biz : Bak hele, onda çok enterasan bir haber var, dediysek de, O, hiç aldırış etmeden, bir yandan onu silmeye çalışıyor, bir yandan da; «Bu kalpler, birer kap misalidir, onları Kur'an'la meşgul edin, başka şeylerle oyalamayın diyordu.» (İbn Abdilberr)

• Ebu Bürde şöyle demiştir : «Ebu Musa, bizlere hadis rivayet ediyordu. Onları, yazmaya yeltendik, Benden işittiklerinizi mi, yazacaksınız? dedi. Evet, karşılığını verdik. Getirin, onları bana dedi ve su isteyerek, onları sildi sonra da : Biz nasıl ezberlediysek, sizler de öylece ezberleyin, dedi.» (İbn Abdilberr)

• Said b. Cûbeyr de şöyle demiştir : «Kûfelilere birtakım meseleleri yazmıştım. Orada, İbn Ömer'le görüşmek istiyordum. Nihayet O'nunla karşılaştım. Mektuptan haberi olup olmadığım sordum. Eğer, yanımda yazılı birşeyler bulunduğundan haberi olsaydı, aramızda iş biterdi.» Başka bir rivayette ise :

«Biz, bazı konularda ihtilaf eder, onları da yazardık. Sonra ben, onları İbn Ömer'e götürür, gizli gizli yazdıklarımıza bakarak, sorardım. Şayet, onların yazılı olduklarını farketse, aramızda iş biterdi.» demiştir.» (İbn Abdilberr)

• Mesruk'un, Alkame'den bazı fıkhî meseleleri yazıvermesini istediği, O'nun da, yazmanın mekruh olduğunu hatırlatarak karşı çıktığı, bunun üzerine, Mesruk'un yal-

nızca, ezberlemek maksadıyla yazmayı arzuladığı, rivayet edilmiştir.

• İbn Sirin, Ubeyde'ye : «Senden işittiklerimi yazabilir miyim? diye sormuş O da : Hayır, cevabını vermiştir. Peki, hadislerin yazılı olduğu bir kitap bulursam, O'nu, sana okuyabilir miyim? demiş, yine, hayır, karşılığını vermiştir.» (İbn Abdilberr)

• İbrâhim de şöyle demiştir : «Ubeyde'nin rivayetlerini yazıyordum. Bana : Benden duyduklarınızı, kitap haline getirerek, ebedileştirmeyin» dedi.

• Ebu Yezid, el-Muradî de, Ubeyde'nin ölüm döşeğinde iken bütün yazdıklarını isteyip, imha ettiğini, haber vermiştir.

• Nu'man b. Kays da şöyle demiştir : «Ubeyde, ölmeden önce, yazdıklarını istedi ve onları imha etti. Kendisine müdahale edilmek istenince de : Bir neslin, gelip, onları maksatlarının dışında kullanmalarından endişe ediyorum, dedi.»

• Kasım b. Muhammed ve Said b. Abdülazizin de asla hadis yazmadıkları, rivayet edilmiştir.

• Şa'bi de : «Ne beyaz bir kağıda çizgi çizdim, ne de bir hadisi iki kere tekrarlattım» demiştir. Başka bir rivayette ise : «Eğer ehli olanlar, ezberlememiş olsalardı, bir hayli hadisi unutmuş olacaktım» demiştir.

• İbrahim en-Nehaî'nin de, hadislerin yazılmasını kerih gördüğü ve : «Hadisleri yazmayın, aksi taktirde gevşekliğe düşersiniz» dediği rivayet edilmiştir.

• İshak b. İsmail et-Tâlekani şöyle demiştir : «Cerir b. Abdulhamid'e Mansur b. el-Mu'temir'in hadislerin yazılmasını kerih görüp, görmediğini sordum. Evet, Mansur, Muğire ve Ameş hepsi de hadislerin yazılmasından hoşlanmazlardı, dedi.»

• Yahya b. Said ise şöyle demiştir : «Bir zamanlar, insanların kitabetten sakındırdıklarını görmüştük. Şimdi, onların hepsi hadis oluverdi. Eğer biz, yazacak olsaydık. Said'in ilminden ve rivayetlerinden çok şeyler yazardık.»

• El-Evzâî de şöyle demiştir : «Bir zamanlar bu ilim, çok kıymetli ve değerli bir şeydi. O vakitler, insanlar, birbirleri ile karşılaşmaları ve müzakereleri esnasında, sözlü olarak onları naklederlerdi. Ne zaman ki, kitaplara geçti. O vakit, hem nuru kayboldu, hem de, ehli olmayan kimselerin eline düştü.»

İbn Salah «**Ulumu'l-Hadis**» adlı eserinde, el-Evzâî'nin bu sözünü şöyle nakleder : «Bu ilim, insanlar onu mulakat yoluyla tahsil ederlerken çok değerliydi. Ne vakit, kitaplara geçti. O zaman ehli olmayanlar ona karıştı.»

Cevap :

Bu şüpheler, birkaç meseleyi birden içine almaktadır. Bunları ileri sürenler, hak yoldan çıkmış, doğru yoldan alabildiğine uzaklaşmışlardır. Bu itibarla, bize de, onları mesele mesele açıklamak, herbirerindeki hata ve yanlış düşünceleri ortaya koymak düşmektedir. Böylece, ileri sürülen şüpheler, her yönüyle izah edilsin, bâtıl oldukları ortaya çıksın ve okuyucularımız onların yanlışlığına iyice kani olsunlar.

DELİLLERİN KORUNMASINDA RAVİLERİN ADÂLETİ

Hüccet olabilecek delillerin, muhafaza edilip, korunmasında, yegane dayanak, onları, adil ve güvenilir olan kimselerin, yine kendileri gibi, aynı vasıfları taşıyan kim-

selerden nakledegelmeleridir. İster bu nakil, rivayetlerin lafızlarını ezberlemek, isterse yazmak yoluyla olsun. Yahut da manasına net bir şekilde delâlet edecek lafızlarla, yani mana yoluyla rivayet edilsin farketmez. Bu üç şekilden hangisiyle olursa olsun adâlet şartı kâmilen bulunduğu sürece, delil, güvenilirliği haizdir. Eğer, bir de, bu üçü birden, adâlet şartıyle birleşecek olursa o taktirde, delilin korunması en ideal biçimde gerçekleşmiş demektir. Fakat, bu üç unsur bulunmasına karşın, adalet şartı olmasa, bu taktirde, onların birleşmesi hiçbir mana ifade etmez. Zira, böyle bir durumda, delilin tahrif edildiğinden emin olamayız. Hele yazma işi de ezberden olduğu, yazılı nüshayı rivayet edenin adâletine de bakılmadığı durumlarda, biz o yazılı nüshaya asla itimad edemeyiz. İşte, Yahudi ve Hristiyanlar, Tevrat ve İncili yazdıkları halde, onlarda nasıl tahrifat yapıldığını hepimiz biliyoruz. Bu, onların yazım esnasında adalet şartını aramamalarından kaynaklanmıştır. Bu nedenle, bugün, her iki kitapta bulunanlardan herhangi bir şeyin sıhhatini kestirip atamıyoruz. Bilâkis, asıllarına muhalif olduklarını kesin bir şekilde söyleyebiliyoruz. Nitekim Allah Teâla şöyle buyuruyor : **«Vay haline o kimselerin, kitabı elleriyle yazarlar, sonra, O yazdıkları şeyi az bir para karşılığında satmak için; «Bu Allah katındandır» derler. Ellerinin yazdıklarından ötürü vay haline onların! Yine yazdıklarından ötürü vay haline onların.»**17

HADİS'İN HÜCCET OLUŞUNDA KİTABET (YAZIM) İN HÜKMÜ

Hangi yolla nakledilirse edilsin, delilin korunmasında önemli olan, Onu nakledenin adaleti olduğu için, ha-

17 Bakara, 79.

dislerin yazımı hüccet olabilmelerinin bir şartı değildir. Ayrıca, yazım da, delillerin muhafazasında tek yol değildir. Bu son derece açık bir mesele olmakla birlikte biz, aşağıda zikredeceğimiz deliller muvacehesinde konuyu biraz daha aydınlatmaya çalışacağız.

a) Hepimiz, Rasulullah (s.a.s.)'ın, bazı sahabileri, muhtelif kabileleri İslâm'a davet etmek, onlara dinlerini öğretmek ve aralarında dinin kurallarını tatbik etmek için, elçi olarak gönderdiğini biliyoruz. Rasulullah, her bir elçi ile birlikte, gittikleri yerlerdeki insanlara ulaştıracakları ahkamın bütüne delil olabilecek, onları bağlayacak bir Kur'an parçası da göndermiyordu. Hiç kimse de bunun aksini ispat edemez. Rasulullah (s.a.s.)'m çoğu zaman yaptığı, elçinin elçiliğini isbatlayan. Peygamber tarafından oraya gönderildiğini doğrulayan bir mektup yazmasıydı. Bazen de, Kur'an nass'ı bulunmayan veya tebliğ edilecek ahkamın tamamını içerecek miktarda âyet olmayan konularda, sünnetle tesbit edilen hükümleri havi genişçe bir mektup yazardı.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki; Rasulullah (s.a.s.) elçilerinin adil olması ile Kur'an ve Sünnet'ten bildiği kadarını tebliğ etmesini davet edilen topluluk için hüccet olarak yeterli görmüş, itaatleri için kafi addetmiştir.

b) Yine biz hiçbir müctehid'in İslâm'ın ikinci temel prensibi olan namazın nasıl kılınacağını yalnızca Kur'an'dan hareketle ortaya koyamıyacağını da biliyoruz. Bilâkis, bu konuda, mutlaka, Rasulullah (s.a.s.)'ın beyanına ihtiyaç duyacaktır. Halbuki, Rasulullah (s.a.s.); söz ve davranışlarıyla izah ettiği namazın keyfiyetinin yazılmasını, hiçbir zaman emretmemiştir. Eğer, yazım, hücciyetin gereklerinden olsaydı; Hz. Peygamber'in, tabiun ve sonra ge-

len müctehidlerin müçerred akılları veya yalnızca Kur'an'dan yaptıkları ictihadlarla, mahiyetini ortaya koyamıyacakları, bu son derece önemli hususu yazılmasını emretmeden geri durması caiz olmazdı.

c) Biz, daha evvel, Sünnetin dinî bir zaruret ve hüccet olduğunu beyan etmiş, bunun üzerine, şüphe ve inkara yer vermiyecek deliller serdetmiştik. Bununla birlikte, Hz. Peygamber, kendisinden sadır olan herşeyin mutlaka yazılmasını da emretmemiştir. Eğer, Sünnet'in hüccet oluşu, yazılı bulunmasına bağlı olsaydı, Rasulullah'ın bu işi ihmal edip, sahabeyi bununla görevlendirmemesi, asla, caiz olmazdı.

Sonra, eğer Yahudi ve Hristiyanlar, bu şüphenin sahiplerine gelseler : «Kur'an hüccet değildir. Çünkü o, gökten yazılı olarak inmemiştir. Şayet hüccet olsaydı, şari ona önem verir, İncil ve Tevrat'ı indirdiği gibi, O'nu da yazılı olarak indirirdi,» dese yazımın hücciyetin gerekleri̇nden olduğunu savunup duran, bu kişiler, acaba, onlara ne cevap verirlerdi?

Eğer, onlara : Peygamber (s.a.s.)'in Kur'an'ı tahrif etmekten masum olduğunu, bunun da, Kur'an'ın yazılı olarak nûzülüne gerek bırakmadığını, söylecek olsalar, onlar da : «Musa ve İsa (a.s.) dahi senin bahsettiğin gibi masum idiler. Fakat, şâri, O ikisinin kitabına önem vermiş ve yazılı olarak indirmiştir. Bu da yalnızca böyle bir konuda, İsmet'in kifayet etmiyeceğindendir» şeklinde cevap vereceklerdir.

Halbuki, biz müslümanların kanaati şudur : Hz. Peygamber'in masum oluşu. Kur'an'ın yazılı olarak inzaline gerek bırakmamıştır. Aynı şekilde ravilerin adil olması da, Kur'an ve sünnetin hüccet oluşlarında buna gerek bı-

rakmamıştır. Bu konuda, yegane söylenebilecek şey : İsmet, bize yakîn ifade ederken, adalet'in zan ifade ettiğidir. Şârii hakim, furua ait meselelerde bizim zanla kullukta bulunmamızı yeterli görmüş, sıkıntı ve meşakkâte sokacağından dolayı, her hükümde yakini bilgiyi aramakla bizi mükellef tutmamıştır. **«Allah, bir nefse, ancak takatinde olanı yükler.»**18

Ancak, delili bize nakledenler, tevatür derecesine ulaştıkları vakit her ne kadar yazım yoluyla olmasa da, onların nakli bizim için yakîn ifade eder. Aynen İsmet'de olduğu gibi. Zaten sünnetlerin pekçoğu da bu yolla nakledilmiştir.*

Bu şüpheyi ileri sürenler, sünnet hiçbir şekilde hüccet değildir. Tek hüccet varsa, o da, Kur'an'dır, diyebilirler. Fakat, eğer müslüman iseler; bizimle birlikte düşünüp, hücciyyet konusunda yazımın şart olmadığını itiraf etmek zorundadırlar. Bununla birlikte : Ravilerin herbirerı, adalet ve zabt sahibi kimseler olması hasebiyle, tevatür derecesine ulaştıkları vakit, bu, delilin korunmasında ve hücciyetin isbatında, Peygamber'in ismeti yerine kaim olmaktadır. Bunu da Yahudi ve Hristiyanlarm yönelttikleri sorulara cevap verebilmek için kabul etmek zorundadırlar.

KİTÂBET (YAZI) KATİYYET İFADE ETMEZ

Görüldüğü üzere, adil olmayan birisinin kitabeti, bizim için ne katiyyet ne de zan ifade etmektedir. Aynı

---

18 Bakara, 286.

* Bu görüş, yani sünnetlerin pekçoğunun tevâtürle nakledildiği görüşü münakaşaya açıktır (mtrc).

şekilde adil birisinin yazdığını, adalet vasfına sahip olmayan bir başkası bize nakledecek olsa, bu da, ne zan ne de katiyyet ifade etmez.

Adalet vasfını haiz birisinin yazdığını, aynı vasıfta birisi bize nakledecek olursa, bu da, katiyyet değil, zan ifade eder. Zira, adalet sıfatına rağmen, zayıf bir ihtimal olmakla birlikte, hata ve tahrifat imkanı sözkonusudur. Evet, eğer, yazanlar ve rivayet edenler, hepsi tevatür derecesine ulaşacak olsalar bu durumda delil katiyyet ifade eder. Yine, bir kişi hadisi yazar, yazılan nüshayı, tevatür derecesinde bir kalabalık ikrar eder, aynı nitelikte bir cemaat da bize naklederse, işte bu da, katiyyet arzeder. Herhalukarda, katiyyet yazımdan ileri gelen bir husus ve O'nun belirgin bir vasfı değildir. Ancak birinci durumda yazılı bir tevatür, ikincisinde ise ikrardan dolayı sözlü bir tevatür söz konusudur.

KİTABET (YAZIM) VE HIFZ (EZBERLEME)

Bilindiği üzere, kitabet zan ifade etmektedir. Bu durumda mertebe itibariyle O, ezberlemenin altındadır. Bu nedenle, usûl âlimlerinin işitilerek alman bir hadisle yazılı olarak alınan hadisin çelişmesi gibi durumlarda, birinciyi tercih ettikleri görülür. El-Amidî rivayet yoluyla gelen haberlerin tercihini şöyle izah eder :

«Haberlerden birinin ravisi, Onu, Hz. Peygamber'den bizzat işiterek almış, diğeri ise kitâbet yoluyla almıştır. İşitme (sema) yoluyla alman rivayete, hata ve tahrif arız olması ihtimali daha az olduğu için, bu kabule daha evlâdır.»19

19 El-Amidi, **El-İhkâm**, C. 4, s. 334.

Öte yandan, hadisçiler, sema' yoluyla yapılan rivayetin sıhhatinde ittifak ettikleri halde, münavele ve mükatebe tarikiyle yapılan rivayetlerin sıhhatinde ihtilaf etmişlerdir. Bazıları mükatebe'nin cevazına kail olmuşlar ve Buhari'nin muallak haberlerinden biri olan, şu rivayeti delil getirmişlerdir : «Rasulullah bir seriye kumandanına mektup vermiş ve onu belli bir yere kadar açmamasını tenbih etmiş. Oraya varıncaya kadar okumamasını istemiştir. Kumandan da söz konusu yerde açmış ve Rasulullah'ın emrini maiyetindekilere duyurmuştur.»

Bazı hadisçiler ise : Hz. Peygamber'in bu mektubu ile delil getirmenin vacib olmasını sahabenin adaletine bağlamışlar, bu sıfatın tebdil ve tağyire imkan bırakmadığını söylemişlerdir. Sahabeden sonraki nesillerde ise böyle bir nitelik bulunmadığından mükatebeyi delil kabul etmemişler ve kitabete cevaz vermemişlerdir. Ancak, bu itiraz zayıftır. Doğru olan; ravide adalet vasfı bulunduğu, yazılı nüshada da, ona şüphe düşürecek bir unsur bulunmadığı müddetçe her iki yolla da rivayetin muteber olmasıdır.

İbn Hacer bu konuda şu görüşlere yer vermiştir : «Mükatebe yoluyla hüccetin olabilmesi için mektubun mühürlü ve onu taşıyanın güvenilir olması şarttır. Bununla birlikte : Mektubu gönderen şeyhin yazısını (hattını), kendisine mektup gönderilen zatın bilmesi gerekmektedir...»20

Hülasa; yazma yoluyla yapılan rivayetlerde hata ihtimali şifahi tarzda yapılanlardan çok daha fazladır. Bu yüzden İbn Hacer'in de temas ettiği şartlara riayet edildiğinde, kendisine itimad etmek caiz olmakla beraber,

20 İbn Hâcer, **Fethu'l-Bâri**, C. 1, s. 115.

yine de, kitabet yoluyla rivayette ihtilaf sözkonusu olmuştur.

Arapların ümmi bir millet olup, içlerinde yazı bilene ender rastlandığı, herkesin bildiği bir husustur. Bilenler de güzel bir surette yazamaz, dolayısiyle, yazdıklarına hata karışma ihtimali çok kuvvetli olurdu. Yazanlar, güzel bir biçimde yazsalar, bile, bu sefer de içlerinden okuma bilenler, doğru dürüst okuyamazlardı. Bunun bir neticesi olarak, özellikle, Abdülmelik b. Mervan döneminden evvel, harekeli ve harekesiz harflerin birbirinden ayrılmasını, temin eden noktalama işaretleri tesbit edilmediği için, yazıda hata ve karışıklık ihtimali oldukça fazlaydı. Bu itibarla, tarihî vakaların kaydında, haberleşme, alış veriş ve sair işlerinde tek güvenceleri hafızaları olmuştur. Öyle ki, sonunda bu melekeleri, bir hayli gelişmiş ve ezberledikleri konularda, hata ve unutkanlığa maruz kalmaları ihtimali oldukça azalmıştır. Bu durum, yazıya güvenen yazıyı alışkanlık haline getirmiş milletlerde bunun aksinedir. Çünkü, onlarda ezberleme melekeleri gerilemiş, bunun bir sonucu olarak da, ezberledikleri hususlarda hata ve unutma oranları fazlalaşmıştır. Bu durumları, günlük hayatımızda müşahede edebiliyoruz. Örneğin, âmâ olan birisinin, gözleri görenden daha kuvvetli bir hafızaya sahip olduğunu görürüz. Bunun nedeni, O'nun bütün güvencesini hafızasına vermiş olmasıdır. Ama, gören kimsede bu, böyle değildir. Çünkü O, ihtiyaç duyduğu zaman bakabileceği bir kitaba itimad etmektedir. Aynı şekilde, okuma yazma bilmeyen bir tüccar da, bir günde yüzlerce satış yapar, buna rağmen, kime ne verdiğini, kendine düşenin ne olduğunu, bir tanesinde dahi yanılıp, unutmadan hafızasında tutabilir. Ancak, aynı şeyi, eğitimden geçmiş bir tüccarda görmek mümkün değildir. Çünkü

O, ticarethanesinde defter tutar, ne gibi anlaşmalar yaptığı, alacağının vereceğinin ne olduğu konusunda, defterlerine itimad eder. Bu yüzden, yazmadıkları vakitlerde, onların çok çabuk unuttuklarını müşahede ederiz.

Bunun bir benzerini de, körlerin işitme duyularında görmek mümkündür. Onların bu duyuları gözleri görenlerinkinden çok daha kuvvetlidir. Bunun nedeni ise: görme hassalarını yitirdikleri vakit, daha önce gözleri ile temyiz edecekleri pekçok eşyayı anlamada, işitme organlarını kullanıyor olmalarıdır. Böylece işitme duyuları kuvvetlenmiştir.

Yine, yırtıcı hayvanların görme, işitme ve koklama duyularının, insanmkinden kat kat kuvvetli olduğu da müşahedelerimiz arasındadır. Zira onlar, hayatlarında, bu duyulara insandan daha fazla muhtaçtırlar.

Arapların, hafıza melekelerinin güçlenmesine de, hiç şüphesiz, içinde bulundukları tabiat şartları, hayat şartları, keskin zekaları, anlayışlarının kuvvetli oluşu dillerinin üslubu ve beyan yolları konusundaki engin yetenekleri yardımcı olmuştur.

SAHABE VE TABİUN'UN EZBERLEME GÜÇLERİ DAHA FAZLADIR:

Yukarıda işaret ettiklerimiz, Arapların cahiliyye devrindeki durumlarıdır. Allah'ın, şeriatı muhafaza etmek ve onu daha sonraki nesillere nakletme görevi için halkettiği Sahabe'nin hafızası çok daha güçlüdür. Allah onların kalplerini iman, takva ve kendi korkusuyla doldurmuştur. Ta ki, sonraki nesillere dinin ahkâmını ve Rasulullah'tan görüp, işittiklerini sağlam bir şekilde nakletsinler. Onlar, Hz. Peygamber'in sohbetinin bereketine ermiş-

ler, önünde diz çöküp, O'nun tarafından yetiştirilmişlerdir. Kalpleri Rasulun (s.a.s.) nuru ile aydınlanmış, O'nun edebiyle edeplenmişler, hidayetine tâbi olup, sünnetine yapışmışlardır. İbn Abbas ve Ebu Hureyre (r.a.)'nin rivayetlerinde varid olduğu üzere, Rasulullah (s.a.s.), onların hıfzı, ilmi ve fıkıhları için dua ve niyazda bulunmuştur.

Sahabeye bu mertebede en yakın olanlar ise, hiç şüphesiz, onlarla bir araya gelen, hallerini müşahede edip, peşlerinden giden Tabiilerdir. İşte bütün bunlar, sahabeden hadis işiten birisinde, hata, unutkanlık, tebdil ve uydurma bulunması gibi endişeleri neredeyse ortadan kaldırıyor.

Arapların hafıza güçlerine delâlet eden, avam havas herkesin bildiği çok sayıda haber vardır. Sahabe ve tabiundan, İbn Abbas, eş-Şa'bi, ez-Zührî, En-Nehaî ve Katade gibi pek çok kimse hafızaları ile temayüz etmiş kimselerdir. İşte İbn Abbas, Ömer b. Ebu Rebia'nm yetmişbeş beyitlik kasidesini bir sefer dinlemekle ezberleyivermiştir. Ve yine, İmam Zührî'nin şu sözü : «Ben, Baki'den geçerdim, bu sırada kulağıma kötü lafların takılmasından korkarak, kulaklarımı kapatırdım. Allah'a yemin olsun ki; duyduğum hiçbir şeyi asla unutmadım.» dikkate değerdir. Bunun bir benzeri de eş-Şa'bî'den nakledilmiştir.

Hulasa; ezberleme ve kitabet, bir şeyi muhafazada, birbirinin yerine kaim olan unsurlardır. Genellikle, birisi geliştiği vakit, diğeri zayıflamaktadır. İşte, buradan hareketle; Sahabenin öğrencilerini, niçin ezberlemeye teşvik edip, yazmaktan alıkoyduklarını anlayabiliyoruz. Çünkü onlar, yazıya itimad etmenin, ezberleme melekelerini körelteceğini biliyorlardı. Ezberleme Onların tabiatlarında

var olan kuvvetli bir melekeydi. Elbette ki nefis, tabiatında olan şeylere meyleder. Ona muhalif düşen veya güç gelen şeyleri ise, hoş karşılamaz.

EZBERLEME'NİN FAYDALARI

Çoğu zaman ezberleme, anlamak, manayı özümsemek ve hakikatine ermekle gerçekleşir. Böylece insan, lafızları unutmamasına destek edinmiş olur. Daha sonraları da, zaman zaman, ezberlediklerini tekrarlamak ve hatırlamak, suretiyle, bir an gelir ki, artık onları unutma diye bir endişesi kalmaz. Ayrıca, ezberinde olan şey her an ve mekanda onunla birliktedir. Hiç bir meşakkat ve sıkıntıya düçar olmadan ihtiyaç halinde, her durum ve şartta, ona müracaat imkanı vardır. Ama, yazı böyle değildir. Çünkü o, genellikle manası anlaşılmadan gerçekleştirilir. İleride, yazılanların kaybolması veya ihtiyaç anında yanında hazır bulunmaması ya da onları anlayıp izah edecek birinin bulunmaması ihtimali de mevcuttur. Ayrıca, yazan insan, çoğu zaman yazdıklarını yeniden gözden geçirmek için bir saik bulamıyabilir. Bundan başka, her zaman ve her yerde yazılı nüshaları bulundurmakta sıkıntı ve meşakkat sözkonusudur. Bütün bu nedenlerden dolayı da, ilim nakliyle uğraşanlar cahil olurlar, onların misali kitap yüklü merkeplerin misali gibidir. İlmin kaybolup gitmesi, cehaletin yayılması için, bu ne kadar da büyük bir vasıta!!!

Okuyucularımızı, bütün bu söylediklerimize, İbrahim en-Nehaî'nin : «Yazmayın, gevşersiniz» sözü irşad edebilir. Ayrıca daha evvel kaydettiğimiz el-Evzâi ve benzerlerinin sözleri de bu konuya ışık tutabilir. Bundan başka Arapların «kalbindeki bir harf, kitaplardaki on harften

daha hayırlıdır» sözü ile Yunus b. Habib'in : «İlmi kağıt parçalarına terketti de, ondan yoksun oldu. O ilmi kağıt parçalarına terkeden kimse, ne kötü kimsedir» diyen birisini işitince : «İlm ve hafızanın korunması konusunda ne kadar da titiz, çünkü, insanın ilmi ruhundadır malı da bedeninde öyleyse, ruhunu muhafaza ettiğin gibi, ilmini de koru, bedenini muhafaza ettiğin gibi de malını» demesi de söylediklerimize ışık tutabilir.

Halil b. Ahmed de : «İlim, sandıkların içinde değil, ilim ancak, göğüslerdedir» demiştir. Bu meyanda daha çok şeyler söylenmiştir.

KUR'AN'IN KATİYYETİ LAFZİ TEVÂTÜRLE SABİT OLMUŞTUR

Kur'an'ın bütün lafızlarıyle birlikte, katiyyetine olan itimadımız, O'nun lafzi tevatür yoluyla bize kadar gelmesine dayanmaktadır. Her ne kadar, zan ifade ettiği, için bir te'kid aracı olsa bile, kitabetin bunda bir fonksiyonu yoktur. Eğer, Kur'an'ın lafzi tevatür derecesine ulaştığını, ama yazılmadığını farzetsek, bu durumda yine de Kur'an katiyyet ifade edecektir. Fakat, aksi farzedilse katiyyet sözkonusu olamıyacaktır. Zira vahiy katiplerinin yazmış oldukları nüsha veya nüshalar, bugün, elimizde yoktur. Var olduklarını farzetsek bile, onlardaki hatt'ın, vahiy katiplerine ait olduğunu nereden bilebileceğiz? Yine herhangi bir değişiklik, eksiklik veya fazlalığa düçar olmadığını, nasıl kestirebileceğiz? Bu durumda, ona katiyyet nazarıyle bakabilmemiz için, mutlaka tevatür derecesinde bir kalabalığın, hiçbir noksanlık ve fazlalık olmaksızın, tahrife de uğramadan, yazıların vahiy katiplerine ait olduğunu bildirmelerine ihtiyacımız olacaktır. Aynı şe-

kilde, vahiy katiplerini, Kur'an'ı yazarlarken gören, her harfin yazımı konusunda ittifak eden, tevatür derecesindeki kitlelerin şehadetlerine ihtiyaç duyulacaktır. Herkesin, pek tabii olarak bildiği gibi bu, tahakkuk etmemiştir. Ama vahiy katiplerini Kur'an'ı yazarken gören ilk nesil hariç, biz ve bizden öncekiler bunun tahakkukunu farzedip de lafzi tevatüre dayanarak, bu yazının vahiy katiplerine ait olduğunu kabulleniyoruz. Eğer bu lafzi tevatür bulunmasaydı, asla katiyyet tahakkuk etmezdi. Bu konuda söylenebilecek yegane şey şudur : Bizler, Kur'anın lafzi tevatürünü, ilk Kur'an nüshalarındaki hattın, vahiy katiplerine ait olduğunu bildiren bir tevatür olarak telakki ediyoruz. Vahiy katiplerini, Kur'an'ı yazarken görenlere gelince; onların Kur'an lafızlarını kesin olarak tayinde, ne kitabete ve ne de lafzi bir tevatüre ihtiyaçları yoktur. Çünkü vahiy katipleri nasıl Kur'an'ı Rasulullah'tan işitmişlerse, onlar da öylece O'ndan işitmişlerdir. Böylece, yukarıdaki hususlara ihtiyaçları kalmamıştır.

Buradan, Kur'an'ın katiyyetinin, hiçbir nesilde kitâbete dayanmadığı neticesini çıkarabiliriz. Ama, birisi kalkıp, şöyle diyebilir : «Bizim, ne vahiy katiplerinin yazdığı nüsha veya nüshalara ve ne de, bahsettiğin nitelikte bir topluluğun haber vermesine ihtiyacımız yoktur. Çünkü Raşid Halifelerden sonraki dönemde ortaya çıkan yazılı tevatür, ikinci asırda ve daha sonraları, bütün harflerinde ittifak edilen yazılı nüshaların, herhangi bir tahrif, fazlalık veya eksikliğe meydan vermeyecek şekilde çoğalmış olması, bize yetmektedir. Zira, bu kadarı, yazılı olanın tamamının Kur'an olduğu hakkında kesin bir kanaate sahip olmamıza yetmektedir.»

Bu durumda şöyle söylenebilir : «Elimizde olan sonraki dönemlere ait nüshaların, bahsedilen nitelikteki, ilk

müteaddid nüshalardan istinsah edildiğini nasıl tesbit edeceğiz? Hepsinin kaynağının Hz. Osman veya Zeyd b. Sabit'e ait, tek bir nüsha olduğunu söylemek mümkün değil midir? Bilakis, Kur'an tarihi hakkında birazcık malumat sahibi olanların da bildiği gibi, vakıa böyledir. Ana nüsha tek olunca, ondan alınanlara katiyyet nazarıyle bakmamız, nasıl mümkün olacaktır? Eğer, nüshalara kesin gözüyle bakmanın, sahabe'nin hemen hepsinin, ana nüshadakileri ikrar etmelerinden ve sıhhatini itiraf etmelerinden kaynaklandığı söylenecek olursa, bu durumda da şöyle denilir: İşin sonunda, ana nüshadakilerin hiçbir değişikliğe uğramadan, Kur'an'ın tamamını teşkil ettiği yolundaki lafzi tevatüre gelinmiş olur. Halbuki, daha evvel, katiyyet konusunda, lafzi tevatür yeterli görülmüyor, bu konuda yegane dayanağın yazmak olduğu savunuluyordu.»

KONUYA İLİŞKİN DELİLLER

Mushaflar konusunda, İbn Hacer şöyle diyor: «Hz. Osman'ın mushafları, diğer şehir merkezlerine göndermesinden anlaşılan; onların yazım sitilini kendisine isnad için böyle yaptığıdır. Yoksa, Kur'an'ın aslını isbat için değildir. Çünkü bunu, zâten, tevatüren bilmektedirler.»

İbnû'l-Cezerî ise bu konuda şu mütalâda bulunuyor: «Kur'anın naklinde yegane dayanak hıfz'dır. Mushaf ve kitaplarda yazılması değil. Bu, Allah Teâlâ'nın, İslâm ümmetine tahsis ettiği yüce bir şereftir. Zira; Müslim'in rivayet ettiği sahih bir hadiste, Hz. Peygamber, şöyle demektedir: «Rabbım bana: Kalk, Kureyşi inzâr et, dedi. Ben de: Yâ Rabbi! O vakit, başımı ezip tuz gibi dağıtırlar, dedim. Allah Teâla; «Ben, hem seni ve hem de se-

ninle insanları imtihan etmek için gönderdim, Sana, suyun yıkayıp silemeyeceği, uykuda da, uyanıkken de okuyacağın, bir kitap indirdim. Onlara karşı, sen bir ordu gönder berâberinde bir mislini de biz gönderelim. Sana itaat edenlerle birlikte, isyan edenlere karşı savaş. Allah yolunda infak et ki, sana da infakta bulunulsun buyurdu Allah Teâlâ: Kur'ân'ın muhâfazası için, sahifelere ihtiyaç olmadığını, zira bunlardaki yazının suyla silinemeyeceğini haber veriyor. Bilâkis: Kur'ân'ın her dâim okunabilecek bir nitelikte olduğuna da işaret buyuruyor. Nitekim Hz. Peygamber de, ümmetini tavsif ederken; **Kitapları, göğüslerindedir** demektedir. Bu durum, İslâm ümmetinde, ehl-i kitâbın aksinedir. Çünkü onlar, kitaplarını, ancak, yazılı olarak muhâfaza ederler ve ezberden değil, ona bakarak okurlar...

Allah Teâlâ, Kur'ân'a ehil olan kimselerin, O'nu ezberlemelerini murad edince, bu iş için güvenilir insanlar yaratmış, onlar da, kendilerini Kur'ân'ın tetkîkine vererek, O'nu en güzel biçimde zabt etmek için bütün güçlerini sarf etmişler ye Rasûlullah'tan harf harf telâkki etmişlerdir. Kur'ân'ı büyük bir titizlikle hiçbir eksiklik veya fazlalığa meydan vermeden, tesbite gayret etmişlerdir. İçlerinden bir kısmı, Kur'ân'ın tamâmını, bir kısmı pek çoğunu, bir kısmı da, birazını ezberlemişlerdir. Bunların hepsi, Hz. Peygamber zamanında, olup bitmiştir.

Furû'a Âit Meselelerde Zannî Delillerle Amelin Hükmü

Daha evvel de işaret ettiğimiz gibi, bazı kimseler, delîlin tespitinde, yalnızca, kitâbetin kat'iyyet ifâde ettiği zehâbına kapılmışlardır. Bunun ne kadar yanlış olduğunu,

önceki kısımlarda görmüştük. Daha sonra, bu anlayışlarından hareketle, şârîin sünnetin yazımını yasaklamasını, onun tesbitinde kat'iyyetin meydana gelmesini istemediği anlamına yormuşlardır. Bunun bir neticesi olarak da, şâriin bizzat onu delil kabul etmediği, hükümlerin tespitinde hüccet olarak kullanılmasına itibar etmediği sonucuna varmışlar ve: *Sübûtun kat'i olması, delîlin bir şartıdır. Bu şartın meydana gelmemesini istemek, ona ihtiyaç duyan şeyin de tahakkuk etmemesini istemek demektir* demişlerdir. Bu anlayışın üzerine binâ edildiği, sübûtun kat'i olması, delîlin bir şartıdır görüşüne katılmıyoruz. Bil'akis bu, fıkhî meselelerin ve fer'î hükümlerin dışında, usûlü'd dîn ve itikad esaslarının tespitinde aranan bir vasıftır. Bu, usûl ilminde kaydedildiği üzere, haber-i vâhid ile taabbüdde bulunma (; ibâdet etme, kullukta bulunma) meselesidir ki, konumuzun dışında kalmaktadır. Ne var ki, sünnetin hücciyetini iptalde, bir esas olarak ele alındığı için, kısaca izâhında fayda görüyoruz.

Bu konuya girmeden önce, bir noktaya temas etmekte yarar vardır. Tevâtürün ilim (, kat'iyyet) ifâde ettiği nokta-i nazarında, müslümanlar arasında, hiçbir ihtilâf söz konusu değildir. Ancak, nübüvveti inkâr eden Brahmanlardan, Sümniyye isminde bir tâife bunu reddetmiştir. Bu tavırlarının akla karşı, apaçık bir en'âniyet olduğu bilinmekle berâber, bu tâifenin çok uzak memleketlerde ve geçmiş milletlerde türedikleri de mâlumdur. Bu nedenle, bu konudaki icmâın ihlâline, en ufak bir tesirleri olmayacaktır. Çünkü bunlar müslüman olmayan bir gürûhtur. Yalnızca kitâbetin ilim ifâde edeceği yolundaki iddiayı çürüten bir diğer husus da, işte bu, tevâtür hakkındaki icmâdır.

Evet, müslümanlar tevatürle elde edilen bilginin nazari mi, yoksa zaruri mi olduğunda ve tevatürün tahakkuku için gerekli olan şartlarda ihtilaf etmişlerdir. Ancak, bu ihtilaf, söz konusu iddia sahiplerine hiç bir şey kazandırmaz. Zira, müslümanlar arasında, Hz. Peygamber'den tevatüren sabit olan bir haberle taabbüdde bulunulacağı konusunda, hiçbir ihtilaf mevzubahis değildir. Ve bu İcma; Yalnızca, Kur'an'm kat'i olduğunu ileri sürerek, O'nun dışında delil bulunmadığı yolundaki iddiayı çürüyüp atacaktır. Çünkü, Rasulullah (s.a.s.)'dan tevatür yoluyla bize kadar nakledilen bir hayli haber mevcuttur.

Haber-i Vahid'e22 gelince, ravisi âdil olmadığı taktirde, ne ilim ve ne de zan ifade eder. Ancak, herhangi

---

22 Cumhur'a göre, Haber-i Vâhid, mütevâtir derecesine ulaşmayan haberdir. Bazen «meşhur» diye de isimlendirilen, «müstefiz» de, Hâber-i Vâhid nevindendir. Müstefiz haber: İlk râvisinden sonra, çoğalıp, yaygınlaşan haberdir. Râvi sayısının, en az iki, üç ve dört olması gerektiği yolunda görüşler ileri sürülmüştür. (Bkz. **Şerh-u Cemi'l-Cevâmi'**, C. 2, s. 88). Müstefiz haber de, diğer vâhid haberler gibi zan ifâde eder. **Ebu İshâk ve İbn Fûrek** gibi bazı âlimler, bunun, nazari bir ilim ifâde edeceği görüşündedirler.

Hanefilerin geneline göre ise: Meşhur, mütevâtir ve Hâber-i Vâhid'in karşılığıdır. Onu, kaynağı (ilk râvileri) âhâd iken, ikinci ve üçüncü asırda, ümmetin kabulüyle birlikte tevâtür derecesine ulaşan haber olarak, tarif etmişlerdir. O'nun delilin kendisinden kaynaklanan en ufak bir ihtimal ve şüpheye mahal bırakmıyacak şekilde, yakin mesabesinde, kuvvetli bir zan ifâde edeceğini söylemişlerdir. Bu ilme de «İlm-i Tume'niniye» adını vermişlerdir. Ebu Bekir el-Cassas ise: O'nun «İlm-i Zârûrî» ifâde eden mütevâtirlerin dışında, «İlm-i Nazari» ifâde eden bir mütevâtir türü olduğu kanaatindedir. (Bkz. **Şerhu'l-Müsellem**, C. 2, s. 111). Burada, Haber-i Vâhid'in, Peygamberin haber verdiklerinin dışında kalanlar olduğu bilinmelidir. Çünkü, Masum'un haberi (bizzat kendisinden dinleyenler için) yakin ifade eder.

bir karine veya tariklerinin çokluğuyla desteklenecek olursa, bu ikisinden neş'et eden bir te'kit sözkonusu olabilir.

Eğer, ravi adalet şartını taşıyorsa, bu nitelikte bir haberin, delil olma bakımından kıymet ifade ettiğinde icma vardır. Ancak, ilim mi, yoksa zan mı ifade ettiği noktasında yine ihtilaf edilmiştir.

Âlimlerin cumhuru, bu nevi bir haberin, zan ifade edeceğini, şayet, ilim ifade eden bir karineyle desteklenirse, o zaman kati bilginin hasıl olacağım savunmuşlardır. İmam Ahmed ise; bu nitelikte bir haberin, doğrudan, ilim ifade edeceği kanaatine sahiptir.

Bu mesele üzerinde, sözü daha fazla uzatmak istemiyoruz. Zannı galibimize göre, muhataplarımız da, Haber-i Vâhid'in zan ifade ettiği konusunda bizim gibi düşünüyorlardır. Ama, enâniyet damarları kabarıp da, O'nun ne ilim ve ne de zan ifade etdiğini söyleyecek olurlarsa icma' burunlarını yere sürtecektir. Yok eğer, İmam Ahmed gibi düşünüyorlarsa, bizi rahatlatmış, şüphelerini de izale etmiş olurlar.

Râvisi adil olan bir Haber-i Vahid'in, zan ifade ettiği tesbit edildikten sonra : Bu Haber-i Vahid'in içerdiği hükümlerle amel etmenin de, mutezili imamlardan **el-Cûbbaî** hariç, cumhur âlimlere göre, aklen caiz görüldüğü bilinmelidir. Usul yazarlarının pekçoğu bu konuda ortaya çıkan ihtilaflara temas etmişlerdir. Ancak, **«Cemu'l-Cevâmi'»** yazarı, bu konuda onlara muhalefet etmiş ve bu mevzuya değinmemiştir. O'nun, Haber-i vahid'le amel konusunda, **el-Cubbâî**'den naklen zikrettikleri şunlardır :

«El-Cûbbâî, Haber-i Vahid'le amel edilebilmesi için :, en az iki kişinin rivayet etmesini veya başka bir delil-

le takviye edilmiş olmasını şart koşar. Nitekim, Sahabeden bazıları da, bu şartlar müvacehesinde O'nunla amel etmişler ve aralarında bu anlayış yaygınlaşmıştı»23 müellifin, Cûbbâî'den yaptığı bu nakli, diğer müellifler, O'nun rivayet şartları konusundaki, görüşleri arasında zikretmişlerdir.

Öte yandan, **İbnü's-Sübkî, «Şerhu'l-Minhâc»** adlı eserde, bu iki nakli çelişkili bulmuş ve şu şekilde cevap vermiştir : «Eğer, ileride kendisinden naklolunacağı üzere; **Cûbbâî**'nin bir taraftan, Haber-i Vâhid'le amel etmeyi, **aklen mümkün görmezken**, diğer taraftan, sayı şartını ileri sürmesi, Haber-i Vahid'le ameli onaylamak anlamına gelir denilirse bu çelişki şöyle te'vil edilebilir : Birincisi, O'nun reddettiği Haber-i vâhid, istılah anlamındaki, yani; mütevatir derecesine ulaşamayan her Haber-i vâhid, değil, bilakis, adalet şartını taşıyan tek bir kişinin yaptığı rivayettir (Yani, fert haberdir). Bu itibarla, **İmâmü'l Harameyn** şöyle demiştir : **«El-Cûbbaî,** bir kişinin haberinin kabul edilemiyeceği görüşündedir. O'na, göre kabul edilebilmesi için, mutlaka sayı gerekmektedir. Bu da, en az, iki kişi olmasıdır.» ikincisi ise; O bu meseleyi şehadet konusunda olduğu gibi, mütala etmektedir.24

---

23 Suyûti bu konuda şöyle demektedir : «Mutezile'den Ebu Ali el-Cübbâi, adâlet vasfını taşıyan adil bir râvinin haberini, ancak aynı nitelikte başka bir ravinin rivâyetiyle O'nu desteklemesi veya Kitabın zahirine ya da, diğer bir haberin zahirine muvâfık düşmesiyle kabul eder. Sahabe arasında şöhret bulmuş olması veya bir kısım sahâbenin onunla amel etmesi de kabulünde etkendir. Bunu, Ebu'l-Hasen el-Basri «El-Mu'temed» adlı eserinde kaydetmiştir. Ebu Nasr et-Temimi ise : Cübbâî'nin, Haber-i Vâhid'i, ancak, dört kişinin rivâyet etmesi koşuluyla kabul ettiğini kaydetmiştir. (Bkz. **Tedribü'r-Râvi**, s. 17).

24 C. 2, s. 197.

El-Cübbâî'nin, Haber-i Vahid'le amel etmeye mani olduğunu ileri sürdüğü şüpheye bakıldığında, aynı engelin, tevatür derecesine ulaşmadıkça, iki veya daha fazla kimsenin yaptığı rivayetlerle amelde de, mevcut olduğu görülür. Çünkü, bunların rivayetleri ancak, zan ifade etmektedir.

Fakat, **el-Cübbâî, Ebu İshak** ve **İbn Fûrek** gibi düşünüyor; Müstefiz (meşhur) haberin, nazari ilim ifade ettiği yolundaki kanaata katılıyorsa, bu takdirde, sözkonusu şüphenin ileri sürülemeyeceği gayet açıktır. El-Cübbâî'nin bu görüşte olduğuna delâlet eden diğer bir husus da **Adududdin (el-İycî)'nin**, O'nun, rivayette adedin şart olduğu konusundaki, istidlâllerini zikrederken : «Bilmediğin şeyin peşine düşme» v.b. ayetlere yer vermiş olmasıdır. **El-Cübbâî'nin** bu ayeti kerime ile istidlâlde bulunması bize; yeterli sayı bulunduğu takdirde, Haber-i Vâhid'in O'na göre, ilim ifade ettiği hissini vermektedir.

Bununla birlikte, şöyle söylemek de mümkündür : El-Cübbâî, bir ara, taabbudî konularda, Haber-i Vahidle amel edilemiyeceği görüşünde olabilir. Sonradan, bu kanaatinden vazgeçerek, O'nunla amel edileceğini belirtmiştir. Ne var ki; bazıları, hala O'nun evvelki görüşünde devam ettiğini zannederek, ilk görüşünü bir kısmı da, ikinci görüşünü nakletmiş olabilirler. Bilahere de, Usûl yazarları, ikisi arasındaki çelişkiyi farketmeden, her iki görüşü de bir arada zikretmişlerdir.

Belki de; **İbn Sûbkî**, «**Cemu'l-Cevâmi**» adlı eserini yazarken, en son bu kanaat kendisinde hâsıl olmuş ve aklen taabbudî konularda, Haber-i Vahid'le, amel edilip edilemiyeceğinin cevazına dair ihtilafı nakletmemiştir.

Haber-i Vâhid'le amel'in cevazına delâlet eden diğer bir husus da; racih olanla (kuvvetle muhtemel) amel et-

menin zaruriliğidir. Zira, haber, Allah'ın hükmünü tayinde, en azından bir zan ifade eder. Kuvvetle muhtemel olan delille amel etmenin ise, ma'kul olduğuna, hiçbir şekilde itiraz edilemez.

EL-CÛBBÂÎ'NİN BU KONUDAKİ ŞÜPHELERİ

a) «Taabbüdî konularda, Haber-i Vahid'le amel etmek, ravinin yalan söylemesi halinde, helalı haram, haramı da, helalleştirmeye yol açar. Zira Haber-i Vahid ravinin doğruluğunda katiyyet ifade etmez. Bu ise her nekadar, uzak bir ihtimal de olsa, O'nun yalancı olabileceği anlamını taşır. Bunun gerçekleştiğini farzedersek; haber de, haram olan bir şeyin helâl olduğunu belirtiyorsa, bu durumda, haramın helalleştirilmesi söz konusu olacaktır. Eğer, tersi olduğu farzedilse; o zaman da, bir helâl haramlaştırılmış olacaktır. Böyle bir şeyin vukuu imkansızdır. Binaenaleyh, O'na götüren şey de, tabiatıyle imkansız olacaktır.»25

El-Cûbbâî'nin ileriye sürdüğü bu şüpheye, şu şekilde cevap vermek mümkündür :

1 — Herşeyden önce, **«Cemu'l-Cevâmî'»** adlı eserde de nakledildiği gibi, **Müfti ve şahidlerin beyanına** dayanarak, taabbûdî konularda, amel etmenin cevazına dair icma' vardır.26 Müfti ve şahidlerin de yalan söyleme ihtimalleri olduğu için, söz konusu icma', yukarıdaki itirazı yok eder. Bu yalanın tahakkuk ettiği farzedilecek olursa, **el-Cûbbâî**'nin burada da aynı görüşü ileri sürmesi gerekir. Fakat O, bu konuda böyle düşünmemektedir.

---

25 Bkz. **Şerhu'l-Muhtasar**, C. 2, s. 58; **Şerhu'l-Müsellem**, C. 2, s. 131.
26 **Cem'u'l-Cevâmi**, s. 159.

2 — Diğer taraftan; bir müctehid, adil bir ravinin haberini işitir, ictihadı sonunda da, ravinin adil, haberinin doğru olduğuna kanaat getirirse, o taktirde, bu görüşü tasvip edenlere göre haberin içerdiği hüküm, Allah'ın kendisiyle mükellef tuttuğu hükümdür. Onlara göre bu müctehidin ictihadına muhalif düşen bir hükmün olabileceğinden bahsedilemez. Binaenaleyh, bu gibi durumlarda, helalı haram, haramı helal etmek gibi birşey mevzubahis değildir.

Ancak, böyle düşünmeyenlere göre, bir helalin veya haramın değiştirilmesi sözkonusudur. Ancak biz, zannı galip ve ictihaddan neşet ettiği için böyle bir şeyin imkansız olduğunu söyleyemiyoruz. Ama, filvaki' mevcud olan hükmün, zaten O'nun üzerinden düşmüş olacağını söylüyoruz. Nasıl ki; mükellef olan birisi eşi zannederek, yabancı bir hanımla birleşse, bu taktirde üzerine haramlık terettüp etmez; aynı şekilde temiz zannı ile, necis bir suyla abdest alınsa, abdest sahih olur. Yine bir kimse kıbleye yöneldiği zannıyla, başka bir yöne doğru namaza dursa, namaz, sahih olur. Buna herkesce malum olan, daha pekçok misal verilebilir.

b) «Aynı düzeyde iki adil ravi, çelişkili rivayette bulundukları taktirde, bu haberlerle amel etmek, iki zıt şeyi birleştirmek, demek olur. İki zıttın bir araya gelmesi ise, muhaldir. Pek tabii olarak, bu neticeyi doğuran şey de muhal olur.»27

El-Cûbbâî'nin bu şüphesine de, şu şekilde karşılık verilebilir :

1 — Daha evvel zikrettiğimiz, müfti ve şahidlerin beyanları ile amel'in meşruiyyetine dair icma bunu da çürütür.

---

27 Şerhu'l-Müsellem, C. 2, s. 131.

2 — Burada, iki zıt şeyin birleştirilmesi diye bir şey söz konusu değildir. Çünkü, müctehid, aralarındaki çelişkiden dolayı, bu haberlerden herhangi biriyle amel etmez. Bilakis, birisini tercih etmesine yardımcı olacak bir delil buluncaya kadar, tevakkuf eder.

c) «Eğer, furûa ait meselelerde, Haber-i Vahid'le amel etmek caiz olsaydı, aynı şekilde; itikad, Kur'an'ın nakli ve mucize göstermeksizin peygamberlik iddiasını kabulde de, amel etmek caiz olurdu. Halbuki bu, batıldır.»28

Bunun cevabı da şudur :

1 — Evvela, adeten, davranışa ait konulardaki haberlerle, itikad v.b. konulardaki haberler arasında görülen bariz farktan dolayı el-Cûbbâî'nin olmasını düşündüğü gereklilik sözkonusu değildir. Çünkü, itikadi konularda, hata etmek kafir olmayı ve sapıklığı doğuracağından, bu konulardaki haberlerde aranan, ilim (kesin bilgi) ifade etmesidir. Haber-i Vahid ise, ilim ifade etmez. Kur'an'a gelince; hıfzını ve naklini icap ettiren o kadar çok şey var ki, yalnızca, bir kişi naklettiği zaman, yalan söyleyip söylemediği kesinlikle bilinebilir. Mucizesiz peygamberlik iddiası ise, adeten muhaldir. İtikad ve peygamberlere ittiba konularının dışında, her meselede, delilin kati olmasını aramak son derece güç bir iştir.

2 — Haber-i Vahid'le furûa ait konularda, amel etmek ille de, itikad v.b. meselelerde de, O'nunla amel etmeyi gerekirmez. Çünkü, bu meselelerde, Haber-i Vahid'le amel edilemiyeceği, aklî değil, şer'î bir gerçektir. Şer'an imkansız olması, aklen de imkansız olmasını gerektir-

28 Aynı Yer.

mez. Ancak, bizim üzerinde durduğumuz konu, bunun, aklen de imkansız olup olmadığıdır.

Rafızî ve Zahiriler'in dışında, Haber-i Vahid'le, itikadî konularda, amel etmenin aklen caiz olduğunu söyleyenler, bunun şer'an da mümkün olduğunu belirtiyorlar. Buna dair de, pekçok delil zikrediyorlar. Biz, sadece, en önemlilerinden bir kaçını kaydetmek istiyoruz :

1 — «Ravisi adil olan bir Haber-i Vahid, içerdiği hükmün Allah'ın hükmü olduğu hususunda, zannı galip ifade eder. Böyle bir durumda da, aynen Kur'an'ın zahiri gibi, kendisiyle amel etmek vacip olur. Haber-i Vahid'in zann-ı galip ifade ettiğine dair zannımız, sünnetin hüccîyetini ele alırken delilleriyle birlikte, daha önce geçmişti. Orada kaydettiklerimiz muvacehesinde, Sünnetin katiyyetini gerektiren şeyler, O'nunla amel etmenin de vacip olmasını gerektirir. Bu ise; amel edilen hükmün hiç şüphesiz Allah'ın hükmü olmasını icap ettirir. Çünkü, ittifaken; yalnız Allah'ın hükmüyle amel etmek vaciptir. Nitekim, bir şeyin vacip olmasını gerektiren şey de vaciptir. Binaenaleyh, Sünnetin katiyyeti bir zorunluluktur. Öyleyse, içerdiği hükümlerin Allah'ın hükmü olması da bir zorunluluktur. Aynı şekilde, (unutmamak lazım ki,) gereği ileri sürülen şeyin kesinliği, onu gerektiren şeyin de kesinliğini ifade ettiği gibi, gereğine inanılan şeyin zanniliği, onu icab ettiren şeyin de zanniliğini icab eder. Bu itibarla; ravileri adil olan bir Haber-i Vahid, içerdiği sünnetin zanniliğini ifade eder. Bu ise; o haberin de zanni olması demektir.»

Sadece «**Müsellemü's-Subût**»ta yer verilen bu delili, kitabın şarihi izah etmiş, bu arada, müellife itirazda bulunarak şöyle demiştir : «Mutlak olarak, delilin zan ifade etmesinden hareketle, bunun o delille amelin vücu-

biyetini gerektireceği şeklindeki kanaate katılamıyoruz. Şayet, zannilik, Kur'an'ın zahirinde olduğu gibi, kati bir metinden kaynaklanmaktadır denilecek olursa; o zaman şöyle cevap verilir : Bunu birbirinden ayırmak **tahakküm olur.** Zira metnin zanni oluşu, ancak, tesbit edilen hükmün de zanniliğini ifade eder. Nitekim, Kur'an'ın zahirinde de durum böyledir. (Yani o da zan ifade eder). Eğer bu zannilik, orada (Kur'an'da) vücûbiyet ifade ediyorsa aynı şekilde, burada (hadisler) da vücûbiyet ifade eder.»

Kanaatimize göre her kim, hüküm istinbat ederken, sünnetin getirdiği şer'î mana ve lafızları terkederek, Arap dili kaidelerine göre, Kur'an'a dayanmak isterse, bu durumda da, takip ettiği metodun zanniliğinden kurtulamıyacaktır. Zira Kur'an lafızlarının, şarî'în ıstılahlaştırdığı anlamda değil de mücerret luğavî manalarında kullanıldıklarını farzetse bile, Arapların manalandırırken gözönünde bulundurdukları şartlar olmadan, o lafızlar, lugavî anlamlarına delalet edemiyeceklerdir. Çünkü bu şartların, o manalara delâlet etmeleri, mücerred aklî bir hadise değildir. Ne insan, bunları doğuştan bilebilir ve ne de akıl tek başına bu şartları idrak edebilir. Bunlar ancak, başka birilerinin haber vermesiyle öğrenilebilir. Lafızların taşıdıkları manaların pek çoğu ise, ister sözlü, ister yazılı olsun, bize ahad yolla ulaşmıştır. Son asırlarda, meşhur veya mütevatir olan manaların ekseriyeti, asıllarında ahaddırlar. **El-Esmâî** veya **Ebu Ubeyd** gibi birtek kişinin nakline nasıl güvenilebilir ki? Çoğu zaman onlar, bu manaları, yalan, uydurma ve fıskla meşhur olmuş, **Ömer b. Ebu Rabi'a, Beşar ve Ebu Nuvas** gibi kimselerin şiirlerinden almışlardır.

Hulasa : Kur'an, her ne kadar, lafzı itibarıyle kat'î olsa da, sünnetin yardımı olmadan, manalarını anlamak

lafızların lügavî anlamlarının tesbitindeki metodun, zanniliğine dayanır. **Bu zannilik, Allah'ın kullarına** ihsanı olan, Kur'an'ı açıklayan, sünnetin zanniliğinden çok daha zayıftır. Çünkü, sünneti, masum olan peygamberine, bizzat Allah indirmiş ve dinlerine dört elle sarılan, ihlas sahibi, muttaki, güvenilir insanlar da, onu nakledegelmişlerdir.

Sahabe, Zühri, Malik, Şafii, Ahmed, Buharı ve Müslim gibi zevat ile, haklarında söylenmedik söz bırakılmayan **Hâlef el-Ahmar** gibi lugatçıları kıyas etmek mümkün müdür? Bunun benzeri, yalan, dolanla meşhur olmuş pek çok dilci vardır. Onların, lügavî uğraşılarındaki yegane gayeleri, dünya şöhreti, sultanlara yaltaklanıp, onlara yaklaşabilme arzusudur. Nitekim, Onlardan herhangi birini lafızları kendi arzusuna göre yorumlayıp iddiasını kuvveltendirmek için, bir beyit uydurarak, **İmriul'-Kays** ve benzeri şairlere isnad etmekten, ne dini ve ne de Allah korkusu alakoymazdı. Bu nedenle, lafızların lugavî anlamlarında pek çok uydurma ve çelişki meydana gelmiştir.

Evet, dinlerine ihlasla yapışıp, Allah'ın rızasını kazanmak isteyen, o ilk devir muttaki âlimlerle, bu gibilerini kıyaslamak, asla, mümkün değildir. Şairin dediği gibi :

Süreyya Yıldızı nerede, Yeryüzü nerede?
Ali'nin yanında, Muaviye nerede?*

---

* Allah yazara rahmet etsin. O'na yakışan, bu beyitle delil getirmekten ictinap etmekti. Çünkü, bunda, her ikisi de sahâbi vahiy katiplerinden olan, Hz. Ali veya Hz. Muaviye'ye sataşma sözkonusudur. Ehl-i Sünnetin, fitne konusundaki tutumu, yorum yapmamaktır. Yine Ehl-i Sünnet nezdinde Hz. Ali, Hz. Muâviye'den daha faziletli olsa da, bu, ikincisinin kıymetini düşürmek için aralarında bir mukayese yapmayı gerektirmez (Nâşir).

Şayet bu iki zümrenin arasında bir mukayese yapmak, bu iki yoldan hangisinin daha üstün olduğunu ortaya koymak doğru olsa hadisçilerin metodu daha hayırlı, zan icab etmesi bakımından daha kuvvetli, gönüllerin yatışması için daha uygun ve netice itibariyle daha garantilidir.

Diğer taraftan; eğer, mutlaka, Arap'tan nakledilenlere itimad etmemiz gerekiyorsa; Allah'ın kelamını izah sadedinde söylediklerinde, Arab'ın en fasihi ve beliği olan Peygamber, O'nun hidayetine tâbi olan sahabe, fısk ve işret meclislerinde, sarhoş sarhoş sözler sarfedip, şiirler inşad eden diğer Araplar'dan çok daha itimada şayandırlar.

Tekrar, delile dönecek olursak; muarızlarımız, bu noktada, şöyle diyebilirler : Burada yapılan, usulden kaynaklanan bir kıyastır. Biz onu, hüccet olarak kabul etmiyoruz. Sonra, bir anlık kabullenecek bile olsak, bu ancak zan ifade edebilir. Halbuki, üzerinde durduğumuz mesele, katiyyet meselesidir.»

Kanaatimize göre : «**Müsellemü's-Subût**»'un müellifi, kendisine tevcih edilen bu itirazdan şu şekilde kurtulabilirdi. Birincisi : delilini şu şekilde, mantıkî bir kıyas olarak sunacaktı : «Ravileri, adalet vasfını taşıyan Haber-i Vahid, içeriğinin, Allah'ın hükmü olduğu yolunda, müctehide zannı galip kazandırır. İşte bu durumda olan bir delille de, amel etmek vaciptir.» İkincisi : Küçük önerme (Kazıyye-i Suğrâ) ye de, fer'deki illetin beyanını isbat hususunda, daha evvel geçtiği üzere delil getirmeliydi. Büyük önerme (Kaziyye-i Kübra)'ya ise; İmam Şafiî'nin «**Er-Risale**» İmam Gazalinin de «**El-Mustasfa**» adlı eserlerinde naklettikleri şekliyle, fıkhın tarifinde zikrettikleri gibi cevap vermeliydi. Yani; müctehidin zanni galibiyle

amel etmesinin vacib olduğuna dair, icma'yı delil getirmeliydi.29

2 — «İkinci delil : Aralarında Ali (r.a.)'nin de bulunduğu sahabenin, ravileri adil olan, Haber-i Vahid'le amelin vacip oluşuna dair icma'larıdır. Mütevatir derecesine ulaşmasa bile, tek tek rivayetlerin, muhtelif vak'alarda, üzerinde birleştikleri nokta, mütevatir kabul edilir. Bu kabil rivayetleri tek tek ele alıp göstermeye ne takat yeter ve ne de kağıt. Fakat biz, bütün bu rivayetlerin üzerinde ittifak ettikleri noktanın şu olduğunu biliyoruz : «Sahabe, yeni ortaya çıkan hadiselerde, problemleri çözmek için haber-i vahid'e müracaat eder. İlgili konularda, Hz. Peygamber'den nakledilen haberlerin ne manaya geldiğini anlamaya çalışırlardı. Kendilerine, bir hadis rivayet edildiği vakit, hiçbir itirazda bulunmaksızın, derhal, O'nunla amel etmeyi şiar edinmişlerdi.» İşte bu, inkârına veyahut da birkaç meseleye inhisarına imkan olmayan bir keyfiyettir.

Fakat, şöyle bir itirazda bulunulursa : «Evet, sahabenin, Ahad haberlerle amel ettiklerine dair rivayetler var. Ancak, O'nu reddettiklerine ilişkin rivayetler de görmek mümkün. İşte, Ebu Bekir (r.a.) : Nine'nin mirası konusunda İbn Mesleme rivayet edinceye kadar, Muğire'nin haberini reddetmiştir. Aynı şekilde : Hz. Ömer (r.a.), Ebu Said el-Hudrî (r.a.), gelip rivayet etmedikçe, İsti'zan konusunda, Ebu Musa el-Eşâri'nin rivayetlerini kabul etmemiştir. Yine, Hz. Ali Ma'kil b. Sinan (r.a.)'ın böyle bir haberini reddetmiştir. Zaten Hz. Ebû Bekir dışındakilerden, rivayetleri kabul ederken, yemin ettirmek O'nun prensibiydi. Hz. Alişe'nin de, ölünün yakınlarının ağlamasın-

29 Es-Sübkî, **Şerhu'l-Minhâc**, C. 1, s. 22.

dan dolayı, azab gördüğü yolundaki, İbn Ömer rivayetini reddettiği de bilinmektedir.»30

Şöyle cevap verilir : «Böyle durumlarda, sahabenin duraksaması, ravi'nin sıdkında veya hafızasındaki endişeden kaynaklanmaktadır. Yoksa, haberin ahad oluşundan değil. Nitekim, yeminle veya başka birisinin daha rivayet etmesiyle desteklendiği durumlarda, haber-i vahidle amel etmişlerdir. Halbuki, her iki halde de, haber ahad olma vasfını korumaktadır. Muarızlarımız, taabbüdî konularda, Haber-i Vahidle ameli inkâr ettikleri vakit, iki kişinin de, yeminle beraber bir kişinin de rivayetiyle ameli reddetmiş oluyorlar. Bu durumda, Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Ali'nin uygulamaları onların aleyhine bir delil teşkil eder. Bizim, Haber-i Vahid'in makbul olduğunu söylememiz, O'nun şüpheden ari, muarızı bulunmayıp, zayıflatıcı bir unsur da taşımadığı durumlardadır.»31

3 — Üçüncü delil de şudur : Hz. Peygamberin, helâl ve haramları açıklamak, İslâmî hükümleri tebliğ etmek maksadıyle elçiler gönderdiği tevatüren bilinmektedir. Bu elçilerin berâberinde, ancak bazen yazılı birşeyler bulunduğu olur. Rasulullah'ın emirlerini nakletmeleri ahad tarikiyle gerçekleşirdi. Hiçbir zaman, elçilerin masum olmaları aranmadığı gibi, bazen, itimad etmiyenlerin töhmetleriyle de karşı karşıya gelmişlerdir. Eğer, ahad haberler, delil olmasalardı, tebliğ bir mana ifade etmez, bilakis, insanları sapıklığa sevketmek anlamına gelirdi.

Şayet, «münakaşa mevzuumuz, müçtehidin amelinin vacip olup olmadığı noktasındadır. Yoksa; elçi olarak gön-

30 Şerhu'l-Müsellem, C. 2, s. 133-134.
31 Şerhu'l-Müsellem, C. 2, s. 133-134.

derilen kimseler, mukallid olabilirler,» denilecek olursa, şöyle karşılık verilir :

Hz. Peygamber'in müctehid olan sahabilere hükümlerin tebliğ edilmesinde, tevatür derecesinde bir sayıya ihtiyaç duymadığı, bilakis, tek tek ferdler göndermekle yetindiği tevatüren bilinmektedir.

Eğer, «öyleyse, itikadî konuların da zannî delillerle tespit edilmesi, ya da, haber-i vahid'in ilim ifade etmesi gerekir. Çünkü, elçi olarak gönderilenlerden, Hz. Muaz'a Rasulullah (s.a.s.) : **«Sen, Kitap ehli olan bir topluluğa gidiyorsun, onları, ilk önce, Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdet etmeye çağır,» demiştir»** denilecek olursa; karşılığı şudur :

«Şehadetle emretmek, herkesin tevatürle bildiği bir keyfiyetti. Kaldı ki, hiç kimsenin, Hz. Peygamber tarafından gönderilen elçilerin, bunu yerine getirmekle görevlendirildiklerinde en ufak bir şüphesi yoktu. Muaz (r.a.)'a ise. Sadece Rasulullah (s.a.s.) herşeyden evvel ona davet etmesini emretmiştir. Zira, Kafirlerin onu kabule çağrılmaları kati ve mesnun bir durumdur. Hemen imana girerek büyük bir sevaba nail olmaları arzulanan bir hususdur.32

Rafızîler ve onlar gibi düşünenler, Haber-i Vahid'in yalnızca, zan ifade ettiğini, bu nedenle böyle bir haberle amel etmenin mümkün olmadığını, ileri sürmüşlerdir. Allah Teala, zanna tabi olmayı yasaklamış ve yermiştir. O : **«Hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme»**33, **«Onlar, başka değil, sadece, zanna tabi oluyor-**

32 **Şerhu'l-Müsellem**, C. 2, s. 134.
33 El-İsrâ, 36.

lar. Zan ise; hak konusunda hiçbir şey ifade etmez.»34 buyurmaktadır. Bu ayetlerdeki, kınama ve yasaklama, (hurmete) zan'la amelin haram olduğuna delalet etmektedir,» demişlerdir.

Bu anlayışı, birkaç noktadan ele almak mümkündür :

a) Mevzubahis edilen konu, kat'i bir konudur. Ayetler ise, her ikisi de, âm kabilinden olduğu için zannidirler. Bu kabil ayetler tahsis edilmedikleri sürece, yukarıda adı geçen zümreler nezdinde de zan ifade ederler. Şayet, Hanefilerin dediği gibi; Âm olan ayetler, tahsis edilmedikleri sürece katiyyet ifade eder, denilecek olursa, bu sözkonusu zümrelere birşey kazandırmaz. Zira, Hanefilerin kastettiği katiyyet daha umumi manada bir katiyyettir. Yani; Ayet'in, herhangi bir delilden ötürü, ihtimaliyyet arzetmemesi demektir. Sözkonusu mesele ise, daha özel manada bir katiliği haizdir. Yani, bir delilden dolayı olsun veya olmasın herhangi bir ihtimale imkan vermemesidir. Bu itibarla, umûmî anlamda kat'i oldukları farzolunsa bile bu iki ayet, daha özel manada katiyyeti haiz bir meseleye delil getirilemez. Çünkü, bu her an kendisine ihtimal arız olabilir demektir. Böyle olan bir şeyle de, asla ihtimale mahal olmayan bir mesele tesbit edilemez.

b) Ayetlerin zanla ameli iptal ettikleri sahih olsa, o zaman, Kur'an'ın zahiriyle de amel etmenin iptal edilmesi gerekecektir. Çünkü, bu zanla ameldir. Böyle bir şey ise icma'en batıldır. Kaldı ki, biz, her iki ayetin de Kitab'ın zahirinden olduğunu söylüyoruz. Bu nedenle, Kur'an'ın zahiriyle ameli iptal ettikleri zaman, hüküm kendilerine de raci olacak ve ayetlerle istidlalde bulunamıyacaklardır.

---

34 EnNecm, 28.

c) Ayet-i kerimelerde, amel etmenin haram olduğu, sözkonusu edilen zan, Allah'ın birliği gibi, itikada ve usulu'd-Dine müteallik meselelerdeki zandır. Amelî mevzularda ve fıkhî meselelerde zanna itibarın vacip olduğu, daha evvel geçen kati delillerle ortaya konmuştu. Bu nedenle, ayetlerde geçen zannı, belirttiğimiz şekilde anlamak gerekir.

d) Zan ile, amelin haramlığını ifade eden bu ayetlerin bizi muhatap aldığını kabul etmiyoruz. Çünkü; ilk ayet, doğrudan, Hz. Peygamber'e hitap etmektedir. Rasulullah (s.a.s.)'ın vahyi bekleyerek, yakini bilgiyi elde etme imkanı varken, zanna tabi olmasının haram oluşu, yakini bilgiyi elde edebilme imkanına sahip olmayan bizler için de haramlığını icap ettirmez. Ayrıca, ayette geçen ilim'den, zannı da içeren, mutlak bir tasdik kastedilmiş olabilir. Zira, zanna da, ilim isminin ıtlak edildiği yaygındır. O zaman mana şöyle olur : «Bilmediğin veya endişelendiğin ya da şüphe ettiğin şeyin peşine düşme.» Yine : «Hakkında bilgi sahibi olmadığın şey»'den maksat da : «Aksi, sana malum olmayan şey» olabilir. Bu durumda, ayet, zannı içine almaz. Çünkü sadece, aksi bilinmemekte ve vehmedilmektedir.

İkinci ayette ise, zannın yerilmesi, sadece bazı vakitlerde ona tâbi olunduğundan dolayı değildir. Bilakis, onların, her zaman zanna tâbi olup, hiçbir vakit ilme tâbi olmamalarından dolayıdır. Bunun da yerilen bir davranış olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Çünkü, böyle bir davranışta kati olarak bilinen şeyleri de terketmek sözkonusudur.

YALNIZCA KUR'AN'IN YAZILMASINI EMİR'DEKİ HİKMET

Madem ki, Hz. Peygamber Kur'an'ın yazımım hucciyetini tesbit etmek için emretmiş ve yazı da, katiyyet ifade etmiyorsa, böyle bir emrin verilmesindeki hikmet ne olabilir? Aynı şekilde, sünnetin yazılmasının istenmemesindeki hikmet ne olabilir? diye sorulacak olursa, buna şöyle cevap veririz :

Kur'an'ın yazılmasına dair emirdeki hikmet; ayetlerin tertibini izahtır. Bu itibarla âlimler, bu tertibin Cebrail (a.s.) tarafından, Rasulullah (s.a.s.)'a getirildiğinde ve tevfikî olduğunda ittifak etmiştir.

Bir diğer hikmet ise; sûrelerin tertibini beyandır. Kuvvetli ve tercih edilen görüşe göre sûrelerin tertibi de tevfikîdir.

Biz, yazının, herhangi bir şeyi tespit yollarından biri oluşunu inkâr etmiyoruz ne var ki, bu yöntem, bırakın lafzî tevatürü, mücerred sözlü rivayetten dahi zayıf bir yöntemdir. Ancak, daha kuvvetli bir tespit yöntemiyle birleştiği zaman herhangi bir hususun zabtında te'kid aracı olabilir.

Diğer taraftan, Kur'an'ın yazımına ihtiyaç gösteren, daha başka unsurlar da vardır. Bunlar, şöylece sıralanabilir : Kur'an, Allah'ın kitabı ve Kıyamete kadar bütün mahlûkata gönderilmiş bir elçi olan, Hz. Muhammed

(s.a.s.)'in en büyük mucizesi olması hasebiyle, O'nun zabtındaki te'kidi artırmak. Zira, O, Hz. Peygamber'in mucizeleri arasında, sonraki nesillere, O'nun nübuvvetini ispat eden en kati ve en açık bir delil olarak kalacaktır. Bir diğer husus. Kur'an'ın, İslâm şeriatının esası olmasıdır. Şarîin delil olarak itibar ettiği diğer asıllar da ona racidir. İtikada ve furua ait ana meseleler de Kur'an'da tespit edilmiştir. Bu nedenle, Kur'an'ın yok olup, kaybolması, bütün bu hususların da ortadan kalkmasını ve şeriatm yok olmasını intaç edecektir. Ayrıca, Allah Teâla, gerek namazda ve gerekse, namaz dışındaki ibadetlerimizde, O'nu okumamızı bizden istemiş, birtek harfini dahi değiştirmemize izin vermemiştir.

İşte Kur'an, bu son derece önemli mevzuları ihtiva ettiğinden dolayı, Şâri olan Allah Teâla, Ona çok büyük bir önem vermiş, O'nu kendi gözetimine almıştır. Bu sebeple de, insanların, sübutu konusunda tamamen mutmain olmaları için, lafızlarını ve metnini, önemli önemsiz, kuvvetli zayıf, mümkün olan her türlü tespit vasıtalarıyla zabdetmiş, kıyamete kadar gelecek olan insanların elinde bulunmasına imkan hazırlamıştır. Aynı şekilde, Kur'an'ın manalarını da, O'nun şarihi olan, Sünnet vasıtasıyle muhafaza buyurmuştur.

Hadislerin birbirleri ile münasebeti bakımından bir tertip sözkonusu olmadığından sünnet, tanzim nokta-i nazarından Kur'an gibi değildir. Sünnet, mûcize de olmadığı gibi, Allah Teâla, lafızlarını okumak suretiyle ibadet etmemizi de bizden istememiştir. Hakiki manasını korumak şartıyle, lafızlarının değiştirilmesine müsade edilmiştir. Çünkü, Sünnetin gayesi kitab-ı izah etmek ve hükümlerini vuzuha kavuşturmaktır. Binaenaleyh, bu amacın gerçekleşmesinde, mananın anlaşılması yeterlidir. An-

lam bozulmadıktan sonra, lafızların Rasulullah (s.a.s.)'dan sadır olması ile, bir başkasından sadır olması önem arzetmez.

Kur'an, diğer delilerin tesbitinde, itikad esaslarının tayini ve furûa ait temel prensiplerin ortaya konmasında, bize yeterli olmaktadır. Bundan dolayı Şârî, Kur'an'a gösterdiği ihtimamı, sünnete göstermemiş, O'nun naklinde bir tek delili, yani, sözlü rivayeti yeterli bulmuştur. Eğer, sözlü rivayet, yazım ve tevatür gibi bütün tespit vasıtaları bir arada bulunmuş olsa, bu taktirde aliyyü'l-âlâ olur.

Bütün bunların yanında, Kur'an'm hacmi ile, görevi O'nu açıklamak ve izah etmek olan Sünnetin hacmi arasındaki, apaçık farkı da gözardı etmemek lazımdır. Bilindiği üzere, şerh, her zaman, şerh edilenden daha hacimli ve daha kabarık olur. Adeten, hacmi küçük olan şeyin ise, bütün nakil imkanları ile nakli daha kolaydtr. Ama, hacmi kabarık olan şey böyle değildir. Özellikle de, Ümmi bir toplum olan. Arapların bu şeyi nakletmeleri söz konusu olunca. Yine Sünnetin, Rasulullah (s.a.s.) ın söz, fiil ve takrirlerinden meydana geldiği göz önünde bulundurulunca, bütün tespit vasıtalarıyle zabtı güçleşmektedir. Rasulullah (s.a.s.)'ın her halinde, tevatür derecesinde bir kitlenin ve yazma imkanına sahip bir grup sahabinin, O'nunla birlikte bulunması mümkün değildir. Binaenaleyh, her duyduklarını ve müşahede ettiklerini, kendilerinden sonrakilere veya yanlarında bulunmayanlara, hem yazılı ve hem de sözlü tevatür yoluyla bildirmeleri ne mümkün ve ne de zorunludur.

Bilâkis, Rasulullah (s.a.s.)'ın, bazen, bir sözü ya da eylemi, okuma yazma bilmeyen bir tek sahabinin önünde vukubulmuş ve bir daha da, Hz. Peygamber, onu tekrar-

lamamış olabilir. Ama, Kur'an'da durum böyle değildir. Çünkü, Rasulullah (s.a.s.), ayet ve sûreleri muhtelif kitlelerin huzurunda okuyordu. Bu kitlelerin içerisinde okuma yazma bilen de, bilmeyen de bulunabiliyordu. Yine, Kur'an ayetleri, Hz. Peygamber tarafından farklı zaman ve zeminlerde hiçbir değişikliğe uğratılmadan, birtek lafızla tekrar ediliyordu. İşte, bütün bunlardan dolayı, Kur'an'ın zabt ve naklinde, nakil vasıtalarının hepsini bir arada bulma imkânı söz konusu olmuştur.

SÜNNETİN YAZIMININ YASAKLANMASI O'NUN DELİL OLMADIĞI ANLAMINA GELİR Mİ?

Şayet; «Mesele, yalnızca, sünnetin yazılmasını emretmemekle kalmış olsaydı, söylediklerinize iknaya yeter, şüpheleri giderebilirdi. Ne var ki, mesele, bununla kalmamıştır. Bilakis, sünnetin yazımının yasaklanmasına, hatta, daha önce yazılmış olanların yok edilmesine kadar uzanmıştır. İşte bu da, Hz. Peygamber'in, sünnetin sonraki nesillere nakledilmemesini istediğine bir delil teşkil eder. O'nun bu arzusu ise, sünnetin hüccet olamıyacağı neticesini doğurur. Zira, hüccet olsaydı, nakil yollarından herhangi birisiyle nakline asla engel olunmazdı» denilecek olursa, şöyle cevap veririz :

Daha evvel de izah ettiğimiz üzere, yazılı bulunmak delil'in şartlarından değildir. Üstelik, yazı katiyyet de ifade etmez. Bir anlık, yazının katiyyet ifade ettiğini kabullensek bile, delilin kati bir yolla tespit edilmiş olma zarureti yoktur. Bu münasebetle, Hz. Peygamber'in sünnetin yazımını yasaklamış olması, suret-i katiyyede ne O'nun naklini istemediğine ve ne de sünnetin hüccet olamıyacağına delil teşkil etmez. Rasulullah (s.a.s.), bu yasağın hemen ardından, daha etkili ve kuvvetli bir nakil yoluyla, hadislerinin rivayet edilmesini emretmişken, nasıl olur da, söz konusu yasağının, sünnetin hüccet olamıyacağına delil teşkil ettiği ileri sürülebilir? Müslim'in, Ebu Said el-Hudrî (r.a.) tarikiyle rivayet ettiği bir haberde, Hz. Peygamber'in; kendisine kasten, yalan isnadında bulunan kimselere, şiddetli bir azabı vadettiği de unutulmamalıdır.

• Buhari ve Müslim'in Ebu Bekir (r.a.) tarikiyle yaptıkları bir rivayette ise, Hz. Peygamber şöyle demektedir : **«Burada bulunanlar, bulunmayanlara (sözlerimi) iletsin. Zira, sözümü duyan birisi, onu kendisinden daha iyi kavrayacak birisine ulaştırmış olabilir.»**

• İmam Ahmed'in, Zeyd b. Sabit'ten yaptığı bir rivayette de : **«Bir hadisimizi işitip te, onu bir başkasına nakledinceye kadar belleğinde tutanın, Allah yüzünü ak etsin. Nice kimseler vardır ki, kendilerinden daha fakih olanlara fıkıh (malzemesi) aktarırlar. Nice fıkıh (malzemesi) taşıyanlar vardır ki, fakih değildirler.»** buyurmuştur.

• Tirmizi'nin, İbn Mes'ud kanaliyle yaptığı bir rivayette de : **«Bizden birşey işitip de, duyduğu gibi onu, başkalarına ileten kimsenin, Allah yüzünü, ak etsin. Kendilerine haber iletilen, nice insanlar var ki, O'nu bizzat işitenden çok daha iyi kavrarlar.»** demiştir.

• İmam Ahmed, Cûbeyr b. Mut'îm tarikiyle yaptığı bir rivayette ise, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini kaydetmiştir : **«Allah sözümü işitip, belleyen, sonra da onu işitmeyenlere nakleden kimsenin yüzünü ak etsin. Zira, nice fıkıh (malzemesi) taşıyanlardan, çok daha fakih olan kimseler vardır.»**

• Buhari'nin kaydettiği bir rivayette ise, Hz. Peygamber, Abdü'l-Kays heyetine, bir takım tavsiyelerde bulunduktan sonra şöyle demektedir : **«Bunları iyi belleyin ve (memleketinize) döndüğünüz vakit hemşehrilerinize iletin.»**

• İmam Şafii'nin Ebu Rafi'den yaptığı bir rivayette ise : **«Sizden birinizi, koltuğuna yaslanmış bir vaziyette,**

bir emrin veya yasağın kendisine ulaşıp da : Biz anlamayız, Allah'ın kitabında ne buluyorsak, sadece ona, tâbi oluruz, derken görmeyeyim.» demiştir. Bu kabil rivayetleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Hz. Peygamber'in, hadislerin ezberlenip, rivayet edilmesini emretmesiyle, kendisine yalan isnad edilmesine karşılık şiddetli bir cezayı va'detmesi; diğer taraftan, sünnete muhalefet etmekten sakındırarak, hem işitenler ve hem de, kendilerine iletilenler için, O'nun ne kadar önemli bir konumunun olduğunu vurgulaması, sünnetin inananlar için büyük faydalar içeren bir hüccet olduğunun en açık delilidir.

Daha önce zikrettiğimiz rivayetlerde geçtiği üzere, Hz. Peygamber'in, hadislerin tebliğini emrettikten sonra : «Nice fıkıh (malzemesi) taşıyanlar vardır ki, fıkıh nedir bilmezler. Ve yine, nice fıkıh (malzemesi) taşıyanlar vardır ki, onlardan çok daha fakih olanlar vardır.» buyurması, sünnet'in dinde bir hüccet ve şer'î hükümlerde bir kaynak olduğuna en güzel bir delildir. Rasulullah'ın bu sözü; hadisleri bizzat işiten kimselerin, onları, sonraki nesle iletmelerindeki gayenin, bu neslin hadislerin içerdiği fıkhî ve şer'î hükümleri istinbat etmelerine imkan verme anlamı taşır. Bu ise; hadisler hüccet kabul edilmeden, tazammun ettikleri hükümler tespit edilmeden, mümkün değildir. Zerre kadar aklı ve imanı olan birisi, Hz. Peygamber'in, hadislerin rivayet edilmesine dair emrini, bir takım idareci ve sultanların, muhataplarını tesliyeye ve meclislerde konuşma mevzuu edilmeye yönelik irad ettikleri emirnâmelerine kıyas edemez. Allah Rasulu (s.a.s.), ümmetine oyun ve eğlence olacak, onlara hiçbir fayda sağlamayacak şeyleri emretmekten çok yüce ve beridir.

İşte, İmam Şafii (r.a.)'nin, İbn Mesud hadisini yorumlarken kaydettikleri de, bizim kanaatlerimizi desteklemektedir: «Hz. Peygamber, sözlerine kulak verilip, ezberlenilerek, onların, başkalarına iletilmesine teşvik ettiğine göre; bu, Rasulullah (s.a.s.)'m, ancak duyan kimseler için hüccet teşkil edecek nitelikteki şeylerin, kendisinden nakledilmesini, emrettiğine delalet eder. Binaenaleyh, Rasul'den ancak, yerine getirilmesi icab eden bir helal veya kaçınılması gereken bir haram ya da tatbik edilecek bir had (ceza-i müeyyide) yahut, alınıp verilecek bir mal, yahut da, din ve dünyaya müteallik bir nasihat tebliğ edilebilir. Ayrıca bu; fakih olmayan ve fıkhına eremediği halde hadisleri ezberleyen kimselerin de fıkhî (nitelikli hadisleri) nakledebileceklerine delalet eder.»35

Üstelik, Rasulullah (s.a.s.)'a yalan isnad edilmesi neden büyük bir günah telâkki edilmiş ve bunun üzerine çok şiddetli bir cezanın terettüp edeceği va'dedilmiştir? Başkalarına isnad edilen yalan da haram olmasına karşın, böyle değerlendirilmemiştir. Başkalarına yalan isnadı ile, Rasulullah (s.a.s.)'a yalan isnadı aynı düzeyde bir cürüm olsaydı, bunun ayrıca zikredilmesinin bir hikmeti olmazdı.

Şüphesiz, Rasulullah (s.a.s.)'ın, kendisine yalan isnad edilmesine, özellikle işaret etmesi, bu cürüme karşılık şiddetli bir azabı müjdelemesinin, bir hikmeti vardır. Çünkü, böyle bir durum, şeriat hükümlerinin tebdilini, helâlin haram, haramın da, helâl telakki edilmesini intaç eder. Böyle bir tehlike ise; Sünnetin hüccet oluşundan ve şeriat hükümlerine kaynak teşkil etmesinden ileri geliyor.

Bu görüşümüzü, Buhari ve Müslim'in, Muğire (r.a.) kanalıyla yaptıkları şu rivayet de doğrulamaktadır. Rasu-

35 Eş-Şafii, **Er-Risâle**, s. 462.

lullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur : **«Bana isnad edilen yalan, herhangi birine isnad edilen gibi değildir. Kim, kasten, bana yalan isnadında bulunursa, cehennemdeki yerine hazırlasın.»**

Bu meyanda, ayrıca, Müslim Ebu Hureyre (r.a.) den şunu rivayet etmiştir: «Rasulullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur : **«Ahir zamanda, yalancılar, deccallar çıkacak. Ne sizlerin ve ne de, babalarınızın duymadığı hadisleri size getirecekler. Aman onlardan sakının, sizi saptırmasınlar, sizi fitneye düşürmesinler.»**

Allah için soruyoruz; Hz. Peygamber'in hadisleri, dinde hüccet olmasaydı, O'na isnad edilen uydurma hadislere karşı, sakındırmanın ne anlamı olurdu? Niçin böyle bir durum, fitne ve sapıklığı beraberinde getirirdi? Şayet hadisleri rivayetteki gaye, Arapların ve diğer milletlerin haberlerini ve bir takım şiirleri rivayette olduğu gibi, mücerred, teselli ve eğlence olsaydı; bu noktada, yalancı ile doğru söyleyenin eşit olması icap etmez miydi? Aralarında bir fark olsa bile, bu, fitne ve sapıklıktan, hassasiyetle sakındıracak kadar büyük bir fark olur muydu?

Özet olarak, buraya kadar zikrettiklerimizin hepsi, sünnetin hüccet olduğunu apaçık ortaya koymaktadır. Bütün bunlar, akıl ve idrak sahibi olanların yanında, Hz. Peygamber'in bizzat kendi açıklaması mesabesindedir. Ve O'nun, sünnetin nakil ve muhafazasına olan rağbetinin bir ifadesidir. Bunlar ortadayken, nasıl olur da Rasulullah (s.a.s.)'ın sünnetlerinin korunmasına önem vermediği; binaenaleyh dinde hüccet olamayacağı iddia edilebilir? Fakat, Allah Teala şöyle buyurmaktadır : **«Elbette sen, ölülere duyuramazsın; arkalarını dönüp giden sağırlara daveti işittiremezsin. Ancak, (can-ı gönülden) teslimiyyet gösteren ve ayetlerimize inananlara duyurabilirsin.»**36

36 Rûm, 52-53.

SÜNNET'İN YAZIMINA GETİRİLEN YASAĞIN HİKMETİ

Eğer şimdiye kadar, Kur'an'ın yazılmasıyla, sünnet'in kaydedilmemesine ilişkin emrin hikmetlerini beyan ettiniz. Ne var ki, söylediklerinizi, sünnet'in yazımını yasaklamanın da bir gerekçesi olamaz. Çünkü, O'nun mucize olmayışı, okunmak suretiyle ibadet edilmeyişi, Kur'an'ın izahı ve açıklayıcısı konumunda bulunması, yazımının yasaklanmasına bir neden teşkil etmez. Bu, olsa olsa, ancak, sahabenin yazıp yazmamada serbest bırakılmasını icab ettirebilir. Ayrıca, siz sünnetin hüccet oluşuna dair delillerden hareketle, söz konusu yasağın, O'nun hücciyetini iptal edemiyeceğini ileri sürdünüz. Fakat, yasaklamanın da bir nedeni olması gerekmez mi? Bunun ne olduğunu bize izah edebilir misiniz?» denilecek olursa, şu şekilde cevap veririz :

Âlimlerimiz yasağın hikmetine dair, birkaç görüş ileri sürmüşlerdir.

a) Hz. Peygamber, Sünnet'in, Kur'an'a karıştırılması endişesiyle, ashabı bundan men etmiştir.37

Bu noktada şöyle bir itiraz vaki olabilir: «Böyle bir karışıklığın herhangi bir zararından bahsedilemez. Zira, Kur'an da, Sünnet de, şer'î hükümlerin kaynağıdır. Binaenaleyh, bizim için önemli olan, hükümler tesbit edilirken dayandığımız delilin Rasulullah'tan sadır olmasıdır.

---

37 **Tevcihu'n-Nazar**, s. 5.

Bunun Kur'an veya sünnet olması o kadar önemli değil. Yeter ki, bu ikisinden başka birşey olmasın.»

Bu itiraz, makul değildir. Çünkü Kur'an pekçok bakımdan, Sünnetten temayüz edip ayrılmıştır. Herşeyden önce, tilaveti ibadettir. İcazı ile, Peygamber'in elçiliğine delalet etmesi, kıyamete kadar baki kalacak bir keyfiyettir. Bu itibarla, O, her ne kadar, hüccet olma bakımından, sünnetle bir birliktelik ifade ediyorsa da, ayrıldığı noktalardan dolayı, mutlaka sünnetten farklı değerlendirilmesi gerekir.

Yine : «Kur'an'ın icazı O'nun sünnetten farkedilmesi için yeterlidir. Ayrıca yazıyla temyizine gerek yoktur.» şeklinde bir itiraz gelebilir. Ancak, bu da tutarlı bir itiraz olamaz. Çünkü; Kur'an'm icazını, ancak, Arap belagatının zirvesinde olduğu ilk devirlerdeki, belagatta otorite olmuş kimseler anlayabilir. Fakat, hangi asırda olursa olsun, belagatla ilgisi olmayanlar —ki bunlar hep çoğunlukta olmuştur— O'nu sünnetten ayırt edemezler. Özellikle de, kavlî sünnetin, Arab'ın en fasihi ve beliği bir zattan sadır olduğunu ve neredeyse belagat bakımından Kur'an'a yakın bulunduğunu nazar-ı dikkate aldığımız vakit, bunu daha iyi anlayabiliriz. Bu nedenle, Sünnetle Kur'an'ı birbirinden temyiz edebilmek, sâdece parmakla gösterilen belagat ve beyan ustalarının işidir. Belagatla ilgisi bulunmayanlar, Kur'an'm icazını kendiliklerinden kavrayamazlar. Onlar bunu ancak, Hz. Peygamber'in, belagat ve fesahat ustalarına, Kur'an'ın en kısa sûresinin bir benzerini yapmaları yolundaki meydan okumasından hareketle farkedebilirler. Bu şekilde Kur'an'ın icazı tespit edildiği vakit, Onlar için, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Peygamberliği de sabit olmuş demektir. Binaenaleyh, bu durumda, O'nun şu sûre veya şu ayet, ya da şu kelime Kur'an'-

dandır diye haber verdiğinde doğru söylediği bedihi olur. Peygamber'in bu şekilde haber vermesi de, Arap —Acem beliği— beliğ olmayanı bütün ümmet için, Kur'an'ın, Peygamber'in dışında bir kaynaktan geldiğini ortaya koymaya yeter.

Pek tabii olarak, Rasulullah'ın bizzat haber vermesi yalnızca kendi asrındakiler için mümkündür. Bütün ümmet için böyle bir şey söz konusu değildir. Bu nedenle, Hz. Peygamber, Kur'an'ı işitenlerin iyice belleyememesi, insanlar arasında tamamen yayılmaması sebebiyle, uzun zaman sonra, O'nda birtakım karışıklıkların meydana gelmesinden endişeleniyordu. Özellikle de ayet, kelime veya harflerinin karıştırılması O'nu tedirgin ediyordu. İşte bu yüzden, Kur'an'ın yazılmak suretiyle, kendisinden sadır olan diğer sözlerden temyiz edilmesine şiddetle özen gösteriyordu. Bu itibarla, Kur'an herkes tarafından güzelce öğrenilip, halk arasında yayılıncaya ve diğer sözlerden tefrik edilebilir hale gelinceye kadar, herhangi bir ihtilaf vukuunda ya da birisinin hata etmesi halinde kalabalık halk kitlelerinin sözkonusu hata ve ihtilafları düzeltebilecekleri bir konuma gelinceye kadar yazıyı sadece Kur'an'a tahsis etmiştir. Ne zaman ki, bu konuma gelindiğine kanaat getirmiş, işte, o zaman sünnetin yazılmasına müsade buyurmuştur. Nitekim bu konuya ileride değinilecektir.

b) Rasulullah, sünnet'in yazımını; Sahabenin yazdıklarına güvenerek, gevşemeleri, bu nedenle de en belirgin vasıfları olan, ezberleme hassalarını ihmal etmeleri sonucunda, bu melekelerinin giderek zayıflaması endişesiyle yasaklamıştır.38

38 Es-Suyuti, **Tedr'ibu'r-Ravi**, s. 150.

Yazıya dayanıp, güvenerek ezberlemeyi ihmal etmenin, ilmin kaybolmasında ne derece etken olduğu herkesçe malumdur. Bunu daha evvel izah etmiştik.

Bundan ötürü, yazım yasağı, yalnızca hafızası kuvvetli, unutkanlıktan emin olan kimselere getirilmiştir. Bunun yanında, Ebu Şah kıssasında değinileceği üzere, hafızası zayıf olanlara izin verilmiştir. Aynı şekilde, kuvvetli bir hafızaya sahip olup da, çok sayıda hadis topladığı için, hepsini ezberlemekte güçlük çeken, Abdullah b. Amr gibilerine de müsade edilmiştir.

Eğer; «hafızanın zayıflamasına, ilmin yok olup gitmesine neden olacak kadar, yazıya güvenip gevşeme, Kur'an için de söz konusudur. Bu taktirde, niçin O'nun yazımı yasaklanmamıştır?» denilecek olursa, şöyle deriz :

Burada, Kur'an söz konusu olunca, bu hikmetle çelişen ve Kur'an'ın yazılmasını gerektiren birtakım sebepler vardır. Öyle ki bu sebepler, sözkonusu hikmete ağır basmış, O'na üstün gelmiştir. Binaenaleyh, Kur'an yazıldığı vakit meydana gelebilecek zararları bertaraf etmiştir. Bilindiği gibi bu sebepler, Kur'an'ın icazı ve kıraatiyle ibadet olunması keyfiyetidir. Bundan başka daha önce temas ettiğimiz hususlardır. Böylece, Kur'an'ın niçin yazılmasının emredildiğini anlamış oluyoruz.

Kur'an'ın yazımından doğabilecek olan zararların giderilmesi ise şu nedenle mümkündür : Bir defa, Kırati ile ibadet edilmesi şartı, mükellefin onu ezberlemesini gerektirir. Ayrıca O'nun yazımı, icazı, nazmının akıcılığı, üslûbunun cazibesi gibi hususlar da, yazanı ezberlemeye teşvik eder.

c) İslâm'ın ilk devirlerinde yazma bilenlerin oranı oldukça azdı. Bu da, ehemmi mühimme tercih ederek,

yazı bilenlerin gayretlerini Kur'an'ın yazımına teksif etmelerini ve ondan maadasını yazmakla uğraşmamalarını icap ettirmiştir.39

Bu yüzden, yazma bilenler artınca. Rasulullah (s.a.s.) hadislerin yazılmasına izin vermiştir. Nitekim, Abdullah b. Amr'a söylediği ile, ölüm döşeğinde iken yazmaya niyetlendiğine dair rivayetler ileride gelecektir.

d) Ashab, istenilen düzeyde yazı bilmedikleri için, kelime ve harfleri güzelce yazamamaktan mütevellit, sünnetlerin kaydında hata etmeleri endişesiyle, yazmaktan menedilmişlerdir.40

Buna göre, Hz. Peygamber'in yazmamalarını istediği kimseler, güzel yazı yazamayan kimselerdir. Bu işi iyi becerenlere ise müsade edilmiştir.

Buna, belki şöyle bir itirazda bulunulabilir : «Sünnetlerin yazımındaki yasağın tesbitinde yegane delil, Ebu Said el-Hudrî'nin rivayetidir. Ondan ilk bakışta anlaşılan ise, Sünneti yazmaları yasaklanan kimselere, Kur'an'ı yazabilecekleri yolunda izin verilmiş olduğudur. Eğer, yasağın illeti, yazıda meydana gelebilecek hata endişesi ise, onların Kur'an'ı yazmalarına, nasıl müsade edilebilir? Bunun makul olduğunu ispatlayabilmek için, Ebu Said rivayetinden ilk bakışta anlaşılanın tersini ispat etmek mecburiyeti vardır.

---

39 **Miftahu's-Sünne**, s. 17.

40 İbn Kuteybe, **Te'vil-ü Muhtelefi'l-Hadis**, s. 366; **Tevcihu'n-Nazar**, s. 10.

SÜNNET'İN YAZIMINA MÜSADE EDİLMESİ

Sünnetin yazıyla tespit edilmemiş olmasından dolayı hüccet olamıyacağı şeklindeki şüpheyi kökünden yok edecek diğer bir husus da, Hz. Peygamber'in sünnetin yazımına izin vermiş olmasıdır.

İbn Abdilberr, Abdullah b. Müemmil, İbn Cûreyc ve Ata tarikiyle, Abdullah b. Amr'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir : «Rasulullah (s.a.s.)'a ilmi kaydedeyim mi, diye sordum bana; «Evet kaydet,» cevabını verdi. Ata, «ilmin kaydedilmesi nedir?» diye sormuş, Abdullah da, «yazılmasıdır,» karşılığını vermiştir.41

Başka bir rivayette ise : Abdullah İbn Amr : «Ey Allah'ın Rasulu! İlmin kaydedilmesi ne demektir? diye sormuş. Rasulullah (s.a.s.) da : «yazılmasıdır,» şeklinde cevap vermiştir.42 Aynı rivayeti, İbn Kuteybe de, İbn Cûreyc ve Ata tarikiyle kaydetmiş, «İlm»den muradın «hadis» olduğunu söylemiştir.43

İmam Ahmed de, Abdullah b. Amr'ın şu sözünü rivayet etmiştir : «Rasulullah'tan her duyduğum şeyi yazıyor ve ezberlemek istiyordum. Kureyşliler, beni bundan men ettiler ve «Sen Rasulullah'tan her işittiğini yazıyorsun. Halbuki O'nun, neşeliyken de, sinirli halinde de konuştuğu oluyor, dediler. Ben de, yazmaktan vazgeçtim. Bi-

41 İbn Kuteybe, **Te'vil-i Muhtelefil-Hadis**, s. 365.
42 A.g.e. c. 2, s. 27.
43 İbn Abdilberr, **Cami-u Beyani'l-İlm**, c. 1, s. 70-71.

lahere konuyu, Rasulullah'a açtım bana : **«Yazabilirsin. Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ben yalnızca hakkı konuşurum»** dedi.

İbn Abdilberr ise, aynı rivayeti şöyle kaydetmiştir : «Ey Allah'ın Rasulu! Senden her duyduğumu yazabilir miyim? dedim. Evet, yazabilirsin, buyurdu. Peki, neşeli olsanız da, sinirli olsanız da mı? dedim. Yine : **«Evet, çünkü, ben herhalükarda haktan başka birşey söylemem,»** karşılığını verdi.»

Eğer; İbnü'l-Müemmil ve İbn Şuayb tarikleri ihticacta bulunulacak nitelikte değildir, çünkü İbn-û Main, En-Nesai, Darekutni ve el-Münzirî, İbnu'l-Müemmil'in zayıf olduğunu söylemişlerdir. Ebu Hatim'le Ebu Zur'a hadiste kavi olmadığını belirtirlerken, İbn Main'den hadislerinin tamamının münker olduğu nakledilmiştir. Keza, İmam Ahmed'in de aynı kanaatte olduğu nakledilirken, İbn Adi, hadislerinin tamamının zayıf olduğunu söylemiştir. İbn Şuayb, Ebu Davud'a; Amr'ın babası vasıtasıyla, dedesinden yaptığı rivayetler, dinde hüccet olabilir mi?» diye sorulduğunda, O'nun, «Hayır, delil olmalarının sözü bile edilmez,» diye cevap verdiğini, söylemiştir. Yine, İbn Şuayb; Ahmed b. Hanbel'in : «Hadisçilerin, Amr'in babası vasıtasıyla dedesinden naklettiği haberleri bazan kabul edip, bazan da etmediklerini söylediğini, haber vermiştir. —Tabii ki, bununla, Amr b. Şuayb'ın halindeki endişelerini kastediyor— Abdülmelik b. Meymun ise; Ahmed b. Hanbel'in, «Amr b. Şuayb'm, babası kanalıyle, dedesinden yaptığı pek çok münker haber vardır. Biz, hadislerini, sadece öğüt almak maksadıyla yazardık. Hüccet olmaları ise, asla mümkün değildir.» dediğini haber vermiştir. Ayrıca, Yahya b. Said el-Kattan da, hadislerinin zayıf olduğuna dikkat çekmiştir. Abbas

ise, İbn Main'in : «Şayet babası vasıtasıyla dedesinden rivayet ederse, bu haberi kitaptan almış demektir. (Zayıf olması da buradan ileri gelmektedir). Fakat, Said veya Süleyman b. Yesar ya da, Uruc kanalıyla rivayet ederse, o zaman, sikadır. Veya öyle kabul edilebilir.» dediğini, söylemiştir. İbn Ebi Şeybe de : «İbnu'l-Medini'ye, Amr b. Şuayb'ın durumunu sordum, bana : «Eyyûb ve İbn Cûreyc kanalıyla gelen rivayetlerinin hepsi, sahihtir. Ama, babası kanalıyla dedesinden naklettiklerini bir kitaptan almıştır. Dolayısıyla zayıftır.» karşılığını verdi» demiştir. Kaldı ki, İbnu'l-Müemmil ve Amr b. Şuayb'ın bu tarikiyle, sadece cerh ve ta'dil de gevşek davranan bazı son devir âlimleri ihticacta bulunmuşlardır. Bildiğimiz kadarıyle, rivayetin üçüncü bir isnadı da yoktur. Binaenaleyh haber sahih değildir.»44 denilecek olursa, cevabımız şu olur :

İbn Sa'd, İbnu'l-Müemmil'in «sika» olduğunu söylemiştir. İbn Huzeyme, İbn Hıbban ve daha başkaları ise, hadislerini sahih bulmuşlardır. İbn Main de iki rivayetin de sika, birinde zayıf olduğunu söylemiştir.45

Görülüyor ki, imamlar, cerh edilip edilmeyeceğinde ihtilaf etmişlerdir. Cerhedenlerden bir kısmı ise, hadislerinin tamamını terketmemişler, bilakis bazısını kabul etmişlerdir. Ayrıca; özellikle O'nun bu rivayetini, İbn Abdilberr ve ez-Zehebî'nin, Abdulhumeyd b. Süleyman, Abdullah b. el-Müsenna ve Sümame tarikiyle, Enes (r.a.) den merfu olarak rivayet ettikleri : «İlmi, yazıyla kaydediniz»46 şeklindeki hadis de, desteklemektedir.

---

44 **Mecelletû'l-Menar**, yıl 10, sayı 10, s. 765-766.

45 El-Munzirî, **et-Tergib ve't-Terhib**, c. 4, s. 286.

46 İbn Abdilberr, **Cami-u Beyani'l-İlm**, c. 1, s. 72; **Ez-Zehebî**, El-Mizan, c. 2, s. 95.

• İbn Main, İbnu'l-Medinî, en-Nesaî ve Darekutnî'nin Abdulhumeyd'i zayıf bulmalarının buna bir tesiri olamaz. Zira, Ebu Davud ve daha başka kimseler, O'nun sika olduğuna hükmetmişlerdir. Enes (r.a.) rivayetini ise, Hakim-i Tirmizi'nin yaptığı, merfu bir rivayet de desteklemektedir.

• İbn Şuayb'a gelince; Zehebî, O'nun, zamanının alimlerinden birisi olduğunu söylemiştir.47 İbn Main, İbn Raheveyh ve Salih b. Cezre ise, sika olduğunu belirtmişlerdir. El-Evzaî de; «Amr b. Şuayb'dan daha kâmil bir Kureyşli görmedim, Mekhul otururken, O, bana hadis rivayet etmiştir» demiştir. İshak b. Raheveyh de : Amr b. Şuayb'ın, babası kanalıyla, dedesinden yaptığı rivayetlerın Eyyub'un Nafi vasıtasıyla İbn Ömer'den yaptığı rivayetler mesabesinde olduğunu söylemiştir. Ebu Hatim ise : «Amr'ın babası kanalıyla dedesinden naklettiği rivayet, Behz b. Hakim'in babası aracılığıyla, dedesinden naklettiği rivayetlerden, bana çok daha sevimlidir» demiştir. Ayrıca O, Yahya b. Main'e, Amr b. Şuayb'ın durumunu sorduğunu, O'nun da kızarak : «Ben ne diyeyim ki? İmamlar, ondan rivayette buulnmuşlardır.» şeklinde cevap verdiğini söylemiştir. İbn Main'in, O'nu sika bulduğunu nakledenlerden bazıları da, Abbas ve Muaviye b. Salih'tir. İshak b. Mansur, Ebu Ya'kub el-Mervezî, el-Kevsec de, O'nun : «Amr'ın hadisi yazılır» dediğini nakletmiştir. Ebu Zür'a ise : Kendisinin sika olmasına karşın, O'ndan gelen münker haberlerin ekseriyetinin, el-Müsenna b. es-Sabah ve İbn Lûheya'dan kaynaklandığını belirtmiştir. Yahya b. Said el-Kattan da; Ondan sika bir ravi rivayette bulunması şartıyla, haberinin hüccet olacağı görüşüne kail olmuştur.48

---

47 Ez-Zehebi, El-Mizan, c. 2, s. 289.

48 A.g.e. s. 291.

• İmam Ahmed'den, nakledilen hadisiyle ihticacta bulunulamıyacağı şeklindeki görüş şayet sahih ise, O'nun bu konudaki tereddüdünün bir ifadesidir. Kesin kanaatinin bir sonucu değil. Nitekim, bilahere bu tereddüdü kalkmış ve hüccet olduğu görüşünü belirtmiştir.

İmam Ahmed'in söz konusu görüşünün tereddüdünden kaynaklandığına, El-Esrem'in şu sözü delalet etmektedir : «Ahmed b. Hanbel'e, Amr b. Şuayb'ın durumu sorulduğu vakit : Bazan, hadisleriyle ihticacta bulunuyoruz. Fakat, bazen de kalbimizde, bir şüphe belirdiği oluyor, demiştir.»49

İmam Ahmed'in söz konusu endişesinin kalkıp, hadislerinin hüccet olabileceğine kail olduğuna ise, Buharinin «Et-Tarihi»ndeki şu sözü delalet etmektedir : «Amr b. Şuayb'ın hadisleriyle Ahmed b. Hanbel, Ali b. El-Medinî, İshak b. Raheveyh, Humeydî, Ebu Ubeyd ve diğer hadisçilerin delil getirdiklerini gördüm. Müslümanlardan hiç kimse, O'nu metrûk addetmemiştir.»50 Buhari'nin nakli (diğerlerinden) daha sahih ve daha kuvvetlidir.

• Abbas'ın, Yahya b. Main'den, söz konusu isnadın zayıf olduğu yolundaki nakli de, O'nun önceleri mütereddid bulunduğuna, fakat bilahere bu tereddüdünün kalkarak, isnadla ihticacta bulunulabileceğine kail olduğuna hamledilir. Aksi taktirde, bu rivayetin, Ebu Hatim, el-Kevsec, Muaviye b. Salih ve bizzat Abbas'ın kendi rivayetine ters düşmesi sözkonusudur. Ayrıca, Buhari'nin şu sözüyle de çelişki arzetmektedir : «Ali, Yahya b. Main, Ebu Huzeyme ve ilim ehlinden bazı meşayih bir araya geldiler ve Amr b. Şuayb'ın hadisleri konusunda müzakerede bulundular. Bunun sonunda, hadislerinin hüccet ol-

---

49 Aynı yer.

50 Fethu'l-Muğis, c. 4, s. 67; El-Mizan, c. 2, s. 290.

duğu kanaatine vardılar.»51 Burada söylenebilecek tek şey, Buhari'nin naklinin, Abbas'ınkinden çok daha kuvvetli olduğudur.

• İbn-i Ebi Şeybe'nin, İbnu'l-Medinî'den yaptığı nakil de aynı şekilde değerlendirilmelidir.

• Ebu Davud'dan yapılan, O'nun zayıf olduğu yolundaki rivayet de, bizzat Ebu Davud'un kendi tutumuyla çelişki arzetmektedir. Çünkü O; Habib b. Muallim'in, Amr b. Şuayb, tarikiyle naklettiği, şu hadise yer vermiştir: «Cuma'da bir kısmı dua eden, bir kısmı lakırdı, bir diğer kısmı da sukut eden, üç sınıf insan bulunur.»52

Özet olarak O'nun mecruh olduğu yolundaki azınlık görüşü ile sika olduğu şeklindeki kuvvetli ve cumhura ait olan görüş çelişmektedir. İşin ilginç tarafı ise, itiraz sahiplerinin bu noktaya hiç temas etmemeleridir. Adeta, hakkında pek çok imamın «sika» olduğuna dair görüş beyan ettiği birisinin, mecruh olduğu iddia edilirken, hiç kimsenin bunu tetkik etmeyeceğinden emin olmuşa benziyorlar.

• Bundan başka, tereddüde ve cerhe şu hususlar da neden olmuş olabilir: Birincisi; bazı imamlar hadisin mürsel bir tarikle geldiğini zannederek, O'nunla ihticacta bulunmamış veya tevakkuf etmişlerdir. İşte İbn Adiy: «Amr b. Şuayb'ın kendisi sikadır. Fakat, babası vasıtasıyla, dedesinden rivayet ettiği vakit, haberi mürsel olmaktadır.» demiştir. Ez-Zehebî de O'nun dedesi Muham-

51 **Fethu'l-Muğis**, c. 4, s. 68.

52 **El-Mizan**, c. 2, s. 289; **Sünen-i Ebu Davud**, c. 1, s. 291 (Buradaki lafızlar, el-Mizan'dakinden farklıdır.) Ebu Davud aynı tarikle «Diyetu'z-Zimmi» babında da bir habere yer vermiştir.

med b. Abdullah b. Amr ile görüşmediğine işaret etmiştir.53 İbn Hıbban ise : «Amr b. Şuayb hakkında doğru olan, O'nun sika ravilerden olduğudur. Çünkü, adaleti tespit edilmiştir.54 Babası kanalıyla, dedesinden yaptığı münker haberlerin hükmü ise, sika ravilerin, maktu ve mürsel rivayetlerinin hükmü gibidir. Böyle bir durumda, maktu ve mürsel olan rivayetleri terkedilir. Sahih olan haberleriyle ihticacta bulunulur.» demiştir.

İkincisi; O'nun bu tarikle yapmış olduğu rivayetlerin ,ya tamamı bir sahifeden «vicade» yoluyla yaptığı rivayetlerdir veya bunların bir kısmı vicade bir kısmı da sema tarikiyle yapılmış rivayetlerdir. Sözlü (sema) olarak yapılan rivayetlerin aksine, sahifelerden yapılan rivayetlerde tashif ihtimali olduğundan, onlara itimad etmek sahih değildir. Nitekim Muğire, «Abdullah b. Amr'ın sahifesine sahip olmam beni, iki hurma tanesine veya iki kuruşa sahip olmak kadar sevindirmez» demiştir.55

Kanaatımıza göre, bu her iki ihtimal de tutarsızdır. Birincisi hakkında ez-Zehebi, şöyle diyor : «Bu birşey ifade etmez. Çünkü, Şuayb'ın, Abdullah'ı işittiği bilinmektedir. Zaten, kendisini yetiştiren de O'dur. Hatta Muhammed'in, babası Abdullah'ın sağlığında öldüğü, Şuayb'ın bakımını ise, dedesi Abdullah'ın üstlendiği, söylenmektedir. Bu nedenle, isnadda, önce «an Ebihî-babasından» sonra da «an ceddihi-dedesinden» denildiği vakit, burada Şuayb'm dedesi kastedilmektedir.»56 Ali b. el-Medinî, Şuayb b. Muhammed'in, Abdullah b. Amr'ı işittiğini

53 Ez-Zehebi, El-Mizan, c. 2, s. 289-290.
54 a.g.e. s. 291.
55 a.g.e. s. 290-291.
56 Aynı yer.

söylerken, Ez-Zehebî buradaki Şuayb'ın, Abdullah'ın torunu olduğuna dikkat çeker.57 Hafız el-Irakî ise; Şuayb'ın, Abdullah b. Amr'ı işittiğinin sahih olduğunu kaydederek, bunu, Buhari'nin **«et-Tarih»**'in de, Darekutnî ve Beyhakî'nin de **«es-Sünen»**de sahih bir isnadla rivayet ettiklerini işaret eder. Ayrıca İmam Ahmed de bunu rivayet edenler arasındadır.58

Bu konuda, İbnü's-Salah da şöyle kaydeder: «Hadisçilerin çoğunluğu, buradaki «ced» ifadesini **—Şuayb'ın babası olan oğlu Muhammed'e değil de—** Sahabi Abdullah b. Amr'a hamlederek hadisleriyle ihticacta bulunmuşlardır. «Ced» kelimesinden bunu anlamışlardır.»59

İkinci ihtimal hususunda da, ez-Zehebî şöyle diyor: «Hadislerinin vicade yoluyla veya bir kısmının Sema' bir diğer kısmının da vicade'yle olduğu, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Biz, hadislerinin, sıhhatin en üst derecesinde olduğunu iddia etmiyoruz. Bilakis, onların hasen kategorisinde olduğunu söylüyoruz.»60

Amr b. Şuayb'ın rivayetlerinin, sözlü değil de, sahifeden yapıldığını kabul etsek bile, her ikisi de sika olan Amr ve babası Şuayb'ın, sahifedeki yazının bizzat Abdullah b. Amr'a ait olduğunu, metinlerde en ufak bir tashifatın meydana gelip gelmediğini tetkik etmeden rivayet etmiş olmaları kanaatime göre uzak bir ihtimaldir.

Kuşkusuz, sika âlimlerin, hepsi diyemesek bile, büyük bir ekseriyeti, sahifedeki rivayetlerin sahih olduğunu

---

57 Aynı yer.
58 Fethu'l-Muğis, c. 4, s. 68-69.
59 Fethu'l-Muğis, c. 4, s. 68-69.
60 El-Mizan, c. 2, s. 291.

ve onlarla ihticacta bulunulabileceğini söylemişlerdir. Ahmed b. Salih; Abdullah'ın ailesinin, sahifenin O'na ait olduğunda ittifak ettiklerini, söylemiştir.61 İbnu'l-Kayyım ise : «Abdullah b. Amr'dan gelen sahih rivayetlere göre O, hadîslerini yazardı. Yazdıkları arasında bir de sahife vardı ki, ona «es-Sadıka» denirdi. Bu sahife en sahih hadisleri içermektedir. Bazı hadisçiler onu isnad yönünden Eyyub'un, Nafi kanalıyla, İbn Ömer'den yaptığı rivayetler seviyesinde kabul etmektedirler. Dört büyük imam ve daha başkaları O'nunla ihticacta bulunmuşlardır» demiştir. Bundan başka İbnu'l-Kayyım, Amr b. Şuayb'ın babası vasıtasıyla dedesinden naklen yaptığı rivayetlere, sadece, İbn Hazm, Ebu Hatim el-Busti ve benzeri, fıkıh ve fetva ile ilgisi bulunmayanların dil uzattığını da kaydetmiştir.62

Muarızlarımız burada : «Bizim delil getirdiğimiz hadis, o sahifede bulunan bir hadis değildir. Bilakis o, çok sayıda hadisi içeren bu sahifenin yazılmasına izin verildiğini ifade eden bir başka hadistir. Bu hadisin söz konusu sahifenin rivayet edildiği isnadla rivayet edilmiş olması, bu hadisin de sahifedeki hadislerden olmasını gerektirmez» diyebilirler.63

• Bu isnadla yalnızca, cerh ve ta'dil konusunda gevşek davranan, bazı son devir âlimlerinin ihticacta bulunduğu iddiası asılsızdır. Nitekim, Buhari, İbnu's-Salah ve İbnu'l-Kayyım'ın, daha evvel naklettiğimiz sözleri de buna işaret etmektedir. Buna, bir diğer delil de, Ahmed b. Said ed-Darimî'nin : «Ashabımız hadisiyle ihticacta bu-

---

61 **İ'lâmu'l Muvakkiîyn**, c. 1, s. 116-317.
62 **Zâdu'l-Mead**, Şerhu'l-Mevahib'in kenarında, c. 4, s. 352-353.
63 **İ'lamu'l-Muvakkiîyn**, c. 1, s. 116-317.

lunmuştur»64 şeklindeki sözüyle, el-Munziri'nin : «Cumhur, O'nun sika olduğu, babası vasıtasıyla dedesinden naklen yaptığı rivayetlerle de, ihticacta bulunulacağı görüşündedirler» sözüdür.65

• Hadis'in bir üçüncü isnadının daha olmadığı iddiası da aynı şekilde asılsızdır. Ebu Davud ve İmam Ahmed, Yahya b. Said kanalıyla, Abdullah b. Amr'ın : «Konuyu, Rasulullah'a açtım. Parmağı ile ağzını işaret ederek : **«Yaz Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, buradan haktan başka bir şey sadır olmaz,»** diye karşılık verdi.»66 dediğini kaydetmişlerdir. Bu rivayetlerin isnadı ise son derece sahihtir. Aynı şekilde, Beyhakî **«El-Medhal»** ve Darimi **«Es-Sünen»** de rivayete yer vermişlerdir.

«El-Fethur'r-Rabbani» de şöyle denilmektedir : «Bunu, Hakim de rivayet etmiş ve «İsnadı sahih, hasen bir hadistir» demiştir. Hadislerin yazımı konusunda asıl olan bir haberdir. Buhari ve Müslim eserlerinde habere yer vermemişlerdir. Ancak onlar, hadisin ravileri arasında, Şam âlimlerinden Abdulvahid b. Kays ve hadis imamlarından, oğlu Ömer b. Abdulvahid ed-Dımeşki, dışında bütün ravileriyle ihticacta bulunmuşlardır» demiştir. Ez-Zehebî de bunu te'kid etmiştir.67

Bütün bunları daha da kuvvetlendiren, İmam Ahmed, Buhari ve Tirmizi'nin, Vehb. b. Münebbih'in kardeşi Hemmam'dan naklettiği şu rivayete yer vermektedir : «Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini işittim : Rasulullah'ın ashabı içerisinde, benden daha fazla hadise sahip olan

---

64 **Fethu'l-Mugis**, c. 4, s. 68.
65 El-Munziri, **Et-Tergib ve't-Terhîb**, c. 3, s. 284.
66 **Es-Sünen**, c. 4, s. 289.
67 **El-Fethu'r-Rabbani**, c. 1, s. 172-173.

yoktur. Ancak, Abdullah b. Amr. bundan hariçtir. Çünkü, O hadisleri yazıyordu, ben ise yazmıyordum.» Bunu, Abdürrezzak da «**Musannef**»inde kaydetmiştir.

Bedruddin el-Aynî ise, şöyle demektedir : «Sahabenin en faziletlilerinden olan, Abdullah b. Amr, Rasulullah'tan duyduklarını yazıyordu. Şayet, yazmak caiz olmasaydı, O asla bunu yapmazdı. Sahabenin fiili hüccettir dediğimizde, münakaşaya mahal yoktur. Aksi taktirde ise, yazımın cevazına, Rasulullah'ın O'nun fiilini takrir etmesiyle, delil getirmek icapeder. Ebu Hureyre'nin bu hadisine, Tirmizi, «Kitabu'l-İlm» ve «Kitabu'l-Menakip»te yer vermiş, «hasenun-sahihun» demiştir. İmam Nesaî de «Kitabu'l-İlim»de hadisi rivayet etmiştr.»68

• Rasulullah (s.a.s.)'ın Abdullah b. Amr'a izin verdiğine dair bir diğer haberi de, Amr b. Şuayb vasıtasıyla Mücahid ve Muğira b. Hakim'den naklen İmam Ahmed ve Beyhaki zikretmişlerdir. Raviler şöyle demişlerdir : Ebu Hureyre (r.a.) : «Rasulullah (s.a.s.)'ın hadislerini, Abdullah b. Amr'ın dışında benden daha iyi bilen kimse yoktu. Abdullah, hadisleri hem yazar, hem de ezberlerdi. Ben yazmazdım. Sadece, ezberlemekle yetinirdim. O, Rasulullah'tan yazım için, izin istemiş, Hz. Peygamber de bu izni kendisine vermiştir.» demiştir.

İbn Hacer bu rivayetin isnadının «hasen» olduğunu, bundan başka bir isnadını da, Ukaylî'nin, Abdurrahman b. Süleyman'ın terceme-i halinde zikrettiğini kaydetmiştir.69 Haberi aynı isnadla ed-Darimî de «**en-Nakz**» adlı eserinde rivayet etmiştir.70

---

68 Ayni, **Umdetü'l-Kari**, c. 2, s. 168-169.
69 **Fethu'l-Bari**, c. 1, s. 148-149.
70 Ed-Darimi, **en-Nakz**, s. 131.

• Buhari ve Müslim de; Ebu Hureyre'nin şu rivayetine yer vermiştir : «Allah Teâla, Mekke'nin fethini nasip ettiği vakit, Hz. Peygamber, cemaatın içinde ayağa kalkmış, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra, şöyle demiştir : **«Allah Teâla, Mekke'de savaş çıkmasına mani olarak fil ordusunu oradan uzak tutmuştur. Fakat, Rasuluyle mü'minleri, orayı fethe muvaffak kılmıştır. Mekke, benden önce, hiç kimseye katiyyen helal olmamıştır. Bana ise, yalnızca gündüzün birkaç saatinde helal kılınmıştır. Benden sonra da, yine hiç kimseye helal olmayacaktır. Binaenaleyh, Mekke'de av hayvanı ürkütülemez, dalları kesilemez, ortada kaybolan eşya helal olmaz. Meğer ki, onu alan, ilan etmek amacıyla almış olsun. Kimin bir yakını öldürülecek olursa, iki şeyden birini tercih edebilir : Ya kendisine verilen fidyeyi kabullenir, yahut da katilin öldürülmesini isteyebilir :** «Rasulullah'ın bu sözleri üzerine Hz. Abbas : «Ya Rasulullah «İzhir» (otu var), biz onu evlerimizde ve kabirlerimizde kullanıyoruz ona ne dersin?» dedi. Rasulullah : **«Öyleyse, İzhir (otu) müstesna kılınmıştır. (Onu koparabilirsiniz)»** karşılığını verdi. Bu arada, Yemenli bir zat olan Ebu Şah, ayağa kalktı ve : «Ey Allah'ın Rasulu! (bu hutbeyi) benim için yazdırıverir misin?» dedi. Hz. Peygamber de : **«Ebu Şah'ın isteğini yerine getiriverin,»** buyurdu.»71

• Buhari ve Müslim, hutbenin irad sebebini açıklayan fazlalığı da havi bir diğer varyantı, yine, Ebu Hureyre kanalıyla rivayet etmişlerdir : «Huza'a kabilesi, Mekke'nin fethedildiği sene, Beni Leys kabilesinin kendilerinden birini öldürmesine karşılık, bir adamı öldürmüşlerdi. Bu durum Rasulullah'a haber verilmiş, O da binitine

71 **Buhari, c. 3, s. 125; Müslim, c. 4, s. 110.**

binerek gelmiş ve bu hutbeyi irad etmiştir.72 Rivayetlerin lafızları arasında ufak tefek farklılıklar mevcuttur.

• Beyhaki de, Ebu Hureyre (r.a.)'den gelen şu rivayete yer vermiştir : «Ensar'dan bir zat, Rasulullah'a gelmiş ve : «Ey Allah'ın Rasulu! hadislerinizi dinliyorum, fakat ezberleyemiyorum» diye dert yanmıştı. Rasulullah da : «**(eline işaret ederek) elinden faydalan (Yani yaz)**» karşılığını vermiştir. «Buna Tirmizi de **Cami**'inde yer vererek, haberin sahih olduğuna dikkat çekmiştir. Ne var ki, bazıları O'nun : İsnadı o kadar sağlam bir hadis değildir. Çünkü Buhari, isnadındaki Halil b. Mürre'nin «Münkeru'l-hadis» olduğunu söylemiştir.» dediğini kaydetmişlerdir.73

• İmam Ahmed, Buhari ve Müslim : Yezid b. Şerîk et-Teymi'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir : «Ali b. Ebu Talip, bizlere bir hutbe irad etti ve şöyle dedi : «Her kim, yanımızda, Allah'ın Kitabı ile şu kılıcımın kınında asılı olan sahife'den başka bir şey olduğunu iddia ederse, O yalancının tekidir. Bu sahifede develerin yaşları ile, yaralamalara ait bazı hükümler yer almaktadır. Ayrıca, bir de Rasulullah'ın şu buyruğu vardır : Medine'nin Avr ile Sevr (dağları) arası haremdir. Kim orada bir bidat işler veya bidatcıyı barındırırsa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti O'nun üzerine olsun. Allah, kıyamet gününde, O'nun ne tevbesini ve ne de fidyesini kabul edecektir. Bütün müslümanların zimmeti eşittir. Sıradan bir mü'minin dahi buna hakkı vardır. Her kim, babasından başkasının oğlu olduğunu iddia ederse veya (bir köle) sahiplerinden başkasına intisap ederse, Allah'ın, me-

72 **Buhari**, c. 1, s. 29-30; **Müslim**, c. 4, s. 111.
73 **Teysiru'l-Vusul**, c. 3, s. 176.

leklerin ve tüm insanların laneti O'nun da üzerine olsun. Kıyamet gününde Allah, O'nun da, ne ma'zeretini ne de fidyesini, kabul edecektir.»74

• İmam Ahmed ve Buhari, Ebu Cuhayfe'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir; «Hz. Ali'ye, yanında herhangi bir kitap var mı? diye sordum. Bana : «Hayır, Allah'ın Kitabı, O'nun mü'min insana verdiği anlayış ve bir de şu sahifedekiler var» cevabım verdi. O, sahifede, neler var ki?» diye sordum. «O'nda, diyet, esirlerin salıverilmesi ve bir kafire karşılık müslümanın öldürülemeyeceğine dair hükümler var,» dedi.»75

• Müslim de, Ebu't-Tufeyl'in şöyle dediğini rivayet etmiştir : «Hz. Ali'ye, Rasulullah (s.a.s.), özel bir şey vererek, size herhangi bir ayrıcalık tanıdı mı? diye soruldu. O da : «Kılıcımın kınında asılı bulunan şu sahifeden başka, insanların haberdar olmadığı bir şeyi vermek suretiyle, Rasulullah bize bir ayrıcalık tanımamıştır.» dedi. Daha sonra da, sahifeyi çıkardı. Orada şunlar yazılıydı : «Allah'tan başkası adına kurban kesene, Allah lanet etsin. Yerin alametlerini çalana (sınırları değiştirene) Allah lanet etsin. Babasına lanet okuyana, Allah lanet etsin. Bidatçıyı barındırana da Allah lanet etsin.»76

• İmam Nesaî ise, Kays b. Ubad'm şöyle dediğini rivayet etmiştir : «Eşter ile birlikte, Hz. Ali'ye gittik ve O'na; Rasulullah'ın, diğer insanların dışında, yalnızca sa-

---

74 **Buhari**, K. İ'tisam, 5-6; **Müslim**, K. Hac, 403.

75 **Fethu'l-Bari**, c. 1, s. 146; İbn Hacer, Ebu Cuhayfe'nin bunu sormasına, Ehl-i beytin yanında, özellikle de Ali'de Hz Peygamber'in başkalarından gizlice, onlara verdiği bir vahyin olduğu yolundaki şia iddiasının neden olduğunu söylemiştir.

76 Müslim, c. 4, s. 45.

na verdiği bir şey oldu mu? diye sorduk, O da : «Hayır, yalnızca, şu yazdıklarım müstesna» dedi ve kılıcının kınından bir sahife çıkardı. İçinde şunlar yazılıydı : «Mü'minlerin kanları eşittir. Onlar, kendi dışındakilere karşı yekvucuddurlar. İçlerinden, sıradan birinin dahi zimmet verme hakkı vardır. Haberiniz olsun ki, bir kafire karşılık bir mü'min öldürülemez. Ahd-i eman sahibi kimseler de öldürülemezler. Kim bir bidat işlerse, vebali boynunadır. Kim de bir bidatcıyı barındırırsa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti, O'nun üzerine olsun.»

• İbn Hacer'in söylediğine göre, İmam Ahmed de «hasen» bir isnadla Tarık b. Şihab'm şöyle dediğini rivayet etmiştir : «Hz. Ali'yi minberin üzerinde, şöyle derken gördüm : «Allah'a yemin ederim ki, yanımızda, Allah'ın kitabı ve bir de şu sahifede olanlardan başka, size okuyabileceğimiz bir kitap yoktur. Bunu Rasulullah'tan aldım. İçerisinde ise, zekatla ilgili hükümler var.»

İbn Hacer, bu rivayetlerin arasını şöylece birleştirmenin mümkün olduğunu söylüyor : «Sahife bir tanedir ve rivayet edilenlerin hepsi de bu sahifede yazılıdır. Ancak, her ravi ne kadarını ezberleyebilmişse, O'nu rivayet etmiştir. Doğrusunu Allah bilir Katade, bu hadisi, Ali'den Ebu Hasan vasıtasiyle rivayet edilen bir isnadla rivayet etmiş ve bizim işaret ettiğimiz noktaya temas etmiştir. Hz. Ali'ye bu sorunun niçin sorulduğu konusuna da açıklık getirmiştir. Rivayeti, Ahmed **«Müsned»**'inde, Beyhaki de **«Delâilû'n-Nübüvve»**'sinde, Ebu Hasan tarikiyle kaydetmişlerdir. (Rivayetin öncesi şöyledir) : Hz. Ali bir takım emirler verirdi de O'na : «Biz onu yapmıştık, denilirdi. Bunun üzerine O, «Allah ve Rasulu doğru söylemiştir,» derdi. Bir gün Eşter : «Bu söylediğin husus, Ra-

sulullah'ın diğer insanların dışında, yalnızca sana vadettiği bir şey mi? diye sormuştur...».

• İbn Abdilberr de; Ebu Cafer Muhammed b. Ali'nin şu sözlerini rivayet etmiştir : «Hz. Peygamber'in kılıcının kabzasında bir sahife bulundu. İçerisinde şunlar yazılıydı : «Bir insanı doğru yoldan saptıran, sınırlar değiştiren, efendisinden başka efendi edinen mel'undur, kendisine iyilikte bulunanın iyiliğini inkar eden de mel'undur.»77

• Ebu Davud ise, Ebu Said el-Hudrî'den gelen şu rivayete yer vermiştir : «Biz, teşehhüd ve Kur'an'dan başkasını yazmazdık.»

Bilindiği üzere, teşehhüd de sünnetle sabit olan hususlardandır. O'nun yazıldığını ise, alelıtlak sünnetin yazımının yasaklandığına dair rivayetin sahibi olan, Ebu Said el-Hudri haber vermektedir.78

• Er-Ramahürmizî'nin ise, Rafi' b. Hadîc'in şu sözüne yer verdiğini görüyoruz : «Ey Allah'ın Rasulu! Sizden bazı şeyler işitiyoruz, onları yazalım mı? Ne dersin? dedim. «Bir mahzuru yok, yazabilirsiniz,» karşılığını verdi.»79

• Ed-Deylemî de, Hz. Ali kanalıyla gelen bir haberi şöylece kaydetmiştir : «Hadisi yazdığınız vakit, isnadıyla birlikte yazınız.»80

• İmam Buhari, birbirine yakın lafızlarla, üç tarikten, Ez-Zühri'nin, Abdullah b. Abdullah b. Utbe'den, O'nun

---

77 **Muhtasar Cami-u Beyani'l-İlm**, s. 36-37.
78 Ebu Davud, **Sünen**, c. 3, s. 319.
79 **Tedribu's-Ravi**, s. 150.
80 Aynı yer.

da, İbn Abbas'tan naklen rivayet ettiği şu haberi kaydeder : İbn Abbas şöyle demiştir : Rasulullah (s.a.s.) ölüm döşeğinde idi. Bu sırada evde de bir takım kimseler vardı. Bunlardan biri de, Ömer b. el-Hattâb idi. Rasulullah (s.a.s.) : «**Getirin, size birşeyler yazdırayım da bu sayede, daha sonra ebediyen sapıtmayasınız,**» dedi. Hz. Ömer : «Rasulullah (s.a.s.)'ın ağrıları çoğaldı, aklım başından aldı. Yanımızda Kur'an var. Bize Allah'ın kitabı yeter,» diyerek müdahale etti. Bunun üzerine evdekiler anlaşmazlığa düşerek, münakaşaya başladılar. Bir kısmı, «Getirin, Allah Rasulu ne yazdırmak istiyorsa yazdırsın, bu sayede, daha sonra sapıtmayalım,» diyor, bir diğer kısmı da Ömer'in görüşünü tekrarlıyorlardı.81 Huzurunda gürültü ve münakaşayı ilerlettiklerini görünce Rasulullah (s.a.s.) onlara «**Yanımdan çıkın**» dedi.82 Abdullah, İbn Abbas'ın : «En büyük musibet ihtilaf ve gürültüleri nedeniyle, Rasulullah'ın arzu ettiği şeyi yazdırmasına engel olan şeydi, dediğini naklediyor. (Bu rivayetlerden bir tanesi ne Ömer'in, ne de başka birisinin ismini tasrih etmemiştir). Bunu, İmam Ahmed, Müslim, İsmailî ve İbn Sa'd da rivayet etmişlerdir. İmam Ahmed'in rivayetinde, yazmakla görevlendirilen zatın, Hz. Ali olduğu kaydedilmektedir.

• Buhari ve Müslim, Said b. Cûbeyr'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir : «Perşembe günü nedir bilir misiniz? O gün, O; «**Bana (kâğıt kalem) getirin, size daha sonra ebediyyen sapıtmamanız için birşeyler yazdırayım.**» demiştir. Bunun üzerine orada bulunanlar anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Halbuki bir Peygamber'in yanında böyle

81 **Fethu'l-Bari**, c. 1, s. 149-150.
82 **Buhari**, c. 9, s. 111-112; c. 6, s. 9-10; c. 1, s. 30.

bir davranış hiç de hoş değildir, Kendi kendilerine : «Rasulullah'a ne oluyor? (hastalığından mütevellid) ne dediğinin farkında değil mi yoksa? diyerek, durumunu anlamaya çalışmışlardı. Yanına vardıklarında, onlara! «Beni yalnız bırakın. Benim bu halim, sizin arzu ettiğinizden daha hayırlıdır. Size üç şeyi tavsiye ediyorum...» demişti»83

İbn Hacer genel olarak üzerinde durduğumuz bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır : «Buhari, ilk olarak, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den yazdığına dair rivayete yer vermiştir. Bunda, Rasulullah'ın vefatından sonra, yazımın yasaklandığına dair rivayetin Ali'ye ulaşmamış olma ihtimali vardır. İkinci olarak ise Buhari, Ebu Hureyre hadisini zikretmiştir. Bu hadis, yazımın yasaklanmasına ilişkin rivayetten sonra varid olmuştur. Dolayısıyla onu neshetmiş olur. Buhari, üçüncü olarak, Abdullah b. Amr hadisini nakletmiştir. Ben bu rivayetin bazı tariklerinde, Hz. Peygamber'in yazmaya izin verdiğine dair ifadeler bulunduğu üzerinde durmuştum. Binaenaleyh bu haber, yazımın cevazı hakkında, Ebu Şah'la ilgili rivayetten daha kuvvetlidir. Çünkü onda, Ebu Şah'ın okuma yazma bilmemesi veya âmâ olması gibi hususiyetlere nazaran yazıverilmesi emrinin bulunma ihtimali vardır. Buhari, son olarak da, İbn Abbas rivayetine yer vermiştir. Bu rivayet, Ümmet'in ihtilaftan kurtulmaları için, Rasulullah'ın onlara birşeyler yazdırıvermeye dair arzusunu ifade etmektedir. Rasulullah'ın sadece hak olan bir şeye ilgi duyup, ona ihtimam göstereceği ise aşikardır.»84

Rasulullah'ın, diyet, miras ve daha pekçok konuda mektuplar dikte ettirdiği bilinmektedir. Nitekim, Amr b.

---

83 **Buhari**, c. 6, s. 9; **Müslim**, c. 5, s. 75; **Fethu'l-Bari**, c. 8, s. 93-94.
84 **Fethu'l-Bari**, c. 1, s. 150.

Hazm'ı, Necran'a, Muaz b. Cebel'i de, Yemen'e gönderirken bunu yapmıştır. Eğer, konuyu uzatma ve okuyucuyu da sıkma endişesi olmasaydı, bunların sahih kaynaklarını da zikrederdim. Okuyucularımız, bu kaynaklara müracaat ederek, konu hakkında teferruatlı bilgi edinebilirler.85

85 İbn Sad, **Tabakat**, c. 2; **Cemheret-ü Resaili'l-Arap**, c. 1; **Kitabu'l-Emval**, s. 27, 125, 358; Ebu Yusuf, **Kitabu'l-Haraç**, s. 85; El-Kureşi, **el-Haraç**, s. 116, 119; Siret ve Tarihe dair kitaplar. Nesai, Ebu Davud, Darimi ve Darakutni'nin sünenleri, **el-Muhalla** v.b

SÜNNET'İN YAZIMINA İZİN VEREN HADİSLERLE, YASAKLAYAN HADİSLERİN TE'LİFİ

Eğer; «sünnetin yazımını yasaklayan rivayetler, buna izin verenlerle çelişki arzetmektedir. Bunların aralarını telif etmek nasıl mümkün olacaktır? Üstelik, bu konu üzerinde kalem oynatan bazılarının da dediği gibi,86 yasaklayan rivayetlerin izin verenleri neshetmiş olması mümkün değil mi?» diye sorulacak olursa, şu şekilde cevap veririz :

Bu iki çeşit hadislerin, aralarının te'lif edilmesi hususunda, âlimler birkaç görüş ileri sürmüşlerdir :

a) Yazının yasaklanması, Kur'an'a hariçten bir takım şeylerin karıştırılması endişesinden dolayı, yalnızca, Kur'an'ın nazil olduğu döneme hastır. Bu konudaki izin ise, daha sonraki dönemlere aittir.87

b) Yasaklama, yalnızca, Kur'an ve hadis metinlerinin aynı sahifeye yazılmasını içermektedir. Zira, sahabe ayetlerin yorumuna dair, Hz. Peygamber'den işittiklerini ayetlerin yanına yazıyorlardı. Karışıklık meydana gelebilir endişesiyle bundan men olundular. İzin ise, Kur'an'ın bulunmadığı, müstakil sahifelere hadislerin yazılabileceğine dairdir.88

---

86 (Bu zât, Reşid Rıza'dır) **Mecelletü'l-Menâr**, Yıl 10, Sayı 10, s. 767.

87 **Tedribü'r-Râvî**, s. 151; **Fecru'l-İslâm**, C. 1, s 248.

88 **Tedribü'r-Râvî**, s. 150-151; **Fethu'l-Muğis**, C 2, s. 18

Yorumların, ayetlerin kenarlarına yazılmış olduğundan hareketle, bazı âlimler, şâz kıraatların meydana gelmesine bunun sebep olmuş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü, daha sonra gelen Tabiî'ler bu izahları, Kur'an ayeti zannetmişlerdir. Sahabe, ayetlerin izahını tabiun'a zikretmiş, onlar da bunları, Kur'an'la birlikte aynı yere yazmışlar, daha sonra gelenler de, izah sadedinde kaydedilenleri Kur'an'dan zannetmiş olabilirler.

c) Yasaklama, Peygamber'in evinde korunmak üzere, ana nüshayı yazmakla mükellef, onu tek tek sayfalara yazan, vahiy katiplerine getirilmiştir. Onların, hadisleri de yazmalarına izin verilmiş olsaydı, bu taktirde, Kur'an'la hadisi birbirine karıştırmayacaklarından emin olunamazdı. İzin ise, vahiy katibi olmayan kimselere verilmiştir.89

d) Bu yasak, unutma endişesi olmayan, bu itibarla hafızasına güvenen ve fakat yazdığında, ona dayanıp, gevşekliğe düşeceğinden endişe edilen kimselere matuftur. İzin ise; unutma korkusundan dolayı, hafızasına güvenmiyen, yazdığı vakit, ona güvenip de gevşekliğe düşme kaygusu olmayan kimselere verilmiştir.90

e) Hz. Peygamber bu izni, sadece Abdullah b. Amr'a vermiştir. Çünkü O, hem eski kitapları okuyabiliyor, hem de Süryânîce ve Arapça'yı yazabiliyordu. Zaten, sahabenin içerisinde okuma yazma bilen tek tük kimse vardı. Onlar da iyi düzeyde yazamıyorlardı. Hata yapmaları endişesiyle onlara söz konusu yasaklama getirilmiş, Abdul-

89 **Müzekkiret-ü Tarihi'l-Teşri'**, s. 197-198; İbn Salah, **Ulûmül-Hadis**, s. 171.

90 **Tedribü'r-Râvî**, s. 150; **Fethu'l-Muğis**, C. 2, s. 18; **Ulûmü'l-Hadis**, s. 171.

lah b. Amr'a ise müsade edilmiştir. Bu görüşü İbn Kuteybe «Te'vil-ü Muhtelefi'l-Hadis» adlı eserinde zikretmiştir.91

Kanaatime göre, Rasulullah'ın : **«Benim hadislerimi yazmayınız. Kim benden, Kur'an dışında birşeyler yazmışsa, onu imha etsin»** sözü ile, **«Allah'ın kitabını herşeyden arındırın»** sözlerinden anlaşılan; O'nun sünneti yazmalarını yasakladığı kimseler, Kur'an'ı yazabileceklerine dair izin verdiği kişilerdir. Binaenaleyh, Rasulullah'ın, hata yapmaları endişesiyle onları yazıdan men edip, diğer taraftan, Kur'an'ı yazmalarına müsade buyurmuş olması ma'kul olmasa gerektir. Çünkü Kur'an, daha büyük bir ihtimam gerektirmektedir.

Buraya kadar zikrettiklerimizden anlaşılmaktadır ki, yukarıda geçen her iki görüşün sahipleri de, yazım konusundaki birbirine zıt iki çeşit haberden, birinin diğerini neshettiği kanaatinde değildirler. Nesh görüşünü yalnızca, aşağıda kanaatlerini kaydedeceğimiz âlimler ileri sürmüştür.

f) Buradaki yasaklama, sünnetin yine sünneti neshetmesi kabilinden bir olaydır. Adeta, Rasulullah (s.a.s.), önce sözlerinin yazılmasını yasaklamış, fakat, daha sonra; Sünnet'in fazlalaşması sebebiyle, muhafazasındaki güçlüğü sezerek, yazılıp, kaydedilmesine müsade etmiştir. İbn Kuteybe de, bu kanaattadır. El-Hattabî ise : **«Meâlimü's Sünen»** adlı eserinde şöyle demektedir : «Öyle görünüyor ki, yasaklama önceleri söz konusuymuş. Fakat, son görüş yazmanın mübah olduğu yolunda vuku bulmuştur.»92

---

91 **Ulûmü'l-Hadis**, s. 365, 366.

92 **Meâlimü's-Sünen**, C. 18, s. 130.

Bu âlimlerin sözlerinden anlaşılan, hem yasaklamanın ve hem de iznin, bütün zaman, şahıslar ve her türlü sahifeleri içerdiğidir. Daha evvelki görüşlerde ileri sürüldüğü gibi, bu konuda hiçbir tahsis söz konusu değildir. Buradan anlaşılan diğer bir husus da; karıştırma endişesi olsun-olmasın yasaklamanın ilk zamanlarda konduğu, daha sonra ise, mutlak olarak yazmaya izin verildiğidir.

Ancak, bu görüşlere, şu nedenlerle katılmak mümkün değildir : Öncelikle, karışıklık endişesinin bulunmadığı bir ortamda, yasak getirmenin bir anlamı olamaz. Fakat mesele taabbûdî'dir denirse, elbette o müstesnadır.

İkincisi; karıştırma endişesi var olduğu müddetçe, yazıya izin verilmesi makul değildir. Ancak, şöyle denilebilir : Hadislerin yazımına izin verildiği vakit, Kur'an kafalarına iyice yerleşip, aralarında tevatür derecesine ulaşmış, O'nu diğer unsurlardan ayırt edebilecek duruma gelmişlerdi. Vaziyet, kıyamete kadar öylece devam edebilecek bir nitelik kazanmıştı. Binaenaleyh, Kur'an'ın başka şeylerle karıştırılması diye bir endişe tamamen ortadan kalkmıştı.

Ne var ki, bu da, pek akla yakın gözükmüyor. Çünkü, İslâm'a yeni giren bazı kimseler, Kur'an konusunda kendilerini doğruya irşad edecek birisini bulamayarak, pekala, onu başkasıyla karıştırabilirler. Böyle bir durumda ise, bizden kendilerine Kur'an'ı yazmamızı istedikleri vakit, (onun yanında) başka şeyleri de yazmamız caiz olmayacaktır. Öyleyse; sünnetin yazılabileceğine dair verilen izni, karıştırılma endişesinin bulunmamasıyla kayıtlamak gerekmektedir.

Bu nedenle, İmam Suyutî, sözkonusu görüşü destekleyerek şöyle demiştir : «Rasullah (s.a.s.), Sünnetin, Kur'-

an'la karıştırılması endişesi bulunduğu sürece, yazılmasını yasaklamış, bundan emin olunduğu vakit ise, yazıma izin vermiştir.» Binaenaleyh, (O'na göre) yasaklamaya dair emir neshedilmiştir. Aynı ifadeleri Nevevi'nin Müslim Şerhi'nde de görmek mümkündür.93 İbn Hacer de, yasaklamanın daha önce vuku bulduğunu, karışıklıktan emin olunduğu zamanlarda ise yazıma izin verildiğini, bunun da ilk emri nesh ettiğini, söylüyor.94

İbn Hacer'in sözlerinden, burada bir nesh olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü, mutlak olarak serdettiği sözünün ifadesi, yasaklamanın evvel olup, karıştırma endişesi bulunsun-bulunmasın, her iki durumda da bu yasağın cari olduğudur. Ancak, bilahere, karışıklık endişesinin ortadan kalktığı zamanlarda yazıma izin verilmesi, daha evvel, aynı durumda sözkonusu olan yasağı ortadan kaldırmıştır. Geriye ise, karıştırma endişesi bulunduğu sürece, daimi olarak yazımın yasak olduğu hususu kalmaktadır.

Suyuti ve İmam Nevevi'nin sözlerine gelince; bunlardan nesh olduğunu anlamak mümkün değildir. Çünkü, ilk zamanlarda getirilen yasaklama, karıştırma endişesi bulunduğu taktirdedir. İzin ise; bu endişenin olmadığı durumlara hastır. Bu nedenle, iznin, nehyi ortadan kaldırması sözkonusu olamaz. Zira, her ikisi de aynı noktada varid olmamışlardır. Bilakis, her bireri ayrı bir durum ve ayrı bir illetten neşet etmiştir. Binaenaleyh kıyamete kadar da hükümleri müstakil olarak devam edecektir. Karıştırma endişesinin bulunduğu durumlarda yasak devreye girecek, bulunmadığı zamanlarda ise, izin tahakkuk edecektir. Öyleyse nesh aramak beyhudedir.

---

93 En-Nevevi, **Şerh-i, Müslim**, C. 18, s. 130.
94 **Fethu'l-Bârî**, C. 1, s. 149.

Ancak, şöyle bir itirazda bulunulabilir: «Yasaklama, Kur'an'ın İslâm ümmeti tarafından özümsenip, diğer unsurlardan tamamiyle tefrik edebilecekleri bir ortamın teşekkül etmemesinden dolayı meydana gelebilecek bir karışıklık endişesinin varolduğu döneme hastır. Yazıma izin verildiği vakitten, kıyamete kadar ise; Kur'an'ın tevatür derecesine ulaşması, ümmetin tamamıyla O'nu ayırt edebilecek bir niteliğe kavuşması nedeniyle, böyle bir karışıklık korkusu sözkonusu olamaz. Eğer, birisinin böyle bir karıştırmaya maruz kaldığını farzetsek bile, Onu bu konuda, aydınlatıp, doğruya irşad edecek, pekçok kimseye müracat etme imkanına sahip olduğundan dolayı, neticede karıştırmadan emin olacaktır. Yasaklamaya neden olan illet ortadan kalktığı, iznin verildiği tarihten itibaren bir daha ortaya çıkması sözkonusu olmadığı için, yasaklama sona ermiş demektir. İşte bu da, nesh'in tâ kendisidir.»

Bunda ihtilaf vardır. Zira; ileriye sürdükleri sözlerin doğru olduğu farzedilse bile, iznin yasaklamayı neshettiği söylenemez. Söylenebilecek yegane husus ise şudur: İlletin sona ermesi ve daha sonra bir daha ortaya çıkmamasından dolayı, hükmün bu illetle ilgisi sona ermiştir. Buna ise nesh denilemez. Çünkü nesh, Şer'î bir hükmün, yine şâriin hitabıyla ortadan kaldırılmasıdır.

Bir başka ihtilaflı nokta da daha önce bahsettiğimiz, İslâm'a yeni giren kimselerle ilgili kısımdan anlaşılabilir.

Neshi, yalnızca, İbn Kuteybe, Hattabî ve İbn Hacer'in sözlerinden anlamak mümkündür —ki bunlara daha evvel temas etmiştik— şu kadarı var ki, ilk ikisinin sözlerinde nesh olayı, hem karışıklık endişesinin var olduğu ve hem de bundan emin olunduğu durumları kap-

samaktadır. İbn Hacer'in görüşüne göreyse sadece, güven ortamındaki yasağı içermektedir.

Âlimlerin çoğunluğu nesh görüşüne kail olmuşlardır. Müteahhirundan bazı âlimler de bu kanaattadır. Kanaatimize göre ise, asla, bir nesh sözkonusu değildir. Karışıklık endişesi söz konusu olduğunda yasak, bunun ortadan kalktığı durumlarda ise izin sözkonusudur. Her ne zaman ki, böyle bir korku ortaya çıksa, o zaman derhal yasak gündeme gelir; ne zaman da böyle bir korku bulunmazsa, izin gündeme gelir. Zira, nesih görüşünü, iki durumu cem' etme imkanının bulunmadığı pozisyonlarda kabul etmemiz gerekmektedir. Burada ise; yasağı, endişe haline, izni de, böyle bir endişeden emin olunduğu durumna tahsis etmekle (arasını bulma) cem' imkanımız vardır. Bu da gayet makuldur. Öyleyse, bizi nesh görüşüne zorlayan nedir?

Sonra daha evvel geçtiği üzere (bu meyandaki emirleri) birtakım şahıs, sahife ve zamanla tahsis yoluna gitmenin de bir anlamı yoktur. Bilakis, yasaklamanın sözkonusu olduğu durum, karıştırmanın doğabileceği her durumdur : Bunun Kur'an'ın Sünnet'le bir araya (aynı sayfaya) veya müstakil olarak yazılmasından doğabilecek bir karışılık olması ile vahiy katipleri ya da başka yazanlardan kaynaklanan bir karışıklık olması yahut da vahyin nazil olduğu dönem veya daha sonraki dönemlerde olması fark etmez, bu sonucu değiştirmez. İzin ise, hangi durum sözkonusu olursa olsun, karıştırma endişesinden emin olunduğu dönemde geçerlidir.

Yasaklamaya dair emrin, müsadeye ilişkin emri neshetmesi ise, üç nedenden dolayı doğru olamaz;

a) Birincisi; müsadenin, yasaklamayı neshettiği yolundaki görüşü iptal sadedinde zikrettiklerimizdir. Nesh

görüşüne, ancak, birbiri ile çelişen iki delilin arasını bulma imkanı olmadığı zamanlarda, gidilebilir. Burada ise, delillerin arasını bulmak mümkündür. Bu nedenle birinin diğerini neshettiği doğru olamaz.

b) İkincisi; Yazıma müsade eden hadisler, daha sonra varid olmuşlardır. Ebu Şah hadisi, Rasulullah'ın vefatına yakın, Mekke'nin fethi yılında vuku bulmuştur. Ebu Hureyre'nin, Abdullah b. Amr'la, kendisi arasında mukayeseyi içeren rivayeti de daha sonraki dönemlere aittir. Çünkü, Ebu Hureyre (r.a.)'nin müslüman oluşu son zamanlara rastlar. Bu da, O'nun müslüman olduğu vakit, Abdullah b. Amr'ın hadisleri yazdığına delalet eder. Rasulullah'ın ümmeti sapıtmaması için, onlara birşeyler yazdırma arzusu da, O'nun ölüm döşeğinde vukubulmuştur. Ebu Said el-Hudrî rivayetinin, özellikle Rasulullah'ın yazmaya teşebbüsü ile ilgili rivayet başta olmak üzere zaman bakımından, bütün bu rivayetlerden sonra vuku bulması uzak bir ihtimaldir. Sonra olsaydı, sahabenin mutlaka bundan haberi olurdu.

c) Üçüncü neden ise şudur : Sahabe ve Tabiun asrından sonra, İslâm ümmeti, yazmaya izin verilip, bunun mübah olduğunda ve iznin yasaklamadan sonra vuku bulduğunda icma' etmişlerdir. Sahabe asrından sonra vücud bulan, İslâm ümmetinin bu icma'ı tevatüren sabit olmuştur.95 Hatta, asrımızda yasaklamanın, izni neshettiği görüşünü savunanlar bile, eserlerinde, Hz. Peygamber'in hadislerine yer vermektedirler.

---

95 Ahmed Şâkir, **El-Bâisu'l-Hasis**, s. 159.

SÜNNET'İN SAHABE DEVRİNDE YAZIMI VE TEDVİNİ

Şayet : «Rasulullah'ın vefatından sonra, sahabe ve Tabiun'un tutumuna bakmak lazım. Zira onlar, sünneti yazıp, tedvin etmekten kaçınmışlar, başkalarını da bundan men etmişlerdir. Hatta yazdıklarını alıp yakmışlardır. Bunu yaparken de, Rasulullah'ın, sünnet'in yazılmasını yasakladığı yolundaki rivayetleri delil getirmişlerdir. Bütün bunlar, Sünnetin hüccet olmadığına, Rasulullah'ın getirdiği yasağın, izinden sonra olup, onu neshettiğine dair bir delil teşkil etmez mi? Aksi taktirde onların, iznin icabı, hareket etmeleri gerekmez miydi?» denilecek olursa; şöyle cevap veririz :

Sahabeyi bu konuda bir bütün olarak değerlendirmeye tabi tutmak gerekir. Çünkü, onların pek çoğu, yazıya cevaz veriyor, yazılı sünnetleri yanlarında muhafaza ediyorlardı.1 Bazısı da, bilfiil yazıyordu.2

İşte bu konuda varid olan haberler :

Buhari, Ebu Davud ve Nesei'nin kaydettikleri bir rivayette, Hz. Ebu Bekir'in, Enes (r.a.)'i, Bahreyn'e zekat görevlisi olarak gönderirken, onlara şöyle yazdığı belirtilmektedir : «Bunlar, Rasulullah'ın bütün müslümanlara vecibe kıldığı, zekat farizalarıdır. Onları, Rasulüne Allah Teâla, emretmiştir. Kim onları, usulü dairesinde isterse,

---

1 Kadı İyaz, C. 2, s. 167.

2 Dârimi, en-Nakz, s. 130-132.

müslümanlar versinler, kim de, daha fazlasını talep ederse, o taktirde vermesinler.»

İbn Abdilberr'in, Abdülmelik b. Süfyan'dan naklettiği bir rivayette ise; Hz. Ömer'in : «İlmi, yazıyla kaydediniz» dediğine yer verilmiştir : Bunu, Hakim ve Darimide rivayet etmiştir. İbn Abdilberr, benzeri bir rivayeti, Yahya b. Kesir kanalıyla, İbn Abbas'tan nakletmiştir.

İbn Abdilberr, İbn Abbas'ın, Harun b. Antere'nin babasına, yazı için müsade verdiğini, rivayet etmiştir. Ayrıca, Said b. Cübeyr'in, İbn Abbas'la birlikteyken, ondan işittiği hadisleri, binitinin üzerinde yazdığını, indikten sonra da, yazdıklarını çoğalttığını, rivayet etmiştir.

İmam Müslim ise; İbn Ebî Müleyke'nin şu sözüne yer vermiştir : «İbn Abbas'a, bana bazı şeyleri yazıvermesi için bir mektup gönderdim. Bu arada bazı şeyleri de gizli tutmasını istedim. O da (hakkımda) : «Samimi bir çocuktur. Ben O'nun namına herşeyi adam akıllı seçiyor, bazılarını da kendisinden gizliyordum,» deyesiymiş (Ravi diyor ki) : İbn Abbas, Hz. Alinin mahkeme kararlarını istedi ve onlardan bazı şeyler yazmağa başladı. Bu arada, öyle şeylere rastlıyordu ki : «Allah'a yemin olsun, bu hükmü Ali vermemiştir. O'nun bu hükmü verebilmesi için, ancak, sapıtmış olması gerekir, diyordu.»

Süfyan b. Uyeyne tarikiyle de, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir : «İbn Abbas'a, Hz. Ali'nin mahkeme kararları getirilmişti de, O, onlardan (Süfyan, dirseğini işaret ederek) şu kadarı hariç, hepsini imha etti.»

İmam Ahmed, Ka'ka' b. Hakim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir : «Abdülaziz b. Mervan, İbn Ömer'e bir mektup yollayarak, ne ihtiyacı varsa kendisine bildirmesini söylemiştir : İbn Ömer de cevaben O'na : Rasulullah (s.a.s.) **«veren el, alan elden daha hayırlıdır, infaka**

elinden başla» demiştir. «Ben senden herhangi bir şey istemiyorum. Ama, senin vasıtanla, Allah'ın bana vereceği rızkı da, reddetmek istemem» diye yazmıştır.

İbn Hacer, «**Fethu'l-Bari**» adlı eserinde şöyle demektedir : «Ebu Kasım b. Münde'nin «**Kitabu'l Vasiyye**»sinde Buhari'nin, Ebu Abdurrahman el-Hubûlâli'ye kadar varan sahih bir isnadla zikrettiği şu rivayete rastladım : «Ebu Abdurrahman, Abdullah'a, içerisinde hadis yazılı olan bir kitap getirmiş ve : Şu kitabı incele. Bildiğin hadisler kalsın, bilmediklerini aradan sil, demiştir.» Buradaki Abdullah'ın, Ömer b. el-Hattab'ın oğlu olması muhtemeldir. Çünkü, el-Hubulali, O'ndan hadis işitmiştir. O'nun, Amr b. el-As'ın oğlu da olması muhtemeldir. Zira, el-Hubulali, O'ndan yaptığı rivayetlerle meşhur olmuştur.

İbn Abdilberr, Mücâhid'den gelen şu rivâyete yer vermiştir : «Abdullah b. Amr şöyle demiştir : «Beni hayata teşvik eden iki şey var : Bunlardan birisi, «es-Sâdıka», diğeri ise «el-Veht»tir. «Es-Sâdıka» «Rasulullah'tan yazdığım hadisleri muhtevi sahifedir. «El-Veht» ise; Amr b. As'ın bana tasadduk ettiği arâzîdir.»

Yine, İbn Abdilberr, Fudayl b. Hasen b. Amr. b. Ümeyye ed-Damrî'nin, babasından naklen şöyle dediğini rivayet etmiştir : «Ebû Hureyre (r.a.)'nin yanında, bir hadis zikrettim. O'nu hemen reddetti. «Bu hadisi, senden işittim», dedim. «Eğer O'nu benden işittiysen mutlaka, yanımda yazılı olması gerekir,» diye karşılık verdi. Elimden, tutup, beni evine kadar götürdü. Bize, Rasulullah'ın hadisleri yazılı olan, pekçok kitap gösterdi. Kitaplardan bu hadisi de buldu ve bana «Eğer bu hadisi ben rivayet ettiysem mutlaka yanımda yazılıdır diye söylememiş miydim?» dedi. İbn Hâcer de, benzeri bir rivâyete yer ver-

miştir. İbn Abdilberr, Ebu Hureyre'nin bu rivayetinin, daha önce geçen kendisinin yazmayıp, Abdullah b. Amr'ın yazmış olduğu yolundaki rivâyetiyle çelişki arzettiğini, evvelki rivayetin nakil bakımından daha sahih olduğunu söylemiştir.

İbn Hacer ise, şöyle demektedir: «Bu rivâyet daha önce geçen Abdullah b. Amr'ın yazıp da, kendisinin yazmadığı şeklindeki, rivâyetle çelişki arzetmez. Çünkü, aralarını bulma imkânı mümkündür. Şöyle ki; Ebu Hureyre (r.a.) Rasulullah zamanında hadisleri yazmazken, daha sonra yazmaya başlamış olabilir. Kaldı ki, hadislerin yazılı olarak, yanında bulunması, onları kendisinin yazdığı anlamına gelmez. Çünkü, (daha önce) yazmadığı bilinmektedir. Bu durumda, yanındaki yazılı hadislerin başkaları tarafından kaleme alındığı ihtimali kuvvet kazanır.

İbn Abdilberr, Beşîr b. Nehîk'in de şöyle dediğini rivayet eder: «Ben, Ebu Hureyre'den işittiklerimi yazardım. O'ndan ayrılacağım vakit, yazdıklarımı getirdim ve O'na; Bunları senden işittim, ne dersin? dedim. O da, bunu onayladı.»

Müslim de, Enes b. Malik'ten gelen şu rivâyete yer vermiştir: «Bana Mahmud b. Rebî', Itbân b. Malik'ten rivâyet etti ve dedi ki: «Medine'ye gelmiştim. Orada, Itbân ile karşılaştım. Senin bir hadisini işittim, ne dersin? dedim. Şöyle cevap verdi: «Gözlerimden rahatsızlanmıştım. Rasulullah'a haber gönderdim ve evime gelip namaz kılmasını, zira namaz kıldığı yeri, kendime namazgâh edinmek istediğimi, söyledim. Rasulullah da bir grup ashabiyle birlikte geldi. Eve girdiler. Rasulullah, bir köşede namaz kılarken, ashabı da kendi aralarında konuşuyorlardı. Sonra, (sözkonusu olan şeylerin) en çoğunu ve en büyü-

günü, Malik b. Dühşum'a isnad ettiler. Peygamber'in, O'na beddua etmesini ve bu sebeple O'nun helâk olmasını istediler. Bu arada, Rasulullah namazını bitirdi ve : **«O, Allah'tan başka ilâh olmadığına, benim de, Allah'ın elçisi olduğuma şehadet etmiyor mu?»** diye sordu. Ashab; «Evet, bunu söylüyor, ama, kalbiyle ona inanmıyor,» dediler. Rasulullah : **«Allah'tan başka ilâh olmadığına, benim de, Allah'ın elçisi olduğuma, şehâdet getiren hiç bir kimse, cehenneme girmeyecek ve onu tatmayacaktır,»** dedi.» Enes (r.a.) «Bu hadis, benim çok hoşuma gittiği için, oğluma yazmasını söyledim. O da, yazdı,» demiştir.

İbn Abdilberr, Sûmâme'den, Enes (r.a.)'in : «Yavrularım! İlmî, yazıyla kaydedin,» dediğini rivâyet etmiştir. Aynı haberi, Hâkim de kaydetmiştir.

İbn Abdilberr, bu konuda, ayrıca, şu rivayetlere yer vermiştir :

• Rabi' b. Sa'd : «Câbir b. Sebât'ı levhalara yazarken gördüm,» demiştir.

• Abdullah b. Huneys de : «(bazı hadisçileri), el-Berânın yanında, ellerinde kamış, yazarken gördüm,» demiştir.

• Ma'n şöyle demiştir : «Abdurrahman b. Abdullah b. Mesû'd, bana bir kitap gösterdi, ve O'nu bizzat babasının yazdığına da yemin etti.»

• Hasan b. Câbir de : «Ebu Umâme'ye İlm (hadisler)'in yazılmasında, bir mahzur olup, olmadığını sordum. Bunda bir sakınca olmadığını belirtti,» demiştir.

• Hârre gününde, Hişâm b. Urve'nin babasının kitapları yanmış ve O, şöyle demiştir : «Keşke bütün ma-

lım ve ehlim gitseydi de, kitaplarım yanımda kalsaydı.»

• Serî b. Yahya, Hasen'in ilmîn yazılmasında bir beis görmediğini, Tefsirini imlâ ettirdiğini, kendisinin de yazıverdiğini söylemiştir.

• İbrahim en-Nehâî, «el-Atrâf»'ın yazılmasında bir beis yoktur,» demiştir.

• Ebu Kîrânî, Dahhâk'ın : «Birşey duyduğun vakit, duvara bile olsa, onu yaz» dediğini, Hasen b. Âkil'in de : «Dahhak bana, Haccın menâsikini imlâ ettirdi» dediğini rivâyet etmiştir.

• Halid b. Nizâr, şöyle demiştir : «Hişam b. Abdülmelik, Zührî'nin rivâyetlerini yazmak üzere iki tâne kâtip tutmuş, bir sene boyunca yazmışlardır.»

• Ma'mer de şöyle demiştir : «Yahya b. Kesir, bana bazı hadisler zikretti ve «falanca hadisleri, bana yazıver,» dedi. İlmin yazılmasını kerih görmüyor musun? diye sordum! Yaz; Çünkü, yazmazsan ilmî kaybedersin veya onda yetersiz kalırsın,» dedi.»

• Âmir eş-Şa'bî de : «Yazı ilmin kaydıdır» demiştir.

• Vehb b. Cerîr ise, Şu'be'nin kendilerine bir hadis rivâyet ettiğini ve O'nu bir sahifede bulmuş olduğunu, belirttiğini nakletmiştir.

• Şebâbe de şöyle demiştir : «Şu'be; «hadisleri arka arkaya sıralayıp, zikrettiğimi gördüğünüz vakit, bilin ki, ben onları kitaptan ezberlemişimdir,» dedi.»

• Süleyman b. Musa da : «Âlim üç kişinin yanına oturur. Birincisi, her işittiğini alan kimse; bu gece vakti

odun toplayan gibidir. İkincisi, yazmayıp, yalnızca dinlemekle yetinen kimsedir; buna, âlimin meclisinde bulunan kişi denilir. Bir üçüncüsü de vardır ki; Rivâyetleri seçer. İşte O, en hayırlılarıdır. —bir başka seferinde ise— İşte O, esas âlimdir, demiştir.»

• Süfyan ise; «Bazı idareciler, ibn Şübrüme'ye : «ne bu Rasulullah'a isnad edilerek, bize rivâyet ettiğin hadisler? diye sorduğunu O'nun da : «Onları, yanımızda bulunan bir kitaptan naklediyoruz» diye cevap verdiğini,» nakletmiştir.

• Hâtim el-Fâhîri de şöyle demiştir : «Süfyân es-Sevrî'nin; «hâdisi üç şekilde yazmak hoşuma gider : Bazı hadisleri din edinmek üzere yazarım. Bazılarını da sadece yazarım, ne terkeder ve ne de din edinirim. Bir de zayıf hadis vardır, O'nu tanımak hoşuma gider, fakat O'nunla pek ilgilenmem,» dediğini işittim.»

• Hâlid b. Hıdâş el-Bağdâdî de : «Mâlik b. Enes'e vedâ ediyordum. «Ey Ebu Abdullah! bana ne tavsiye edersin, dedim.» «Gizli ve âşikâr, her hâlinde, Allah'tan sakın, müslümanlara nasihat et. Ehlini bulduğun vakit de, İlmî yaz,» dedi.» demiştir.

• İshâk b. Mansûr da şöyle demiştir : «Ahmed b. Hanbel'e «İlm (hadisler)'in yazılmasını kimler kerih görüyordu.» diye sordum. «Bir kısım âlimler bunu kerih görürken, bazısı da buna ruhsat vermiştir,» dedi. Eğer, İlim yazılmamış olsaydı, kaybolup, gitmez miydi? dedim. Evet, ilim yazılmasaydı, şimdi hâlimiz ne olurdu (bilmem ki?) dedi.»

İshâk b. Mansur diyor ki : «Aynı soruyu, İshâk b. Râheveyh'e sordum, O da, tıpkı, Ahmed b. Hanbel gibi cevap verdi.»

• Ebu Kılâbe; yazmak bana, unutmaktan çok daha sevimlidir,» demiştir.

• Ebu Melîh şöyle demiştir : «Yazdığımız için, bizi ayıplıyorlar. Halbuki, Allah Teâla : «**De ki : «Onların bilgisi, Rabbımın yanında bir kitaptadır. Rabbım şaşmaz ve unutmaz»**,3 buyurmaktadır.» Bunu, Suyûtî de «**Tedrîbû'r-Râvi**» adlı eserinde rivâyet etmiştir.

• Abdurrahman b. Hermele de : «Ben, hafızası, pek iyi olmayan birisiydim. Bu nedenle, Said b. el-Müseyyib yazmama müsade etti,» demiştir.

• İmam Malik de, Yahyâ b. Saîd'in : «her işittiğimi yazmam, bana, malımın bir misli daha fazlalaşmasından çok daha sevimlidir,» dediğini haber vermiştir.

• Sevâde b. Hayyân da, Muaviye b. Kurra'nın : «İlmi yazmayan kimseyi, âlim saymayın» dediğini nakletmiştir.

• Abdurrahman b. Ebu'z-Zinâd, babasının şöyle dediğini haber vermiştir : «Biz (yalnızca) helâl ve haram(a dair rivayetler)i yazardık. İbn Şihâb ise, her işittiğini yazardı. Kendisine ihtiyaç hissedildiğini görünce, O'nun insanların en âlimi olduğunu anladım.»

• Ed-Derâverdî de şöyle demiştir : «İlm (hadisler)'i ilk tedvin eden kişi İbn Şihâb'tır.» İmam Mâlik de aynısım söylemiştir. Ma'mer ise, Zührî'nin şu sözünü naklet-miştir : «Emirler zorlayıncaya kadar, biz ilm (hadisler)'in yazılmasını hoş karşılamıyorduk. Sonunda, müslümanların hiçbirinin bunu yapmasına mani olmamamız gerektiğini anladık.»

• Eyyûb b. Ebi Temizî de, Zührî'nin şu sözünü nakletmiştir : «İdareciler, benden yazmamı istediler. Ben de

3 Tâha, 52.

bunu yaptım. Onların bu isteklerini yapınca, başkalarına da yazıvermemekten dolayı haya ettim.»

• Ma'mer, Sâlih b. Keysân'ın şu sözünü nakletmiştir: «İbn Şihab'la birlikte ilm (hadisler)i öğreniyorduk. Bir gün, sünnetleri de yazmaya karar verdik ve Rasulullah'tan gelen herşeyi yazdık. Sonra O : «Sahabeden gelenleri de yaz,» dedi. Ben : «Hayır, olmaz. Çünkü, onlar sünnet değildir,» dedim. O; «Bilâkis, onlar da sünnettir» dedi ve yazmaya devam etti. Ben ise yazmadım. Böylece, O başarılı oldu, ben ise kaybettim.»

• Ebu Zür'a da : «Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Main'in : «Hadisleri yazmayan bir kimsenin hata yapmayacağından emin olunamaz,» dediklerini haber vermiştir.

• Er-Riyaşî de, Halil'in : «Yazdıklarını beytü'l-mal say ezberlediklerini de nafaka,» dediğini nakletmiştir.

• Müberrid de, yine Halil'in : «İşittiğim herşeyi yazdım. Yazdığımı da ezberledim. Ezberlediğim herşeyin ise, mutlaka faydasını gördüm» dediğini rivayet etmiştir.

SAHABİ'NİN BU KONUDAKİ TUTUMLARININ DEĞERLENDİRMESİ

Bu konuda, bazı sahabilerin tutumunu esas alsak bile, bu asla, Sünnetin hüccet olamıyacağı anlamına gelmez. Çünkü, Hz. Peygamber'in yazmaktan nehyettiğine dair emri herkesçe malumdur. Nitekim daha önce de bu hususlar üzerinde durmuştuk. Burada ise, sahabeyi yazmaktan alıkoyan diğer nedenlere temas etmek istiyoruz :

Bazı sahabilerin, hadisleri yazmaktan kaçınması, yasaklamanın, izinden sonra olduğuna ve onu neshettiğine dâir bir delil olamaz. Çünkü, İbn Kuteybe ve el-Hattabî'nin kanaatları doğrultusunda; hem yasaklamanın ve hemde iznin bütün şahıs ve durumları kapsadığını söyleyecek olursak, o taktirde, sahabenin, Hz. Peygâmber'in vefatından sonra da, önceki hâl üzere devam ettiklerini belirtmemiz gerekir. Onlar, Rasulullah'ın müsadesine muttali olamamış, önceki hükmün nesh' olunmayıp, devam ettiğini zannetmişlerdir. Yoksa, yasağın, izinden sonra olup, onu neshettiği gibi bir anlayışa sahip olmamışlardır. Böyle olsaydı, onlardan sonraki neslin, yazmaya izin verilip, O'nun mübahlığında icma' etmemeleri gerekirdi.

Yasak ve iznin herbirerini, daha önce zikredilen hususlarla, tahsis edenlerin görüşünü benimsediğimiz taktirde ise; yazmaktan kaçınan, başkalarına mâni olan ve yazılı olan sahifeleri imha eden, sahabi ve Tabiilerin, yazmaya engel teşkil eden unsurlardan herhangi birisi sebe-

biyle, böyle yaptıklarını söylememiz gerekecektir. Bu sebepler; Kur'an ve sünnetin yazılmasının karışıklığa yol açması, yazıya güvenilerek, gevşekliğe düşülmesi, bunun sonucu olarak da, ilim, fıkıh ve anlayışın kaybolması gibi nedenler olabilir.

Aynı şeyleri, Sünnetin tedvin edilip, tıpkı, Kur'an gibi bir kitapta toplanılması konusunda da söyleyebiliriz. Kaldı ki tedvinin, hücciyetin şartlarından olduğu yolundaki görüş tamamen yanlıştır.

Eğer tedvin edilmeyiş, hücciyete mani bir unsur olsaydı, şöyle demek doğru olurdu : «Hz. Ebu Bekir ve Zeyd b. Sabit, ilk etapta, Kur'an'ın cem edilmesinden kaçındıkları vakit, Kur'an'ın hüccet olmadığı anlayışıyla böyle yapmışlardır.» Bu ise, bu iki şahıs hakkında, tasavvuru mümkün olmayan bir husustur. Fakat, gerçek şu ki, onlar, ilk etapta Kur'an'm cem' edilmesi fikrine yanaşmadılar. Çünkü, Rasulullah, bunu yapmamış, yapılmasını da emretmemişti. Sonradan, maslahatın ve hayrın cem' edilmesinde olduğunu görünce, derhal bu işi gerçekleştirmişlerdir.

Buhari, İbn Şihâb tarikiyle yer verdiği bir rivayette Zeyd b. Sabit'in şöyle dediğini kaydeder : «Yemâme savaşında öldürülenlerden dolayı, Hz. Ebu Bekir beni çağırttı. Vardığımda, Ömer (r.a.) de oradaydı. Ebu Bekir (r.a.) bana : «Ömer geldi ve Yemâme gününde çok sayıda Kur'an hafızı ölüp gitmiştir. Ben, diğer bölgelerde de Kur'an hafızlarının öldürülmesinden ve bu sebeple, Kur'an'ın ekseriyetinin kaybolmasından endişe ediyorum. Kanaatimce, Kur'an'm cem' edilmesini emir buyurmanız yerinde olur,» dedi. Ben de O'na : «Rasulullah'ın yapmadığı bir işi, nasıl yapabiliriz ki?» dedim. Ömer : «Allah'a

yemin olsun ki, bu hayırlı bir iştir.» diyerek, ısrarla bana müracaatta bulundu. Sonunda, Allah, benim de kalbimi Ömer'in görüşüne ısındırdı. Ben de O'nun gibi düşünmeye başladım.» dedi.

Zeyd diyor ki : «Hz. Ebu Bekir : «Sen genç ve akıllı bir adamsm. Üstelik, hakkında menfi bir şeyde bilmiyoruz. Daha önce, Rasulullah'ın vahiy katipliğinde de bulunmuştun (üzerinde) Kur'an (yazılı olan) parçaları araştır onları bir araya getir,» dedi. Allah'a yemin olsun ki, eğer bir dağın yerini değiştirmek gibi bir görev verselerdi, bu bana, Ebu Bekir'in, Kur'an'm cem' edilmesi işini emir buyurmasından daha ağır gelmezdi.

Onlara : «Rasulullah (s.a.s.)'ın yapmadığı bir şeyi, nasıl olur da, sizler yapmaya kalkışırsınız,» dedim. Ebu Bekir : «Allah'a yemin olsun ki, bu çok hayırlı bir iştir, dedi ve bana bu konuda, çok ısrar etti. Sonunda, Allah benim de kalbimi, o ikisinin kanaatlerine ısındırdı. Kur'-'an'ı cem' edebilmek, için; hurma yaprağı, taş ve Kur'an'ı ezbere bilen kimseleri, araştırmaya, toplamaya başladım. Tevbe sûresi'nin son âyetini : **«Andolsun, içinizden size öyle bir peygamber geldi ki; sıkıntıya uğramanız, O'na ağır gelir**...» Yalnızca, Ebu Huzeyme el-Ensari'nin yanında bulabildim. Başka, hiç kimsede bulamadım. Mushaf (tamamlandıktan sonra) ölünceye kadar, Ebu Bekir (r.a.)'in yanında kaldı. Sonra, hayatı boyunca Ömer'de, kaldı, ölümünü müteakip ise, Hz. Hafsa'ya intikal etti.»

İşte bu da, tedvinin hücciyete tesir etmediğinin en açık delilidir. Sünnet'in tedvin edilmeyişinin daha başka sebepleri olabilir. Bunlara ileride temas edeceğiz.

Sonra biz; Hz. Ömer'in, Sünnetin tedvini ve bir kitapta cem'edilmesi konusunda müterediddid olduğunu, bu

konuda, Ashâb ile istişârede bulunduğunu görüyoruz. Nitekim, içlerinden bir kısmı, tedvin edilmesi yolunda fikir beyan etmişlerdir. Eğer tedvin edilmiş olmak, hücciyet'in bir şartı olsaydı, O taktirde, Hz. Ömer'in tedvin konusundaki tereddüdünün, sünnetin hüccet olup olmadığındaki tereddüdünden kaynaklandığını, söylemek gerekirdi. Kim bunun böyle olduğunu söyleyebilir? Hz. Ömer'in müslüman oluşundan itibaren, hilafeti zamanında tedvin konusu ortaya çıkıncaya kadar, Sünnetin hücciyetinden tereddüt ettiğini söylemek asla mümkün değildir. Çünkü O, çok daha basit meselelerde Rasulullah'ın hükmünün ne olduğunu öğrenmeye büyük özen gösterirdi. Bu durumda, O'nunla ilgili olarak iki şey söylenebilir. O, ya Sünnet'in hüccet olduğu görüşündeydi, yahut da bu kanaatte değildi. Ama, her halükarda, tedvin konusundaki tereddüdü, Sünnet'in hüccet oluşundaki teretdüdünden kaynaklanmış olamaz. Ancak, tereddüdünün, O'nu Sünnet konusunda araştırmaya sevkeden diğer sebeplerden neş'et etmiş olması mümkündür.

Bazı sahabilerin tedvinden kaçınmaları veya tedvin edilmiş bulunan sahifeleri yakmaları konusunda ise, iki sebep zikredilebilir :

a) Bu sahabiler son derece müttaki ve verâ' sahibi kimselerdir. Bu nedenle kendilerinden sonra, bazı kimselerin, onların tedvin etmiş oldukları hadislerle amel etmesinden endişe etmişlerdir. Bunun sebebi ise; hadisi kendilerine rivayet eden şahsın, zahiren sika görünmekle beraber, aslında yalancı olması ihtimali veya hafızası kuvvetli gibi gözükmekle birlikte, gerçekte zayıf olması, yahut da, bizzat kendilerinin Rasulullah'tan işittikleri hadislerde, hata yapmaları ihtimalidir. Nitekim, Hz. Ebu Be-

Hâkim'in, tedvin ettiği hadis sahifelerini, niçin yaktığını, Hz. Âişe'ye izah ederken söyledikleri de buna işaret etmektedir. O şöyle demiştir : «O, senin yanında iken ölüp, gitmekten korktum. Ola ki, içerisinde kendisine güvenip, sika zannettiğim bir zatın rivayetleri bulunur da, aslında, hadisleri bana rivayet ettiği gibi olmayabilir. Fakat, sorumluluğu ben üzerime almış olurum.» Başka bir rivayette ise, sözleri şöyledir : «Size bir takım hadisler rivayet ettim. Kimbilir, belki de kelimesi kelimesine işitmemişimdir.»

b) Kur'an'da olduğu gibi, Sahabeden bir iki, on veya yüz tanesinin, Rasulullah'tan sadır olan her şeyi bir kitapta toplama imkanları yoktur. Çünkü, bütün risâleti boyunca, her an Rasulullah (s.a.s.)'la beraber olan birini göstermek mümkün değildir. Bunun bulunabileceği farzedilse bile, bu sefer de, her işittiğini ezberlemesi, onları hatırlaması ve tedvin etmesi imkân dahilinde değildir. Yine, içlerinden belli sayıda kimsenin, nöbetleşe, Rasulullah'la beraber oldukları ve ondan sadır olan herşeyi hafızalarına aldıkları da mümkün gözükmemektedir. Bazen, içlerinden birisi bir vakit Rasulullah'la yalnız kalmış ve bu arada başkalarının muttali olamadığı bazı şeyleri müşahede etmiş olabilir. Bu itibarla, sahabeden herbiri, diğerlerinin sahip olmadığı sünnet bilgisine sahip olabilirler. Ne kadar yetki verilirse verilsin, hiçbir kimsenin, Rasulullah'ın vefatından sonra, sayıları yüzbinleri bulan sahabiyi bir araya toplayarak, sünnet bilgilerini bir araya getirmesi mümkün değildir.1

---

1 Suyûti «Tedrîbü'r-Râvî», (s. 206)'da şöyle demektedir : «Birisi Ebu Zûr'a er-Râzi'ye : Rasulullah'ın hadislerinin dörtbin tane olduğu söylenemez mi? diye sormuş. Bunun üzerine : Kim söylüyor bunu? Allah, O'nun dişlerini döksün. Bu zın-

Sahabe, buna muktedir olmadıklarını anlayınca; kendilerinden sonra gelenlerin, aynen Kur'an da olduğu gibi, onların bütün güçlerini sarfederek, sünnetin tamamını bir kitap haline getirdikleri inancına düşerler korkusuyla, tedvin işinden kaçınmışlardır. Bu nedenle, daha önce yazılmış olanları da yakmışlardır. Ayrıca; sözlü rivâyetlerin sünnetten olmadığı inancına kapılıp, çelişki halinde, tedvin edilmiş bulunanları, sözlü rivayetlere tercih ederler endişesini de taşımışlardır. Halbuki, böyle bir durumda sözlü rivayet, tedvin edileni neshetmiş de olabilir. O zaman, Şer'î hükümlerin büyük bir kısmının kaybolması tehlikesiyle karşı karşıya kalınmış olurdu.

---

dıkların sözüdür. Rasulullah'ın hadislerini, kim sayabilir ki? O, vefât ettiği vâkit, kendisinden rivâyette bulunan 114 bin sahâbi vardı.» diye cevap verdi. Peki, bu sahâbiler neredeydiler ve nasıl Rasulullah'ı işittiler? diye sorulunca; Mekke, Medine ve bu ikisi arasında yaşayan Araplar; Vedâ haccında hazır bulunanlar ve hayatında O'nu görüp, Arafat'ta dinleme imkanı bulanlardır», karşılığını vermiştir. El-Iraki: İbnü'l-Medini'nm verdiği rakamın da, Ebu Zur'a'nınkine yakın olduğunu söylemiştir. İbnu'l-Medini, Rasulullah vefât ettiğinde, O'nu gören, kadın, erkek 100 binin üzerinde insan vardı, diyor. Bu itibarla, her tarafa dağılmış olan sahâbeyi tesbit etmek mümkün olmayan bir iştir. Buhârî, Ka'b b. Mâlik'in, Tebük seferine iştirak etmemesiyle ilgili rivâyette, O'nun şöyle dediğini kaydetmiştir: «Rasulullah (s.a.s)'ın ashabı o kadar çok ki, Onların (isimlerini) bir divanda toplamanın imkânı yoktur.» El-Irâki de, Es-Sâci'nin «el-Menakıb» adlı eserde, Er-Rafi'in şöyle dediğini kaydettiğini, nakleder: «Rasulullah vefât ettiği vakit, müslümanların sayısı altmış bindi. Bunlardan 30 bini Medine'de, geri kalanı da sâir yerlerdeydi.» Bununla berâber, Rasulullah zamanında vefat edenleri, O'nun çağdaşı olanları ve O'nu küçükken görenleri bile zikretmelerine rağmen, Sahâbe hakkında eser yazanların kaydettikleri sayı onbine ulaşmamaktadır.

Sünneti, tedvin edenler, Rasulullah (s.a.s.) ile, uzun müddet beraber yaşamış, ileri gelen sahabiler olacağı için, —Özellikle de, Hz. Ebu Bekir ve Ömer (r.a.) gibileri— sonraki müslümanların, sözkonusu muhtemel inanca sahip olacakları aşikârdır. Hz. Ebu Bekir'in : «Benim bulamadığım hadisler kalmış olabilir. Bu nedenle de; eğer Rasulullah, bunları söylemiş olsaydı Ebu Bekir'in mutlaka onlardan haberdar olması gerekirdi.» sözü de, kanaatimizi kuvvetlendirmektedir.

Fakat, tedvin işini, Rasulullah ile uzun müddet bir arada kalmadığı bilinen birisi gerçekleştirecek olursa, o taktirde böyle bir endişeye mahal kalmaz. Bundan daha uzak olanı ise; Zührî, Buhari ve Müslim gibi, hadisleri toplayıp, tedvin etmeye son derece gayret sarfetmiş bir imamın, Sünnet'in tamamını bir araya getirme imkanına sahip olduğunun zannedilmesidir. Çünkü aradan uzun zaman geçmiş, İslâm toprakları genişlemiş, sahabenin pekçoğu ölmüştür. Tabiun ve onlardan sonra sünnet bilgisine sahip olanlar ise; alabildiğine çoğalmıştır. Öyleki, akıl, Zührî gibi bir tek kişinin bütün bunlarla karşılaşmasını ve rivayetlerinin tamamını almasını imkan dahilinde görmemektedir.

Söz konusu ihtimal, bu kimseler için mevcut olmayınca, tabii olarak, onların ve benzerlerinin, sünneti tedvin etmelerinde de bir sakınca kalmamaktadır. Bilakis, aradan uzun zaman geçmesi, güvenilir ravilerin vefat etmiş olmaları ve ezberleme melekesinin zayıflaması nedeniyle, bu tedvin işi zaruret kesbetmiştir.

Bir taraftan, Acemler, Araplarla karışmış, medeniyetleri Araplar arasında yayılmıştır. Bunun sonucu olarak pekçoğu yazı öğrenmiş ve O, evvelki hafızaya güvenen

tabiatlarından sıyrılmışlardır. Öte yandan; mezheplerin çoğalıp, fırkaların tezahürü, zındık ve mülhidlerin ortaya çıkması sonucu, Hz. Peygamber'e uydurma hadis isnadı, o kadar çoğalmıştır ki, artık, Rasulullah'tan sadır olduğu bilinenlerin, güvenilir ve tenkidci âlimler tarafından yazılıp, tedvin edilmesi bir zaruret haline gelmiştir. Tâ ki; böylece, sahih olanları, yalanlarından tamamen ayırmak mümkün olabilsin.

İbn Hacer, **«Fethu'l-Bâri»** adlı eserinin mukaddimesinde şöyle demektedir : «Hadislerin, Sahabe ve Tabiûn'un büyükleri zamanında, câmî' türünden eserlerde toplanıp, tertip edilmediği bilinmelidir. Bunun iki sebebi vardır : Birincisi : (İslâm'ın) ilk devirlerinde, hadislerin Kur'an'la karıştırılması endişesinden dolayı, tedvin işinin sahabeye yasaklanmış olmasıdır. İkincisi ise : Sahabenin kıvrak zekâ ve kuvvetli ezberleme gücüne sahip olmasıdır. Çünkü pekçoğu yazı bilmiyordu. Sonraları, Tâbiûn asrının sonuna doğru, âlimler muhtelif şehir merkezlerine dağılmışlar. Bu arada, Harici, Rafizi ve kaderi inkâr eden pek çok bidat sahibi fırkalar zuhur etmiştir. Bu sebeple, hadislerin tedvin edilip, bablara ayrılması zarureti hasıl olmuştur.»2

İşte bu nedenlerle, Ömer b. Abdülaziz, vali ve âlimlere, hadisleri toplayıp tedvin etmelerini emretmiştir. Yazılı olan nüshalardan da her şehre, birer tâne göndermiştir.

Buharî'nin muallak olarak kaydettiği bir haberde şöyle denilmektedir : «Ömer b. Abdülaziz, Ebu Bekir b. Hazm'a bir mektup göndererek; Rasulullah'ın hadisle

2 **Fethu'l-Bârî**, C. 1, s. 4.

rini araştır ve yaz. Çünkü ben, âlimlerin ölüp, ilmin yok olmasından korkuyorum. Yalnızca, Rasulullah'ın hadislerini kabul et. İlmi yayın. Bu maksatla, ilim meclisleri oluşturun da, bilmeyenler de öğrensin. Zira, ilim, gizli kaldığı zaman yok olur.» demiştir. Muvatta'ın Muhammed b. Hasen, rivayetinde de rivayete, muhtasar olarak yer verilmiştir.3

El-Herevî de «**Zemmü'l-Kelâm**» adlı eserinde, Yahya b. Said vasıtasıyla, Abdullah b. Dinar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir : «Ne sahabe ve ne de Tabiun, hadisleri yazmışlardır. Zekâtla ilgili mektuplar ve az miktardaki hususlar dışında, hadisleri ezber yoluyla alıp, sözlü olarak nakletmişlerdir. Ne zaman ki, hadislerin yok olmasından endişe duyuldu, âlimler ölüp gitmeye başladı, o vakit, Ömer b. Abdülaziz, Ebu Bekir b. Hazm'a bir mektup göndererek, sünnet ve hadisleri araştırıp yazmasını emretti.»4

Ebu Nuaym ise : «**Tarih-u Isbahân**» adlı eserinde rivâyeti şöyle nakletmiştir : «Ömer b. Abdülaziz, taşra'ya mektuplar göndererek : «Rasulullah'ın hadislerini araştırın ve onları toplayın» emrini verdi.»5

Abdurrezzak ise «**Musannef**»inde, İbn Vehb'in şöyle dediğini kaydetmiştir : İmam Malik'in : «Ömer b. Abdülaziz, şehir merkezlerine mektuplar göndererek, onlara sünnet ve fıkıh hakkında bilgi verirdi. Medine'ye yazdığı mektuplarda ise, daha evvelki tatbikatlarının nasıl olduğunu sorar, yanlarındakilerle amel etmelerini isterdi. Ebu

3 Kasımi, **Kavâidü't-Tahdis**, s. 46-47.
4 Kasimî, a.g.e., s. 46-47.
5 A.g.e.

Bekir b. Hazm'a da bir mektup göndermiş, sünnetleri toplayarak, kendisine göndermesini istemiştir. Bunun üzerine; Ebu Bekir b. Hazm da, hadisleri bir kitapta toplamış; ne var ki, göndermeden evvel, Ömer b. Abdülaziz vefat etmiştir.»6 dediğini işittim.

İbn Abdilberr de, Zübeyr'in mevlâsı Ziyâd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: «İbn Şihab'ın, Sa'd b. İbrahim'e: Ömer b. Abdülaziz, bize sünnetleri toplamamızı emretti. Biz de onları defterler halinde yazdık. O da: emiri bulunan her bir bölgeye, bir defter gönderdi, derken işittim.»

İbn Hacer ise «**Fethu'l-Bârî**»nin mukaddimesinde: —daha evvel iktibâs ettiğimiz sözlerinden sonra— şöyle demektedir: «Hadisleri ilk defa cem' edenler, Rabi' b. Sabîh, Said b. Arûbe ve benzerleridir. Üçüncü tabakanın büyük âlimleri ahkâm (hadislerini) tedvin edinceye kadar, imamlar, her bâbı müstakil olarak tasnif ediyorlardı. İmam Mâlik «**el-Muvatta**»ını tasnif etti ve O'na, Hicazlı hadisçilerin, kuvvetli olan rivayetlerini almaya itina gösterdi. Bu arada, sahâbe sözlerine, Tâbiûn ve onlardan sonra gelenlerin fetvalarına da yer verdi. Mekke'de, Ebu Muhammed Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cûreyc; Şam'da, Ebu Amr Abdurrahman b. Amr el-Evzâî; Kûfe'de, Ebu Abdullah Süfyân b. Sâid es-Sevrî; Basra'da ise, Ebu Seleme Hammad b. Seleme b. Dînâr, ilk tasnif işlemini gerçekleştirenlerdir. Daha sonra da, kendi asırlarındaki pekçok kimse, tasnif işleminde onları takip etmişlerdir. Ta ki, yalnızca, Rasulullah'ın hadislerinin bir araya getirilmesi gerektiği görüşüne sahip olan imamlar gelinceye kadar, böylece devam etmiştir. Bu ise, h. 2. asrın başlarına tesadüf eder. Ubeydullah b. Musa el-Abesî el-Kûfî,

---

6 A.g.e.

Müsedded b. Müserhed el-Basrî, Esed b. Mûsâ el-Ümevî, Mısır'a yerleşmiş olan; Nuaym b. Hammad el-Huzâî birer «müsned» hazırlamışlardır. Sonra gelen imamlar da onları takip etmişlerdir. Pekçok imam, hadislerini «Müsned» halinde bir araya getirmişlerdir. Bunlara, Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhaveyh, Osman b. Ebu Şeybe ve diğer seçkin hadisçiler örnek verilebilir.

...Ebu Bekir b. Ebu Şeybe gibi, bazı hadisçiler ise; hem müsned ve hem de bablara göre haberleri, birlikte tasnif etmişlerdir. Ne zaman ki, Buharî bu musannefleri görüp, tetkik etti; onların sahih ve hasen rivâyetlerin yanında, pek çok zayıf haberleri de ihtiva ettiğini, bu iki çeşit haberlerin ise biribirinden tefrik edilemiyeceğini farketti, o vakit, sıhhâtinde hiç kimsenin şüphe edemiyeceği sahih hadisleri toplamaya azmetti. Üstâdının bu konuya ilişkin teşviki de, O'nun azmini kamçıladı; İshâk b. Râhaveyh, içlerinde Buhari'nin de bulunduğu bir grup kimseye : «Keşke, Rasulullah'm sahih sünnetlerini ihtiva eden, muhtasar bir eser meydana getirseniz (ne iyi olur),» demiştir. Buhari diyor ki : «Bu söz, kalbime yer etti ve **«el-Câmiü's-Sahih»**'i yazmaya başladım.»

«Kavaidû't-Tahdis» adlı eserin yazarı el-Kâsımî de şöyle diyor : «İmam Suyûtî : hadisleri ilk cem' eden zatlar olarak isimleri zikredilen bu şahısların hepsi, h. ikinci yüzyılın ortalarında yaşamışlardır» diyor. Hadis tedvininin başlangıcı ise h. birinci yüzyılın başlarında, Ömer b. Abdülaziz'in hilafeti zamanına rastlar.

Bunu, İbn Hacer de **«Fethu'l-Bârî»**'de ifade etmiştir : Şöyle ki; «Ebu Nuaym'm, Muhammed b. Hasen tarikiyle, İmam Malik'ten naklettiği : «İlm (hadisler)'i, ilk tedvin eden İbn Şihâb ez-Zührî'dir şeklindeki rivayete

göre : Ömer b. Abdülaziz'in emriyle, hadisleri ilk tedvin eden zât ibn-Şıhâb'tır.»7

İşte bu yüzden, Tâbiûn asrından sonra, Yazmanın ve Sünnet tedvin etmenin mübah olduğuna dair bir icma' tahakkuk etmiştir. Hatta bazıları, bunun mendûb ve vacip olduğu görüşüne sahip olmuşlardır.8

Kadı İyâz şöyle diyor : «İlm (hadisler)'in yazımı konusunda, Sahabe ve Tâbiûn arasında, pek çok ihtilâf vardı. Çoğu bunu kerih görürken, bir kısmı da caiz olduğunu söylüyordu. Daha sonra müslümanlar bunun câiz olduğunda icma' ettiler. Böylece, daha önce var olan ihtilaf ortadan kalktı.»9

İbnû's-Salah ise : «İlk devir müslümanları, hadislerin yazımı konusunda ihtilâf ettiler. İçlerinden bir kısmı, hadislerin ve ilmin yazımını kerih görüp, ezberlemeyi emrederken, bazısı da buna cevaz verdi. Sonradan bu ihtilâf ortadan kalktı ve müslümanlar yazının caiz ve mübah olduğunda icmâ' ettiler. Eğer hadisler, kitaplar halinde tedvin edilmemiş olsaydı, sonraki asırlarda kaybolup giderlerdi...» demiştir.10

İbn Hacer de şöyle diyor : «Selef âlimleri yazımın yapılıp, yapılmayacağında ihtilâf etmişlerdir. Gerçi, daha sonra mesele vuzûha kavuşmuştur. İlm (hadisler)'i yazmanın caiz, hatta müstahap olduğuna dair, icma' hâsıl olmuştur. Kaldı ki, hadisleri tebliğ ile yükümlü olup da; onları unutma endişesi taşıyanların, yazmalarının vacip olacağı, gayet açıktır.»11

---

7 **Fethu'l-Bârî**, C. 1, s. 146-149.
8 El-Ayni, **Umdetü'l-Kârî**, C. 2, s. 158.
9 Nevevî, **Müslim Şerhi**, C. 18, s. 129-130.
10 İbnu's-Salâh, **Ulûmu'l-Hadis**, s. 164-171.
11 **Fethu'l-Bârî**, C. 1, s. 146-149.

SAHABE'NİN SÜNNETLERİ RİVAYETTEN KAÇINMALARI VE BUNU YASAKLAMALARI

Eğer; Sahabe'nin, sünnetin yazım ve tedvininden kaçınmalarının hikmeti anlaşılmıştır. Fakat, sünneti rivayetten sakınmalarına ve O'nu yasaklamalarına ne denilecektir? Bu tutumları, sünneti hüccet olarak görmediklerinin bir delili olamaz mı? Ayrıca, şer'î hükümlerde delil olarak kullanılmaması için, Şârîin, O'nun nakledilmesini istemediğine muttali oldukları anlamına gelmez mi?» denilecek olursa; şöyle cevap veririz :

Sahabenin, mutlak olarak hadis rivayetinden kaçındıklarını zannetmek doğru değildir. Bazı durumlarda, hadis rivayetinden kaçınmış olmaları da, sünnetin hüccet olamıyacağı manasını taşımaz.

Rasulullah (s.a.s.), onlara, hadisleri rivayet etmelerini ve kendilerinden sonrakilere tebliğde bulunmalarını emretmişken, bu kuruntu nasıl doğru olabilir. İbn Abbas Hz. Peygamber'in : **«Sizler (hadisleri) işitiyorsunuz. Sonrakiler de, onları sizden duyup (alacaklardır),»** dediğini, haber vermiştir.

Sahabe'nin hemen hepsinin; ister hadis rivayetinden, kaçman, ister bunu yasaklayan, isterse bunda bir beis görmeyenleri olsun; sünnete en çok sarılan, ve bir mâni olmadıkça, sünnetin rivayetine ve tebliğine en çok özen gösteren kimseler olduğu tevatüren bilinmektedir. Onlar, muarızlarına karşı sünnetle delil getirmişler, ken-

dilerine de, sünnetle karşı çıkıldığı zaman, görüşlerinden dönerek, iknâ olmuşlardır. Yeni zuhûr eden hâdiseler karşısında, sünnete müracaat etmişler, başkalarını da, onunla amele teşvik etmişlerdir. Böyle davranırlarken de, hiç kimse onlara karşı çıkmamıştır.

İşte, Hz. Ebu Bekir; Sakife gününde, Ensar'a karşı **«İmamlar, Kureyştendir.»** hadisini delil getirmiş ve onlar da ikna olmuşlardır. Hz. Fatıma'ya karşı : **«Biz, peygamberler topluluğu miras bırakmayız. Geriye bıraktıklarımız sadakadır.»** hadisini ileriye sürmüş ve O da iknâ olmuştur. Yine, O; Muhammed b. Mesleme'nin rivayetiyle pekiştirdikten sonra, ninenin miras(daki pay)ı hususunda Muğire (r.a.)'nin rivayetiyle hüküm vermiştir. (Zekâtlarını vermeyenlere karşı, savaş ilân ettiği vakit) Hz. Ömer'in : **«İnsanlar, Allah'tan başka ilâh yoktur deyinceye kadar, onlarla, savaşmakla emrolundum»** hadisiyle karşı çıkması üzerine, hadisin sonundaki **«Hakkın alınması için (savaş) müstesna»** ifadesiyle cevap vermiştir.

İşte, Hz. Ömer; Hacerû'l-Esved'i öperken : **«Eğer, Allah Rasulunu, seni öperken görmeseydim, asla öpmezdim»** demiştir. Rasulullah'ın minberinden, insanlara : **«Ameller, niyetlere göredir»** hadisini bizzat O, rivâyet etmiştir. Ebu Said'in, sıhhatine şehadette bulunması üzerine, Ebu Musa (r.a.)'nın, isti'zân'a dair rivayetini, kabul etmiştir. Yine, pek çok vesileyle insanlara : «Rasulullah'tan (herhangi bir konuda) birşeyler bilen varsa, onu getirsin» diyen de, Hz. Ömer'dir. Kadının, kocasının diyetine mirasçı olabilmesi, iskat-ı cenin meselesi ve daha evvel zikrettiğimiz diğer konulardaki, İmam Malik ve diğer hadisçilerin naklettiği rivayetler de misal verilebilir. Bütün valilerine mektup göndererek : «Kur'an'ı öğrendiğiniz gibi, Sünneti ve Arap dilini de öğreniniz» diyen

yine, Hz. Ömer'dir. «Re'y'den sakınınız. Çünkü, re'y sahipleri, sünnetlerin düşmanıdırlar. Hadisler onları, sünnetleri ezberlemekten âciz bırakmıştır.» diyen; «Hidayetlerin en hayırlısı, Muhammed'in hidayetidir.» diyen; «İleride bir takım insanlar, Kur'an'ın müteşabihatı ile karşınıza çıkacaktır. Onlara karşı, sünnetlere sarılın. Zira, sünnetlere vakıf olanlar, Kur'an'ı en iyi bilenlerdir» diyen de Hz. Ömer'dir.

Ve işte Hz. Ali: «Size, Rasulullah'tan bir hadis rivâyet edildiği zaman, Rasulullah'ın ondan daha nezih ve daha mûttaki olduğunu bilin,» demiştir. Başka bir rivayette ise: «Rasulullah'ın daha nezih, daha mûttakî ve daha fazla hidayet üzere olduğunu biliniz. (Çünkü, Rasulullah'ın şanına bu yakışır ve O yalnızca hayrı emreder.)»

İşte, Abdullah b. Mesud; (Döğme yaptıran bir kadına karşı): **«Allah, dövme yapan ve yaptıranlara lânet etmiştir.»** hadisini delil getirmiştir. Ebu Davud'un, Alkame tarikiyle yaptığı bir rivayette, Hz. Osman'a, Rasulullah'ın şu hadisini rivayet etmiştir: «Alkame diyor ki: Mina'da, Abdullah b. Mesud'la yürüyordum. Hz. Osman'la karşılaşıverdi. O'nunla yalnız kalmak istedi. Abdullah, Hz. Osman'ın bir ihtiyacı olmadığını görünce bana «Ey Alkame, buraya gel» dedi. Gittim. Bu arada, Hz. Osman O'na «Ey Ebu Abdurrahman! Seni bakire bir cariyeyle evlendireyim mi, (ne dersin?). Belki de, nefsinin alışageldiği şeyi, sana yeniden kazandırır,» diyordu. Bunun üzerine Abdullah «Sen böyle diyorsan, ben de, Rasulullah'ın şu sözünü işittim: **«Sizden kim evlenmeye güç yetirirse, evlensin. Çünkü bu, gözü korumak ve iffeti muhafaza etmek için daha elverişlidir. Kim de evlenmeye güç**

yetiremezse, oruç tutsun, zira oruç O'nun için bir muhafazadır» dedi.

İşte, Ebu Hureyre (r.a.), İbn Ömer (r.a.)'i överek, şöyle diyor: «Birlikte, Rasulullah'ın yanında bulunduk ve hadislerini öğrendik,» «Allah O'na rahmet etsin, Peygamber'lerinin hadislerini, müslümanlara muhafaza ediveriyordu.»

Buhari **«Et-Tarih»**'in'de, Beyhaki de **«el-Medhal»** adlı eserinde, Muhammed b. Umâre b. Hazm'ın şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: **«On kişi kadar yaşlı sahabenin** bulunduğu bir meclise iştirak etmiştim. Ebu Hureyre (r.a.) Rasulullah'tan, oradakilerin bazılarının bilmediği, hadisler rivayet etmeye başladı. Onlar, hadisler hakkında soru sorup, Ebu Hureyre de cevaplayarak kendilerini aydınlattıktan sonra başka bir hadise geçiyordu. Bu böyle birkaç kere tekrar etti. İşte, O zaman anladım ki, Ebu Hureyre insanların en fazla hadis bilenidir.»

Buhari, başka bir rivayetinde, Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini kaydetmiştir: «İnsanlar, Ebu Hureyre hadis rivayetinde çok ileri gidiyor, diyorlar. Eğer, Allah'ın kitabındaki, şu iki âyet olmasaydı, bir tek hadis dahi rivayet etmezdim: **«İndirdiğimiz açık delilleri ve hidayeti —biz kitapta, insanlara açıkça belirttikten sonra— gizleyenler (varya), işte onlara, hem Allah lânet eder, hem bütün lânet edebilenler lânet eder. Ancak, tevbe edip, (durumlarını) düzeltenler, (gerçeği) açıklayanlar başka, onları bağışlarım. Çünkü ben tevbeyi çok kabul edenim. Çok esirgeyenim.»**1 Muhâcirînden olan kardeşlerimiz çarşı pazarda, alış verişle meşgul olurken, Ensar'dan kardeş-

1 Bakara, 159-160.

lerimiz de malları ile ilgilenirken, Ebu Hureyre, karın tokluğuna Rasulullah ie birlikte kalıyor, onların elde edemediklerini öğreniyor, belliyemediklerini ezberliyordu. O, Hz. Âişe'nin hücresinin yanına gelir, oturur ve «dinle, ey hücrenin sahibesi» diyerek, hadis okurdu.»2

İşte Ebu Zer (r.a.) : «(Eliyle kafasını göstererek) Eğer, kılıcı şuraya dayasanız, ben de, kafam kesilmeden önce Rasulllah'tan işittiğim bir kelimeyi söyleyebileceğimi bilsem, onu mutlaka söylerdim, diyor.»

İşte, Berâ b. Âzib (r.a.), Ahmed b. Hanbel'in yaptığı bir rivâyette : «Bütün hadisleri, Rasullah'ın ağzından işitmiş değiliz. Develerimizi gütmek bizleri meşgul ettiği için, arkadaşlarımız O'ndan duyduklarını bize rivayet ederlerdi.» demiştir.

Müslim'in kaydettiği bir rivayette ise Mücahid, İbn Abbas'la ilgili olarak şunu naklediyor : «Büşeyr el-Adevî, İbn Abbas'a geldi ve : «Rasulullah şöyle dedi... Rasulullah böyle dedi...», diyerek, hadis rivayet etmeye başladı. İbn Abbas ise, sözlerine kulak vermeyip, O'na bakmadı bile. Bunun üzerine; Ey İbn Abbas! Ne oluyor da, hadisime kulak vermiyorsun? Ben, sana Rasulullah'tan hadis rivayet ediyorum. Sen ise, dinlemiyorsun bile, dedi. İbn Abbas da : «Biz bir zamanlar birisi :«Allah Rasulu şöyle buyurmuştur» dediği vakit gözlerimizi dört açar, iyice kulak verirdik. Ne zaman ki, insanlar, sahih, zayıf demeden her şeyi nakletmeye başladılar, biz de, iyice bildiklerimizden başkasını kabul etmez olduk.» diye cevap verdi.»

Bu konuda, pekçok sahabî'den sayılamayacak kadar çok haber vardır. Sünnet'in hücciyeti konusunda bir kıs-

2 Ebu Dâvud, C. 3, s. 320.

mına değinilmişti. Bunların hepsi bize, sahabenin hadis rivayetinden kaçınmalarının, ne bizzat hadisin kendisinden ve ne de, Onların nazarında hadisin hüccet olmadığından, ileri gelmediğini kati bir şekilde gösteriyor. Bu tutumlarının, sözkonusu bir takım engellerden kaynaklandığını ifâde ediyor. Ayrıca, onların yanında sünnetin şeksiz şüphesiz hüccet olduğuna, bu konuda icmâ ettiklerine de işaret ediyor.

Bu durum, bizim, onları hadis rivayetinden kaçınmaya ve onu yasaklamaya sevkeden sebepleri araştırmamızı gerektirmektedir. (Buna ileride değineceğiz). Çünkü, Rasulullah'ın hadis rivayeti ve tebliğini emrettiği; sahabe'nin sünnetin hüccet olduğuna dair icma'ları ve Rasulullah'ın sözkonusu emrine imtisâldeki gayretleri bilindikten sonra; bunun yanında, sünnetin hücciyeti ile ilgili kesin deliler ortada olduktan sonra, onların sünnet hüccet olmadığı için hadis rivayetinden kaçındıklarını zannetmek doğru olmasa gerektir.

Sahabe'nin hadis rivayetinden kaçındıklarının ve bunu yasakladıklarının tesbit edildiğini farzedelim. Aynı şekilde, farzedelim ki; bu tutumları da, sünnetin hüccet olmadığına delalet ediyor. Peki bu durum; akıl sahibi birisinin, Kur'an'dan başka delil olmayıp, İslâm yalnız Kur'an'dan ibarettir demesine yetecek mi? Yine, vahye muhatap olup hevasmdan konuşmayan peygamberin fiili veya sözü bile olsa, hükümlere delâlet edemiyeceğini, bu hususta yegane delilin Kur'an olduğunu savunan kimse; Rasulullah'ın sözleri, Ümmetin icma'ı, bizzat Kur'an'ın delâleti ve sünnetin hüccet olduğuna dair pekçok diğer delil varken, bir kaç sahabinin hadis rivayetinden kaçınmalarının; Şariin nazarında, sünnetin hüccet olarak kabul edilmediğine delil teşkil edeceğini, söyleyebilecek mi?

Hayır, bunu yapmak asla câiz olamıyacaktır. Çünkü bu, bizzat iddia sahiplerinin, İslâm yalnızca Kur'an'dan ibarettir şeklindeki kaidelerine terstir. Bu aynı zamanda bizim de; Sünnet ve Sahabe'nin icma'ı aynen Kur'an gibi birer hüccettirler, şeklindeki kaidemizle de çelişecektir. Sahabenin ameli ve sözü hüccet değildir. Hüccet olabileceğini farzetsek bile, rivâyetten kaçınmaları ve onu yasaklamaları, çeşitli sebeplerden olabilir. Bunun, hüccet olup, olmamanın dışında bir sebepten kaynaklanmış bulunması, iddia sahiplerinin ileri sürdüğü nedenden kaynaklanmasından daha fazla ihtimâl dahilindedir. Nitekim, daha önce kaydettiğimiz ve ileride temas edeceğimiz haberler de buna delâlet etmektedir. Diyelim ki, Sahabeden bazılarının bu tutumları, yalnızca, iddia sahiplerinin ileri sürdüğü hususa muhtemil olsun; o zaman da bu; rivâyetten kaçınan ve bunu yasaklayan sahabelerin yaptıkları rivâyet ve çoğunluktaki sahabelerin rivayetleriyle çelişki arzedecektir. Bundan başka, sahabenin bu konudaki icma'ları ve Rasulullah'dan geldiği sabit olan rivayetlere de ters düşecektir. Biz, çelişki tabirini kullanmakla aslında, iddia sahiplerine karşı gevşek davranmış oluyoruz. Çünkü; bize göre, Sahabe sözü veya icma' ile, Rasulullah'm sözü arasında bir çelişkinin bulunabileceğini söylemek doğru olamaz. Bize göre, her ne kadar iddia sahipleri hoşlanmasalar da, Rasulullah'm sözü ve icma' diğerlerinden önceliklidir.

İddia sahiplerinin ileri sürdükleri ne onların ve ne de bizim kaidelerimize uygun düşmediğine göre, onlar sadece laftan ibarettirler. Binaenaleyh, onlarla istidlalde bulunulması da, bağlayıcılıkları olması da doğru olamaz.

SAHABEYİ HADİS RİVÂYETİNDEN KAÇINMAYA VE BUNU YASAKLAMAYA SEVKEDEN SEBEPLER

Ortada, en ufak br şüphe kalmaması için biz; Sahabeyi hadis rivayetinden kaçınmaya ve onu yasaklamaya sevkeden sebepler, ve bu yolda onlardan nakledilen haberler nelerdir, bunları da açıklamak istiyoruz:

1 — Şüphe sahiplerinin, sahabe'nin hadis rivayetinden kaçındığına ve çok hadis rivayetini yasakladığına dair, kendisine yapıştıkları haberler; bütünüyle, ashabın hadis rivayetinden kaçındıkları ya da buna mani oldukları anlamını taşımamaktadır. Bunun yegane sebebi çok hadis rivayet edenlerin, farkında olmadan, hata yapmaları ve kendisinde yanlışlık meydana gelen hadisin, kıyamete kadar amel edilecek bir hüccet telakki edilmesi endişesidir. Evet, çok rivayette bulunmanın bu rizikosu vardır. Gerçi, bu şekil bir hatada, günah söz konusu değildir. Şu kadar var ki; hatanın sudur edebileceği unsura teşebbüs etmek, yalana teşebbüs etmek mesabesindedir. Çünkü: «Koru etrafında dolaşan kimsenin, oraya düşmesi mümkündür.»

İşte bu nedenle: Sahabe rivayetten son derece sakınmışlar, mümkün olduğu kadar bunu azaltmaya çalışarak ancak, emin oldukları hadisleri rivayet etmişlerdir. Bununla birlikte, çokça rivayette bulunduğu zaman dahi kendilerinden emin olabilenler fazlaca rivayet etmişlerdir.

İşte onların, bol miktarda hadis rivayetinden kaçınmalarının ve bunu yasaklamalarının yegane sebebinin, hataya düşme endişesi olduğuna ve ancak güvenip, itimad ettikleri haberlerle amel ederek, onları rivayet ettiklerine dair rivayetler :

• İmam Ahmed, İbn Abbas tarikiyle, Hz. Peygâmber'in şöyle dediğini rivayet etmiştir : «**Ben'den hadis rivayet ederken dikkatli olunuz. Yalnızca çok iyi bildiklerinizi rivayet ediniz. Çünkü; kim, bana kasten yalan isnadında bulunursa, cehennemdeki yerine hazırlansın.**»

• İmam Ahmed, İbn Mâce ve ed-Dârimî, Ebu Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir : «Rasulullah'ın şu minber üzerinde : **Ey insanlar! Benden çok fazla hadis rivayet etmekten sakınınız. Kim, bana bir söz isnad ederse, sadece hak ve doğru olanı söylesin. Çünkü, kim bana söylemediğim bir şeyi isnâd ederse, cehennemdeki yerine hazırlasın,**» dediğini işittim.» Bunu, Hâkim de rivâyet etmiş ve Müslim'in şartlarını taşıdığını söylemiştir.

• İmam Ahmed, Semure b. Cündüb tarikiyle, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet etmiştir : «**Kim yalan olduğunu bile bile, benden bir hadis rivayet ederse, O yalancılardan birisidir.**» Başka bir rivayette ise; «**Çok yalan söyleyenlerden birisidir.**» şeklinde geçmektedir. Rivayeti, Müslim, Tirmizi, İbn Mace ve diğer imamlar da eserlerinde kaydetmişlerdir. Ayrıca, benzeri bir rivayete, Muğire b. Şu'be tarikiyle de yer verilmiştir.

• Müslim, Ebu Hureyre (r.a.)'nin : «**Rasulullah, kişiye yalan olarak her duyduğunu söylemesi yeter, buyurmuştur.**» dediğini rivâyet etmiştir.

• İbn Abdilberr de, İmâm Mâlik, Mâ'mer ve daha başkaları tarafından gelen bir isnadla —Sakife hadisin-

de— Hz. Ömer'in bir cuma günü hutbe irâd ederek : Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra, şöyle dediğini rivayet etmiştir : «...Benim için söylenmesi mukadder olan ne varsa, hepsini söyleyeceğim. Kim onu beller, anlar ve ezberlerse, binitinin varabildiği yere kadar, insanlara tebliğ etsin. Kim de, belleyemeyeceğinden korkarsa, onun bana yalan isnad etmesini helâl görmem. Allah Teâla, Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderdi, beraberinde de bir kitap indirdi. Recm de O'na indirdikleri cümlesindendi...»

• İbn Abdilberr, Müslim b. el-Haccâc'ın, Kays b. Ubâde'den şunu naklettiğini zikreder : Ömer b. el-Hattab'ın şöyle dediğine tanık oldum : «Kim bir hadis işitir. İşittiği gibi de O'nu rivâyet ederse, kurtulmuştur.»

• Müslim de, Hz. Ömer'in; «Kişiye yalan olarak her duyduğunu söylemesi yeter,» dediğini rivâyet etmiştir.

• İbn Uleyye ise, Recâ b. Ebu Seleme'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir : «Muâviye'nin : Hz. Ömer devrinde mevcud olan hadisleri alm. Çünkü O, insanları, Rasulullah'tan (gelişigüzel) rivâyette bulunmalarına karşı, korkutmuştu.» dediğini duydum.» Bunu, ez-Zehebî de «**Tezkiretü'l-Huffâz**»da kaydetmiştir.

• İmam Ahmed ve el-Beyhaki de, Hz. Ali'nin şu sözünü rivayet etmişlerdir : «Rasulullah (s.a.s.)'dan bir hadis işittiğim zaman, Allah ondan ne kadar istifade etmemi dilemişse, ondan o kadar faydalanırdım. Ama, ashabından birisi, O'ndan hadis rivâyet ettiğinde, O'na yemin ettirirdim. Yemin ederse, O'nu tasdik ederdim. Ebu Bekir (r.a.) Rasulullah'm şöyle dediğini, işittiğini bana haber verdi : **«Yakinen imân eden bir kul, günah işler, son-**

ra da güzelce abdest alarak, iki rekât namaz kılarsa ve Allah'tan da bağışlanmasını dilerse, Allah, mutlaka O'nu affeder.»

• El-Beyhakî'nin, Hasen'den yaptığı bir rivayette ise, Semûre şöyle demiştir : «Rasulullah'tan iki yerde «sekte» yapıldığını öğrendim. Birisi, tekbir getirdiği zaman, diğeri de, sûreyi okumayı bitirdiği zaman'dır.» Bunun üzerine, İmrân b. Husayn, konuyu bir mektupla, Ûbey b. Ka'b'a sormuş; O da; Semûre'nin doğru söylediğini ifade eden bir mektupla : «Semûre, hadisi Rasulullah'tan öğrenmiştir,» diye cevap vermiştir.»

• İmam Ahmed, Mutarrıf b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir : «İmrân b. Husayn bana dedi ki; «Ey Mutarrıf! Allah'a yemin olsun ki; isteseydim, bir tek hadisi dahi tekrarlamadan, iki gün üstüste, Rasulullah'tan hadis rivâyet edebilirdim. Ama bu konuda bana bir ağırsama ve hoşnudsuzluk geldi. Çünkü, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ashabından bazıları, gördüklerini, benim de gördüğüm, işittiklerini yine benim de işittiğim bazı hadisler rivâyet ediyorlar. Fakat, aslında, onlar, söyledikleri gibi değil. Sahabenin hayırdan geri durmayacaklarını da biliyorum. Ama, ben de, onların rivâyet ederken karıştırdıkları gibi karıştırmaktan korkuyorum...» Bazen de (İmrân) şöyle derdi : «Keşke, doğru söylediğimden emin olsam da, Rasulullah'ın şöyle, şöyle dediğini işittim diyerek size hadis nakletsem.» Bazı kere de; «Rasulullah'ı şöyle derken işittim,» derdi.»

• Müslim, Enes (r.a.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir : «Beni, sizlere çokça hadis rivâyet etmekten, Rasulullah'ın : **«Kim bana kasten yalan isnad ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın,»** sözü alıkoymaktadır.»

• İmam Ahmed, İbn Sirin'in şu sözünü rivâyet etmiştir : «Enes b. Mâlik, Rasulullah'tan bir hadis rivâyet ettikten sonra «ya da, Rasulullah'ın dediği gibi» derdi,» «**El-Fethu'r-Rabbânî**» adlı eserde, bu haberin sahih bir isnadı olduğuna işâretle, rivâyete, Suyûtî'nin «**Câmîu'l-Kebir**»'inde yer verdiği, ayrıca, Ebu Ya'la, Beyhâki ve İbn Asâkir'in de rivâyet ettiklerine işaret ettiği kaydedilmiştir.

• «**El-Feth**»* adlı eserde ise şöyle denilmektedir : «Hürmüz'ün kölesi Attâb'ın rivâyetinde şöyle kaydedilmiştir : Enes (r.a.) «Eğer, hata yapmaktan korkmasaydım. Rasulullah'ın söylediği şeyleri size rivayet ederdim.» demiştir.»

• Buhari, Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir : «Zübeyr'e, senin falanca, falanca kimseler gibi. Rasulullah'tan hadis rivâyet ettiğini, niçin, işitmiyorum? dedim. Ben, Rasulullah'tan hiç ayrılmış değilim. Fakat, O'nun : «**Bana yalan isnad eden, cehennemdeki yerine hazırlansın**» buyurduğunu, işittim, cevâbını verdi.»

• Müslim de, Tâvus'un şöyle dediğini rivâyet etmiştir : «Büşeyr b. Ka'b, İbn Abbas'a gelerek, hadis rivâyet etmeye başladı. İbn Abbas O'na; falanca, falanca hadisleri bir daha tekrarla, dedi. O da, tekrarladı. Sonra, yine rivâyete devam etti. İbn Abbas; şu, şu hadisleri tekrarlar mısın? dedi. O da; tekrarladı ve : «Bilemiyorum. Bütün hadislerimi bildin de birtek bunu mu tanıyamadm?

---

* Mutlak olarak hadis kitaplarında «El-Feth» denildiği zaman anlaşılan, İbn Hacer'in «Fethu'l-Bârî»'sidir. Fakat burada daha önce İmam Ahmed'in Müsned'inin şerhi olan «El-Fethu'r-Rabbani» zikredildiği için O'nun olması da muhtemeldir.

Yoksa, hepsini münker buldun da, yalnızca bunu mu, bildin?» dedi. Bunun üzerine İbn Abbas : «Bizler, Rasulullah'a yalan isnad edilmezken, O'ndan hadis rivâyet ediyorduk. Ne zaman ki, insanlar, sağlam, çürük demeden (rivâyete başladılar) O vakit, O'ndan hadis rivâyet etmez olduk» dedi.»

• Beyhaki, Berâ b. Âzib'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir : «Bizler hepimiz, işimiz gücümüz olmasından dolayı, Rasulullah'm huzurunda bulunanlar, bulunmayanlara anlatıyorlardı. Fakat, insanlar asla yalan söylemiyorlardı.»

• Beyhaki, Katâde'den gelen şu rivayete yer vermiştir : «Birisi, Hz. Peygâmber'den bir hadis rivayet etti. Başka bir zat da O'na : «Sen, bunu Rasulullah'tan işittin mi?» diye sordu. O da «Evet. Fakat, yalan söyleme ihtimali bulunmayan birisi de, bunu bana haber vermiş olabilir. Allah'a yemin olsun ki, bizler, yalan söylemez, yalan nedir bilmezdik.» cevâbını verdi.»

• Buhari ve Müslim, Urve b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir : «Hz. Aişe dedi ki : «Ey kızkardeşimin oğlu! Duyduğuma göre, Abdullah b. Amr hacca giderken, buradan geçecekmiş, O'na yetiş de sor. Çünkü O, Rasulullah'tan pek çok ilim almıştır.» Urve diyor ki : «O'na yetiştim ve Rasulullah'tan naklettiği bazı konular hakkında, kendisine sorular sordum. Bahsettikleri arasında, şu da vardı : **«Allah Teâla ilmi, insanlardan çekip almaz. Fakat, âlimlerin ruhunu alır. İlim de onlarla birlikte kalkar gider. Böylece, insanlar arasında câhil önderler kalır ve bilgisizce fetva verirler.** (Buhari'de : **«re'yleriyle fetva verirler»** şeklindedir.) **Böylelikle, hem kendileri sapıtır, hem de başkalarını sapıklığa sevkederler.»** Bu-

nu, Hz. Aişe'ye söylediğim vakit, gözüne büyüdü ve onu garipsedi. Sonra da : «Bunu, Rasulullah'tan işittiğini sana söyledi mi? diye sordu. Ben de : Evet, söyledi, dedim. Ertesi yıl, bana : «İbn Amr' gelmiş, git ve meseleyi aç sana, ilm konusunda, rivâyet ettiği hadisi, bir daha sor, dedi. Ben de gidip, O'nu buldum ve meseleyi sordum. O da, ilk sefer ne dediyse, aynısını tekrarladı. Durumu, Hz. Âişe'ye haber verdiğim vakit; «İnanıyorum ki, İbn Amr doğru söylüyor, Rivayete ne bir ilâvede bulunmuş ve ne de bir eksiklik yapmıştır» dedi.» Buhari'nin rivâyetinde : «Allah'a yemin olsun ki, Abdullah b. Amr. bunu iyice öğrenmiş» şeklindedir.

• İmam Müslim, Ebu Rafi' kanalıyla, İbn Mesud'dan gelen bir rivâyette, Rasulullah'ın şöyle dediğini kaydetmiştir : **«Allah Teâlâ'nın benden evvel gönderdiği peygamberlerinin, mutlaka, sünnetlerine yapışan, emirlerine sarılan bir ashabı ve havarileri olagelmiştir. Fakat, onlardan sonra birtakım kimseler gelmiş, yapmadıklarını söyler, emrolunmadıklarını yapar olmuşlardır. Onlara karşı, kim diliyle cihad ederse, O mü'mindir. Onlara karşı, kalbiyle cihad eden de mü'mindir. Bunun ötesinde ise, hardal tanesi kadar imandan eser yoktur.»** Ebu Rafi' diyor ki : «Bunu, Abdullah b. Ömer'e, rivâyet ettim. Bana itiraz etti. (Bu arada) Abdullah b. Mes'ud gelmiş (Medine'nin vadilerinden) Kanât'da konaklamıştı. Abdullah b. Ömer çabuk davranıp, ziyaretine gitmek isteyince, ben de gittim. Yanma oturduğum vakit, O'na bu hadisi sordum. O da, tıpkı benim, İbn Ömer'e naklettiğim gibi hadisi rivâyet etti.»

2 — Sahabe, İslâm'a yeni girmiş, Kur'an'ı henüz özümseyememiş kimselere rivâyette bulunmayı yasaklı-

yor, kendileri de böyle kimselere rivâyet etmekten kaçınıyorlardı. Çünkü onların, Kur'an'dan başka şeylerle meşgul olmalarından korkuyorlardı. Çünkü, Kur'an ilmin aslı ve temeli idi.

Hz. Ömer (r.a.)'in şu sözü de buna işâret etmektedir: «Siz bir memlekete gidiyorsunuz ki, halkı Kur'an okurken, arı uğuldaşır gibi uğuldaşırlar. Hadislerle onlara mani olmayın.» Yani, bu belde halkı, İslâm'a daha yeni girmişlerdir. Kur'an'ı bellemeye başlamışlar ve henüz O'nu ezberlemeleri de tamamlanmamıştır. Bu yüzden onları, daha önemli olan Kur'an'dan alıkoymayın.

3 — Sahabe'nin fazla miktarda hadis rivayetinden kaçınmaları ve bu yasaklamaları, çok sayıda hadis duyanların, onları ezberlemekle meşgul olurken, anlamak, manalarını tefekkür etmekten uzaklaşmaları korkusuna mebnidir. Nitekim, çok hadisle meşgul olanların, hemen her zaman hadisleri anlamayıp, manasına eremedikleri müşahede olunmaktadır.

4 — Sahabe, kıt akıllı, sıradan kimselere; anlayamıyacakları; bu nedenle de, kastedilen mananın aksine anlamlar çıkararak, beyinsizlerin ortaya attığı birtakım şeylere, hadislerin zahiriyle istidlalde bulunmak suretiyle mesnedler bulmaya çalışacakları ihtimali olan kimselere, müteşâbih olan hadisleri rivâyetten kaçınmışlar ve bunu yasaklamışlardır. Yahut da, kıt akıllarıyla, bu tür hadislerin manalarını anlayamadıklarından dolayı, itiraz temelleri, bu sebeple de Allah ve Rasulünü yalanlamış olmakla karşı karşıya gelmeleri endişesiyle bu tavrı takınmışlardır.

Bu yüzden, Müslim'in bir rivâyetinde İbn Mes'ud (r.a) şöyle demiştir: «Bir topluluğa akıllarının ermeye-

ceği bir söz söylersen, bu söz, onların bazısının fitneye düşmelerine yol açar.»

Buhari'nin rivayetinde ise: Hz. Ali: «Allah ve Rasulünün yalanlanmasından hoşlanır mısınız?» demektedir.

İbn Hacer ise, şöyle demektedir: «Adem b. İyâs, «Kitâbu'l-İlm»'de, şu fazlalığa yer vermiştir: «İnsanların yadırgıyacakları (anlamakta güçlük çekip, inkâr edecekleri) şeyleri bırakın.» Bir takım haberlerin rivâyet edilmesine taraftar olmayanlardan birisi de, İmam Ahmed'dir. O, zâhirleri, Sultanlara karşı ayaklanmayı ifâde eden haberlerin rivâyet edilmesini hoş karşılamazdı. İmam Malik, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarına dair, Ebu Yusuf da gârâib ile ilgili haberlerin rivâyetini hoş bulmazlardı. Onlardan önce, Ebu Hureyre (r.a.), Buhari'nin kaydettiği bir rivâyette şöyle demektedir: «Rasulullah'tan iki kap (dolusu) ilim öğrendim. Birisini yaydım (anlattım, herkese duyurdum). İkincisini söyleyecek olsam, şu boğazımdan beni keserler.» Âlimler, Ebu Hureyre'nin gizlediği türden haberleri, kötü idarecilerin hallerini ve dönemlerini sözkonusu eden hadislere hamletmişlerdir. Bunlar, şer'î hükümleri içeren haberler değillerdir. Aksi, taktirde gizlenmesi câiz olmazdı. Nitekim, ilmi gizlemeyi kınayan âyeti kerimeyi bizzat Ebu Hureyre zikretmiştir. Yine, sözkonusu türden haberlerin, kıyâmet alâmetleri, insanların durumunun değişmesi ve melâhim cinsinden hadisler olması da, ihtimâl dahilindedir. Çünkü, bunlara ünsiyet peydâ etmeyen kimseler, inkâr edebilirler muhtevasına intibak edemiyenler itiraz edebilirler. Yahut da bunlar, Buhari ve Müslim'in, Enes (r.a.)'den rivâyet ettikleri şu hadiste olduğu gibi, ekseriyeti, insanları gevşekliğe sevkedecek nitelikte hadisler olabilir;» Birgün, Rasulullah, terkisinde Muaz b. Cebel'le devesine binmiş.

— Ey Muaz! diye seslenmiş. Muaz :

— Lebbeyk Ya Rasulullah ve Sa'deyk, demiş. Rasulullah yine :

— «Ey Muaz,» diye seslenmiş, Muaz :

— «Lebbeyk, Ya Rasulullah ve Sa'deyk» demiş. Peygamber (s.a.s.) üçüncü sefer, aynı şekilde seslenmiş ve :

— **«Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in, O'nun kulu ve Rasulu olduğuna şehadet getiren hiç bir kul yoktur ki, Allah, O'nu cehenneme haram kılmasın,» buyurmuşlardır. Muaz :**

— **«Ey Allah'ın Rasulu! «Bunu, insanlara haber vereyim de, sevinsinler mi?» demiş. Hz. Peygâmber :**

— **«Ama, o taktirde, itimad ederler de (ameli boşlarlar)» demiştir.** Bunun üzerine, Muaz (r.a.) da, tâ (ölüm döşeğine düşünceye kadar O'nu haber vermemiş) ancak, ölüm esnasında, günahı boynundan gitsin diye O'nu rivâyet etmiştir.

Bu, gevşekliğe düşmeyeceğinden emin olunan kimselerden, ilmi gizlemenin günahıdır. Muaz (r.a.)'ın bu ana kadar susup, söylememesi ise; bu hadisin yayılmamasına dair emre itaattan ileri gelmektedir. Nitekim, Buhâri de, hadise «Anlıyamamaları endişesiyle, bir cemaatı bırakıp, diğer bir cemaata ilmi konularda ayrıcalık, tanıma» isimli babda, yer vermiştir.

İbn Hacer, bu konuda etrafındaki görüşleri naklettikten sonra, şöyle devam etmiştir : «Muaz (r.a.) şu hadiseye bakarak. Rasulullah'ın yasaklamadan gayesinin haram kılmak olmadığını anlamıştır. Rasulullah böyle bir

şeyle insanları müjdelemesini, Ebu Hureyre'ye emretmiş, O da, Hz. Ömer'le karşılaşmış (ve O'na müjdelemiştir.) Bunun üzerine, Ömer (r.a.); Ebu Hureyre'ye; «Dön git,» demiştir. Peşisırada kendisi gelip; Rasulullah'a : «Ey Allah'ın Rasulu: böyle yapma. Ben, onların, buna dayanıp, gevşemelerinden korkuyorum. Bırak, insanlar, amel etsinler,» demiştir. Rasulullah da : «öyleyse, bırakın,» demiştir.

Rivâyete, Müslim de yer vermiştir. Anlaşılan, Rasulullah'ın, Muaz'a : «Onların gevşemelerinden korkuyorum» sözü, Ebu Hureyre kıssasından sonra olmuşa benziyor. Bu durumda, yasak maslahat için olup, haram kılma gayesine matuf değildir. Bu nedenle, Muaz (r.a.); tebliği emreden ayetin umumu ile amel ederek, ölmeden önce, hadisi rivâyet etmiştir.»1

1 Fethu'l-Bâri, C. 1. s. 228.

IV. ŞÜPHE
SÜNNET'İN HÜCCET OLMADIĞINA DAİR, RASULULLAH'TAN RİVAYET EDİLEN HABERLER

«Rivayet edildiğine göre, Rasulullah (s.a.s.) Yahudileri çağırmış ve onlara bazı şeyler sormuştur. Onlar da, anlatmışlar ve bu arada Hz. İsâ'ya bir hayli yalan isnad etmişlerdir. Bunun üzerine, Rasulullah minbere çıkarak, bir hutbe irâd etmiş ve: **«(İlerde) bana çok sayıda hadis isnad edilecektir. Onlar'dan, Kur'an'a muvafık olarak size gelenler, bana aittir. Kur'an'a ters düşenler ise, asla, bana ait değildir.»** demiştir.

Bu meyanda, muhtelif isnadlarla rivâyet edilen çok sayıda haber vardır. Bu haber; Rasulullah'a isnad edilen hadislerin, Kur'an'a arzedilmesi gerektiğini onlardan yalnızca, her bakımdan Kur'an'a uygunluk arzedenlerin alınabileceğini ifade etmektedir. Bunun dışında, müstakil olarak getirdiği hükümlerle, Kur'an'ın mücmelini izah sadedinde ortaya koyduğu hükümler kabul edilemezler. Çünkü, bunların her ikisi de, Kur'an'da mevcut değildir. Bu durumda, sünnet'in görevi, yalnızca (Kur'an'ı) te'kitten ibâret olmaktadır.

Öyleyse, sünnet, şer'î bir hükme delil olamaz. Zira, herhangi bir konudaki delilin ona delâleti, o konunun başka bir delille tesbit edilmiş olmasına dayanmaz. Dahası, sünnetin te'kid için bile olmadığı söylenebilir. Çün-

kü, te'kid, bir hükmün tesbitinde tek başına yeterli olan delilin bir fer'îdir. O zaman, te'kid için gelen şeyin ancak, delile uygun olması gerektiği söylenebilir.»

Ayrıca, Rasulullah'ın şöyle dediği de rivayet edilmiştir : «Bana isnad edilerek size rivayet edilen bir hadise kalbiniz yatışıyor ve onu kerih görmüyorsanız, ben onu söylemiş olsam da olmasam da, onu tasdik edin. Çünkü ben, münker olanı değil, ancak, ma'ruf olanı söylerim. Yine, size, bana isnad edilen ve fakat kalbinizin yatışıp, hoşgörmediği bir şey rivayet edilirse, onu tasdik etmeyin, çünkü ben, münker olan veya ma'ruf olmayan birşeyi söylemem.» Bu manada bir hayli rivâyet mevcuttur. Bu da, Rasulullah'a isnad edilen hadislerin, insanların Kitap ve akla dayanarak hoşgördükleri şeylere arzını ifade etmektedir. Öyleyse sünnet tek başına hüccet değildir.

Yine, Rasulullah'ın şöyle dediği de rivâyet edilmiştir : «Ben, Allah'ın, kitabında helâl kıldığından başkasını helâl etmedim. Yine, Allah'ın kitabında haram kıldıklarından gayrısını da haram etmedim.»

İmam Suyuti, Şafii ve Beyhâki'nin, Tavus'tan gelen bir isnadla, rivâyeti böylece naklettiklerini kaydeder.»1 (İmam Şafii'nin) **«Cimau'l-İlm»** adlı eserinde ise rivâyet şöyledir : «Rasulullah (s.a.s.) : İnsanlar beni hiçbir şeyle muaheze etmesinler. Ben, onlara yalnızca, Allah'ın helâl kıldığını helâl ve yine O'nun haram kıdığını haram ettim, demiştir.»

---

1 Suyûti, **Mıftâhû'l-Cenne**, s. 19.

İlk rivâyet, Rasulullah'tan sadır olanların, mutlaka, Kur'an'a uygun düşmesi gerektiğine, binaenaleyh, daha evvel geçtiği üzere, sünnetin hüccet olamıyacağma delâlet etmektedir.

İkincisi ise : Sünnete yapışıp, onu delil getirmeyi yasaklamaktadır.»

Rivayet edildiğine göre, sahabe'den bazıları, Hz. Peygamber'e : «Kusma'dan dolayı, yeniden abdest almak icap eder mi? diye sormuşlar. O da : «Eğer gerekseydi, mutlaka, Allah'ın kitabında bulurdum,» cevabını vermiştir.

Bu da, sadece kitapta bulunanların yükümlülük getireceğini, sünnetin hiçbir şeyi zorunlu kılamıyacağını ifade etmektedir.

Cevap :

Hadisler'in Kur'an'a arzını ifade eden rivâyetlerin hepsi de zayıftır. Bu münasebetle, onlardan delil getirmek doğru olamaz. Bu rivâyetlerin bir kısmı munkatı; bir kısmının ise ravilerinden bazıları, ya sika değil veya meçhuldür. Bazısı ise hem sika değil hem de meçhuldür. Bu durumu, İbn Hazm; «**El-İhkâm**» adlı eserinde2 Suyutî de «**Miftâhu'l-Cenne**»'de3 Beyhakî'den naklederek, tafsilatıyla izah etmişlerdir. İmam Şafii ise «**Er-Risâle**»'de şöyle demektedir. «Büyük küçük, herhangi bir meselede hadisi kabul edilen hiçbir ravi, bu haberi rivâyet etmemiştir : Dolayısıyla bize; siz bunu rivâyet edenin hadisini şu meselede (delil olarak) kabul ettiniz, denilemez. Üstelik, bu rivâyet meçhul bir raviden gelen, munkatı'-

2 C. 2, s. 76-79.
3 s. 6-13-19.

bir rivâyettir. Biz böyle bir haberi, hiçbir meselede kabul edemeyiz.»4

İbn Abdilberr de «**Cami-u Beyâni'l-İlm**» adlı eserinde şu görüşlere yer vermektedir : «Abdurrahman b. Mehdi, bu hadisi, zındıkların uydurduğunu söylemiştir. Sahih haberleri, zayıfından temyiz kudretini haiz ilim ehline göre, bu lafızların, Hz. Peygamber'den sadır olması mümkün değildir. Bazı âlimler ise, bizzat bu hadisi Allah'ın Kitabına arzetmişler ve şöyle demişlerdir : «O'nu, Allah'ın Kitabına arzettiğimiz vakit gördük ki, Allah'ın kitabına ters düşmektedir. Çünkü, Allah Teâla'nın Kitabında, hadisler'den yalnızca, kendisine uygun düşeni kabul etmemiz gerektiğine dair, hiçbir şey göremedik. Bilâkis O'nun, mutlak olarak Peygamber'in örnek alınmasını, O'na itaat edilmesini, herhal ve şartta emrine muhalefetten kaçınılmasını tenbihlediğini gördük,»5 Böylece, haber kendi kendinin asılsız olduğunu ortaya koymuş oluyor.

Ayrıca; hadisin Ebu Hureyre (r.a.)'den, merfu olarak gelen bazı tariklerinde, Rasulullah (s.a.s.) : **«Benden size muhteif hadisler gelecektir. Onlardan, Allah'ın Kitabına ve Sünnetime uygun düşenler, bana aittir. Bu ikisiyle çelişki arzedenler ise, bana ait değildir.»** demektedir.6

Bu rivâyet de zayıf olmakla beraber, diğerlerinden daha zayıf değildir. Bu münasebetle O da bizim görüşümüzü desteklemektedir. Aleyhimize bir husus ihtiva etmemektedir.

Bu haberin uydurma olduğuna delâlet eden diğer bir husus da, Rasulullah'ın, bize kadar sahih olarak gelen,

---

4 s. 225.
5 C. 2, s. 191.
6 Aynı Yer.

şu sözüdür : **«Sizden birini, koltuğuna yaslanmış bir vaziyetteyken, emirlerimden veya yasaklarımdan biri kendisine gelip de; ben anlamam, biz, Allah'ın Kitabında ne buluyorsak, ona tabi oluruz, derken görmeyeyim.»**

İmam Şafii **«Er-Risale»**'de, bu hadisi rivayet ettikten sonra : «Allah'ın, Peygamber'in emrine itaatı farz kılmasıyla, Allah Rasulü, insanların, emirlerini reddetmeleri yolunu yice kapatmıştır.» demiştir.

Hadis'in Kur'an'a arzı ile ilgili haberin sahih olabileceğini farzetsek bile; hiçbir müslümanın, Rasulullah'tan sudûr edenlerin iki kısım olduğunu; bunlardan bir kısmının Kur'an'a uygun düşüp kendisiyle amel edilebilecek nitelikte; diğerinin de Kur'an'a ters düştüğü için reddedilebilecek vasıfta olduğunu düşünebileceğine ihtimal vermiyoruz. Nitekim, rivayetlerden birisinde : «O, bana aittir», denilirken; diğerinde : «O, bana ait değildir» denilmektedir. Ayrıca, İbn Hazm'ın naklettiği bazı varyantlarda ise; «Allah kendisine hidayeti nasip etmişken; Allah'ın Rasulune ne oluyor ki, Kur'an'a uygun düşmeyeni söylesin?» denmektedir.

Rasulullah'ın, Kur'an'a muhalefet etmekten masum; insanların en kuvvetli hafızaya sahip; Kur'an ayetlerini en fazla düşünen ve Kur'an'ı en çok zikreden; olduğu ittifakla kabul edilmişken, nasıl olur da, söz konusu hadisin, Rasulullah'ın da Kur'an'a muhalefet edebileceği ihtimalini ifade ettiği söylenebilir? Halbuki, Allah Teâla şöyle buyurmaktadır : **«De ki; ben, Onu kendi arzuma göre değiştiremem. Ben, sadece bana vahyolunana tabi oluyorum.»** Her müslüman, pek tabii olarak, Rasulullah'tan Kur'an'a muhalif hiç bir şeyin sadır olmayacağına inanır.

İmam Şafii, «**Cimau'l-İlm**» adlı eserinde şöyle demektedir : «Allah Teâla, Peygamberi'nin Kur'an'daki ve dindeki konumunu, Kur'an'da belirtmiştir. Bu nedenle, Kullarına farz olan; Allah'ın kendisine vahyettiği konularda, Peygamber'in, sadece vahyolunanı söyleyeceğini; Allah'ın kitabına asla muhalefet etmeyeceğini ve O'nun; Allah'ın indirdiklerindeki maksadının ne olduğunu beyan ettiğini bilmeleridir. «Hiçbir Sünnet ebediyyen Kur'an'a muhalif değildir.»7

Hadisin sahih olduğu farzedilirse, anlamı şu olur : «Size bir hadis rivâyet edildiği zaman, doğru olarak anlamakta güçlük çekerseniz, O'nu, Allah'ın Kitabına arzedin. Çelişirse reddedin, çünkü O, benim sözlerimden değildir.»

Sonra, Rasulullah'tan sadır olan şeylerin, Kur'an'a muhalif düşmemesi, sünnetin hüccet olamıyacağı anlamını ifade etmez. Yine, O'nun, Kur'an'ın, mücmelini izah, âmm'ını tahsis, mutlakını takyit edemiyeceği; bir hükmü sona erdirip, nesh edemiyeceği ve müşkil ifâdelerini açıklığa kavuşturamıyacağı, anlamı da taşımaz. Çünkü (Rasulullah'ın) beyanı, Allah'ın muradına tamamıyla uygun düşmektedir. Kur'an lafızlarının zahirine bakıldığında, söz konusu beyanın onlara uygun düşmeyip, ihtimalli olduğunu bir anlık kabullensek bile; bu, Kur'an'a muhalif telakki edilemez. Rasulullah ise, yalnızca Kur'an'la çelişenlerin reddedilmesini emretmiştir. Bundan, Kur'an'a uygun düşmeyen ve fakat O'nunla çelişki de arzetmeyen haberlerin reddedilmesi gerektiği anlaşılamaz.

Bu hususa, İbn Hazm'ın rivâyet ettiği, konuyla ilgili şu rivâyet de delâlet etmektedir : «Rasulullah (s.a.s.) şöy-

---

7 s. 118-134.

le buyurmuştur : «**Bana isnad edilerek rivayet edilenler üç çeşitdir. Allah'ın kitabına baktığımızda, ma'ruf olduğunu gördüğünüz her hadisi kabul edin. Allah'ın kitabıyla karşılaştırıp da kendisini reddedebilecek birşey bulamadığınız; fakat, Kur'an'daki yerini de tesbit edemediğiniz hadisleri de kabul edin. Benden size rivâyet edilen; ancak, kalpleriniz titreyip, derilerinizin ürperdiği, Kur'an'da da tam tersini gördüğünüz her hadisi reddedinz.**»

Görüldüğü gibi, Kur'an'a uygun düşmeyen ve fakat O'nunla çelişki de arzetmeyen haberlerin kabulu zorunlu kılınmıştır. Bu rivâyet, zayıf olmakla birlikte, şüphe sahiplerinin delil getirdiği hadislerle aynı çeşitdendir.

Bu durumda, söz konusu rivâyetlerde; Kur'an'da temas edilmeyen, sünnetin müstakil olarak tespit ettiği hükümlerde, bizzat sünnetten delil getirmenin muteber olmadığına dair bir delâlet sözkonusu değildir. Çünkü böyle bir hüküm, Kur'an'a ters düşmemektedir. Yalnızca, Kur'an O'na temas etmemiştir.

Kaldı ki, Allah Teâla : «**Rasul, size neyi verirse, O'nu alın; neden sakındırırsa, ondan da kaçının**» demekle, Rasulullah'ın Kur'an'la genel bir uygunluk içerisinde olduğuna temas etmiştir. Üstelik bu uygunluğu umumileştirmiş, Rasulullah'ın O'na, hem icmâlî, hem de tafsilî olarak her bakımdan uygun düşmesi gerektiğini belirterek tahsis etmemiştir. Çünkü, Rasulullah, Kur'an'dan, başkalarının anlayamadıklarını, idrâk edebilecek niteliktedir. Binaenaleyh, bizim Kur'an'da mevcut olmadığını zannettiğimiz birşeyin, O'nda bulunduğunu pekâla Rasulullah bilebilir.

Nitekim, kendisine «el-Hamr» sorulduğunda; bu konuda bana, şu kapsamlı âyetten başkası indirilmemiştir,

demiş ve : **«Kim zerre ağırlığınca hayır yaparsa onu görür, kim de, zerre miktar, şer işlerse onu görür,»** ayetini okumuştur.

Şimdi Sünnete dayanmadan, hüküm istinbatında, sadece Kur'an'a dayanmak gerektiğini ileri sürenler, baksınlar bakalım, bu âyetten söz konusu hükmün çıkabileceğine akılları yetiyor mu?

İbn Mesud (r.a.) şöyle demiştir : «Herşey, Kur'an'da beyan edilmiştir. Fakat bizim aklımız, onları idrak etmekten acizdir. Bu nedenle, Allah Teâla : **«Kendilerine indirileni, insanlara açıklayasın diye sana da Kur'an'ı indirdik,»** buyurmaktadır. Sahabenin ileri gelenlerinden ve ilk müslümanlardan biri olan, İbn Mesud'un bu sözü iyi düşünülmelidir.

Herkesin bildiği «arz» hadisine gelince; Beyhakî, İbn Hazm ve daha başkalarının dediği gibi, bütün tarikleri munkatı'dır. Üstelik : «Söylemiş olsam da, olmasam da, size gelen o haber bana aittir,» denmekle, Rasulullah'a yalan isnadını içermektedir.

Beyhaki **«El-Medhal»** isimli eserinde şöyle demektedir : «Bu manada nakledilen rivayetlerin isnadları içerisinde en iyi olanı «Rebi'a'nın, Abdülmelik b. Said'den, O'nun da Ebu Hamid'den veya Ebu Üseyd'den» oluşan isnaddır. Ve bu haberde Rasulullah şöyle demektedir : «Kalplerinizin yatışıp, derilerinizin ve tüylerinizin yumuşadığı, kendinize de yakın bulduğunuz bir hadis duyduğunuz vakit, (bilin ki) ben ona, sizden daha evlâyım. Kalplerinizin hoşlanmadığı, deri ve tüylerinizin ürperip, diken diken olduğu bir hadise ise ben sizden daha uzağım.»

Bükeyr, Abdülmelik b. Said'den, O, İbn Abbas b. Sehl'den, O da, Ûbey'den naklen, O'nun şöyle dediği rivâyet edilmiştir: «Rasulullah'tan duyunca derilerinizin yumuşayıp, ma'ruf olduğunu bildiğiniz bir şey size ulaşınca bilin ki o, Allah Rasulüne aittir. Çünkü, O, yalnızca hayır olanı söyler, başkasını söylemez.»

Buhari, bu rivâyetin daha sahih olduğunu söylemiştir. Yâni O'nun, Ebu Hamid veya Ebu Üseyd'den rivâyet edenlerin rivâyetlerinden daha sahih, olduğunu söylemiştir.

Aynısını, İbn Lûheya, Bükeyr b. el-Eşec'ten, O, Abdülmelik b. Said'den, O ise, Kâsım b. Süheyl'den O da, Ûbey b. Ka'b'tan rivâyet etmişlerdir. Böylece müsned olan bu hadis'in illetli olduğu (anlaşılmıştır).

Her halükârda, Rasulullah'tan geldiği sabit olan bu hadis, hem akla yakın ve hem de usûle uygundur. Allah'ın dinde, Rasulüne verdiği konumu kavrayan, O'na itaat etmelerini farz kıldığını bilen birisi bunu inkâr edemez. Rasulün sözlerinin doğrulanması, hükümlerine ittiba edilmesi gerektiğine inanan birisinin kalbi de ondan nefret edemez. Nitekim bu hadis, şer'î bakımdan muteber olduğu gibi, akıl sahipleri yanında da, ahlaki yönden de muteberdir. Bu haberlerin lafızlarından sahih olarak anlaşılabilecek olan da budur.» Beyhaki'nin sözleri burada bitiyor.

Rasulullah'dan sadır olan herşey, iyidir ve güzeldir. Selim akıl sahiplerine göre ma'ruftur. Bizim aklımız O'nun iyiliğini ve güzelliğini idrâk etmeyebilir. Dolayısıyla böyle olması, onların, Rasulullah tarafından söylenilip, yapılamıyacağına veya hüccet olamıyacaklarına sebep teş-

kil edemez. Bilâkis, güvenilir kimseler rivâyet ettikleri zaman; O'nu kabul etmemiz, hakkında iyi duygu beslememiz, icâbı ile amel edip, acziyyeti kendi aklımızda aramamız, üzerimize vâcip olur.

İbn Abdilberr «Ebu İshak İbrâhim b. Seyyar'ın şöyle dediğini nakletmiştir : «Ben hadis rivâyetiyle meşgulken, Rasulullah'ın, su kaplarının ağzını açık bırakmaktan ve böyle bırakılan kaplardan su içmekten nehyettiğini duydum. Daha evvel ben, bu hadiste bir şey var. Kabın ağzından su içmenin nesi var ki, bu yasaklama söz konusu olsun? dedim. Ne zamanki bana, bir adamın bu kaplardan su içerken, yılan tarafından sokulduğu ve bu yüzden öldüğü; yılanların su kaplarının ağzından içeriye girdikleri söylendi, O vakit; hadiste te'vilini bilemediğimiz bir noktanın var olabildiğini, biz bilmesek de O'nun ifade ettiği bir yönünün bulunabileceğini, anladım.»

İbn Abdilberr, Said b. el-Müseyyib'in, İbn Abbas'tan naklettiği şu haberi rivâyet etmiştir : «Üç hasleti taşıdığım sürece ben kâmil bir insanım. Onun ötesinde ben de, diğer insanlardan biriyim. Rasulllah'tan işittiğim her sözün, Allah tarafından (gönderilmiş) bir hak olduğunu bilmişimdir. Hiçbir namazda, sonuna kadar, gönlümü başka bir şeyle meşgul etmemişimdir. Her cenâzede, mutlaka kendimi hesaba çekmişimdir.» Said : «bu hasletlerin yalnızca bir Peygamberde bulunacağını zannederdim» demiştir.

Tavus'tan nakledilen rivayete gelince, Şâfîi, Beyhâkî ve İbn Hazm'ın dediği gibi, her iki isnadı da munkatı'dır. İbn Hazm, yine Tavus'dan gelen bir başka isnadla da haberi rivâyet etmiştir.

Sahih olduğunu farzetsek bile, iki rivâyette de, Sünnetin hüccet olamayacağına, Rasulullah'ın, helâl ve haram konusunda, yalnızca, Kur'an'da bulunan hükümleri te'kid edebileceğine dair bir delâlet yoktur. Çünkü rivâyetteki, Kitap'tan maksat, Kur'an değildir. Bilâkis, Beyhakî'nin de dediği gibi, Hz. Peygamber'e vahyedilenlerin tamamıdır. O'na gelen vahiy de «tilâvet olunan» ve «tilâvet olunmayan» vahiy olmak üzere, iki kısımdır.

Bizi bu te'vili yapmaya sevkeden ise, Rasulullah'ın daha önce geçen «El-Erîke» hadisidir. Zira, O, Hz. Peygamber'in Kur'an'da bulunmayan bazı şeyleri helâl veya haram kılabileceğine delâlet etmektedir. Hadislerde, «Kitab» ifâdesinin, Rasulullah'a inzâl olunanların tamamı anlamına kullanıldığı variddir. **«El-Ümm»**'de şöyle bir rivâyet vardır : «Bir adamın oğlu, başka birisinin hanımıyla zina etmiş. Delikanlının babası, kadının kocasına bir hizmetçi ve bir de koyun vermek suretiyle anlaşma yapmıştır. Bunu Rasulullah'a söylediğinde ise, Rasulullah şöyle demiştir : **«Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizin aranızda Allah'ın kitabıyla hüküm vereceğim. Koyun ve hizmetçi sana geri verilecektir. İtiraf ettiği takdirde, hanım recmedilecektir.» Rasulullah delikanlıya ise yüz sopa vurmuş ve bir yıl sürgüne göndermiştir.**

Görüldüğü gibi, Rasulullah, recm ve sürgün cezası hükmünü, Allah'ın kitabından saymıştır. Bu ise, Hz. Peygamber'in, bu ifadeyle, mutlak olarak kendisine indirilenleri kastettiğini gösterir.

«Kitap»tan maksadın, Levhu'l-mahfuz olması da mümkündür. Nitekim : «Biz, kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık,» âyetinin tefsirinde bazı müfessirler bu yorumu yapmışlardır.

Eğer «Kitap»'tan muradın, Kur'an olduğunu kabul edecek olsak bile, Kur'an'da zikredilmediği halde, Rasulullah'ın helâl veya haram kıldığı şeyler, yine de, Kur'an'ın helâl veya haram kıldığı şeyler demektir. Zira, Allah Teâla : **«Rasul, size neyi verirse, O'nu alın. Sizi, neden kaçındırırsa ondan da kaçının,»** buyurmaktadır. Nitekim, daha evvel buna değinmiştik.

İkinci rivâyetteki, Rasulullah'ın : «insanlar, beni hiçbirşeyle muahaze etmesinler» sözünün anlamı, O'ndan sadır olan bir şeye yapışmayı haram kılmak veya Onunla ihticacta bulunmayı yasaklamak, değildir. Bilâkis, Onun manası şudur : «İnsanlar, Allah'ın bana tanıdığı ayrıcalıklardan ve benim için tayin ettiği hususi hükümlerden birisiyle beni muahaze etmesinler. Bana, itirazda bulunup da; Rasulullah bazı şeyleri bize haram kılarken, kendisi, niçin onları yapıyor? veya, bize helâl kıldığı şeyerden, O niçin kaçınıyor? demesinler. Veya, bu gibi konularda, kimse kendini bana kıyas etmesin. Çünkü; benim onlarla, kendim arasında bazı farklılıklar gözeterek, helâl veya haram kıldığım, her konuda, hâkem Allah Teâla'dır. Yine, bazı hükümlerde, onlarla beni eşit sayan, bir kısmında da benim hükmümü, onlarınkinden ayıran, Allah Teâla'nın tâ kendisidir.»

İmam Şafiî, Tâvus hadisini rivâyet ettikten sonra, şöyle demiştir : «Rivâyet, munkatı'dır. Biz Tavus'un fıkhını biliriz. Eğer, Rasulullah'tan geldiği sâbit olsa bile rivâyetin, benim tavsif ettiğim manada olduğu gâyet açıktır. Rasulullah : «İnsanlar beni, herhangi birşeyle muâhaze etmesinler,» demiştir. «Bana sarılmayın» dememiştir. Bilâkis, kendisine yapışılmasını emretmiştir. Allah Teâla da bunu istemiştir.»8

8 Cimau'l İlm, s. 113-115.

İbn Uyeyne, Ebu Nadr'dan, O, Ubeydullah b. Ebi Rafi'den, O ise, babasından, Rasulullah'ın şöyle dediğini haber vermiştir : **«Sizden birinize, emrettiğim veya yasakladığım birşey gelip de : O'nu, koltuğuna yaslanmış bir vaziyette : Biz bunu bilmeyiz, Allah'ın kitabında ne varsa, biz ona tâbi oluruz, derken görmeyeyim.»** Rasulullah (s.a.s.) bize, emirlerine tabi olup, yasaklarından kaçınmamızı emretmiştir. Allah, bunu, kitabında, kullarına farz kılmıştır. Bu konuda, insanların yapabileceği yegâne şey; Allah ve Rasulünden gelenlere yapışarak, onların delâletine uymaktır.

Ancak, şâyet söylemişse bile, Rasulullah'ın : «İnsanlar, beni hiçbirşeyle muâhaze etmesinler,» sözü, yalnızca şuna delâlet eder : «Rasulullah en güzel örnektir. O'na bir takım hususiyetler tanınarak, insanlara mübah kılınmayan bazı şeyler O'na mübah kılınmıştır. Aynı şekilde, insanlara haram kılınmayan birtakım hususlar da O'na haram kılınmıştır. Bu itibarla O da : «insanlar, kendileri dışında, bana helâl veya haram kılınan herhangi, bir şeyden dolayı; beni muâhaze etmesinler. Kendilerinin dışında, lehime veyâ aleyhime olan şeylere yapışmasınlar.

Kusmak sebebiyle, abdest gerekip gerekmeyeceğine dair soruya gelince; bunu, yalnız, **«Mecelletu'l-Menar»**'da yayınlanan, Dr. Tevfik Sıdkı'nın makâlesinde görüyoruz.9 Ne senedi ve ne de, nereden nakledildiği belirtilmiştir. Belki de, modern asrın bir uydurmasıdır.10

---

9 Yıl 9, Sayı 7, s. 515.

10 Mesele müellifin dediği gibi değildir. Hadis sâbittir. Yazar bunu, kitabının asıl nüshasında, dipnotta zikretmiştir. Şöyle demektedir : «Bu sözleri yazıp, eserini takdim ettikten sonra, hadise, Zeyd b. Ali'nin «El-Mecmu»'undan naklen, Şev-

Sahih olduğu farzedilse bile, nasıl cevap verileceği Tâvus, hadisinin ilk rivâyetinde kaydedilmiştir.

Dr. Sıdkı'nın : «Bu hadis, sahih olsa da, olmasa da, akla yatıyor ve akıl O'nu destekliyor. Bunun müslümanların, asla, kendisinden ayrılamayacakları bir prensip olması ise zarûridir» sözü de, zikrettiğimiz deliller mûvâcehesinde, saçma bir sözdür.

Allah'a hamdolsun, müslümanların selim akılları, Rasulullah'ın, Allah ile kulları arasında bir elçi olması hasebiyle, her ne kadar, Kur'an'da zikredilmese de; O'nun getirdiklerini almayı, zorunlu görmektedir. Nasıl ki, Sultanın teb'asına düşen, elçiliği sabit olduktan sonra, her ne kadar onlara yazılı bir mektup getirmese de, sultanın sözünü dinleyip, elçiye itaat etmeleriyse, bu da böyledir.

Bu tabii olarak herkesçe bilinen bir keyfiyettir. Belki de, kusmakla ilgili haber'in zahirini makul gören akıl, sadece Dr. Sıdkı'nın aklıdır.

Müslümanların akılları ise; kusmuk haberiyle pislenmemiş, tertemizdir. Allah, hepimizi hayır ve doğru olana hidâyet etsin.

Hamd, iyilik ve güzelliklerin, nimetiyle tamamlandığı Allah'adır.

Abdûlgâni ABDÛLHÂLIK

---

kâni'nin «Neytü'l-Evtâr» adlı eserinde rastladım. Bu durumda cevabını, hadisin bir aslının olduğunu gözönünde bulundurarak, biraz değiştirmesi gerekiyordu. Fakat, Allah rahmet etsin. Yazar cevabını değiştiremeden vefât etmiştir.»

I. CİLT ŞAHIS İSİMLERİ İNDEXİ

— A —

Abdu'l-Aziz b. Şah Veliyyullah Dihlevi : 29.
Abdulgani Muhammed Abdu'l-Halık : 32.
Abdullah b. Amr b. As : 62, 63, 114, 117, 149, 151, 242, 283, 315, 316, 324, 343, 380, 381.
Abdullah b. Bureyde : 69.
Abdullah el-Leysi : 121, 206.
Abdullah b. Mesud : 57, 89, 111, 112, 117, 124, 211, 222, 226, 229.
Abdullah b. Mübarek : 71, 293.
Abdullah b. Ömer : 200, 229, 283.
Abdullah b. Yesar : 149, 150.
Abdu'l-Mun'im el-Hüseyin : 298.
Abdu'l-Mun'im Salih el-Ayli : 22.
Abdu'l-Vehbab en-Neccar : 354.
Abdu'r-Rahman b. Ebi'z-Zenâd : 64, 344.
Abdu'r-Rahman b. Mehdi : 383.
Abdu'r-Rahman b. Yahya el-Muallimi : 21, 45.
Abdu'r-Rahman b. Yezid : 58.
Abdu'r-Rezzak Hamza : 49.
el-Accac er-Razi : 283.
Ahmed Davudoğlu : 25, 28, 57, 107
Ahmed Emin : 21, 32, 42, 307, 316, 342, 346, 347, 387.
Ahmed Hamdi Akseki : 23, 24, 30.
Ahmed Muhammed Şakir : 328, 393.
A. Muhtar Büyükçınar : 30.
el-Alâi : 128.
Hz. Ali : 114, 137, 191, 192, 209, 210, 212, 217, 220, 247, 268, 269, 271, 276, 278, 279, 283, 284, 310, 340, 343, 349.
Alj Hasen Abdü'l-Kadir : 32.
Ali İbnu'l Medeni : 162, 243, 386, 399.
Ali b. Muhammed el-Yunini : 395.

Ali Osman Koçkuzu : 27, 29.
Ali Özek : 24.
Aliyyül Kârî : 98, 100.
Alusî : 174, 264, 329, 374.
A meş : 201, 223.
Amr b. Ahtep : 272.
Amr b. Hazm : 63, 66.
Amr b. Meymun : 112.
Arştin : 300.
Asım el-Ahvel : 367.
Azim Amadî : 54.

— B —

Babanzade Ahmed Naim : 22.
Bakıllani : 286.
Bakıy İbn Mahled : 197, 307.
Baryan : 300.
Bedru'd-Demâmını : 370, 371.
Bedru'ddin Ayni : 158, 159, 162.
Begavî : 166, 221.
Bekir Sadak : 25.
Beyhaki : 183, 247, 281, 293, 337.
el-Bezzar : 231, 247.
Bişr b. Ertât : 401.
Blanter : 300.
Busre bint-i Gazvan : 92, 195, 196.
Busr b. Ubeydullah : 70.

— C —

Cabir b. Abdullah : 69, 219, 303.
Cabir b. Semure : 326.
Cafer el-Eskafî : 223, 229, 283.
Cafer es-Sadık : 174.
Cahız : 152.
Cerir b. Abdu'l-Hamid : 71.
Cerman : 300.
Cessase : 163, 164, 165, 168.
Cevheri : 370.
Cifris : 300.
Cihad Tunç : 26.
Cüzekani : 122.

— D —

Dahhak b. Kays : 153.
Davud ez-Zahiri : 327.
Deccal : 163, 167, 327, 328, 329.
ed-Demiri : 231.
R. P. A. Dozy : 19.

— E —

Hz. Ebu Bekr : 184, 226, 308, 309, 336, 340, 349.
Ebu Bekr el-Kati : 393.
Ebu Busra el-Gıffari : 159.
Ebu'd-Derda : 89, 111.
Ebu Eyyub el-Ensari : 69.
Ebu'l-Ferec : 81.
Ebu Hanife : 223, 224, 360, 364, 365, 366, 367, 368, 402, 403.
Ebu'l-Hasan el-Eş'ari : 286.
Ebu'l-Hasan el-Kerhi : 226.
Ebu'l-Hasan es-Sani : 370.
Ebu'l-Hattab b. Dıhye : 154, 155.
Ebu Hureyre : 21, 91, 92, 117, 138, 139, 142, 158, 166, 169, 179, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 292, 293, 294, 302, 303, 306, 307, 308, 310, 311, 318, 399, 402.
Ebu'l-Hüseyin Şerefü'ddin el-Amili : 21.
Ebu Mansur Maturidi : 286.
Ebu Musa el-Eş'ari : 184, 226.
Ebu Musa el-Medini : 394.
Ebu Nuaym : 66, 143, 165, 175, 196, 204, 344.
Ebu Said el-Hudri : 62, 242, 250, 259, 290.
Ebu Süfyan : 135, 319.
Ebu Şah : 63, 343.
Ebu Ya'la : 68, 128, 231, 232.
Ebu Yusuf : 360.
Ebu Zer : 101, 111, 315.
Edip Gönenç : 30.

Enes b. Mâlik : 114, 151, 152, 153, 224, 232, 256, 381.
Esat Kılıçer : 24.
Esved el-Ansî : 329.

— F —

Fadl İbn-i Abbas : 210, 215, 216.
Fahru'ddin er-Razi : 173, 174.
Farmer : 300.
Fatıma bint-i Kays : 165.
Fazlu'r-Rahman : 21.
Fuat Sezgin : 24.
Fudayl b. Yezîd : 367.

— G —

İ. Gazzali : 110.
İ. Goldzier : 20, 25, 26, 176, 199, 203, 229, 251, 252 307.
Gulam Ahmed el-Kadıyanî : 329.

— H —

Halid b. Mahled : 398.
Halid b. Muhalled : 246.
Halili : 116.
Halime es-Sadiye : 175.
Haris b. Esed el-Muhasibî : 327.
Harun er-Reşid : 223, 228.
Hasan b. Ali el-Kerabisî : 327.
Hasan-ı Basrî : 83, 122.
Hasan Basri Çantay : 25.
Hasan Hüsni Erdem : 23.
Hassan b. Atiyye : 50.
Hatip el-Bağdadî : 26, 122, 384.
Hattabî : 54, 118, 216, 232, 248.
Haydar Hatipoğlu : 30.
Hayreddin Karaman : 25.
Hayri Kırbaşoğlu : 28.
Her Arnes de Yunus : 355.
el-Herevî : 341.
Hişam b. Abdulmelik : 341.
Hişam b. Urve : 64, 344, 377.
Huşeym b. Beşir : 71.
Hüseyin Arslan : 31.

— I —

Iraki : 104, 116, 230.
Irbad b. Sariye : 55.

— İ —

İbn-i Abdi'l-Berr : 58, 191, 202, 275, 284, 365, 366, 367, 383.
İbn-i Asakir : 137, 143, 208, 273, 282.
İbn-i Dakik el-İd : 127, 128, 141.
İbn-i Ebi Hadid : 283.
İbn-i Ebi Hatim : 116, 220, 334.
İbn-i Ebi Şeybe : 222, 277.
İbn-i Hacer : 25, 26, 61, 74, 99, 104, 106, 107, 113, 114, 117, 118, 125, 126, 129, 130, 135, 143, 148, 165, 166, 169, 171, 175, 180, 200, 203, 215, 216, 219, 221, 222, 225, 231, 238, 239, 247, 248, 254, 257, 258, 270, 271, 275, 288, 317, 325, 345, 347, 374, 378, 379, 380, 381, 385, 388, 391.
İbn Haldun : 146, 323, 370, 371, 401, 402.
İbn Hazm : 89, 110, 111, 116, 138, 197, 200, 222, 225, 227, 307, 327, 328, 342.
İbn Hıbban : 144, 158, 324, 401.
İbn Huveyz Mindad : 327.
İbn Huzeyme : 131, 215.
İbn-i İshak : 93, 190.
İbnu'l-Cevzi : 98, 99, 118, 122, 141, 144, 234, 282, 325, 326.
İbnu'l-Esir : 57, 107.
İbn-i Kesir : 104, 136, 140, 148, 150, 155, 188, 192, 208, 231, 236, 237, 243, 269, 280, 281, 282, 374.
İbn-i Kudame el-Hanbeli : 124, 153.
İbn-i Kuteybe : 28, 41, 43, 118, 185, 186, 211, 285.
İbn-i Main : 116, 382.
İbn-i Merdüye : 335.
İbn-i Münzir : 160, 216.
İbn-i Sa'd : 92, 129, 278.
İbn-i Salah : 83, 104, 116, 120, 141, 159, 230, 327, 392, 397.
İbn-i Sirin : 82, 83, 188, 258.
İbn-i Şihap ez-Zühri : 27, 64, 66, 142, 341, 345.
İbn-i Teymiye : 90, 137, 141, 147, 148, 219, 310, 311, 327, 393, 402.
Hz. İbrahim : 289.
İbrahim Canan : 28.
İbrahim Değirmenci : 31.

İbrahim b. Ebi Yahya : 243, 244.
İbrahim b. Musa : 385.
İbrahim en-Nehâi : 83, 222, 223.
İkrime b. Ammar : 320.
İmam Evzai : 50, 364, 368.
İmam Malik : 30, 82, 240, 241, 342, 363, 364, 382.
İmran b. Husayn : 50.
İmruu'l-Kays : 291.
Hz. İsa : 163, 167, 169, 170, 175, 176, 354, 355, 356, 357, 358.
İsa b. Eban : 226.
İshak b. Rahûye : 72, 136.
İsmail Cerrahoğlu : 24.
İsmail Hakkı Ünal : 31.
İsmail Lütfi Çakan : 29.
İsmail b. Umeyye : 243, 244.

— J —

James Robson : 24.
Juynboll : 20-21.

— K —

Ka'bu'l-Ahbar : 90, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 151, 153, 207, 229, 235, 236, 237, 242, 243, 244, 327.
Kadı Abdü'l-Cebbar : 170, 173, 174.
Kadı İyaz : 289, 325, 326, 374.
Kamil Miras : 22.
Kasım b. Muhammed : 82.
Kastalani : 341.
Katade : 173.
Kaynu'l Eşcai : 217.
Kays b. Ubade : 271.
Kıvamuddin Burslan : 23.
Kook : 300.
Kortis Himene : 300.

— L —

Lebid : 321, 372.
Leknevi : 217.
Leys b. Sa'd : 382.
Hz. Lut : 289.

— M —

Mahmud Ebu Reyye : 21, 31, 32, 42, 44, 85, 86, 93, 115, 179.
Dr. Mahmud Kemal : 298.
Mahmud b. Rebi : 75.
Mahmud Selame : 318.
Malik b. Yuhamir : 162.
Makcovan : 300.
Ma'mer b. Raşid : 71.
Mansur Ali Nasıf : 25.
el-Mazeri : 289, 374, 376.
Mehmet Sait Hatipoğlu : 26, 28, 29, 30.
Mehmet Sofuoğlu : 25.
Mehmet Zeki Mollamehmedoğlu : 28.
Mekhul : 51.
Hz. Meryem : 169, 171, 172, 173.
Mesih : 167.
Mesleme b. Mahled : 69.
Hz. Meymune : 156, 157, 159, 160.
Meymun b. Mihran : 53.
Mikdad b. Ma'dikerib : 53, 361.
Mirza Bâkır : 20.
Moftiş : 300.
Hz. Muaviye : 135, 137, 138, 143, 144, 145, 153, 162, 191, 192, 229, 276, 277, 279, 319, 401, 402.
Muaviye b. Harmel : 166.
Muaz b. Cebel : 57, 226, 247, 267.
Mudarib b. Cüz : 196.
Muğire b. Şu'be : 161, 283.
Muhammed Abduh : 333, 372, 373, 374, 378, 403.
Muhammed Abdurrezzak Hamza : 21.
Muhammed Accac el-Hatip : 22.
Muhammed Ebu Şehbe : 22, 32, 35, 36, 406.
Muhammed Hamidullah : 23, 26.
Muhammed b. Hasan el-Askeri : 323.
Muhammed b. Hasan eş-Şeybani : 66.
Muhammed es-Samahi : 22.
Muhammed Tahir Hekim : 31.
Muhammed Tayyib Okiç : 24.
Dr. Muhammed Vasfi : 103.
Muhammed b. Yahya : 288.
Muhammed b. Yusuf el-Ferbevi : 386.

Muhammed Zübeyr Sıddıki : 24, 25.
Muharrem Tan : 31, 86.
Muhibbuddin el-Hatip : 21, 89.
Muhyiddin el-Kureşi : 227, 228.
W. Muir : 19.
Mulmuhr : 355.
Hz. Musa : 287, 288, 289, 375.
Mustafa es-Sıbai : 21, 30, 44.
Mübarekfûri : 221.
Mücahid : 293.
Münziri : 118.
Müseylemetü'l-Kezzab : 166, 329.

— N —

Nazif Danışman : 23.
Nazzam : 41, 185, 186,203, 205, 210, 211, 218, 221, 286, 399.
Nevevi : 23, 104, 115, 126, 152, 234, 260, 261, 275, 390, 391.

— Ö —

Hz. Ömer : 65, 89, 110, 111, 112, 116, 124, 125,143, 151, 152, 153, 158, 183, 184, 187, 188, 189, 191, 197, 199, 209, 212, 213, 214, 215, 219, 286, 308, 310, 311, 334, 335, 337, 367, 399, 404, 405.
Ömer b. Abdulaziz : 65, 66, 71, 337, 340, 341, 342, 344, 345, 404.
Ömer Nasuhi Bilmen : 25.
Ömer Rıza Kehhale : 57, 122.

— P —

Pavlos : 355.
Pezdevi : 227.

— R —

Rebi b. Habip : 19.
Rebi b. Huseym : 98.
Rebi b. Hüseyin : 140.
Rebi b. Subeyh : 346.
Reca b. Hayve : 82.
Reşit Rıza : 20, 109, 110, 138, 139, 164, 166, 167, 285, 331, 333, 334, 379, 388, 389, 395, 396, 400, 403.
Rolyos : 300.
Rous Atlencer : 300.

— S —

Sa'd b. Ebi Vakkas : 162, 226, 256, 259, 316.
Sa'd b. Muaz : 100.

Sadi Ebu Ceyb : 223.
Said b. Cübeyr : 64, 344, 387.
Said b. Ebu Arube : 346.
Said b. Zeyd : 220.
Salebe b. Malik : 204.
J. Schact : 20.
es-Seâlibi : 191.
es-Sehavi : 122.
Sehl b. Sa'd : 219, 250.
es-Semani : 142
Selahaddin Polat : 29.
Sibeveyh : 370.
A. Sprenger : 19, 229.
Suat Yıldırım : 27.
Dr Subhi Salih : 27.
Suyuti : 104, 118, 201, 266, 283, 323, 329, 330, 345.
Süfyan es-Sevri : 71, 81, 368.
Süfyan b. Uyeyne : 80, 129, 207, 253, 374, 383.
es-Sülemi : 130.
Süleyman b. Musa : 79.
Süleyman en-Nedvi : 21.

— Ş —

Şatıbi : 109, 360.
Şerif er-Radiy : 96.
Şevkani : 51, 58, 219, 323, 331.
Şureyk b. Abdullah : 246.

— T —

Taberani : 122, 130, 247, 324, 329.
Tahir el-Cezairi : 104, 120, 132, 392, 395.
Takıyu'ddin es-Sübki : 227.
Talat Koçyiğit : 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30.
Tehavi : 323.
Temim ed-Dari : 163, 164, 165, 166, 167, 168.
Tevfik Sıdki : 20.

— U —

Ubeydullah b. Adiy : 70.
Ubey b. Kâb : 267.
Ukbe b. Amir el-Cüheni : 69.
Urve b. Zubeyr : 65, 283, 337.

— Ü —

Ümeyye b. Ebi's-Salt : 320.
Ümmü Habibe : 320.

— V - W —

Vakıdî : 135, 280.
Vasıle b. Eskâ : 282.
Vehb b. Münebbih : 143, 145, 147, 248, 247.
Veki b. Cerrah : 320, 368.
Velid b. Abdurrahman : 221.
Velid b. Rebah : 278.
G. Wil : 19.
Won Kramer : 176.

— Y —

Yahya b. Main : 320, 383, 386, 399.
Yahya b. Said : 70, 78.
M. Yaşar Kandemir : 26, 30.
Yaşar Kaplan : 31.
Yezid b. Abdülmelik : 341.
Yezid b. Harun : 208.
Yezid İbnu'l Esved : 153.
Yezid b. Muaviye : 65, 277, 344.
Yezid er-Rekbas : 232.
Yusuf Ziya Kavakçı : 25.

— Z —

Zafer Ahmed el-Osmanî : 28.
Zahid el-Kevserî : 36, 143, 144.
Zakir Kadiri Ugan : 23.
Zebidî : 22.
ez-Zehebî : 143, 398.
Zemahşerî : 169, 170, 171, 174, 264.
Zerkeşî : 214.
Zeyd b. Harise : 76.
Zeyd b. Sabit : 200, 267.
Zeynep bint-i Cahş : 378.
Zübeyr b. Avvam : 114.
Zübeyr b. Nefir : 217.
Züheyr b. Muaviye : 366.

II. CİLT ŞAHIS İSİMLERİ NDEXİ

— A —

Hz. Abbas : 24, 25.
Abdulaziz b. Mervan : 298.
Abdulgani Abdulhalık : 195, 203, 352.
Abdu'lhalim en-Neccar : 125.
Abdu'lhumeyd b. Süleyman : 271.
Abdullah b. Abbas : 68, 69, 173, 217, 229, 285, 298, 323, 328, 331, 332, 348.
Abdullah b. Adiy : 188, 274.
Abdullah b. el-Âlâî : 51.
Abdullah b. Amr : 286, 290, 291, 296, 299, 333.
Abdullah b. Dinar : 315.
Abdullah b. Huneys : 301.
Abdullah b. Mesud : 19, 55, 56, 172 ,203, 215, 217, 258, 260, 321, 333, 334, 346.
Abdullah b. Mugaffel : 37.
Abdullah b. Mübarek : 70, 76, 173.
Abdullah b. Müemmil : 269, 270, 271.
Abdullah b. Müsenna : 133, 271.
Abdullah b. Sebe : 160, 161, 170.
Abdullah b. Utbe : 284.
Abdullah b. Zekvan : 76.
Abdullah b. Zübeyr : 331 .
Abdu'lmelik b. Mervan : 227.
Abdu'lmelik b. Said : 346, 347.
Abdu'l-Uzza : 111, 116.
Abdu'r-Rahman b. Abdulhakem : 87.
Abdu'r-Rahman b. Avf : 18, 54.
Abdu'r-Rahman b. Ebi'z-Zinâd : 304.
Abdu'r-Rahman b. Esved : 217.

Abdu'r-Rahman b. Hermele : 304.
Abdu'r-Rahman b. Mehdi : 98, 173.
Abdu'r-Rahman b. Süleyman : 279.
Abdu'lvahid b. Kays : 278.
Abdu Menaf : 111, 116.
Abid b. Huneyn : 129, 130.
el-Acluni : 99.
Adem b. İyas : 335.
Adudiddin el-İyci : 239.
Ahmed Emin : 13, 14, 23, 27, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 57, 100, 172, 174.
Ahmed b. Hanbel : 23, 24, 105, 129, 270, 273, 303, 317, 323.
Ahmed Şakir : 296.
Akâbe b. Müslim : 129, 130.
Hz. Ali : 23, 25, 26, 35, 58, 79, 151, 160, 216, 245, 247, 248, 281, 282, 283, 284, 286, 298, 321, 335.
Ali Hasan Abdulkadir : 45, 46, 51, 52, 57, 62, 63, 109, 111.
Alj b. el-Medini : 273, 274, 275, 312.
Ali b. Salih : 213.
Alkame : 217, 218.
Alusi : 152, 205.
Ammar b. Yasir : 52, 56, 182.
Amidi : 225.
Amir eş-Şa'bi : 302.
Amr. b. Hazm : 62, 286.
Amr b. Şuayb : 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279.
Asım b. Nebil : 60, 91.
Ata : 269.
Attab : 331.

— B —

el-Bagavi : 39.
Bedrü'ddin el-Ayni : 279, 318.
Bera b. Azib : 323, 332.
Beşir b. Nehik : 300.
Beyhaki : 15, 87, 94, 99, 102, 104, 116, 118, 191, 215, 270, 278, 281, 283, 330, 340, 341, 346, 348.
Bezzar : 130, 134.
Bilal b. Rebah : 181, 183.
R. L. Blachere : 110.
Bükeyr b. el-Eşec : 347.

Büsr b. Ubeydullah : 189.
Büşeyr el-Adevî : 323.
Büşeyr b. Ka'b : 331.

— C —

Cabir b. Abdullah : 68, 69, 143, 188, 216.
Cabir b. Sebât : 301.
Cabir b. Semure : 59, 87.
Cerir b. Abdü'lhamid : 219.
el-Cubbâi : 237. 238. 239. 240. 241.
Cübeyr b. Mut'îm : 258.
Cüveynî : 42.
Cüzekanî : 118.

— D —

Darekutni : 98, 102, 103, 117, 191, 270, 272, 287.
Davud el-Antaki : 28.
Davud ez-Zahirî : 54.
ed-Deraverdi : 304.
E. Dermenghem : 115.
ed-Dihlevi : 52.
Dinâr : 102.

— E —

Ebu Abdullah : 94.
Ebu Abdu'r-Rahman el-Hubulâlî : 299.
Ebu Abdu'r-Rahman el-Menbîcî : 117.
Ebu Âmir : 95.
Hz. Ebu Bekir : 18, 46, 48, 54, 62, 102, 105, 213, 214, 247, 248, 258, 278, 297, 308, 309, 310, 313, 320, 329.
Ebu Bekr el-Cessas : 236.
Ebu Bekr b. Hazm : 314, 316.
Ebu'l-Buhterî : 78.
Ebu Bürde : 218.
Ebu Cafer el-Buharî : 152.
Ebu Cafer İbnu'l-Buhterî : 98.
Ebu Cafer Muhammed b. Ali : 284.
Ebu Cehil : 182, 183, 184.
Ebu Cuhayfe : 282.
Ebu'd-Derda : 215.
Ebu Eyyüb el-Ensarî : 188.
Ebu'l-Hakem : 37.

Ebu Hamîd : 346.
Ebu Hanife : 33, 39, 40.
Ebu Hasen el-Basrî : 238.
Ebu Hudbe : 102.
Ebu Hureyre : 21, 27, 28, 34, 37, 38, 39, 61, 98, 100, 129, 130, 131, 166, 171, 216, 261, 280, 281, 286, 296, 299 300, 322, 323, 328, 335, 337, 342.
Ebu Huzeyfe Şerefuddin Hicazî : 93.
Ebu Huzeyme : 273, 309.
Ebu İshak : 236, 239.
Ebu İshak el-Fezarî : 70.
Ebu Kasım b. Münde : 298.
Ebu Kılâbe : 189, 304.
Ebu Kirani : 302.
Ebu Melih : 304.
Ebu Mesud el-Ensari : 215.
Ebu Muhammed b. Hazm : 54, 102.
Ebu Nadra : 216, 351.
Ebu Nasr et-Temimi : 238.
Ebu Nuaym : 139, 315, 317.
Ebu Navas : 244.
Ebu Reyye : 150, 151, 172.
Ebu Said el-Hudrî : 88, 132, 139, 212, 216, 247, 257, 267, 284, 296, 320.
Ebu Süfyan b. Harb : 25.
Ebu Şah : 267, 286, 296.
Ebu Ubeyd : 244, 273.
Ebu Umame el-Bahili : 168.
Ebu Üsame : 189.
Ebu Yusuf : 287, 335.
Ebu Zer : 323.
Ebu Zinâd : 173.
Ebu Zür'a : 305, 311, 312.
Hz. Enes b. Malik : 36, 48, 62, 102, 105, 133, 134, 137, 168, 271, 272, 297, 300, 301, 330, 331, 335.
el-Esmai : 244.
el-Esrem : 273.
Esved b. Hilal : 217.
Eşecc : 102.
Eşter : 282, 283.
el-Evzai : 220, 230, 316.
Eyyub b. Ebi Temizi : 304.

— F —
Fahruddin er-Razi : 204.
Hz. Fatıma : 320.
Fatıma bint-i Kays : 51, 56.
Fudale b. Ubeyd : 188.

— G —
el-Gafiki : 29.
İ. Gazzali : 246.
Gıyas b. İbrahim : 78.
Goldzier : 13, 14, 18, 47, 57, 63, 67, 70, 75, 77, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 93, 95, 97, 98 99, 100, 101, 103, 105, 107, 111, 113, 119, 125, 167, 170, 172.

— H —
Habib b. Muallim : 274.
Haccac : 85, 86.
Hz. Hafsa : 309.
Hâkim : 71, 92, 121, 191, 298, 301.
Halef el-Ahmar : 245.
Halid b. Hıdaş el-Bağdadi : 303.
Halid b. Mahled : 129.
Halid b. Nizar : 302.
Halil b. Ahmed : 231.
Halil b. Mürre : 281.
Hamame : 183.
Hammad b. Üsame : 62.
Hz. Harun : 26.
Harun b. Antere : 298.
Haris el-Aver : 163.
Harun er-Reşid : 78.
Hz. Hasan : 25.
Hasan b. Câbir : 301.
Hasan b. Âkil : 302.
Hatip el-Bağdadi : 78, 188.
el-Herevi : 315.
Heysem b. Adi et-Tâi : 117.
Hişam b. Urve : 117, 157, 301.
Hubab b. Münzir : 66.
Humeydi : 153, 273.
Hürmüz : 331.
Hz. Hüseyin : 25.
Hüseyin Heykel : 115.

— I —

el-Iraki : 14, 43, 312.
Itban b. Malik : 300.

— İ —

İbn Abdi'l-Berr : 60, 104, 214, 215, 216, 218, 269, 271, 284, 298, 299, 300, 301, 316, 329, 342, 348.
İbn Arabi : 204.
İbn Arrak : 35, 205.
İbn Cârud : 117.
İbn Cevzi : 35, 39, 40, 41, 42.
İbn Cezeri : 233, 234.
İbn Cüreyc : 94, 148, 261, 316.
İbn Ebi'd-Dünya : 15.
İbn Ebi Hatim : 37.
İbn Ebi Müleyke : 214, 298.
İbn Ebi Şeybe : 87, 271.
İbn Ebzâ : 67.
İbn Esir : 48.
İbn Furek : 236.
İbn Hacer : 14, 55, 98, 99, 118, 129, 131, 132, 135, 152, 153, 178, 179, 189, 226, 233, 279, 283, 293, 294, 295, 299, 300, 314, 316, 317, 318, 331, 335, 336.
İbn Haldun : 33, 39, 40, 41, 42.
İbn Hazm : 55, 56, 104, 277, 341, 343, 344, 348.
İbn Hıbban : 103, 121, 131, 134, 271, 275.
İbn Huzeyme : 270.
İbn İshak : 92.
İbn Kesir : 14, 43, 152, 163, 213.
İbn Kuteybe : 134, 149, 150, 152, 267, 269, 291, 294, 307.
İbn Luheya : 272, 347.
İbn Main : 92, 98, 103, 270, 271, 272, 273.
İbn Numeyr : 149.
İbn Ömer : 33, 34, 37, 38, 39, 61, 85, 86, 99, 100, 103, 218, 248, 272, 298, 322, 333.
İbn Raheveyh : 272, 303, 317.
İbn Sa'd : 51, 149, 271, 285, 287.
İbn Salah : 220, 276, 277, 290, 318.
İbn Seken : 117.
İbn-i Sina : 28.

İbn Sirin : 76, 173, 219, 331.
İbn Sübki : 238, 239.
İbn Şahin : 117.
İbn Teymiye : 14, 15, 42, 80, 152, 157, 205.
İbn Vehb : 215.
İbn Zübeyr : 59, 86.
Hz. İbrahim : 16, 17.
İbrahim b. Abdurrahman b. Avf : 55.
İbrahim en-Nehai : 219, 229, 230, 302.
el-İcli : 117.
İmran b. Husayn : 330.
İmrüu'l-Kays : 245.
Hz. İsa : 15, 16, 20, 99, 127, 128, 223, 339.
İshak b. İsmail et-Talekani : 219.
İshak b. Mansur : 272, 303.

— K —

Ka'b b. Malik : 312.
Ka'b b. Ucre : 87.
Kadı İyaz : 152, 156, 178, 297, 318.
Ka'ka b. Hakim : 298.
Karaza b. Ka'b : 214.
Kasım : 111, 116.
Kasımi : 317.
Kasım b. Muhammed : 51, 213, 219.
Kasım b. Süheyl : 347.
Katade : 229, 328, 332.
Kays b. Ubad : 282, 329.
el-Kelbi : 115.

— L —

Lebid b. el-A'sam : 147.

— M —

Mahmud b. Rebi' : 300.
Makil b. Sinan : 247.
İ. Malik : 43, 71, 173, 189, 215, 303, 304, 315, 316, 317, 335.
Malik b. Dinar : 15.
Malik b. Dühşum : 301.
Ma'mer : 94, 302, 304.
Mansur b. el-Mu'temir : 219.

Mâziri : 152, 155, 156.
Mehdi : 78.
Mekhul : 272.
Mervan b. Hakem : 88, 89.
Hz. Meryem : 128.
Mesleme b. Mahled : 188.
Mesruk : 218.
Mesudi : 118.
Mısver b. Mahreme : 54.
Hz. Muaviye : 24, 58, 60, 79, 87, 161, 176, 177, 212, 245, 329.
Muaviye b. Kurra : 304.
Muaviye b. Salih : 272, 273.
Muaz b. Cebel : 62, 103, 104, 249, 287, 335, 336, 337.
Mugire b. Hakim : 279.
Mugire b. Şu'be : 54, 58, 79, 176, 247, 260.
Muhammed Abduh : 150, 151, 152.
Muhammed Ebu Şehbe : 193.
Muhammed b. Haccac el-Lahmi : 36.
Muhammed b. Mesleme : 54, 320.
Muhammed b. Rafi : 95.
Muhammed Şelebi : 41.
Hz. Musa : 16, 26, 128, 155, 223.
Mutarrıf b. Abdullah : 330.
Muttalip b. Abdullah b. Hantap : 212.
Mücahid : 279, 294, 323.
el-Münziri : 270, 278.
Müsenna b. es-Sabah : 272.
Müslim b. el-Haccac : 329.

— N —

en-Nakkaş : 118.
Nastur : 102.
Nazzam : 127, 159.
en-Nehdiye : 183.
Nevevi : 28, 38, 152, 178, 293.
Nuaym : 102.
Hz. Nuh : 16.

— O —

Hz. Osman b. Affan : 18, 58, 79, 161, 233, 321.
Osman b. Ebu Şeybe : 317.

— Ö —

Hz. Ömer : 46, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 62, 67, 183, 193, 203, 214, 215, 216, 247, 248, 285, 298, 299, 308, 309, 310, 313, 320, 321, 329, 334, 337.
Ömer b. Abdu'l-Aziz : 62, 103, 314, 315, 316, 317, 318.
Ömer b. Abdulvahid ed-Dımeşkî : 278.
Ömer b. Ebu Rebia : 229, 244.

— R —

Rabi b. Sa'd : 301.
Rafi b. Hadic : 137, 284.
er-Ramahurmizî : 284.
Rebia : 346.
Reca b. Ebu Seleme : 329.
Reca b. Hayve : 59, 87.
Reşit Rıza : 289.
er-Riyaşî : 305.

— S —

es-Sâci : 117, 312.
Sa'd b. İbrahim : 215.
es-Sağani : 99.
Said b. Abdulaziz : 219.
Said b. Cübeyr : 69, 218, 285, 298.
Said el-Makbûri : 131.
Said b. el-Müseyyib : 41, 189, 304, 348.
Salih b. Cezce : 272.
Salih b. Keysan : 305.
Selahaddin Eyyübi : 184.
Semure b. Cündüb : 328.
Seri b. Yahya : 302.
Sevâde b. Hayyan : 304.
Sevban : 177.
Seyfüddin el-Amidî : 42.
Suyuti : 14, 15, 35, 42, 139, 213, 238, 265, 292, 293, 317, 331, 340, 341.
Sübki : 247.
Süfyan es-Sevri : 60, 70, 93, 94, 173, 303, 316.
Süfyan b. Uyeyne : 60, 93, 94, 152, 298.
Süleyman b. Bilal : 129.
Süleyman b. Ebi Zuheyr : 37.

Süleyman b. Esved el-Muharibî : 217.
Süleyman b. Musa : 302.
Süleyman b. Yesar : 271.
Sümame b. Abdullah : 62, 105, 133, 271.

— Ş —

Şa'bî : 189, 219, 229.
İ. Şafii : 41, 42, 102, 133, 173, 199, 201, 203, 209, 246, 258, 260, 340, 341, 343, 344, 348, 350.
Şatibî : 61.
Şevkanî : 104, 351.
Şuayb b. Muhammed : 275, 276.
Şu'be : 37.

— T —

Taberî : 47.
Taberanî : 99, 188.
Tahavi : 118.
Tarık b. Şihab : 283.
Tavus : 298, 331, 340, 348, 350, 352.
Dr. Tevfik Sıdkı : 203, 351, 352.
Tubba b. Ma'dikerib : 61.

— U —

Ubeyd b. Hanin : 53.
Ubeydullah b. Ebî Rafî : 351.
Ubey b. Ka'b : 53, 330, 347.
Ukaylî : 98, 99, 279.
Ukbe b. Amir : 188.
Urve b. Zübeyr : 215, 332.

— Ü —

Ümeyye b. Halef : 181
Ümmü Seleme : 26.
Ümmü Üneys : 183.

— V - W —

Vakıdî : 117.
Vehb b. Cerir : 302.
Vehb b. Münebbih : 278.
Veki : 60, 92.
Wink : 109, 111, 113, 114, 115, 116, 118, 119.
Winsek : 171.

— Y —

Yahya b. Ca'de : 216.
Yahya b. el-Hakem : 103.
Yahya b. Kesir : 302.
Yahya b. Said : 220, 278, 304, 315.
Yahya b. Said el-Kattan : 37, 60, 116, 270, 272.
Hz. Yakub : 178.
Yakup b. Şeybe : 55, 117.
Yezid b. Harun : 60, 93.
Yezid b. Şerik et-Teymi : 281.
Yunus b. Habib : 231.
Yusr : 102.
Hz. Yusuf : 178.

— Z —

ez-Zehebi : 14, 51, 70, 85, 86, 214, 215, 271, 272, 274, 275, 276, 278, 329.
Zenire : 183.
Zeyd b. Ali : 351.
Zeyd b. Erkam : 152.
Zeyd b. Harise : 116.
Zeyd b. Sabit : 212, 213, 233, 258, 308, 309.
Zeynep bint-i Cahş : 111.
Ziyad b. Abdullah : 60, 92, 93.
İ. Zührî : 59, 62, 82, 83, 102, 103, 166, 229, 284, 304, 313, 317, 318.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulhalık, Abdulgâni : **Hucciyetü's-Sünne.**

Abdu'lkadir, Ali Hasan : **Nazratu'n Amme fi Tarihi'l-Fıkhi'l-İslâmi.**

El-Acluni, İsmail : **Keşfu'l-Hafa ve Muzilü'l-Elbas.**

Ahmed b. Hanbel : **el-Müsned.**

Âlusî : **Ruhu'l-Meânî.**

El-Âmidî, Seyfüddin : **el-İhkâm fi Usuli'l-Âhkâm.**

Ayni, Bedruddin : **Umdetu'l-Kârî.**

El-Azimâbadî : **Avnu'l-Ma'bud.**

Bezzar : **Mecmau'z-Zevaid.**

Buhari, İsmail : **el-Camiu's-Sahih.**

el-Cezairi, Tahir : **Tevcihu'n-Nazar.**

ed-Dârimi : **en-Nakz.**

ed-Dârimi : **es-Sünen.**

ed-Dihlevî : **Huccetu'llah el-Bâliga.**

Ebu Davud : **es-Sünen.**

Ebu Şehbe, Muhammed : **es-Siretu'n-Nebeviyye fi-Dav'il-Kur'an ve's-Sünne.**

Ebu Şehbe, Muhammed : **el-İsrâiliyyât ve'l-Mevzuât fi Kütübi't Tefsir.**

Ebu Şehbe, Muhammed : **el-Medhal li Dirâseti'l-Kur'ani'l-Kerim.**

Ebu Yusuf : **Kitabu'l-Haraç.**

Emin Ahmed : **Duha'l-İslâm.**

Emin Ahmed : **Fecru'l-İslâm.**

E. Dermenghem : **Hayat ü Muhammed.**

el-Firuzabâdi : **Kamusu'l-Muhit.**

Goldzier, I. : **Dirasat İslâmiyye.**

el-Hattabi : **Mealimu's-Sünen.**

İbn Abdilber : **Camiu Beyani'l-İlm ve Fadlih.**

İbn Abdu'ş-Şekur, Muhibbullah : **Müsellemu's-Sübût.**

İbn Arrak : **Tenzihu'ş-Şeriâ.**

İbnu'l-Cezerî : **en-Neşr.**
İbnu'l-Esîr, Mecduddin : **Camiu'l-Usul ilâ Ahadisi'r-Rasûl.**
İbn Hacer : **Fethu'l-Bârî.**
İbn Hacer : **Hedyü's-Sârî fî Mukaddimet-i Fethi'l-Bârî.**
İbn Hacer : **Takribu't-Tehzib'**
İbn Hacer : **Lisanu'l-Mizân.**
İbn Hazm : **el-İhkâm fî Usuli'l-Ahkâm.**
İbn Kayyım : **İ'lamu'l Muvakkıin.**
İbn Kayyım : **Zâdu'l-Meâd.**
İbn Kayyım : **Telbisü'l-İblis.**
İbn Kuteybe : **Te'vil-i Muhtelefi'l-Hadis.**
İbn Mâce : **es-Sünen.**
İbn Sa'd : **Tabakatü'l-Kübra.**
İbn Salah : **Ulumu'l-Hadis.**
İbn Sellâm, Ebu Ubeyd Kasım : **Kitabu'l-Emvâl.**
İbn Teymiyye : **Refu'l-Melâm ani'l-Eimmeti'l-'Alâm.**
el-Kasımî, Cemaleddin : **Kavaidu't-Tahdis.**
el-Kureşî : **el-Harac.**
el-Münzirî : **et-Tergib ve't-Terhib.**
Müslim : **el-Camiu's-Sahih.**
en-Nesaî : **es-Sünen.**
en-Nevevî : **Şerh-u Müslim.**
er-Razî, Fahruddin : **Mefatihu'l-Gayb.**
es-Sahâvî : **Fethu'l-Mugis.**
es-Sehâvî : **Şerh-u Elfiyeti'l-Irakî.**
es-Suyuti : **Tedribu'r-Ravi fi Şerhi Takribi'n - Nevevi** es-Suyuti : **Miftahu's-Sünne.**
Şakir Ahmed : **el-Baisu'l-Hasis.**
eş-Şafii : **er-Risâle.**
eş-Şafii : **Cimau'l-İlm.**
eş-Şatıbi : **el-Muvafakat.**
Şelebi, Muhammed : **Usuli'l-Fıkhi'l-İslâmi.**
eş-Şevkâni : **Neylu'l-Evtâr.**
Tac Abdurrahman ve Seyis Muhammed : **Müzekkiret-u Tarihi't Teşri'i'l-İslâmî.**
et-Tirmizî : **es-Sünen (el-Camiu's-Sahih).**
et-Tirmizi : **el-İlel.**
ez-Zehebi : **el-Mizan.**
ez-Zehebî : **Tezkiretu'l-Huffaz.**

Sünnet Müdafaası II

Günümüzde bir takım insanlar, **"Size düşen Kur'ana sarılmaktır, onun helal dediğini helal, haram dediğini de haram saydığınızda kurtuluşa erersiniz!"** diyerek inanan insanları sadece bir kaynağa yöneltmekte ve bilerek Allah'ın Rasulunü ve hadisi devreden çıkartarak: **"sünnetsiz bir hayat"** ın savunuculuğunu yapmaktadırlar.

Tam bir müsteşrik kafasıyla hareket eden bu yerli **"oryantalist işbirlikçileri"** nin asıl amaçları sadece sünneti devreden çıkartmak değil, koskoca bir hadisler deryasını bir çırpıda yok saymak ve dolayısıyla da onları rivayet eden eşsiz sahabiyi neredeyse **"yalan hadis"** gibi ağır bir ithamla suçlayarak inananların gözünden sahabinin etkinliğini silmektir.

Bu yüzden olsa gerek, şimdilerde her önüne gelen bir ahkâm kesmekte, hadisleri reddetmekte, sünneti kabul etmemekte ve eşsiz sahabiye dil uzatabilmektedir. Bu hastalığın şifası da hiç şüphesiz Rasulullah sevgisinde, sünnet ve hadis sevgisinde yatmaktadır. Nitekim Âli İmran Sûresinin 31. ayetinde: **"De ki, Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin"** denilerek bu reçete vahiyle teyid edilmiştir.

Günümüzde hadis, sünnet, mezhep ve tasavvuf inkârcılarına karşı bu sahada yazılmış en ciddi reddiye mahiyetinde olan Prof. Dr. Ebu Şehbe'nin **"Sünnet Müdafaası"** adlı elinizdeki iki ciltlik bu eserle, insanımız Rasulullah'a ve onun sünnetine daha çok yaklaşacak ve bu değerlere daha sıcak sarılacaktır.